

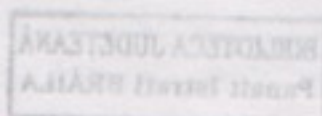
George F. Jewsbury

Pentru Catherine

Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828

Studiu asupra expansiunii imperiale

Traducere de Alina Pelea

188102

POLIROM
2003

Colecția *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

George F. Jewsbury este profesor la Universitatea din Paris VIII și la Școala Actioli Bilingvă „Jeannine Manuel”. Din 1998 a fost numit membru asociat al Centrului de studii rusști, sovietice și postsovietice din cadrul École des Hautes Études en Sciences Sociales din capitala franceză. În perioada 1967-1998 a activat ca profesor de istorie a Rusiei și teritoriilor din sud-estul Europei la Universitatea de Stat din Oklahoma. În prezent este profesor emerit al acestei universități. A publicat numeroase lucrări, studii, articole și recenzii în reviste de specialitate, cum ar fi: „The Greek Question: The View from Odessa 1815-1822”, în *Cahiers du monde Russe* (oct./dec. 1999), și „Russia's Unintended Role in the Maintenance of Romanian Nationality in Bessarabia”, în *Slavica* (Bloomington, 2000). Coautor al lucrării *Civilization Past and Present* (2 vol., New York, 2000).

www.polirom.ro

George F. Jewsbury, *The Russian Annexation of Bessarabia : 1774-1828. A Study of Imperial Expansion*, East European Quarterly, 1976

© 1976 by East European Quarterly

© 2003 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol nr. 4, P.O. BOX 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37 ; P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

JEWSBURY, GEORGE F.

Anexarea Basarabiei la Rusia : 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale/

George F. Jewsbury ; trad. de Alina Pelea ; Iași : Polirom, 2003.

200 p. ; 24 cm (HISTORIA)

Bibliogr.

Index

ISBN : 973-681-343-6

I. Pelea, Alina (trad.)

94(498.6)

Printed in ROMANIA

În colecția **Cuprins** au apărut :

Jean-François Soulet - <i>Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre</i>	
A.J.P. Taylor - <i>Originile celui de-al doilea război mondial</i>	
Martin McCauley - <i>Rusia, America și războiul rece, 1949-1991</i>	
Introducere	7
CAPITOLUL 1 - Înaintarea rusă : 1774-1806	13
CAPITOLUL 2 - Principatele dunărene sub ocupație rusă : 1806-1812	39
CAPITOLUL 3 - Obstacolele în calea consolidării	66
CAPITOLUL 4 - Basarabia sub stăpânirea rusă : 1812-1826	91
CAPITOLUL 5 - „Constituția” Basarabiei : 1816-1818	111
CAPITOLUL 6 - Cinci ani de guvernare conform Regulamentului din 1818	134
CAPITOLUL 7 - Rușii la Chișinău	149
CAPITOLUL 8 - Suprimarea autonomiei Basarabiei : 1823-1828	159
CAPITOLUL 9 - Probleme administrative nerezolvate	172
Bibliografie selectivă	179
Index	189

În pregătire :

Peter Calvocoressi - *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*
 John Forna - *Teoretizarea revoluțiilor*

Introducere

Anexarea Basarabiei este un episod relativ neimportant în tradiția seculară a expansiunii ruse. Această fâșie de pământ sporea cu foarte puțin suprafața statului eurasiatic, iar din punct de vedere comercial, diplomatic și militar reprezenta un avantaj modest pentru Imperiul Țarist. Într-o încercare de abordare clasică a evoluțiilor mai importante din politica externă a Rusiei, istoricul nu ar pierde prea mult timp studiind extinderea frontierei de la Nistru până la Prut și Dunăre. Pe bună dreptate, anexarea Basarabiei de către Rusia a ocupat puțin spațiu în studiile de istorie diplomatică și militară și a constituit un măr al discordiei doar în mintea patrioților ruși și români, fățiș până în 1945 și mai discret ulterior.

Lucrarea de față nu abordează intrarea Basarabiei în Imperiul Rus în modul tradițional, ci tratează încorporarea acestui nou teritoriu ca pe un studiu de caz al problemelor administrative ale expansiunii. Expansiunea, în sensul larg al cuvântului, însemna mai mult decât dobândirea de noi pământuri, presupunând și consolidarea regiunii și populației locale; ceea ce face ca studierea acestui subiect să fie mai mult decât o analiză a unor evenimente militare și diplomatice sfârșind printr-o modificare de frontieră este natura zonei de tranziție pe care o constituie hotarul dintre națiuni și imperii.

În lucrarea sa *A Short History of Russia*, B.H. Sumner își începe considerațiile asupra celor șapte influențe majore care au marcat istoria Rusiei cu studierea frontierei și vede această porțiune ca fiind formată dintr-un „mozaic de teritorii, oaze izolate, regiuni distincte sau căi de acces”¹. Granița de sud-vest a Rusiei era scena unor permanente invazii și conflicte militare, economice, politice, culturale și religioase între Imperiul Țarist și cel Otoman în general și între ruși și români în particular. După 1812, încheierea războiului dintre Poartă și Sankt Petersburg stabilizează temporar doar unul dintre aspectele circulației transfrontaliere. În Basarabia recent anexată, rușii se confruntau cu numeroasele diferențe culturale și politice care îi despărteau de noii cetățeni ai țării lor, românii.

1. B.H. Sumner, *A Short History of Russia*, New York, 1949, p. 3.

Prezentul studiu debutează cu anul 1774, când Rusia începea să-și folosească tot mai mult partizanii din Principatele dunărene, Moldova și Țara Românească, și se încheie cu anul 1828, când în Basarabia au fost impuse legile și regulamentele rusești și a fost suprimată autonomia locală de care se bucuraseră până atunci românii. Anul 1774 nu marchează începutul procesului de expansiune, după cum nici anul 1828 nu reprezintă finalizarea procesului de consolidare a poziției noului teritoriu în cadrul statului rus. Însă acești cincizeci și patru de ani de-a lungul frontierei sud-vestice ne oferă un cadru temporal suficient de bine delimitat, într-o arie geografică restrânsă, ce permite studierea procesului continuu de expansiune a Rusiei.

În cursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, la frontiera ruso-turcă se derulau evenimente complexe. Țarul își consolida noile teritorii, transformând pe de o parte, costul expansiunii într-un profit pentru Rusia și punând, pe de altă parte, bazele unei noi serii de victorii diplomatice și militare. Rușii continuau să caute puncte slabe în teritoriile Porții, acumulând în același timp motive economice, militare și diplomatice solide care să le susțină expansiunea. După 1798, presiunea francezilor în Balcani făcea încă și mai necesară o puternică prezență rusă în această regiune.

Rațiunile oficiale care stăteau la baza extinderii erau atât de serioase încât puneau în umbră chestiuni importante și destul de evidente, cum ar fi capacitatea rușilor de a guverna eficient și profitabil noile teritorii. Intervalul de șaisprezece ani dintre redesenarea granițelor în 1812 și impunerea statutelor rusești în 1828 e dovada discrepantei dintre capacitatea statului de a se extinde și cea de a guverna în mod avantajos noile cuceriri. Întrucât considerațiile de ordin neadministrativ au avut o asemenea importanță în procesul de expansiune către sud-vest, istoricii au făcut din generali și diplomați precum Kutuzov, Bagration și Michelson și Czartoryski, Capodistria și Rumianțev personaje relativ cunoscute, dat fiind rolul jucat de ei în această extindere teritorială. Dar e la fel de adevărat și că împovărații funcționari militari și administrativi din provincii au jucat, în felul lor, un rol tot atât de important în încercarea de a consolida nou câștigata Basarabie.

Toate marile imperii – înainte de declin, dacă au avut noroc, și după declin, dacă au fost mai puțin norocoase – s-au confruntat cu aceeași dilemă: „Cât să ne extindem?”. A ști „când să te oprești” poate fi o chestiune foarte delicată deoarece presupune o bună înțelegere a obiectivelor, resurselor și puterii structurilor statului. Puține elite conducătoare au asemenea cunoștințe sau o viziune atât de profundă. Exercitarea puterii la distanțe mari și trecând peste barierele culturale e la fel de dificil de menținut ca și susținerea logistică de durată a unei armate. După cum scria George F. Kennan în *Russia and the West under Lenin and Stalin*, „eficacitatea puterii provenite de la un centru național descrește direct proporțional cu distanța și gradul de diferențiere culturală”². Formula

2. George F. Kennan, *Russia and the West under Lenin and Stalin* (New York, 1960), p. 276.

conform căreia măsura exercitării autorității într-o regiune dată e influențată de o combinație între factorii culturali și distanță e la fel de valabilă și pentru problemele administrative din secolul al XIX-lea ca și pentru preocupările ideologice ale veacului ce a urmat. Studiul nostru se concentrează asupra frontierei și problemelor personalului administrativ la momentul în care statul realizează că nu mai are capacitatea de a guverna în mod eficient.

Această provocare administrativă a apărut într-o perioadă în care țarul Alexandru I experimenta soluții constituționaliste, federaliste și de autodeterminare pentru a rezolva problemele de guvernare a vastului său imperiu. Studiarea anexării acestei regiuni, situate departe de Sankt Petersburg, plasează teoriile și visele lui Alexandru într-un context deosebit și oferă o perspectivă diferită asupra domniei sale. Nu s-a acordat suficientă atenție experimentelor lui Alexandru în cele trei regiuni care au ajuns sub stăpânirea lui în timpul conflictelor napoleoniene – Polonia, Basarabia și Finlanda. În fiecare dintre ele³ rușii s-au confruntat cu provocări și oportunități majore. Fiecare popor avea propria limbă, propriile tradiții juridice, modele culturale și obiceiuri, iar pentru oficialii țariști⁴ trimiși să lucreze cu acești străini era dificilă până și comunicarea de bază, ca să nu mai vorbim de administrarea efectivă. Din rațiuni practice, ordinele trimise de la Sankt Petersburg cu privire la administrarea regiunii situate de-a lungul frontierei vestice puneau accentul pe acordarea unei autonomii locale extinse⁵.

Alexandru I nu a inventat practica acordării unei autonomii considerabile națiunilor supuse, ci a încurajat aplicarea unor concepte ale secolului al XVIII-lea, precum constituționalismul și federalismul, în cazul unei vechi probleme administrative a Rusiei. Din punctul lui de vedere⁶, aceste experimente federaliste și constituționale puteau fi văzute ca pregătiri pentru o nouă și binefăcătoare politică de descentralizare rațională a Rusiei⁷, iar de-a lungul domniei sale

3. Pentru o descriere generală a politicii duse de Rusia în privința minorităților, vezi L.I. Strakhovsky, „Constitutional Aspects of the Imperial Russian Government's Policy toward National Minorities”, în *The Journal of Modern History*, XXIII, decembrie 1941, 4. Boris Nolde, *La Formation de l'Empire Russe*, II (Paris, 1953) este de asemenea o lucrare utilă.

4. Vezi Marc Raeff, „The Russian Autocracy and its Officials”, în *Harvard Slavic Studies*, IV, 1957, pp. 77-92.

5. Vezi Nolde, citat mai sus, *passim*.

6. Un exemplu în privința acestei preocupări timpurii poate fi găsit în discuțiile țarului cu prințul Adam Czartoryski, Adam Gielgud (ed.), *Memoirs of Prince Adam Czartoryski*, I (Londra, 1888), p. 117, și în scrisoarea lui Alexandru către Gavriil Bănulescu Bodoni din 6 aprilie 1816, în *Cetenia v Imperatorskom Obșchestve Istorii i Drevnostei Rossiskikh pri Moskovskom Universitete*, 1875, 1, pp. 157-158.

7. D.M. Lang tratează admirabil problema anexării Gèorgiei în *The Last Years of the Georgian Monarchy*, New York, 1957 pp. 231-249. O altă lucrare utilă este *Finland and the Tsars* (Londra, 1899) a lui J.R. Jackson. Sunt de asemenea deosebit de utile lucrările lui R.F. Leslie despre revoluția poloneză de la 1831.

a fost foarte preocupat de națiunile dominate și de problemele legate de reforma guvernamentală. Proiectele inițiate de sfătuitoarii lui apropiați, precum Comitetul Secret, Speranski și Novosilțov, i-au captat atenția, însă nici unul nu a fost pus suficient în aplicare. Situația externă delicată făcea ca o reformă la scară largă de-a lungul frontierei să fie greu de realizat. Totuși, în fiecare dintre regiunile nou cucerite s-au instituit coduri de legi ce ar putea fi considerate constituții; datorită lor guvernarea era în mai mare măsură bazată pe domnia legii și mai puțin arbitrară. Teoretic, locuitorii acestor zone au ajuns să se bucure de o guvernare mai progresistă și mai puțin despotică decât cetățenii ruși din provinciile interne⁸.

Din păcate, aceste experimente au avut un efect de foarte scurtă durată asupra dezvoltării instituționale în Rusia. Chiar pe timpul vieții lui Alexandru, generozitatea lui față de neruși a atras critica oamenilor politici de orientări din cele mai diverse, de la conservatorul Karamzin⁹ la revoluționarul Pestel¹⁰, incluzând o mare varietate de oficiali de mai mare sau mai mică importanță, situați pe poziții intermediare¹¹. Fie că vedem în eforturile țarului un simplu joc de-a politica, fie că le considerăm o încercare serioasă de a controla un imperiu multinațional pornind de la o bază constituțională și federală, acest aspect al domniei lui merită să fie studiat mai mult decât a fost până acum.

Dacă privim expansiunea rusă și soluțiile lui Alexandru din perspectiva Basarabiei, adică dinspre graniță, putem ajunge la o înțelegere mai profundă a problemelor pe care le puneau extinderea teritorială. În cei cizeci și patru de ani studiați aici, împovărații reprezentanți oficiali trimiși la fața locului, fie ei consuli, generali sau funcționari, erau personajele centrale ale luptei de transformare a investiției făcute în expansiune într-o situație profitabilă pentru imperiu. Problemele pe care le presupunea creșterea responsabilității guvernamentale a Rusiei pot fi înțelese mai bine dacă examinăm eforturile acestora decât dacă ne concentrăm exclusiv asupra directivelor venite din capitală, vagi și deseori irelevante.

O nouă perspectivă asupra problemelor unui imperiu multinațional ne este oferită de studierea circumstanțelor în care o altă națiune, românii, a intrat în

8. Vezi definiția constituției dată de Stroganov în lucrarea lui Nicolai Mihailovici, *Graf „Pavel” A. Stroganov*, II (St. Petersburg, 1903), p. 40. Aspecte interesante privind planurile de reformă din timpul domniei lui Alexandru se găsesc în biografia lui Speranski scrisă de Marc Raeff, în *La Charte Constitutionnelle de l'Empire Russe de l'an 1820* a lui George Vernadsky și în lucrarea lui Georg von Rauch, *Russland: Staatliche Einheit und nationale Vielfalt*, Paris, 1933, și respectiv München, 1953.

9. R.E. Pipes, *Karamzin's Memoir on Ancient and Modern Russia* (Cambridge, 1959), pp. 189-190.

10. P.I. Pestel, *Russkaia Pravda* (St. Petersburg, 1906), pp. 41-47.

11. Pentru a vedea părerea unui oficial asupra politicii lui Alexandru I, vezi F.F. Vighel, „Zameceaniia na nineshnee sostoiana Bessarabii”, în *Ruskii Arhiv*, I, Moscova, 1893, pp. 1-36.

structura Imperiului Rus. În perioada în care își extindeau influența până în teritoriile otomane, rușii s-au folosit de aliații pe care și-i făcuseră în conducerea Moldovei și Țării Românești pentru a șubrezi poziția turcilor. După ce au fost nevoiți să colaboreze cu conducătorii Principatelor în timpul războiului din anii 1806-1812, iar apoi în următorii șaisprezece ani în care au încercat să creeze o administrație în Basarabia împreună cu partizanii lor, rușii și-au dat seama că nu-și puteau determina aliații să acționeze conform voinței lor. În timpul ocupației Principatelor și în prima perioadă de după intrarea Basarabiei în imperiu, autoritățile de la Sankt Petersburg nu-și puteau permite să trimită aici oamenii și materialele necesare pentru a impune o structură de guvernământ țaristă. Contradicțiile administrative din capitală se reflectau și în această regiune nou intrată sub stăpânirea rusă. Cea mai mare parte a studiului de față o constituie seria de compromisuri făcute în administrarea regiunii de către guvernul central și reacția conducerii locale. Din 1806 și până în 1828, rușii au încercat să-și atingă scopul prin intermediul conducerii locale. Asocierea dintre ruși și români – atât în războiul împotriva dușmanului comun reprezentat de turci, cât și în relațiile pașnice – a dus la haos în administrație. Teoretic și pe hârtie, s-ar fi presupus că trebuiau să lucreze împreună pentru binele comun, însă în realitate cele două părți se sabotau una pe alta în urmărirea propriilor obiective, definite separat de fiecare.

Studierea anexării Basarabiei de către Rusia permite de asemenea găsirea punctelor tari și a celor slabe ale diplomației ruse în Balcani în agitata jumătate de secol de după momentul Kuciuk-Kainargi și oferă un nou mod de a privi sarcinile dificile pe care le-a avut de îndeplinit armata în cadrul misiunii ei de extindere a puterii ruse, precum și reacția guvernului la noua problemă. Însă cel mai important lucru de reținut din acest studiu privind extinderea puterii ruse asupra românilor este obstacolul major care apare atunci când o națiune dominantă încearcă să-și atingă scopul folosindu-se de o altă națiune. Experiența ruso-română din această perioadă oferă o perspectivă nouă asupra problemelor de „conflict cultural”. Această jumătate de veac prevestea fricțiunile ce aveau să continue până în ziua de azi între cele două popoare.

Când este vorba despre o regiune atât de controversată ca Basarabia, apar probleme de terminologie – denumiri geografice, unități de măsură, valoare a monedelor. Pune probleme deosebite și folosirea termenului de „român” pentru locuitorii din Moldova și Țara Românească. În perioada de care ne ocupăm aici nu exista un stat național numit România și e îndoielnică până și existența unui sentiment național românesc larg răspândit. Existau două principate, fiecare cu propria guvernare, însă asemănarea dintre instituții, ușurința cu care atât guvernul de la Iași, cât și cel de la București își puteau transfera puterea de la un oraș la altul, precum și alți factori culturali unificatori făceau ca granița dintre ele să fie mai importantă din punct de vedere cartografic decât național. Așadar, din

motive de simplitate, termenul „român” va fi folosit aici și pentru moldoveni, și pentru locuitorii din Țara Românească.

În ceea ce privește numele de orașe, am folosit varianta românească pentru cele care în prezent se află în România și versiunea rusă pentru cele din Uniunea Sovieticăⁱ. Toate datele sunt exprimate conform calendarului iulian când este vorba despre afacerile interne ale Imperiului Rus și conform ambelor calendare, gregorian și iulian, pentru afacerile externe. Nu vom calcula în monedă contemporană sumele din text, exprimate în monedă turcă și rusească, deoarece asemenea valori sunt în cel mai bun caz aproximative în perioadele de inflație și greu de calculat, leul valorând 8,4 copeici de argint în 1808 și 20 de copeici de argint în 1815.

Aș dori să mulțumesc pentru sprijinul financiar pe care l-am primit pentru a mă documenta și a scrie această lucrare, care constituie o formă extinsă a tezei mele de doctorat. Comitetul Interuniversitar pentru Burse de Călătorieⁱⁱ mi-a finanțat studiile la Londra și Paris, după ce Uniunea Sovietică mi-a refuzat participarea la schimbul de studenți înscriși la cursuri postuniversitare și tineri absolvenți dintre SUA și URSS, din perioada 1966-1967. Consiliul American al Societăților Științificeⁱⁱⁱ m-a ajutat să particip la cursurile de vară de limba română de la Sinaia, iar Fundația pentru Cercetare de la Universitatea din Oklahoma^{iv} m-a sprijinit pentru a putea studia la Biblioteca Lenin din Moscova. De asemenea, m-a susținut în munca de cercetare și documentare și Colegiul de Artă și Științe de la Universitatea din Oklahoma^v.

Deși am încercat de mai multe ori, nu am reușit să obțin accesul la arhivele din Uniunea Sovietică, așa încât a trebuit să mă bazez pe numeroasele surse scrise privind Basarabia. Aș dori să mulțumesc amabilului personal de la Muzeul Britanic, Biblioteca Națională a Franței, Biblioteca Lenin, Biblioteca Publică din New York, Biblioteca Universității din Kansas, Biblioteca Universității din Missouri și Biblioteca Universității Statului Oklahoma.

Sunt recunoscător profesorilor Peter F. Sugar, Donald W. Treadgold și John L.H. Keep pentru sprijinul și încurajările lor.

i. În această traducere vor fi folosite formele consacrate în limba română (n.t.).

ii. The Inter-University Committee on Travel Grants.

iii. The American Council of Learned Societies.

iv. The Oklahoma State University Research Foundation.

v. The Oklahoma State University Arts and Sciences College.

CAPITOLUL 1

Înaintarea rusă : 1774-1806**I. Rușii, românii și grecii**

Înainte de a-și putea extinde teritoriile către sud-vest, până la Prut și Dunăre, Rusia trebuia să pună temeliile politice, diplomatice și militare necesare. În ultima parte a secolului al XVIII-lea, oficialii ruși au profitat de ocaziile oferite de slăbirea puterii otomane pentru a-și spori influența în Principatele dunărene, Moldova și Țara Românească, încurajându-și grupurile de partizani de la Iași și București și menținând o continuă presiune diplomatică asupra Porții în vederea obținerii de concesi. În decurs de treizeci de ani armatele lor au pătruns de trei ori în teritoriul otoman și forțele lor au fost pe poziții în tot restul timpului. Această combinație de susținători locali în Principate, presiune diplomatică și forță militară făceau din Rusia puterea dominantă în regiune și, cum nici un alt rival european nu se opunea planurilor ei în Moldova și Țara Românească, sultanul nu putea decât să răspundă favorabil presiunilor exercitate de Sankt Petersburg.

Diplomații țariști colaborau cu alte elemente antiturcești din Balcani pentru a pune la cale o mișcare care să „înlăture jugul” de pe grumazul creștinilor. În cruciada pregătită, interesul personal al participanților putea fi ascuns în spatele dorinței de unitate religioasă. Rușii își apărau frecvent politica agresivă față de turci invocând faptul că țelul lor era protejarea drepturilor coreligionarilor lor – justificări paradoxale, mai ales în timpul domniei lumești a Ecaterinei a II-a. Aceste presiuni directe și indirecte contribuiau și ele la șubrezirea poziției Porții în teritoriile europene aflate sub controlul ei.

Intrucât turcii au ajuns să fie un obiect – și nu un subiect¹ – al diplomației europene, Franța lui Napoleon a folosit ocazia pentru a profita de slăbiciunea otomană în regiunea din estul Mediteranei. La început, în 1798, această nouă amenințare i-a silit pe turci să caute ajutorul rușilor, apoi, acțiunile francezilor

1. Această frază e preluată din lucrarea lui A.F. Miller, *Mustafa Pașa Bairaktar* (Moscova-Leningrad, 1947), p. 63.

au ajuns să pună în pericol și planurile acestora din urmă în Balcani. Evenimentele diplomatice majore ale perioadei cuprinse între 1774, anul semnării tratatului de la Kuciuk-Kainargi, și 1806, anul izbucnirii războiului ruso-turc², au fost studiate de diverși istorici, dintre care cei mai mulți s-au mulțumit să trateze sporirea drepturilor pe care Rusia le avea în Principate, intervenția Franței în politica din Balcani și reacția Rusiei la aceste evoluții, făcând apel doar la tratatele încheiate și la negocierile care le-au precedat. Un alt mod de a evalua activitățile rușilor în Moldova și Țara Românească este examinarea atentă a relațiilor lor din această perioadă cu elitele locale de la Iași și București³.

Dintr-un anumit punct de vedere, grecii și românii care controlau Principatele constituiau niște barometre precise ale puterii. Cu acest grup de realiști politici tratau nu numai turcii și rușii, ci și austriecii, francezii și prusacii⁴. Din cauza statutului special al Principatelor, de semiautonomie în cadrul Imperiului Otoman, aceștia aveau o experiență de secole în negocierile cu puterile străine și erau obișnuși să opereze sub autoritatea unei puteri aflate la mare distanță, iar când un stăpân slăbea, nu le lua mult timp să găsească noi protectori, mai utili. Aflându-se la graniță, la răscrucea dintre trei imperii și supuși capriciilor unui conducător îndepărtat, cei aflați la cârma Principatelor cu greu și-ar fi putut permite să ducă o altă politică decât cea a unui interes personal extrem de bine orientat. Pe la începutul secolului al XIX-lea, din cauza generațiilor întregi de proastă guvernare, de slăbiciune economică și de politică fanariotă, era imposibil ca modul de comportare a elitei să mai fie influențat de un sentiment național românesc pur. Era mai important interesul familiei sau al clasei, interes orientat mereu către puterea a cărei stea stătea să răsară.

2. Printre cele mai instructive lucrări despre această perioadă se numără următoarele: B. Mouravieff, *L'Alliance Russo-Turque au milieu des guerres napoléoniennes* (Paris, 1954); G. Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes* (Paris, 1955); N.E. Saul, *Russia and the Mediterranean 1797-1807*, (Chicago, 1970); M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923* (New York, 1966); N. Iorga, *Histoire des relations Russo-Roumaines* (Iași, 1917); L.A. Casso, *Rossia na Dunae I obrazovanie Bessarabskoi Oblasti* (Moscova, 1913); Miller, *op.cit.*; I.S. Dostian, *Rossia i balkanskii vopros: Iz istorii russko-balkanskih politiceskih sviazei v pervoi tretei XIX v.* (Moscova, 1972).
3. Elita locală era formată dintr-un amestec de fanarioți, boieri din starea întâi, a doua sau a treia și clerici.
4. Casso, *op.cit.*, pp. 5 și 6. O extrem de valoroasă colecție de documente consulare austriece privind această perioadă se găsește în *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, volumul XIX, partea întâi, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece (1782-1797)* (București, 1922) și volumul XIX, partea a doua, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare (1798-1812)* (Cernăuți, 1938), editate de Ion I. Nistor și citate în continuare ca *Hurmuzaki*, XIX-1 și respectiv *Hurmuzaki*, XIX-2. Vezi *Hurmuzaki*, XIX-2, p. 152, pentru remarcele consulului austriac la Iași, Timoni, despre diversele grupări ale boierilor moldoveni (19 noiembrie 1802).

În ultima parte a secolului al XVIII-lea, activitățile politice locale reflectau convingerea larg răspândită că puterea exercitată de ruși în Principate nu ar mai putea fi exercitată doar de către turci. Rușii își constituiseră cu sârg un corp de partizani despre care știau că nu erau atrași de partea lor numai din simpla iubire față de țar. În 1776, abilul general rus P.A. Rumianțev observa că susținătorii țării sale din Moldova și Țara Românească erau „asemenea lui Ianus, cu două fețe și două inimi, amândouă viclene”⁵. Treizeci de ani mai târziu, consulul francez din Iași, C.F. Reinhard, surprindea spiritul conducerii locale într-o sugestivă conversație dintre un „străin” și un „tânăr boier”⁶.

Străinul: Dar cum de puteți arăta atât de vădit că sunteți partizani ai Rusiei?

Tânărul boier: Rusia a fost bună cu noi. Ei îi datorăm emanciparea noastră politică, faptul că avem îndatoriri restrânse și că participăm la ocârmuirea țării.

Străinul: Asta e foarte adevărat pentru situația din trecut. Însă la Constantinopol sistemul s-a schimbat și voi, care pretindeți că vă purtați conform unor linii politice calculate, de fapt nu vedeți mai departe de vârful nasului.

Tânărul boier: Rusia ne apără, armatele ei sunt aici...

Străinul: Și dacă ar veni trupele franceze?

Tânărul boier: Trupele franceze sunt foarte departe.

Străinul: Și totuși cum v-ați justifica purtarea?

Tânărul boier: În cazul acesta am fi pentru Napoleon ceea ce suntem pentru Alexandru și Napoleon n-ar vedea în asta un lucru atât de rău.

II. Sistemul social și politic din Principate

Situația economică a Moldovei și Țării Românești de la începutul secolului al XIX-lea nu aducea dovada beneficiilor structurilor sociale și politice locale. Anii îndelungați de guvernare dezastruoasă, la care se adăuga sistemul fiscal deosebit de dur, i-au determinat pe țărani să fugă de pe moșii în alte părți ale Principatelor. Natura deosebit de opresivă a sistemului agricol bazat pe dări din perioada fanariotă (1711-1821) își avea originea în nevoia de a obține profituri rapide atât timp cât situația era favorabilă. În această perioadă, existau „douăsprezece mari familii din rândul cărora proveneau cele treizeci și trei de persoane diferite de la conducerea Principatelor și au avut loc șaptezeci și șapte de schimbări de regim”. Vlad Georgescu remarca faptul că „fanariotismul era... un fenomen extrem de complex, ce cuprindea elemente grecești, românești, albaneze și alte

5. L.V. Cerepnin et al., *Istoriia Moldavskoi S.S.R.*, I (Chișinău, 1965), p. 338.

6. C.F. Reinhard către Talleyrand, Iași, 24 septembrie 1806. Citat de Radu Rosetti, „Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806-1812”, în *Analele Academiei Române*, seria a II-a, XXXI, (București, 1908-1909), p. 431.

elemente balcanice. Criteriul de bază era identificarea cu concepțiile politice ale Porții și acceptarea valorilor ortodoxe și, măcar parțial, neogrecești⁷. Bunăstarea țărănimii nu avea o prea mare importanță pentru conducătorii politici, ale căror valori se aflau în general în afara Principatelor și care, de cele mai multe ori, își ocupau funcțiile pentru scurt timp. Prin însăși natura sa, fanariotismul încuraja o rapacitate extremă care, la rândul ei, era cauza unei sărăcii ce îi șoca pe călătorii străini aflați în trecere prin regiune.

Lucrurile nu au stat întotdeauna atât de rău. Moldova și Țara Românească se bucuraseră de un înalt grad de autonomie locală după subjugarea lor de către turci în secolul al XV-lea, în schimbul acestei poziții privilegiate domnitorii trebuind să plătească dări, tributuri și, ocazional, mită. Atât timp cât Poarta rămânea puternică, sistemul acesta era un aranjament relativ convenabil atât pentru conducători, cât și pentru supuși, însă o dată cu declinul intern al Imperiului Otoman, la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutului celui de-al XVIII-lea, administrația a devenit tot mai opresivă pentru Principate. În 1711, țarul Petru I al Rusiei a înaintat până în Moldova și a promis românilor eliberarea de sub jugul sultanului. Declarațiile de sprijin venite din partea boierilor din Principate au fost urmate de eșecul militar al țarului pe Prut și, în anii următori, românii au pierdut în mare măsură controlul asupra propriei vieți politice. Sultanul și-a extins autoritatea asupra acestei regiuni prin intermediul fanarioților, care, neconsiderând Principatele altceva decât o sursă de profit, au continuat să le exploateze.

În 1806, Charles Joseph Le Doulx, consulul francez la București, spunea că „cele cinci județe ale Valahiei Mici sunt absolut pustii”⁸. La sosirea sa în Principate, în același an, armata rusă a găsit o zonă afectată de recolte slabe, o economie slăbită și instabilitate politică. Și, dacă inițial rușii speraseră să obțină un sprijin logistic important în Moldova și Țara Românească, în cele din urmă ei

7. Părerile cu privire la natura regimurilor fanariote sunt foarte împărțite. Putem aminti comentariul lui R.W. Seton-Watson, din lucrarea *A History of the Roumanians* (Cambridge, 1934), cum că nu există sarcină mai neplăcută decât să descrii perioada fanariotă unor istorici români contemporani din Franța, care afirmă că domnitorii erau de fapt niște bărbați luminați, călăuziți de sentimente nobile și nevoiți să acționeze în condiții dificile. Vezi Vlad Georgescu, „The Romanians Boyars in the Eighteenth Century: Their Political Ideology”, în *East European Quarterly*, VII, 1973, 1, p. 33. Vezi și L. Colescu, *Geschichte des rumänischen Steuerwesens in der Epoche der Fanarioten 1711-1821*, (München, 1897), p. 80 și R.L. Wolff, *The Balkans in Our Time* (New York, 1967), p. 63.

8. C.J. Le Doulx către Talleyrand, 8 noiembrie 1806, București. *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, volumul XVI, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1603-1824)* (în continuare citat ca *Hurmuzaki*, XVI), editat de Nerva Hodoș, pp. 784-785. Vezi și William Wilkinson, *An Account of Moldavia and Wallachia with Various Political Observations Relating to Them* (Londra, 1820), p. 85.

au fost cei care au trebuit să aducă provizii aici de dincolo de Nistru⁹. Această aparentă sărăcie nu reflecta cum se cuvine bunăstarea virtuală din regiune, iar călătorii din acele vremuri vorbesc cu toții despre potențialul economic al zonei. Un ofițer rus afirma că Principatele ar putea prospera și susține în același timp o forță de ocupație, furnizându-i banii și proviziile necesare¹⁰. Nu era nevoie decât de un sistem politic stabil care să nu apese prea greu asupra țărănimii, dar, din păcate atât pentru români, cât și pentru forțele ruse aflate aici după 1806, această condiție minimă nu exista.

Domnia fanarioților aducea cu sine toate elementele dure, arbitrarie și uneori înfricoșătoare ale dominației otomane asupra grecilor. Arbitrarul și despotismul aveau efecte demoralizante asupra populației și, după cum scria un călător de la sfârșitul secolului al XVII-lea, contele Hauterive, românii ajunseseră să fie „robii unui om care tremură în fața sclavilor Porții”. Injustiția din acest sistem s-a transmis de la un nivel la altul pentru ca în cele din urmă povara zdrobitoare a nedreptății să apese pe umerii celei mai lipsite de putere și celei mai numeroase părți a populației, țărănimea. Țăranii și toți ceilalți participanți la acest tragic sistem simțeau impactul fiecărei schimbări de domnitor, în fiecare dintre Principate.

Tocmai corupția care făcea posibilă existența unor asemenea condiții permitea și îmbogățirea celor puternici. Un sistem atât de instabil și potențial periculos ca cel din Principate trebuia să prezinte celor implicați promisiunea unui câștig considerabil. Nu toți domnitorii erau rapace sau nedrepti, cum au afirmat unii istorici, unii dintre ei fiind foarte cultivați și profund religioși, însă, în secolul al XVIII-lea, condițiile de guvernare dificile de pe întreg cuprinsul Imperiului Otoman au făcut din supraviețuire scopul de căpătâi al fiecărui conducător, după îmbogățire. Conducerea fiecăruia dintre Principate ar fi putut reflecta personalitatea și interesele fiecărui domnitor, însă toți împărtășeau aceeași speranță de a dobândi și de a păstra puterea. Putem să nu fim întru totul de acord cu părerea generalului L.A. Langeron, care considera că tronul de la Iași și cel de la București erau „unicul scop al fanarioților, încă din cea mai fragedă pruncie”¹¹, însă nu există nici o îndoială că, în ciuda plăților anuale către sultan și a mituirii anturajului acestuia¹², postul oferea o oportunitate financiară deosebită¹³. Povara pe care o

9. A.I. Mihailovski-Danilevski, *Opisanie Turețkoi Voini i Tarstovovanie Aleksandra I-go s 1806-g. do 1812-g.*, 2 volume (Sankt Petersburg, 1834), p. 127.

10. „Projet prezentat Nicolai I la 1826 de Langerone pentru un războiu ofensiv”, în *Documente privitoare la istoria românilor ale Colecției Hurmuzaki*, supliment I, volumul 3 (București, 1889), p. 66. Citat în continuare ca *Hurmuzaki*, I, 3.

11. A. Nacco, „Očerok grajdanskago upravleniia v Bessarabii, Moldavii, i Valahii vo vremia Russko-Turețkoi voini 1806-1812 goda”, în *Zapiski Imperatorskago Odesskago Obșcestva Istorii i Drevnostei*, XI, 1879, pp. 279-281; *Hurmuzaki*, I, 3, p. 66.

12. Cerepnin, pp. 330-332.

13. *Hurmuzaki*, I, 3, p. 74.

reprezenta acest sistem pentru populație se poate evalua luând în considerare creșterea valorii tributului plătit către sultan în ultima parte a secolului al XVIII-lea de la un milion la șase milioane de piaștri¹⁴. Ce mai rămânea revenea domnitorului și tovarășilor săi¹⁵.

După ce s-au declarat, într-un moment nepotrivit, în favoarea rușilor la începutul secolului al XVIII-lea, boierii români nu prea aveau altă alternativă decât să coopereze și să obțină ce avantaje puteau din acest sistem cumplit. Noua structură politică a schimbat, în multe cazuri, motivația acordării rangurilor boierești de la deținerea de pământuri la cea de funcții. Unele familii boierești locale, precum Callimachi, Racoviță și Ghica, au reușit să dobândească tronul, în vreme ce altele ocupau poziții înalte în consiliile de guvernare numite *divanuri*¹⁶. Acestea funcționau ca un consiliu de conducere în fiecare principat, împărțind funcțiile administrative după domenii: justiție, finanțe, afaceri externe și religie. Într-un sistem bazat pe dări, cel mai important departament îl constituiau finanțele, al căror șef era cel mai puternic membru al divanului¹⁷. Liderul spiritual al fiecărui principat participa la activitatea acestui consiliu și, în anumite chestiuni, exercita o puternică influență.

Administrația locală nu semăna cu structurile administrative europene, cu cabinete și arhive organizate, cu compilații sistematice de legi, cu bilanțuri și registre contabile exacte. Deseori, divanurile dădeau dispoziții verbale. Deciziile se bazau pe vagi rămășițe ale Codului lui Iustinian, pe obiceiul pământului, pe precedente recente sau pe interesul personal. Când funcționa pe post de curte de justiție, divanul putea – ceea ce și făcea – să dea decizii divergente asupra unui același caz, conform unei tradiții împrumutate de la *muftii* musulmani¹⁸. Nu era eficient, dar guvernul își menținea controlul, iar înalții funcționari din *divan* câștigau binișor în schimbul timpului și banilor investiți în dregătoriile lor.

Instrumentul guvernului cu care țărănimea intra cel mai frecvent în contact era *ispravnicul*, un funcționar numit de divan. În fiecare ținut erau doi ispravnici, fiecare ocupând această funcție timp de un an. Acțiunile lor reprezentau o variantă locală de despotism deoarece, practic, întreaga autoritate a conducerii țării se exercita asupra oamenilor prin intermediul lor. Având o putere atât de mare, singurele îngrădiri le erau impuse de lăcomia superiorilor lor, de propria

14. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, X (București, s.a.), pp. 132-146; Hurmuzaki, I, 3, pp. 72-74.

15. Hurmuzaki, I, 3, p. 73; Seton-Watson, pp. 126-130.

16. *Ențiklopediceskii Slovar* (Brockhaus-Elfron), X a (Sankt Petersburg, 1893), p. 570; N. Iorga, *A History of Romania* (Londra, 1925), pp. 190-192.

17. Wilkinson, pp. 48-49.

18. *Ențiklopediceskii Slovar* (Brockhaus-Elfron), III a (Sankt Petersburg, 1891), pp. 608-614.

ambii și de propria conștiință. Ispravnicii aveau pe lângă ei un grup de ajutoare care să îi asiste în îndeplinirea funcțiilor, mai ales la strângerea birurilor¹⁹.

Rușii, care traversau atunci perioada de maximă opresiune a propriului sistem de iobăgie, erau consternați de condiția țăranilor din Principate. Călătorii care treceau pe aici spuneau că aceștia erau tratați „ca niște iobagi”²⁰. Aveau de plătit sume imense pentru a permite funcționarea unui sistem în cadrul căruia ispravnicul își cumpăra funcția de la un membru al divanului, ce o obținuse la fel pe a sa de la domnitor, care își căpătase puterea de la sultan, „umbra lui Dumnezeu”²¹. Toți cei care ocupau o poziție de autoritate, de la treapta cea mai de sus și până la cea mai de jos, dovedeau prea puțin interes pentru bunăstarea celor aflați pe poziții inferioare. În anii 1740, acest sistem, la care se adăugau și alte greutăți, i-a obligat pe jumătate dintre locuitorii unui județ al Țării Românești să-și părăsească propriile case²².

Sprijinul Bisericii era nesemnificativ deoarece și aceasta era dominată de elita locală. Prin intermediul mitropoliților, ea juca un rol important și ca forță politică, și ca proprietar de pământuri. Poziția sa în Principate este cel mai bine ilustrată de modalitatea prin care erau aleși cei din fruntea ei. O comisie de oficialități locale numea un conducător spiritual care urma apoi să fie aprobat, pe rând, de domnitor și de patriarhul de la Istanbul. O dată instalat în funcție, mitropolitul devenea membru al consiliilor de guvernare, iar palatul lui, fie el la Iași sau la București, era un important loc de întâlnire. Clerul era scutit de taxe și era sprijinit financiar de sistemul în care activa. Biserica în ansamblu s-a îmbogățit datorită pământurilor și contribuțiilor bănești venite din partea credincioșilor, în schimbul cărora clerul își apăra susținătorii²³.

Natura maladivă a guvernării Principatelor în secolul al XVIII-lea l-a determinat pe R.W. Seton-Watson să afirme că „e imposibil de imaginat o muncă mai descurajantă decât cea de înregistrare amănunțită a istoriei din perioada 1714-1821 în Moldova și Țara Românească...”²⁴. Nesiguranța poziției ocupate îi făcea pe toți oficialii să acționeze rapid pentru a obține profituri. Consulul austriac, Raicevici, observa că „toate posturile, de la cele mai înalte la cele mai modeste, nu numai că aduc câștiguri bune, dar conferă și dreptul de a jecmăni oamenii”²⁵.

19. Nacco, p. 280. Wilkinson, pp. 58-59.

20. Nacco, pp. 281-282.

21. Wilkinson, p. 69.

22. Nacco, p. 281.

23. N. Blaramberg, *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie* (București, 1885), pp. 385-404. *Eniklopediceskii Slovar* (Brockhaus-Elfron), XXVII (Sankt Petersburg, 1899), pp. 278-279. Seton-Watson, p. 80. Cerepnin, pp. 329-330.

24. Seton-Watson, p. 127.

25. Citat de Seton-Watson, p. 132.

Treizeci de ani mai târziu, consulul britanic, William Wilkinson, constata de pe poziția pe care o ocupa la București că „banii sunt singurul stimulent (pentru boieri), iar mijloacele prin care îi obțin în general nu au de-a face nici cu eforturile și asiduitatea, nici cu scrupulele de natură morală”. Tot el recunoștea tacit că aceștia nici nu prea aveau de ales, căci „obișnuința i-a făcut niște jefuitori”. Ceea ce pare să-l deranjeze e faptul că „într-o țară unde faptele infame sunt chiar încurajate, iar actele de rapacitate sunt văzute doar ca dovezi de iscusință și de șiretenie, coruperea principiilor nu are cum să nu se generalizeze”²⁶.

În cadrul acestui sistem, efectele demoralizante ale unui regim otoman cu atitudine reacționară oarbă se transmiteau de la fanarioți la marii boieri români și până la boierii de rang mai mic. Reacția lui Wilkinson nu ar fi singura de acest gen. Totuși, observatorii britanici păreau să fie deranjați îndeosebi de oportunismul ce domina orânduirea socială din Principate, mai ales în ceea ce privește modul în care boierii mărunți, lipsiți de educația sau poziția marilor familii, își rotunjeau averea.

Cel mai mare neajuns al fanariotismului consta în incapacitatea celor de la conducere de a înțelege efectele guvernării lor opresive asupra segmentului productiv al populației, țăranimea. Într-o societate bazată pe agricultură, o asemenea politică putea duce la dezastrul economic. În secolul al XVIII-lea, Principatele Române au cunoscut o importantă scădere a numărului de locuitori, cauzată îndeosebi de politica fiscală dusă de-a lungul acestui veac²⁷.

În privința drepturilor și privilegiilor, poziția țăranilor din Moldova și Țara Românească era superioară din punct de vedere juridic celei pe care o ocupau iobagii ruși. În mare, duceau aceeași viață, însă lipsa de organizare preponderentă și structura socială din Principate le conferea țăranilor români o mai mare mobilitate decât aveau cei din Rusia. Un exemplu șocant în acest sens putea fi constatat în anii 1740, când mai bine de jumătate dintre țăranii birnici din Țara Românească au părăsit regiunea. Constantin Mavrocordat, care a domnit de șase ori în Țara Românească și de patru ori în Moldova – în total douăzeci și patru de ani – a abolit formal iobăgia printr-o serie de reforme inițiate între 1743 și 1746 în primul dintre Principate și în 1749 în al doilea. Exodul în masă al țăranilor plătitori de bir avea de-a face în mai mare măsură cu hotărârea lui decât cu contemplarea filozofică a viziunilor iluministe privind natura umană²⁸. Acest eveniment nu prevestea nici o îmbunătățire notabilă a vieții țăranilor. Statutul lor, variabil de la o regiune la alta, a rămas ambiguu și după reformă, după cum se poate constata din afirmația unui boier : „țăranul din Moldova e la fel de liber ca și cel din Germania”. Condiția țăranilor din teritoriile germanofone varia de la o

26. Wilkinson, p. 131.

27. Hurmuzaki, I, 3, p. 74.

28. David Mitran, *The Land and the Peasant in Rumania* (Oxford, 1930), p. 16 ; Colescu, p. 79.

libertate relativă la totală oprimare și același lucru se întâmpla și în Principate. În general, proprietarii de pământuri continuau să le pretindă acestora circa zece la sută din producție, să le ceară să presteze diverse munci ocazionale, să le lucreze pământul și să ajute la întreținerea drumurilor. În ultima parte a secolului al XVIII-lea, situația țăranilor era în general mai bună în Țara Românească decât în Moldova²⁹.

Chestiunile tehnice legate de statutul țăranimii în Principate sunt astăzi atent studiate de savanți, caracteristicile demografice, drepturile juridice, mobilitatea și cultura populară oferind un bogat subiect de cercetare oamenilor de știință contemporani³⁰. Însă țăranilor, victime ale abuzurilor tot mai mari și ale decăderii ce caracteriza sistemul fanariot, asemenea considerații le-ar fi părut irelevante. În Moldova, boierii au încercat să câștige tot mai mult pe seama lor dând o nouă definiție zilei de lucru, *nartul*, care în 1766 a fost descrisă în termeni cantitativi. Producția putea fi astfel calculată încât se ajungea la o cantitate de muncă de două sau de trei ori mai mare decât ar fi putut presta un lucrător mediu într-o singură zi, în condiții optime. În 1766, 1780 și 1793, s-a încercat în ambele Principate creșterea numărului de zile de lucru pe care le puteau pretinde boierii. La sfârșitul secolului, aceștia puteau cere o zecime din producția totală a țăranului moldovean, în bunuri sau în bani³¹. Aflați într-o permanentă căutare de ocazii de a-și spori pretențiile, boierii din Moldova i-au trimis țarului Alexandru I o scrisoare chiar înainte de invadarea Principatelor de către ruși în 1806, prin care își declarau sprijinul și solicitau mai multe zile de lucru de la țărani³². În aceste condiții, libertatea juridică a țăranilor nu însemna mare lucru.

Atât birul statornicit, cât și numărul de zile de lucru pentru țărani prevăzute legal le rămâneau necunoscute arendașilor și proprietarilor de pământ. Acest abuz ducea la scăderea substanțială a producției agricole și a numărului de locuitori, deoarece țăranii preferau să semene doar atât cât le era necesar ca să supraviețuiască și să plece decât să lucreze în folosul altcuiva. Impresionat, Wilkinson scria că „probabil nu există oameni mai asupriți din cauza puterii despotice și mai împovărați de obligații și dări decât țăranii din Moldova și Țara Românească, ba nici măcar unii care să ducă jumătate din greutățile lor cu o asemenea răbdare și aparentă resemnare”³³. Această exploatare nechibzuită a populației a devenit contraproductivă.

29. V. Ia. Grosul, *Reformi v Dunaiskih Kniajestvah i Rossiia (20-30 godi XIX veka)* (Moscova, 1966), pp. 66-69; Mitrany, pp. 16-17.

30. Vezi A. Oțetea, „Le Second asservissement des paysans Roumains (1746-1821)”, în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès des Sciences Historiques – Rome, 1955* (București, 1955), pp. 299-312; Grosul, pp. 70-72; Ia. S. Grosul și I.G. Budak, *Ocerki Istorii narodnogo Hoziaistva Bessarabii (1812-1861)* (Chișinău, 1967), p. 77 și pp. 98-99.

31. Mitrany, p. 31; Grosul, pp. 73-78; Cerepnin, p. 235.

32. Reinhard către Talleyrand, 26 octombrie 1806, Iași. *Hurmuzaki*, XVI, pp. 777-779; Iorga, *Histoire...*, pp. 218-232; Grosul și Budak, pp. 99-100.

33. Grosul, p. 77; Wilkinson, p. 155.

Clasa de mijloc din orașe includea deseori mai mulți evrei, meșteșugari și lucrători străini decât români. Viața urbană oferea în prea mică măsură o supapă de siguranță pentru nedreptatea socială ce domnea la țară. Negustorii de vază din această perioadă aveau inevitabil legături strânse cu elita. Chiar și înaintea preluării puterii de către fanarioți, domnitorii români se implicaseră în comerț și nu există nici o îndoială asupra faptului că, direct sau indirect, fanarioții și marii boieri continuau să se ocupe cu negoțul. Centre urbane majore, în sensul occidental al cuvântului, nu existau. În consecință, schimbările sociale și politice urbane care au intervenit în Apus în acest timp nu au avut loc și aici, fapt ce a afectat profund istoria României³⁴.

III. Principatele : Răsărit sau Apus ?

Studierea situației sociale și politice din Principate în secolul al XVIII-lea lasă impresia că fanarioții și românii care controlau regiunea constituiau un grup cu desăvârșire rapace și despotice. Călătorii occidentali și ruși tind să confirme această părere. Rușii din acea vreme care au scris despre societatea din Iași și București se considerau pe ei înșiși occidentali și civilizați în comparație cu românii, care, în ochii lor, erau mai puțin dezvoltați, „orientali” – termen folosit de ei în sensul cel mai dur – și nu numai corupți, dar și degradați și lipsiți de orice moralitate. Călătorii aflați în trecere în drumul lor dinspre apusul Europei dezaprobau modul în care românii își tratau țărani, priveau cu un oarecare dispreț cultura locală și considerau că încercările de a copia Parisul erau, în cel mai bun caz, provinciale. Această impresie nu era însă absolut exactă.

Prinsă cum era în curente politice și culturale a trei imperii, elita locală avea o paletă largă de opțiuni în privința stilului de viață de imitat. Mai mulți proprietari greci și români de formație occidentală, în special franceză, erau abonați la ziare franțuzești, călătoreau ocazional în străinătate și chiar își angajau preceptori și bucătari francezi, iar unele familii fanariote își trimiteau copiii la școli din Germania. Lucrările majore ale Iluminismului erau traduse în românește și grecește pentru cititorii autohtoni. Majoritatea familiilor mari, care dominau societatea ieșeană și bucureșteană, erau rafinate și foarte culte; unii istorici

34. Articolul lui Daniel Chirot, „A New Analysis of the Romanian Middle Ages (1300-1800) in Recent Romanian Scholarship”, în *Southeastern Europe/L'Europe du Sud-Est*, I, 1974, 1, pp. 80-88, prezintă foarte bine argumentele privind evoluția societății în România. El remarcă faptul că există savanți români care afirmă că în perioada studiată nu a existat niciodată o „societate feudală clasică” și include în lucrare și un util ghid bibliografic privind acest subiect. Vezi *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 220-243 pentru „register derer in der Wallachey zu Bukarest befindlichen und bei der Furstlichen Commission vorgestellten Kays. Onigl. Unterthanen”, care furnizează numele, locul nașterii, religia și alte date despre meșteșugari.

contemporani sunt chiar de părere că renașterea românească din secolul al XIX-lea își are originea în elita greco-română.

Erau și alte aspecte în viața culturală a Principatelor care contrazic afirmațiile călătorilor străini, potrivit cărora clasele înalte de aici ar fi fost înapoiate. Rodul unei remarcabile tradiții de reformă juridică au fost încercările sporadice din secolul al XIX-lea de a codifica legislația autohtonă. Petițiile scrise în ultima parte a secolului de boieri dau dovadă de stil, eleganță și claritate în concepție, iar stăpânirea a trei sau chiar patru limbi străine era ceva comun printre marii boieri.

Totuși, în comparație cu Europa apuseană, Principatele însemnau evident un colț uitat de lume din punct de vedere cultural. Contrastul față de eleganta viață mondenă din vremea Iluminismului era deosebit de mare. Nu existau teatre mari, opere, universități sau tipografii laice importante. Când consulul francez, Reinhard, a sosit aici, a avut impresia că se află undeva în sudul sărăcăcios al Italiei. Opinia exprimată de unii istorici precum Seton-Watson, Turczynski și Casso, care caracterizează stilul de viață din Principate ca fiind „oriental”, nu e exactă³⁵. Manifestările de suprafață, cum ar fi izolarea femeilor, moda turcească și bucătăria locală, ar fi putut da impresia de „Orient misterios”, însă elita își căuta modelele culturale în Apus. Mulți dintre marii boieri și dintre fanarioți adunaseră și foloseau biblioteci remarcabile, atingând un nivel de cultură care, într-o notă de subsol, ar fi putut atrage până și admirația silită a lui Casso³⁶. În scrisorile către mama sa, doamna Reinhard scria că domnitorii erau pricepuți în problemele europene, vorbeau franceza satisfăcător și erau în stare să organizeze seri relativ elegante. După o petrecere la București, tot ea nota că aproape se simțise în Europa, cu excepția faptului că femeile de aici insistau să pipăie materialul din care îi erau croite veșmintele, să se apropie ca să-i adulmece parfumul și chiar să-i atingă coafura, cea mai mare umilință trăind-o când au îndrăznit să-i laude accesoriile³⁷. Dacă doamna Reinhard scria în termeni eleganți și ironici, scriitorii ruși, precum Vighel și Bantiș-Kamenski au fost mult mai brutali și mai puțin generoși în comentariile lor. Trecuse prea puțin timp de când ieșiseră ei înșiși din faza în care se aflau românii³⁸.

Elita Principatelor nu era necivilizată și nici impregnată de „cruzime asiatică”. Rămâne o dilemă justificarea durtății sistemului politic și social față de țărănime

35. Emanuel Turczynski, „The Background of Romanian Fascism”, în P. Sugar (ed.), *Native Fascism in the Successor States, 1918-1945* (Santa Barbara, 1971), p. 1902. Vezi de asemenea D.N. Bantiș-Kamenski, *Puteșestvie v Moldoviiu, Valahiiu, i Serbiiu* (Moscova, 1810) pentru a vedea părerea foarte sinceră a unui rus contemporan despre români.

36. Lebel, pp. 298-300. Casso, p. 30.

37. Christine Reinhard, *Une femme de diplomate. Lettres de Madame Reinhard à sa mère* (Paris, 1900), pp. 174-234.

38. Casso, p. 30.

și a absolutei imoralități ce domnea atât în relațiile cu puterile din afară, cât și în cele dintre membrii elitei. Probabil că teroarea în care trăiseră fanarioții în anii de declin ai Imperiului Otoman a otrăvit atmosfera de la Iași și București. Incertitudinea pe care o simțiseră fanarioții greci la curtea sultanului fusese transmisă boierilor români, ceea ce ar putea explica modul lor nemilos de a governa. Principele Nicolae Suțu descrie în culori vii lupta permanentă pentru supraviețuire de la curtea sultanului și vulnerabilitatea grecilor la schimbările imprevizibile ce aveau loc în structura de conducere otomană. După cum scrie el, „aveau sabia lui Damocles deasupra capului”³⁹ și, evident, aceeași era situația și pentru români, subordonați lor. În acest context, descrierile doamnei Reinhard – care arăta un Iași și un București în stare de semisălbăticie⁴⁰ – observațiile privind moda făcute de Bantiș-Kamenski⁴¹ și alte comentarii critice par puțin cam nedrepte.

Va fi fost nevoie să mai treacă încă o generație pentru ca europenizarea României să aibă rezultate vizibile. Relațiile României cu Occidentul au în spate o istorie de secole și ele au fost temelia viitoarei dezvoltări culturale a acestui popor greu încercat⁴². Date fiind împrejurările în care trebuia să-și desfășoare activitatea elita locală, nu e surprinzător că membrii ei nu se manifestau și nu își exprimau țelurile decât în funcție de interesul personal⁴³. Clasele sociale și intelectuale care formau acest grup nu erau pregătite să primească influențe majore, cum ar fi cea a Revoluției Franceze. Intelectualii, dominați de greci, proveneau din pătura înstărită a populației. Clasa de mijloc, după cum am mai spus, era într-o fază embrionară. Masele nu aveau acces la ideile noi și, după cum remarcă Lebel, erau prea obișnuite cu propria condiție pentru a reacționa. Probabil că aristocrația era capabilă să identifice, în mod abstract, mișcarea politică a vremurilor, dar nu se putea raporta la ea cu adevărat. Membrii săi nu aveau conceptul de societate bazată pe egalitate, iar libertatea însemna pentru ei ocazia de a cârmui Principatele fără influențe din exterior. Va fi nevoie să mai treacă o generație pentru ca ideile de la 1789 să dea roade⁴⁴.

39. *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand Logophète de Moldavie* (Viena, 1897), p. 4.

40. Reinhard, p. 207.

41. Bantiș-Kamenski, p. 78.

42. Lebel, pp. 20, 187-188, 250.

43. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1769-1830* (București, 1970), p. XX.

44. Lebel, pp. 295-309.

IV. Diplomații ruși și partizanii lor

Rușii își duceau politica de formare a unui corp de partizani în Moldova și Țara Românească în condiții dificile. Nu se îndoiseră niciodată de natura oportunistă a loialității grecilor și românilor, care erau fideli oricui le putea oferi mai mult ajutor, și, în consecință, reprezentanții țarului în Principate s-au hotărât să-i atragă de partea lor pe boierii și fanarioții din Iași și București făcând apel la cea mai puternică motivație personală existentă, propriul interes. Conducătorii autohtoni au răspuns pozitiv. În secolul al XVIII-lea, marii boieri erau primii care susțineau cauza rusă, însă mai târziu poziția socială a devenit un indicator mai puțin sigur al loialității față de țar.

În Principate, principala legătură dintre ruși, greci și români era religia. Pretextul imediat pe care l-au folosit forțele țariste pentru a-și extinde pretențiile în Balcani a fost cel al unității ortodoxiei. Ajungând să colaboreze, cei ce formau coaliția antiturcească își puteau disimula scopurile egoiste mai evidente sub vălul religiei. În fața amenințării otomane, conflictele de mai târziu între ortodocșii de diferite nații au putut fi ușor depășite în secolul al XVIII-lea.

În primii șaptezeci și cinci de ani ai secolului al XVIII-lea, rușii au înaintat considerabil înspre sud-vest. Primul indiciu privind ajutorul acordat Principatelor pentru a scăpa de sub jugul turcilor datează din iunie 1711, când domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir, s-a întâlnit cu Petru I la Iași și și-a exprimat sprijinul acordat Rusiei în lupta împotriva otomanilor. Înfrângerea dezastruoasă suferită de armata lui Petru I pe Prut l-a determinat pe sultan să încredințeze ocârmuirea Principatelor fanarioților. O generație mai târziu, în timpul războiului ruso-turc din anii 1735-1739, marile familii din Moldova i-au susținut din nou pe ruși. Familiile Lupu, Duca, Cantacuzino și Cantemir au trimis la Sankt Petersburg un memoriu cu douăsprezece puncte prin care cereau Rusiei să anexeze Moldova. Cu toate că nu a rezultat nimic notabil din această demonstrație de loialitate, influența Rusiei în Principate a crescut în următorii treizeci de ani. În același timp, austriecii erau încurajați de familia Ghica să acționeze în forță în această regiune, iar familia Mavrocordat iniția relații de prietenie cu francezii. În războiul ruso-turc din anii 1768-1774, atât moldovenii, cât și muntenii i-au ajutat pe ruși cu oameni și sprijin logistic. Victoriile obținute atunci le-au permis acestora să obțină controlul temporar asupra guvernării civile din Moldova și, mai important, să obțină concesiuni majore din partea Porții. În ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, rușii și-au intensificat influența asupra Principatelor în asemenea măsură încât s-a ajuns la un cvasiprotectorat rusesc asupra Moldovei și Țării Românești⁴⁵.

45. Cerepnin, pp. 307-314, 335-344. Miller, p. 64. G.S. Grosul, „Dunaiskie Kniajestva v Russko-Turečkih diplomatičeskih vzaimnošeniia (1783-1787 gg.)”, în *Balkanskii Istoriceskii*

Tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774 așeza activitățile Rusiei în zonă pe o temelie mai stabilă, aproape permanentă, sultanul recunoscându-i țarului dreptul de a veghea la bunăstarea fraților săi ortodocși din Balcani. Având o mai bună bază de operațiuni în Principate, rușii au căpătat și mai multă putere în Balcani, după cum se poate vedea din prevederile, mereu diferite, ale celor șase tratate și convenții pe care le-au negociat cu turcii în perioada cuprinsă între anii 1774 și 1802. Începând cu tratatul de la Kuciuk-Kainargi și continuând cu convenția explicativă din 1779, cu *sinetul* din 1783, cu *hatiseriful* din 1784 și tratatul de la Iași din 1792 și până la *hatiseriful* din 1802, puterea recunoscută a Rusiei în Principate a evoluat de la câteva drepturi vag definite de a sluji drept mijlocitor otomanilor creștini la concesiile comerciale și consulare majore, la cedarea de teritorii, la dreptul de veto cu privire la alegerea domnitorilor din Moldova și Țara Românească de către sultan și la impunerea unui termen de șapte ani pentru domnia acestora⁴⁶. Nici cel mai insensibil boier sau grec n-ar fi putut trece cu vederea această schimbare de putere.

Modificarea balanței puterii în Balcani la sfârșitul secolului al XVIII-lea a dat naștere unei serii de planuri himerice legate de unificarea slavilor și grecilor ortodocși sub oblăduirea Rusiei. Vreme de patru decenii, oameni precum Grigori Orlov, Grigori Potemkin, Adam Czartoryski și amiralul P.V. Ciceagov au făurit proiecte grandioase pentru a duce la bun sfârșit străvechiul vis rusesc de cucerire. Și, cum consolidarea puterii Rusiei deschidea și noi posibilități pe măsură, toate aceste proiecte au fost intens discutate în timpul domniei Ecaterinei a II-a și a lui Alexandru I⁴⁷.

Vârful de lance în această situație de putere sporită, de oportunități și pericole îl constituiau o serie de extrem de competenți consuli țariști, agenți diplomatici și reprezentanți neoficiali în Principate. Începând cu georgianul S.L. Lașkarev și terminând cu cei doi greci de la București și Iași, L.G. Kirico și K.K. Rodofinikin, reprezentanții Rusiei își urmăreau scopurile exercitându-și influența asupra consulilor binevoitori, acționând împotriva agenților din țările dușmane și, pentru a pune în aplicare politica țarului, apărând și coordonând activitățile și interesele susținătorilor lor locali⁴⁸.

Sbornik, III (Chișinău, 1973), pp. 270-276. I.S. Dostian, *Rossia i Balcanskii vopros* (Moscova, 1972), pp. 37-40. Vezi de asemenea depeșa din 13 iunie 1782 a lui Kaunitz către Cobenzl, aflat la Sankt Petersburg, în care se vorbește despre activitatea lui Lașkarev la București. *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 10-11.

46. Extrase sau texte întregi din aceste documente se găsesc în D.A. Sturdza (ed.), *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I (București, 1900). Grosul, în articolul său „Dunaiskie Kniajestva...”, citat mai sus, tratează foarte bine importantul articol XVI din Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, pp. 277-281.

47. Rosetti, pp. 361-379. Dostian, pp. 37-40.

48. Pe lângă lucrările menționate la notele 45, 46 și 47, pentru date privind înființarea și funcționarea consulatelor rusești în Principate, vezi B.G. Spiridonakis, „L'Établissement d'un

Consulii acționau în diverse moduri. În calitatea lor de emisari recunoscuți ai influenței ruse în regiune, ei trebuiau să înainteze memoriile și plângerile corpului local de partizani către Sankt Petersburg sau către ambasadorul rus la Istanbul, să protejeze interesele financiare ale Rusiei, să se ocupe de chestiunea prezenței dezertorilor din armata rusă în Principate, erau receptivi la bârfele politice vehiculate de colegii lor și duceau o viață socială extenuantă. Dată fiind structura Principatelor, toate activitățile lor erau concentrate în sânul unui foarte mic grup de boieri și fanarioți care dominau întreaga viață a celor două state⁴⁹.

Până la războiul ruso-turc din perioada 1788-1792, principalul consulat rus se afla la București, birourile cele mai importante fiind apoi mutate la Iași. Viața consulilor nu era ușoară în nici una dintre capitale. La începutul anilor '80, era greu de obținut permisiunea Porții de a intra în Principate pentru a înființa un birou. O dată ajunși aici, neorânduiala din administrația locală dădea naștere periodic la încălcări ale legii și ordinii, situație haotică ce a devenit deosebit de gravă la începutul secolului al XIX-lea, când Pasvan-Oglu și diverse cete de jefuitori făceau grea viața în Principate. Consulul britanic la București a fost depus de o mare parte a bunurilor, iar cel rus a trebuit să părăsească orașul pentru a scăpa cu viață. Când era ordine, consulii trebuiau să se integreze într-un mediu social extrem de scump, boierii întrecându-se în cheltuieli pentru a se impresiona unul pe altul. Cum nu erau prea bine plătiți și posturile din Principate erau cunoscute ca fiind deosebit de costisitoare, consulii erau strâmtorați din punct de vedere financiar, trebuind să țină pasul cu viața mondenă și să mituiască când pe unul, când pe altul. Și dacă viața socială și politică putea fi tolerată, existau în schimb și alte pericole, cum ar fi bolile, ce trebuiau evitate. Condițiile sanitare din cele două orașe erau jalnice și în acea perioadă nu puțini consuli au murit de dizenterie, ciumă sau variolă. Să ocupi un post în Principate era o grea încercare⁵⁰.

consulat russe dans les Principautés Danubiennes, 1780-1782", în *Balkan Studies*, IV, 1963, pp. 289-314 și D. Dvoichenko-Markov, „Russia and the First Accredited Diplomat in the Danubian Principalities”, în *Slavic and East European Studies*, VIII, 1963, pp. 200-229. Vezi de asemenea articolul lui Paul Cernovodeanu, „The Setting up of the English Consulate in the Romanian Principalities (1803) and its Activity until 1807”, în *Revue Roumaine d'Études Internationales*, I, 1971, II, pp. 181-208.

49. G.S. Grosul, „K voprosu ob ucerejdenii i stanovlenii generalnogo russkogo konsulstva Dunaiskih Kniajestvah i Bessarabii (konec XVIII naceal XIX vv.)”, în *Dokladi Naucionoi Sessii 1963 g.* (Chișinău, 1964), pp. 3-9. Grosul, „Dunaiskie Kniajestva...”, pp. 285-287. Consulul austriac la București, S. Raicevici, a descris activitatea și atitudinea consulului rus, S. Laškarev, într-o depeșă trimisă de la București pe data de 27 august 1782, *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 42-43.
50. Lebel, p. 239. Vezi părerile doamnei Reinhard în Reinhard, pp. 185-234. Vezi cum descrie consulul austriac, Schilling, moartea consulului rus, Severin, Iași, 22 martie 1799, *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 40-41. Pe lângă condițiile sanitare mizere și alte neajunsuri, consulii trebuiau să îndure și o serie de funcții ceremoniale. Vezi cum descrie Raicevici sosirea consulului rus în *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 90-91, din 25 februarie 1783.

După 1774, numărul susținătorilor Rusiei a crescut rapid și prezența lor s-a făcut simțită în cursul războiului ruso-turc din anii 1788-1792. Din nou, rușii s-au bucurat de la început de victoria militară și au instaurat un control strict asupra conducerii de la Iași și București. După război, mulți dintre cei care îi sprijiniseră i-au urmat pe ruși dincolo de Nistru, unde au primit pământuri și promisiunea de a fi susținuți pe viitor de Ecaterina a II-a⁵¹. Succesul în acest război le-a permis rușilor să încorporeze Biserica din Moldova în structura ecleziastică rusă⁵². Chiar și după ce Biserica și-a recăpătat statutul inițial în cadrul Imperiului Otoman, purtătorii ei de cuvânt vor fi un puternic sprijin pentru planurile țarului⁵³, iar viitorii suverani ai Rusiei vor manifesta un mare interes pentru alegerea liderilor religioși ai Principatelor⁵⁴.

Având în vedere influența politică, militară și religioasă din timpul războiului din perioada 1788-1792, nu e surprinzător că, după 1792, familii mari, precum clanurile Iordache și Sturdza, i-au urmat pe ruși dincolo de Nistru, unde au primit pământuri, iobagi și sate ca răsplată pentru serviciile făcute țarinei⁵⁵. Nu se poate estima cât de mare a fost influența acestor familii asupra vieții din Principate, dar, în mod sigur, membrii lor erau purtători de cuvânt eficienți ai rușilor și se va fi contat pe ei în cursul viitoarei invadări a Principatelor de către ruși.

O impresionantă dovadă a modului în care s-au împletit destinele rușilor și românilor o oferă cartea lui Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I, în care autorul prezintă dovezile aduse de boierii din Basarabia în 1821 în privința rangului deținut, în cursul unei cercetări de către Rusia a legitimității actelor de noblețe. Aproximativ un sfert dintre potențialii membri ai nobilimii (*dvorianstvo*) au prezentat dovezi ce arătau că fuseseră susținătorii unui domnitor confirmat de ruși, serviseră în armata rusă în unul sau mai multe dintre războaiele cu Turcia, fuseseră răsplătiți de unul dintre conducătorii Rusiei, aveau

51. N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale*, VIII (București, 1944), p. 126.

52. S. Runkevici, „Gavriil”, în A.P. Louphin (ed.), *Pravoslavnaia Bogoslovskaiia Enĭklopediia ili Enĭklopediceskii Slovar*, IV (Sankt Petersburg, 1903), pp. 8-11.

53. Pentru a avea un bun exemplu privind modul în care și-a folosit țarina avantajul religios în această regiune, vezi manifestul Ecaterinei a II-a către poporul Principatelor dunărene, Sankt Petersburg, 17 februarie 1788, în *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 392-393. Pentru o descriere utilă a importanței politice pe care o avea mitropolitul, vezi Arsenii (Episkop Pskovskii), „Moldavskii Mitr. Veniamin Kostaki (1803-1842) i ego uceastie v ėernkovno-politiceskikh sobitiiah Moldavii”, în *Izsledovaniia i Monografii po Istorii Moldavskoi Ėerki* (Sankt Petersburg, 1904), p. 356.

54. În timpul ocupației ruse a Principatelor, țarul și-a exprimat preocuparea în acest sens, în special pentru clerul din București. Vezi Capitolul 2.

55. Iorga, *Histoire des relations...*, p. 248. Cerepnin, p. 343. Consulul austriac la București, Merckelius, scria într-o depeșă trimisă pe 12 mai 1792 lui Kaunitz că boierii pământeni luau notă de retragerea iminentă a rușilor. *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 598-599.

proprietăți în Rusia, trăiseră în Rusia după 1792 sau aveau legături strânse cu o persoană din anturajul țarului⁵⁶.

Chiar dacă după 1792 boierii nu erau într-un tot de partea țarului, majoritatea cererilor lor formale de ajutor extern se îndreptau către Sankt Petersburg. În lucrarea sa recentă, *Mémoires et projets de reforme dans le Principautés Roumaines, 1769-1830*, Vlad Georgescu examinează memoriile și cererile de ajutor venind din partea Principatelor și observă că în perioada respectivă majoritatea acestor documente erau adresate rușilor, față de numai paisprezece adresate austrieșilor, două prusacilor, cinci francezilor și treizeci și șase turcilor. Cea mai mare parte dintre ele erau redactate în scopuri personale și doar două au avut influență asupra planurilor Rusiei cu privire la o revoltă de proporții a creștinilor ortodocși din Balcani. În apelurile făcute către puterile străine, erau urmărite întotdeauna interesele de clasă. Prea puțin conta dacă se susținea în ele ideea unui consiliu de boieri care să conducă țara, dacă se lăuda modul de guvernare a Poloniei înainte de împărțirea ei sau dacă se insista asupra ideii unei Moldove unite cu Țara Românească, sub dominație rusă sau otomană – principalul obiectiv al acestor mașinațiuni era ca „toată puterea să revină boierilor”.

În petițiile lor, boierii manifestau o deosebită sensibilitate față de realitățile politice ale vremurilor, iar în majoritatea epistolelor către turci îi învinovăteau pe fanarioți pentru problemele lor. Însă când își adresau plângerile rușilor, îi învinovăteau pe greci doar în opt la sută din cazuri, boierii apreciind faptul că printre cei mai înfocați susținători ai ocupării militare a Principatelor de către Rusia și, mai târziu, ai ajutorului acordat de Rusia revoluției grecești se număra un puternic grup de fanarioți.

Chiar și atunci când pledau pentru instaurarea unei ocârmuiri bine orânduite, boierii o făceau tot din interes personal. Legea putea fi văzută ca o potențială îngrădire a puterii nelimitate a domnitorului. În acest caz, constituționalismul însemna revendicarea unor drepturi de clasă. Valul de patriotism, naționalism și liberalism ce venea din Franța și cuprindea estul avea, prin comparație, un impact redus asupra scopurilor egoiste ale boierilor, care adaptaseră fiecare dintre aceste idei astfel încât să le servească scopurile. Evident, reforma socială nu era luată serios în considerare.

Principalul obiectiv al boierilor era acela de a-și putea cârmui propria țară și, în petițiile lor, în special în cele către ruși, rareori cereau unitatea sau independența politică totală. Frecvent, în cereri se menționa ca aranjament acceptabil o relație

56. Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I (București, 1940). Pentru exemple reprezentative de familii care au profitat ajutându-i pe ruși, vezi Burda, Hartul, Șuhanov, Achimia, Dorobeț, Ghica, Iani, Ianov, Paterachi și alții. Scarlat Sturdza, care a fugit în Rusia în timpul războiului din 1788-1792, a fost guvernator al Basarabiei în anii 1812-1813, sub stăpânire rusă.

mai puțin strânsă cu turcii, atâta vreme cât boierii își puteau controla propriile afaceri. Aceștia erau în mod clar mânați de propriile interese, lucru de care rușii erau conștienți.

Memoriile trimise Rusiei exprimau de obicei prețuirea clerului și boierilor dintr-unul din Principate pentru ajutorul acordat de ruși și speranța că aceștia ar putea fi în stare să scape Principatele de problemele lor. Nu se cerea decât rareori încorporarea Principatului respectiv de către Rusia, cu toate că există o excepție notabilă în acest sens într-o petiție semnată de Mihai Cantacuzino în 1772, prin care acesta cerea independența sau, dacă nu, un protectorat rusesc pentru țara sa⁵⁷. Utilitatea acestor documente pentru ruși s-a dovedit în cursul negocierilor cu turcii. Ele au servit drept dovadă în campania dusă de diplomații ruși pentru a extinde bazele puterii pe care o câștigaseră în 1774.

Petițiile românești, susținute de rapoartele consulare trimise de la Iași și București, le ofereau rușilor un excelent pretext de a se amesteca în treburile Porții. Sultanul, deja strivit de povara propriei sale birocrații în dezmembrare, a problemei ienicerilor și a presiunii din ce în ce mai mari exercitate de francezi, nu avea nevoie de o nouă presiune venind dinspre Principate. În 1802, toți acești factori au fuzionat silindu-l să facă rușilor concesii și mai importante.

Trebuie subliniat faptul că numărul mare de petiții românești trimise Rusiei nu e în sine indiciul unei deosebite afecțiuni pentru ruși. Simplul motiv pentru care rușii primeau aceste cereri era că se aflau în cea mai bună poziție pentru a-i ajuta într-un fel sau altul pe români. Susținător convins și recunoscut al rușilor, grecul Constantin Ipsilanti, de pildă, ținea legătura cu fiecare dintre părți. Își putea exprima fidelitatea și admirația față de Napoleon în prezența consulului francez când trecea prin București⁵⁸, pentru ca trei luni mai târziu, confruntat cu o criză gravă, să dea fuga la Sankt Petersburg pentru a obține sprijin și protecție⁵⁹.

Până în 1802, scena politică a Principatelor era dominată de ruși și de partizanii lor, care primeau sprijin și din partea austrieilor. Când apărea amenințarea vreunei tulburări de orice fel – chiar și în fază embrionară, cum era posibilitatea ca în capitalele Principatelor să existe vreun susținător al Revoluției Franceze – rușii se sfătuiau îndeaproape cu omologii lor de la Viena. Astfel au aflat că secretarul domnitorului muntean nutrea o oarecare afecțiune pentru francezi. O amenințare mai serioasă, dar totuși minoră, a apărut o dată cu sosirea, după 1793, a unor polonezi care își părăsiseră țara ca urmare a dezmembrării acesteia. După împărțirea Poloniei, în jur de patru mii de polonezi francofilii și porniți împotriva Imperiului Țarist s-au retras în Principate. Apariția lor în zonă a provocat consternare printre ruși și austrieci, care le urmăreau atent activitățile. Până la

57. Georgescu, pp. VI-XX. Petiția Cantacuzino are numărul 16.

58. Reinhard, p. 202.

59. Casso, pp. 27-29. Rosetti, pp. 380-381.

urmă nu a fost nici un fel de problemă, deoarece fugarii au obținut un oarecare sprijin umanitar de la *real-politiker*-ii care dominau Principatele⁶⁰.

Într-un fel, rușii aveau un dublu avantaj : putere fără responsabilitatea guvernării poporului. Când se făceau greșeli sau se întâmplau nenorociri, tot turcii erau cei care, neputincioși, dețineau suveranitatea teoretică asupra regiunii. Rusia nu avea suficientă putere pentru a invada și cuceri în viitorul previzibil capitala străvechiului ei dușman, dar în acel moment remarcă unui cinic rus, cum că „nu există vecini mai convenabili decât turcii”, era extraordinar de exactă. Atât de convenabilă era slăbiciunea acestui vecin încât, în 1798, când francezii au invadat Egiptul – controlat teoretic de către otomani – sultanul Selim al III-lea (1789-1807) a trebuit să caute ajutor la dușmanul său rus și la Marea Britanie. Cele trei puteri au pus la cale o alianță care, printre altele, le permitea rușilor să-și trimită flota de război prin Strâmători și să mențină o armată permanentă de 12.000 de oameni în Moldova atât timp cât Franța amenința Poarta. În consecință, după ce invazia franceză s-a transformat într-un dezastru naval, Turcia și-a retras privilegiile militare acordate Rusiei. Însă sultanul n-a putut răsufila ușurat pentru că trebui să facă față unei noi amenințări, încă și mai grave pentru turci, venind din partea lui Pasvan-Oglu. Atacând dinspre Vidin, conducătorul rebel tulburase cu totul ordinea civilă din partea de nord-vest a Imperiului Otoman. Aceasta a făcut să crească numărul de petiții adresate de români rușilor și le-a oferit diplomaților țariști ocazia de a întări presiunea asupra sultanului⁶¹.

Problemele pe care le avea vecinul „convenabil” cu Pasvan-Oglu au ajuns să stârnească rușilor și o oarecare teamă, fiindcă în jocul pe care ei credeau că-l controlează rebelul era elementul imprevizibil. Nu numai că tulbura mersul treburilor locale, dar afecta și comunicarea diplomatică a rușilor și, lucrul cel mai grav pentru sfetnicii țarului, Pasvan-Oglu își trimisese reprezentanți diplomatici la Paris pentru a obține recunoașterea cauzei sale de către francezi⁶². Deși Talleyrand a decis să nu profite de această situație și să rămână neutru, chestiunea avea implicații supărătoare pentru Sankt Petersburg. Vecinul convenabil le dădea rușilor ocazia de a-și spori puterea în zonă cerându-le o mai mare autoritate ca răspuns la incursiunile lui Pasvan-Oglu, însă spectrul influenței franceze în Balcani le oferea o idee despre ce le-ar fi putut rezerva viitorul.

Folosindu-și drepturile câștigate prin tratate încă din 1774, rușii au cerut ca sultanul să ia măsuri care să asigure stabilitatea și liniștea în Moldova și Țara

60. Lebel, pp. 70-72. Primirea polonezilor în Principate după împărțirea Poloniei e un subiect care merită să fie aprofundat. În *Hurmuzaki*, XIX-1, pp. 652-653, 653-654, 656-657, 703-704, 799, 800, 830 și 836 sunt reproduse depeșe privind acest subiect, trimise de la Iași și București.

61. Rosetti, pp. 368-369. Dostian, pp. 42-44.

62. Lebel, pp. 78-82. Pasvan-Oglu l-a trimis pe Nedelio Popovici la Paris. Dostian, p. 45. Rosetti, p. 390.

Românească⁶³. Cum oamenii lui Pasvan-Oglu tulburau ordinea în Principate, boierii munteni și înaltul cler s-au retras la Brașov, pe teritoriul austriac, pentru a fi în siguranță și de acolo criticau cu vehemență starea treburilor civile. Rușii trebuiau să-l urmărească îndeaproape pe rebel, să fie atenți la influența crescândă a francezilor în Balcani și să încerce să profite de situație. În timp ce diplomații se îndreptau spre Istanbul, consulii începeau să-i liniștească pe susținătorii din Principate și din alte regiuni. De la Czartoryski și Alexandru, aflați la Sankt Petersburg, până la ambasadurul la Istanbul, V.S. Tomara, și la consulii de la Iași și București, când era posibil, întregul mecanism diplomatic rusesc se puse în mișcare.

Rusia a acționat în conformitate cu drepturile câștigate în 1774 pentru a interveni în favoarea coreligionarilor săi din Principate. De exemplu, pe când își discutau planurile cu cei de la Viena, rușii susțineau în permanență faptul că politica lor avea o bază umanitară. Ne putem întreba dacă scrisoarea lui A.R. Voronțov din octombrie 1803 către ministrul Afacerilor Externe de la Viena, I.O. Anshtett, în care se punea în evidență preocuparea Rusiei pentru soarta Bisericii Ortodoxe, era luată *ad litteram*⁶⁴. Rușii trimiseseră cuvânt Porții să-și facă ordine în treburile interne și îi sugeraseră că o vor ajuta, dacă va fi nevoie. Răspunsul sultanului avea să dea și mai multe drepturi rușilor în Principate. Ei au căpătat dreptul să-și dea acordul în privința domnitorului ales de sultan prin intermediul reprezentantului lor la Istanbul, durata domniei a crescut la șapte ani și sultanul nu-i putea înlătura pe domnitorii confirmați de ruși decât pentru o vină dovedită. După această serie de concesii, Principatele au devenit sateliți ai Rusiei, sub ocârmuirea unor susținători ai acesteia, Constantin Ipsilanti în Țara Românească și Alexandru Moruzi în Moldova⁶⁵.

Hatișeriful din 1802 rămâne dovada clară a amplorii influenței ruse în teritoriul turc și, dacă această dispută între cele două puteri ar fi urmat să se poarte ca între doi vechi dușmani, este aproape sigur că Rusia ar fi putut continua să-și sporească

63. Iorga, *Histoire des Roumains...*, pp. 154-165.

64. Colecția documentară editată de A.L. Narocinițki et al., *Vneșniaia politika Rossii i naceala XIX veka*, I (Moscova, 1960), conține o foarte interesantă selecție de documente despre modul în care rușii au exercitat presiuni asupra sultanului. În următoarele depeșe se pot găsi exemple despre modul în care consulii își foloseau legăturile cu conducerea locală și în care informațiile obținute de ei au ajuns să fie folosite în negocierile cu sultanul: Consulul general la Iași, V.F. Malinovski către țarul Alexandru I, 24 ianuarie (5 februarie) 1802, p. 172; Alexandru către ambasadurul rus la Constantinopol, V.S. Tomara, Moghilev, 16 (28) iunie 1802, p. 232; Malinovski către Tomara, 22 iunie (4 iulie) 1902, p. 237; Tomara către guvernul turc, 24 iunie (6 iulie) 1802, p. 238; Tomara către guvernul turc, 4 (16) iulie 1802, p. 241 etc. O emoționantă interpretare a modului în care foloseau rușii religia pentru a-și justifica politica externă în Balcani o oferă scrisoarea lui A.R. Voronțov către I.O. Anshtett aflat la Viena, 6 (18) octombrie, p. 528.

65. Sturdza, pp. 259-263.

influența prin intermediul susținătorilor locali, al consulilor aliați și al amenințărilor directe la adresa turcilor. Însă un nou element a intervenit pe scena Principatelor și a Balcanilor în general. Principala problemă cu care se confruntau diplomații țariști era influența crescândă a Franței pe tot cuprinsul Europei și mai ales acolo unde zona de influență rusească se intersecta cu cea a francezilor. De la apariția acestora din urmă în peisaj, sultanul căpătase o mai mare flexibilitate în acțiune și, între anii 1802-1806, s-a purtat o luptă diplomatică pentru favorurile lui, un fapt extrem de important pentru Moldova și Țara Românească. Sultanul era prea slab pentru a face față singur rușilor sau francezilor, însă aliat cu una sau alta dintre părți ar fi putut fi elementul hotărâtor pentru soarta confruntării.

Francezii și-au folosit agenții consulari din Principate cam în același fel ca și rușii și își căutau propriul grup de susținători printre boieri. Acest lucru făcea vechiul joc ceva mai dificil pentru aceștia din urmă deoarece acum mai exista o forță militară importantă care ar fi putut veni să-și facă simțită influența în Principate. Succesele militare ale lui Napoleon erau urmărite cu mare atenție la Iași și București. Curând, consulii francezi puteau conta pe familiile Filipescu, Dudescu, Suțu, Ghica și Callimachi, dar consulii și emisarii ruși aveau încă și mai mulți susținători. Doar două lucruri ar fi putut zdruncina dominația rusă: capitularea totală a Porții în fața francezilor sau purtarea absolut improprie a unuia dintre domnitorii aleși de ei. După cum vom vedea, ambele evenimente se vor petrece până în 1806. Francezii au obținut din partea sultanului expulzarea celor doi domnitori confirmați de ruși, iar Ipsilanti și oamenii lui au reușit să îndepărteze o mare parte a nobilimii și clerului din București⁶⁶.

Starea de slăbiciune a turcilor, care le-a permis rușilor să aibă tot mai multă putere în Principate, s-a dovedit extrem de tentantă pentru curtea țarului de la Sankt Petersburg. Ocazia de a profita pe seama unui vechi dușman trebuie să le fi părut tuturor observatorilor de după 1802 evidentă. Teama de o posibilă înaintare a francezilor în Moreea era o altă grijă a consilierilor lui Alexandru. A.R. Voronțov, ministrul Afacerilor Externe, a făcut o atentă analiză a avantajelor și pericolelor pe care le prezenta o înaintare a Rusiei în Balcani. În urma incursiunilor lui Pasvan-Oglu, Constantin Ipsilanti le solicitase soldaților ruși să vină în Principate pentru a-l ajuta să instaureze ordinea, ceea ce constituia o nouă ocazie pentru ruși de a-și extinde influența și de a-și sprijini susținătorii și coreligionarii. Voronțov i-a înaintat țarului un memorandum atent întocmit, în care observa că aproape sigur armata rusă ar putea pune de îndată capăt tulburărilor și că, de pe urma acestei acțiuni, țarul ar obține câteva avantaje pe termen scurt.

66. Lebel, pp. 83-85 și 239-258. Rosetti, pp. 405-412, 383, 388, 389, 393. Pentru descrierea diverselor partide boierești făcută de consulul austriac la Iași, vezi raportul lui Timoni din 19 noiembrie 1802: „unii sunt de partea rușilor, alții de partea turcilor și un al treilea grup e pentru o nouă orânduire”, adică de partea francezilor. Hurmuzaki, XIX-2, pp. 152-153.

Însă el vedea și problemele mai profunde, care nu erau atât de evidente pentru cei care susțineau cu entuziasm planurile de revoltă panbalcanică și panortodoxă. Voronțov se temea că trimiterea celor 11.000 de soldați ceruți de Ipsilanti ar putea duce la o implicare și mai mare. Ceea ce cerea domnitorul era, „în sine, un detașament nesemnificativ; dar cine poate garanta că pentru a face față nu va trebui trimisă mai apoi o întreagă armată?”⁶⁷. În continuare, ministrul îi amintea lui Alexandru că, fără solicitarea directă a sultanului, Rusia nu avea dreptul să trimită soldați într-o regiune care, cel puțin nominal, era încă un teritoriu otoman. Voronțov înțelegea mai bine ca oricine pericolele pe care le puneau un protectorat rus în Principate: dacă Rusia își aducea armatele aici, atunci francezii s-ar fi putut folosi de aceasta drept pretext pentru a ocupa întreaga peninsulă Moreea⁶⁸.

Franța și nu Turcia era prima pe lista preocupărilor diplomatice ale Rusiei, care trebuia să-și amâne câteva dintre obiectivele ei tradiționale pentru a evita agravarea situației. Acum, era necesar să mențină intact Imperiul Otoman și să obțină sprijinul britanicilor în estul Mediteranei. Totuși, nu se putea trece cu vederea peste anii întregi în care făcuse propagandă ajutorului oferit fraților slavi și ortodocși. După cum arăta Czartoryski, rușii nu-și puteau permite să-i ignore complet pe aliații lor ortodocși „care văd în Rusia un protector firesc...”⁶⁹. Țarul trebuia să se situeze undeva între prudența lui Voronțov și planurile mărețe ale lui Czartoryski, iar o asemenea cale era greu de urmat. Prea multă prudență l-ar fi făcut pe sultan să pună la îndoială puterea rușilor în zonă și i-ar fi alarmat pe partizanii țariști din Principate. Faptul că Rusia și-a menținut dominația asupra turcilor până în toamna lui 1805⁷⁰ demonstrează că reușise să urmeze calea de mijloc.

Franța nu putea tolera această situație fără să facă nimic. Acceptarea dominației ruse de către Poartă l-a determinat pe Napoleon să-i scrie lui Selim al III-lea în ianuarie 1805: „Ai încetat să mai domnești? Cum poți suporta să primești ordine de la ruși?... Nu vezi care sunt adevăratele tale interese?”⁷¹. Atât timp cât Rusia își menținea dominația militară asupra regiunii, sultanul considera că adevăratul lui interes era să-l liniștească pe țar. În septembrie, emisarii ruși și turci au semnat o nouă alianță defensivă care le dădea rușilor dreptul de a-și

67. Memorandumul ministrului Afacerilor Externe, A. R. Voronțov, către Alexandru I, 22 februarie (6 martie) 1803. Marocinițkii *et al.*, pp. 389-390. Rosetti, p. 389.

68. *Ibidem*.

69. Adjunctul ministrului Afacerilor Externe, prințul A. Czartoryski, către Alexandru I, 17 (29) februarie 1804. *Ibidem*, pp. 619-624. S. Brădișteanu, *Die Beziehungen Russlands und Frankreich zur Türkei in der Jahren 1806-1807* (Berlin, 1912), pp. 42-46. Dostian, p. 46.

70. M.S. Anderson e autorul celui mai bun eseu în engleză despre această situație.

71. Napoleon către sultanul Selim al III-lea, 30 ianuarie 1805. Sturdza, p. 431. Rosetti, p. 402, menționează un alt element care a stricat echilibrul, și anume venirea unor boieri și a altor indivizi din Bucovina la capătul a treizeci de ani de scutire de serviciu militar, după tratatul de la Kuciuk-Kainargi.

trimit vasele prin Strâmțori în cazul unui atac asupra uneia dintre părți de către o terță putere⁷². Trei luni mai târziu, situația se schimbase complet. După ce în octombrie și decembrie armatele franceze au înfrânt cea de-a treia Coaliție la Ulm și la Austerlitz, sultanul și-a redefinit rapid „adevăratele interese” și a refuzat ratificarea tratatului din septembrie cu rușii.

În primele șase luni ale anului 1806, relațiile dintre Imperiul Francez și cel Otoman au devenit mai strânse. În Principate, susținătorii Rusiei începeau să se îngrijoreze⁷³. La București, s-au intensificat sentimentele împotriva lui Ipsilanti, iar la Iași, „tânărul boier” al lui Reinhard se pregătea probabil să jure credință altcuiva. La Sankt Petersburg, Alexandru îl instruia pe cel pe care avea să-l trimită la sultan, A.I. Italinski, să spună Porții că Rusia considera apărarea turcilor împotriva francezilor ca fiind de datoria ei : „(Rusia) are o armată de 100.000 de oameni la frontiera cu Moldova, gata să îi vină în ajutor sultanului... pentru a menține independența Porții, care e amenințată de Franța”⁷⁴. Napoleon a aflat de solitudinea rușilor față de sultan și a scris că planurile Rusiei nu erau „o simplă intervenție menită să-i ajute pe țărani, ci un plan de campanie împotriva Franței”⁷⁵. Trupele Rusiei erau pe Nistru în vreme ce armata franceză se afla la multe zile de marș depărtare, dar totuși Selim era încurajat de victoriile lui Napoleon. Chiar dacă, cu nu mai mult de șapte ani în urmă, Franța îi atacase teritoriile și cu toate că regimul acesteia era considerat ateist de către liderii spirituali ai imperiului său teocratic, Selim a început să facă, în mod vădit sau în ascuns, o serie de mutări antirusești. Poziția sa francofilă a fost încurajată de sosirea, în august 1806, a energicului trimis francez, generalul F.H.B. Sebastiani. Prin forța personalității sale și susținut de victoriile lui Napoleon, acesta îi domina diplomatic pe ruși și a început să controleze politica otomană față de Rusia. Era un exemplu clasic de diplomatie a puterii : în încercarea celor doi giganți de pe continent de a controla balanța puterii, o lovitură pentru Rusia însemna un ajutor pentru Franța și dușmanul Franței devenea prietenul Rusiei. Văzând că sultanul își schimbă protectorii, Ipsilanti scria întristat că turcii „au închis ochii și s-au aruncat în brațele francezilor”⁷⁶.

72. Textul unei alianțe defensive ruso-turce poate fi găsit în Narocinițkii *et al.*, II, pp. 677-678. Dostian, p. 54.

73. A.I. Mihailovski-Danilevski, *Opisanie Turetkoi Voini v Tarstovovanie Imperatora Aleksandra I-go s 1806-g. do 1812-g.* (Sankt Petersburg, 1843), p. 5. Vezi de asemenea Rosetti, p. 393 și 419. D.D. Jurasco descrie apropierea dintre francezi și turci în *L'Influence russe dans les pays Moldo-Valaque depuis Koutchouk Kainardji jusqu'à la paix de Bucarest* (Paris, 1913), p. 46.

74. Alexandru I către trimisul său la Istanbul, A. Ia. Italinski, 24 februarie (8 martie) 1806. Sturdza, pp. 486-487. În aceeași perioadă, Reinhard raporta că Poarta, Moldova și Țara Românească se tem de o detensionare a relațiilor Franței cu Rusia. Rosetti, p. 492.

75. Napoleon către Talleyrand, 10 iunie 1806. Sturdza, pp. 499-500.

76. Casso, p. 18. Brădișteanu, pp. 36-38. Dostian, p. 60. Constantin Ipsilanti către guvernul rus, Kameneț, 31 august 1806, în P.P. Panaitescu (ed.), *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc 1806-1810* (București, 1933), p. 33.

Cea mai evidentă acțiune antirusească a fost violarea acelor articole din *hatışeriful* semnat în 1802 care priveau înlocuirea domnitorilor din Principate. Sultanul i-a înlăturat cu abilitate pe domnitorii aprobați de ruși înaintea termenului de șapte ani, fără dovada săvârșirii vreunei greșeli și fără nici un avertisment. În locul lui Ipsilanti, care se situa în mod deschis în tabăra rusă, și al lui Moruzi, care își ținea ascunsă francofilia, pe bogatele și mult râvnitele tronuri s-au înălțat două personaje francofile : Alecu Suțu și Scarlat Callimachi⁷⁷.

Schimbarea poziției turcilor a fost cel mai bine descrisă de Suțu, într-o scrisoare trimisă lui Talleyrand la sfârșitul lunii august. Scria aici că schimbările de la conducerea Principatelor reprezentau „un triumf pentru Franța și o victorie pentru domnul general Sebastiani”⁷⁸. Turcii încetaseră să mai fie un vecin atât de „covenabil”, iar Rusia învățase că un vecin slab poate fi imprevizibil dacă i se oferă ocazia.

Amploarea victoriei diplomatice a Franței nu putea fi pusă la îndoială, după cum nici realitatea crudă a prezenței rusești pe Nistru nu putea fi subestimată. În calitate lor de obiect al diplomației europene, turcii trecut la acțiune. Ei au fost palma care a lovit fața Rusiei. Rămânea de văzut dacă lovitura va fi întoarsă. Dată fiind gravitatea insultei diplomatice și răsturnarea unei tendințe de dominare ce durase trei decenii, reacția rușilor a fost destul de rezervată. În octombrie 1806, au protestat energic, necerând altceva decât recunoașterea în continuare a drepturilor câștigate anterior prin tratate⁷⁹. Felul lor de a răspunde acestei încălcări directe a unui drept dobândit printr-un tratat l-a determinat pe consulul francez la Iași, Charles F. Reinhard, să scrie că „Rusia e dispusă să înghită orice umilințe ar fi necesar... pentru a menține neutralitatea Porții și a-și reconsolida influența”⁸⁰. Era o impresie greșită. Reacția Rusiei era semnul unei ezitări față de deschiderea unui nou front militar într-un moment în care ar fi fost mai mare nevoie de trupele sale în confruntarea cu Napoleon în centrul Europei. Totuși, trebuia să se miște repede pentru a-și păstra susținătorii pe care îi mai avea în Principate. Boierii, realiști cum îi prezintă dialogul dintre „tânărul boier” și „străin”, așteptau să vadă în ce direcție se va inclina balanța influenței în Principate. Urmau să fie de partea francezilor dacă aceștia le garantau și sporeau drepturile și privilegiile legate de administrația locală. Pentru a apăra drepturile dobândite anevoie de ruși și a ține sub observație evenimentele din Iași și București, a sosit

77. Iorga, *Histoire des relations...*, p. 217. Rosetti, pp. 422 și 423. Vezi raportul consulului austriac la Iași, Hammer, către Stadion, 30 august 1806, *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 314-315.

78. A. Suțu către Talleyrand, 12 (24) august 1806. Rosetti, p. 443.

79. Vezi scrisoarea trimisului rus A. Ia. Italinski către guvernul turc, în Narocinitski *et al.*, III, pp. 273-276. Brădișteanu, p. 91.

80. C.F. Reinhard, consulul francez la Iași, către Talleyrand, 17 octombrie 1806. *Hurmuzaki*, XVI, pp. 769-777.

în Principate trimisul special K.K. Rodofinikin, care, fiind grec, putea lucra și cu fanarioții, și cu boierii de aici. Acesta i-a adunat la Iași pe boierii orașului și le-a dat din nou asigurări cu privire la hotărârea Rusiei de a le apăra interesele. El era sprijinit în acțiunea sa de consulii ruși din cele două capitale.

Rodofinikin, al cărui rol era unul de mare importanță, își desfășura activitatea din Principate cu mare siguranță de sine, spre iritarea consulilor francezi. În perioada dintre plecarea domnitorilor confirmați de ruși și sosirea cârmuitorilor încuviințați de francezi, boierii pământeni se aflau într-o poziție dificilă și, în aceste condiții tulburi, Rodofinikin nu se străduia deloc să simuleze neamestecul diplomatic în treburile interne. Doamna Reinhard, soția consulului francez la Iași, îi scria mamei sale la sfârșitul verii lui 1806 că, Moldova neavând cârmuitor, puterea lui Rodofinikin era tot mai mare cu fiecare zi. „Afirmă că Rusia coguvernează Principatele și în baza acestui fapt le interzice boierilor să aibă orice legătură cu agenții francezi.” În octombrie, noul conducător al Moldovei întârzia încă să apară, iar doamna Reinhard comenta caustic că trimisul rus era „eroul zilei”. „Convoacă divanul și îi terorizează pe membrii acestuia spunând că țarul nu-i va recunoaște niciodată pe noii domnitori și că va răspunde personal pentru toate sumele de bani luate și toate cheltuielile făcute. Le ține prelegeri despre fidelitate unor principii deposezați și unor bătrâni bărboși (marii boieri).”

Aflat sub puternica presiune diplomatică a Rusiei și temându-se de un iminent atac asupra teritoriilor sale, sultanul a revenit asupra acțiunilor sale imprudente din vara lui 1806 și i-a reinstalat pe tron pe Ipsilanti și Moruzi. Domnitorul aprobat de francezi a domnit o noapte la Iași înainte de a fi brusc înlăturat din funcție. Rodofinikin făcuse mai mult decât să mențină lucrurile pe linia de plutire. La finele lui octombrie, doamna Reinhard scria că „victoria Rusiei printre boieri e totală” și că, în vreme ce trăsurile boierilor se îngărmădeau în fața reședinței consulului rus, „noi suntem într-o carantină strictă, suntem excluși de la viața de zi cu zi...”. Și pentru a da o lovitură și mai puternică eforturilor făcute de Franța în Principate, consulul acesteia la București a murit de dizenterie⁸¹.

Francezii îi amenințaseră serios pe susținătorii Rusiei, dar, grație activității inspirate a consulilor și trimisului special, rușii continuau să-și mențină baza de sprijin. Acest grup de aliați ar fi oferit ajutor imediat în cazul unei invazii dincolo de Nistru. Manevrele turcilor din acea vară, cu trecerea lor de la tabăra rușilor la cea a francezilor și din nou la stăpânii rușii, au convins Sankt Petersburgul că trebuie să acționeze cu fermitate față de Poartă. Atunci când sultanul s-a răzgândit, Rusia se hotărâse deja să invadeze Principatele și aceasta nu ca să le păstreze

81. *Ibidem*, pp. 771-772. Reinhard, pp. 220-223. Reinhard către Talleyrand, 26 octombrie 1806, Iași, *Hurmuzaki*, XVI, pp. 777-779. Vezi scrisorile trimise de la Iași de Hammer către Stadion, având ca subiect activitățile lui Rodofinikin: 2 octombrie, pp. 327-328; 16 octombrie, p. 335; 30 octombrie, pp. 340-341. *Hurmuzaki*, XIX-2.

pentru sine, ci pentru a-l ajuta pe sultan să se apere⁸². Această acțiune militară hotărâtă era singurul mijloc prin care se putea contracara dominația franceză și puterea de convingere a lui Sebastiani⁸³.

Nu exista nici o îndoială cu privire la rezultatul invaziei⁸⁴. Reinhard spunea că va fi „un marș triumfal” și în noiembrie, când rușii au trecut Nistrul, inițial chiar așa și părea⁸⁵. Armata fusese gata de marș din 1805 și, o dată pusă în mișcare, a stabilit rapid o strânsă relație de colaborare cu susținătorii ei din Iași și București. În drumul lor către capitala munteană, rușii erau salutați cu sunete vesele de clopot, semn de prietenie ordonat de mitropolitul de la București⁸⁶, și până la sfârșitul anului erau deja bine stabiliți în Principate.

La început, Rusia intenționase ca invazia să fie un puternic instrument de convingere, pentru a-i arăta sultanului care îi sunt prioritățile. Țarul le poruncise armatelor sale să acționeze „prietenește și pașnic”, în concordanță cu scopul declarat al invaziei: revenirea Turciei la relațiile anterioare cu rușii⁸⁷. Ambasadorul prusac la Sankt Petersburg își informa suveranul că, la sfârșitul lui ianuarie 1807, țarul avea în vedere o retragere din Principate pentru a-i acorda sultanului destul timp pentru a-și defini politica⁸⁸. Înainte de declarația de război a turcilor, în decembrie, rușii afirmaseră public că vor fi mulțumiți dacă otomanii renunță la influența franceză și dacă se revine la statutul avut de Principate înainte de 1806.

Însă declarația de război a făcut imposibil acest aranjament convenabil. A izbucnit astfel un nou război ruso-turc, iar rușii au hotărât să preia conducerea Principatelor, cu speranța optimistă de a include această regiune în imperiul lor. Ei au început să își aplice politica de ocupație prin intermediul susținătorului lor, Constantin Ipsilanti. Rămânea de văzut dacă boierii aveau să fie la fel de folositori și în noile împrejurări cum fuseseră și în cursul înaintării ruse de după Kuciuk-Kainargi.

82. N. Dubrovin, „Materiali dlia istorii Țarstvovaniia Aleksandra I-go”, în *Voennii Sbornik*, 4, aprilie 1864, pp. 210-214.

83. Dintr-o notă trimisă ambasadelor străine la Sankt Petersburg de către Ministerul rus al Afacerilor Externe, 23 octombrie (4 noiembrie) 1806. Sturdza, pp. 513-518.

84. A.F.F. von Goltz către Frederic Wilhelm al III-lea, 26 ianuarie 1806. N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II (București, 1896), p. 405.

85. Reinhard către Talleyrand, 3 septembrie 1806, Iași. *Hurmuzaki*, XVI, pp. 748-749.

86. Jean B. Lamare către Talleyrand de la Rușiuc, 2 ianuarie 1807. Rosetti, p. 471. O copie a manifestului lui Alexandru către poporul Principatelor poate fi găsită în *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 352-353. Acest manifest a fost citit de generalul Michelson la Focșani, pe data de 24 decembrie 1806.

87. A. Ia. Budberg, ministru al Afacerilor Externe, către trimisul rus la Istanbul, A. Ia. Italinski, 15 (27) noiembrie 1806. Narocinițki *et al.*, III, p. 381. Casso, p. 4.

88. Von Goltz către Frederic Wilhelm al III-lea, 18 ianuarie 1807, Sankt Petersburg. Iorga, *Acte...*, p. 420.

CAPITOLUL 2

Principatele dunărene sub ocupație rusă : 1806-1812

I. În tandem

După mai mult de un an în care Poarta a ezitat între dominația rusă și cea franceză, armatele țariste au trecut Nistrul în noiembrie 1806 și, în mai puțin de două luni, au ocupat principalele orașe din Principatele dunărene. La Iași și la București, s-au bucurat de o primire entuziastă din partea susținătorilor lor, care aveau și ei, ca și rușii, motive să spere că războiul se va încheia curând și în mod avantajos.

O dată cu venirea primăverii, ritmul rapid al invaziei s-a schimbat și cele două părți beligerante au ajuns la un impas. A dispărut speranța unei confruntări scurte și decisive și la fel și posibilitatea unei retrageri a trupelor rusești. În cei șase ani care au urmat, rușii și aliații lor și-au urmărit fiecare scopul : cei de la conducerea Principatelor au continuat să acționeze în propriul interes, în timp ce rușii încercau să-și realizeze obiectivele în Balcani. Cele două activități nu se completau neapărat și această divergență a devenit vizibilă atunci când rușii au încercat să își pună în aplicare politica de ocupație în timpul războiului. Perioada aceasta de șase ani a pus la grea încercare grupul de susținători locali format aici vreme de trei decenii. Administrația din timpul ocupației avea să stabilească de asemenea precedentele care aveau să stea la baza politicii administrative din Basarabia după război.

De la bun început, aliaților le-a fost mai greu să colaboreze pe față în vreme de război decât în secret pe timp de pace. Legătura mai strânsă și de durată a accentuat diferențele de fond dintre ei și diferențele dintre aspirațiile lor. Misiunea aliaților era ușor de identificat : sprijinirea logistică a armatei ruse. Atât timp cât dușmanul comun era unul redutabil, fără îndoială că proviziile puteau să lipsească. Însă după 1807, ar fi fost de înțeles ca românii și divanurile să nu mai fie de aceeași părere în ceea ce privește dușmanul comun. Pretențiile rușilor împovărau și mai tare țărănimea. De-a lungul întregii perioade, posibilitatea unei victorii a francezilor făcea ca boierilor oportuniști să le pară puțin restrictivă legătura

strânsă pe care o aveau cu rușii, iar disprețul pe care îl afixau ofițerii ruși față de aliații lor făcea colaborarea strânsă dificilă.

Rușii le-au spus direct românilor care avea să fie rolul lor în războiul ruso-turc: aprovizionarea armatei. Aceasta nu a primit tot ce îi trebuia din cauza lipsei de unitate, a corupției și oportunismului care au continuat la nivel local pe toată durata conflictului. Membri importanți ai divanului continuau să sondeze terenul pentru a vedea care dintre tabere le-ar fi mai de folos: a turcilor, a rușilor sau a francezilor. Datorită cerințelor economice, politice și militare la care trebuia să răspundă și neputând instaura pe deplin un sistem administrativ țarist, Imperiul Rus nu avea altă opțiune decât să lucreze prin intermediul divanurilor. Oamenii de legătură trimiși de la Sankt Petersburg în Principate s-au simțit în curând stingheriți de diferențele de limbă, de legislație și de obiceiuri. Mai mult, veacul de ocârmuire fanariotă făcuse ca rolul jucat de conducerea locală să fie mai puțin util rușilor. Deceniile întregi de practici menite exclusiv autoîmbogățirii nu se puteau preschimba peste noapte într-o cruciadă de susținere materială completă a „fraților ruși”.

Prezența armatei constituia un avantaj financiar pentru un număr restrâns de persoane, un câștig politic pentru câțiva membri ai divanului și o povară de neîndurat pentru cei mulți. Capul de pod al rușilor în Principate, pe care aveau să se bazeze viitoarele incursiuni în Balcani, era șubred. În acești șase ani, rușii au înregistrat eșecuri pe toate fronturile. Fie că acționau prin intermediul susținătorului lor, cândva de încredere, Constantin Ipsilanti, fie că o făceau cu ajutorul propriului senator, Serghei S. Kușnikov, tot nu reușeau să obțină proviziile necesare. Armatele erau silite să prade și să fure tocmai de la cei pe care veniseră să-i „elibereze”. Măruntele victorii din perioada de ocupație au fost plătite extrem de scump, cu prețul unei neîncrederi între ruși și români ce avea să dureze generații întregi.

II. Situația militară

În lucrarea de față nu ne ocupăm de istoria militară în sensul tradițional al cuvântului, de analizare și elucidare a planurilor de bătălie, a meritelor generalilor și a tenacității soldaților¹. Acest capitol se va concentra asupra aspectelor nemilitare ale războiului, cum ar fi impactul său asupra societății, economiei și politicii autohtone și efectul avut asupra relațiilor ruso-române.

Obiectivele studiului nostru pot fi atinse tratând războiul în mod schematic. Pentru a-și clădi imperiul eurasiatic multinațional, rușii profitaseră timp de cinci

1. Cele mai bune lucrări despre războiul ruso-turc din anii 1806-1812 se găsesc în Mihailovski-Danilevski, *op.cit.*, și A. Petrov, *Voina Rossii s Turčiei 1806-1812 gg.*, vol. I-III (Sankt Petersburg, 1885-1887). Vezi de asemenea Casso, pp. 30-31. Xenopol, X, pp. 153-165. Miller, pp. 126-127.

secole de vecinii slabi sau în declin de la est și de imperiile decăzute de la sud și vest. Raportat la această durată, războiul dintre anii 1806-1812 a fost un eveniment minor și nici chiar din perspectiva îngustă a relațiilor otomano-ruse anexarea Basarabiei care i-a urmat nu constituie un moment semnificativ. Era doar unul dintre cele cinci războaie derulate în decurs de o sută de ani după 1711 și primul dintre cele patru care aveau să aibă loc în secolul al XIX-lea.

Acest conflict nu a fost remarcat nici pentru modul în care a fost purtat, nici pentru rezultatele sale. Emigrant francez în serviciul rușilor, L.A. Langeron scria că „n-a fost vreodată război mai prost purtat, dar cu un final atât de norocos”². În primăvara lui 1807, rușii își pierduseră elanul și nici armatele țarului, nici ale sultanului nu mai înaintau. Câteva luni mai târziu, evenimentele din Europa s-au răsfrânt direct asupra acestei confruntări, al cărei început, derulare și încheiere vor fi reflectat în mod constant evoluția războaielor napoleoniene. După o serie de înfrângeri în fața francezilor, țarul Alexandru I a fost silit să încheie o înțelegere cu Napoleon, la faimoasa întâlnire pe un bac ancorat în mijlocul râului Neman. Tratatul de la Tilsit împărțea Europa între cei doi împărați, însă într-un mod ce nu corespundea pe deplin obiectivelor Rusiei. După acest tratat și nefericitul armistițiu dintre turci și ruși de la Slobozia, în cursul unui fragil repaus de doi ani al războiului balcanic, soldații țariști au rămas în Principate. Până în 1809, tensiunile din Balcani se reflectau la scară mai largă pe tot cuprinsul Europei. În octombrie 1808, Napoleon și Alexandru s-au întâlnit din nou, la Erfurt, pentru a încerca să-și redefinească alianța. În acea perioadă, Napoleon aproba, fără convingere, ocuparea Principatelor de către ruși și, cu și mai puțină convingere, planul țarului de a-i sili pe turci să accepte anexarea rusă a Principatelor³. Printr-un ultimatum trimis în martie 1809, rușii l-au informat pe sultan că intenționau să anexeze mai întâi Moldova, iar mai apoi Țara Românească, iar când turcii au refuzat să încuviințeze această acțiune, trupele țariste au reînceput lupta pe Dunăre. În mai, von Schladen, ambasadorul prusac, își informa suveranul că rușii plănuiau să încorporeze oficial cele două Principate în imperiul lor și să impună pe tot cuprinsul regiunii regulamentele ruse și limba rusă ca limbă liturgică ortodoxă⁴.

În cursul anului 1809, relațiile dintre francezi și ruși s-au înrăutățit și războiul împotriva Turciei a devenit un capriciu tot mai costisitor. Forțele țariste de la Dunăre trebuiau să încheie conflictul rapid și victorios deoarece armatele erau în

2. Général Andolenko, *Histoire de l'Armée Russe* (Paris, 1967), pp. 173-175.

3. Serge Tatistcheff, *Alexandre Ier et Napoléon* (Paris, 1891), pp. 270-272. Dostian, pp. 51 și 64. Despre Slobozia, vezi mai ales A. Boldur, *La Bessarabie et les relations Russo-Roumaines* (Paris, 1927), p. 55.

4. F.H. von Schladen către Frederic Wilhelm al III-lea, 11 mai 1810, Sankt Petersburg. Iorga, *Acte...*, p. 446. Vezi și *idem*, *Histoire...*, p. 237.

curând necesare în confruntarea cu Napoleon. Din păcate, cei optzeci de mii de oșteni și personalul auxiliar nu-și puteau îndeplini misiunea, din cauza ciumei și a conducerii ineficiente. Cum impasul continua, atitudinea hotărâtă a turcilor s-a consolidat. Timpul era de partea lor. Prinși într-un război nereușit în sud și pe zi ce trece mai preocupați de apropierea amenințării franceze, conducătorii de la Sankt Petersburg se aflau într-o situație periculoasă. La sfârșitul anului 1810 era limpede că o confruntare între aliații de la Tilsit era doar o chestiune de timp și de împrejurări. În cercurile de la curte, țarul era presat să încheie războiul, iar prietenii săi tainici din străinătate, precum Talleyrand, îi dădeau același sfat. Nesselrode nota că „vărul meu (Talleyrand) vrea să se termine acest război care ne distruge armatele, finanțele și nu oferă nimănui vreun avantaj, cu excepția Franței”⁵.

După cum subliniază un schimb de scrisori între țar și ducele de Richelieu, aflat la Odessa, era mai ușor de observat că rușii erau prinși într-un război greu, care va aduce un câștig relativ mic față de investiția făcută, decât de acționat în vederea ieșirii din acest conflict. Richelieu i-a trimis țarului un raport în care recomanda retragerea, cu condiția ca turcii să facă niște concesii teritoriale. Țarul era de acord, însă turcii nu aveau nici un motiv să fie atât de generoși și fără îndoială rușii își dădeau seama că Napoleon e cel care îi încurajează pe aceștia să-și mențină cu încăpățănare poziția. Era evident că Rusia avea nevoie de ceva care să compenseze cei șase ani de pierderi materiale și umane în războiul cu turcii, însă la Sankt Petersburg exista un dezacord vizibil între cei de la conducerea imperiului cu privire la natura acestei compensații. Nesselrode îi scria lui Speranski în martie 1810: „Cei de aici nutresc speranța de a dobândi Moldova și Țara Românească, iar Constantinopolul (e limpede) nu le va ceda. Sunt prea multe dovezi ale implicării francezilor în toată această chestiune”. În capitala rusă existau doar câteva persoane care ar fi vrut să se renunțe la orice speranță de câștig teritorial. Conteul Mordvinov observa că „bunăstarea imperiului nu depinde de anexarea Moldovei și Țării Românești”. Țarul avea de luat o hotărâre dificilă. Secolele întregi de tradiție expansionistă și dorința de a păstra renumele împărăției sale îl sileau să ceară măcar o compensație mărunță pentru război. El îi scria lui Richelieu: „Dacă aș putea face pace în termenii despre care mi-ați scris, aș încheia pacea chiar astăzi...”. Însă nu existau condiții concesionare favorabile și țarul îl întreba pe duce dacă ar fi posibil ca „în secolul nostru, să revenim dincoace de Nistru?”. Răspunsul era, evident, nu. Rusia trebuia să își primească compensația teritorială⁶.

5. N. Dubrovin, „Ruskaia jizni v naceal XIX v.”, în *Ruskaia Starina*, 19, noiembrie 1901, p. 241. *Lettres et papiers du Chancelier Comte de Nesselrode*, III (Paris, s.a.), p. 255.

6. Alexandru I către ducele de Richelieu, 18 (30) septembrie 1811, Sankt Petersburg, *Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istorieskogo Obșcestva*, LIV, p. 322. Nesselrode, p. 232. Dostian, p. 72. *Arhiv grafov Mordvinovih*, IV (Sankt Petersburg, 1902), pp. 15-17.

Pentru forțele țariste, ultimul an al războiului ruso-turc a fost în mod clar o cursă contra cronometru. În linii mari, întrebarea era dacă rușii puteau sau nu să obțină o încheiere avantajoasă a războiului dus de-a lungul Dunării înainte ca francezii să-și grăbească înaintarea. Era un pariu îndrăzneț în condițiile în care Napoleon putea aduce forțe enorme să lupte împotriva Rusiei și succesul depindea de capacitatea rușilor de a exercita o presiune suficient de mare asupra turcilor. În același timp, Napoleon continua să încerce semnarea unei alianțe cu sultanul, alianță prin care Poarta să primească Principatele, Crimeea și alt teritoriu controlat de ruși. Sultanul tergiversa pe ambele fronturi, așteptând să vadă rezultatul confruntării dintre ruși și francezi. Pusese și el propriul pariu⁷.

În acest an dificil, răspunderea pentru soarta Rusiei a căzut pe umerii lui M.I. Kutuzov, pe care Alexandru I îl numise comandant al armatei din Principate. Deși i se ordonase să ducă războiul la bun sfârșit, Kutuzov și-a văzut efectivele reduse cu 45.000 de oameni. Deși luptele și negocierile se purtasera în condiții atât de grele, rușii au obținut totuși o serie de victorii importante în a doua jumătate a campaniei din 1811, iar la masa tratativelor și-au redus pretențiile de la anexarea ambelor Principate la preluarea Moldovei și acceptarea cedării de către turci a fâșiei de pământ dintre Nistru și Prut. Cele două părți au ajuns la un acord pe 16 (28) mai 1812 la București. Tratatul a fost ratificat pe 23 iunie (5 iulie), când Napoleon pătrunsese deja bine în Rusia⁸.

F. Vighel, care mai apoi avea să activeze în Basarabia, scria : „Dacă (pacea de la București) nu ar fi un triumf absolut, ar fi totuși măcar avantajoasă pentru noi”. Pentru Kutuzov, tratatul era un succes strălucit. Mai târziu, negociatorii turci au fost decapitați pentru că semnaseră pacea într-un moment defavorabil. Țarul câștigase cel puțin parțial pariul⁹. Rusia obținuse din nou câștiguri teritoriale.

Înainte chiar ca oficialul Kutuzov să-și fi terminat misiunea, înlocuitorul lui fusese desemnat și era în drum spre Principate. În martie 1812, Rusia nu avea pe nimeni de partea ei în Europa și trebuia să înfrunte forța armată unită a continentului aflată sub conducerea lui Napoleon. Nemulțumit de progresele făcute de Kutuzov pentru obținerea unei păci satisfăcătoare, Alexandru l-a convocat pentru consultări pe amiralul fără flotă, P.V. Ciceagov. În ale sale *Mémoires*, Ciceagov, înlocuitorul lui Kutuzov, scria că îi spusese țarului că pe ruși îi așteaptă o ocazie extraordinară în sud-vest. El propusese ca Rusia să producă „o puternică diversiune îndreptată

7. J.A.R. Marriott, *The Eastern Question* (Oxford, 1956), p. 189.

8. Pentru o bogată colecție documentară privind partea rusă a negocierii tratatului de la București, vezi V.A. Ulianitski, „Materiali k istorii vostocinogo voprosa v 1808-1813 godah”, în *Cetenia v Imperatorskom Obșcestve Istorii i Drevnostei Rossisskih pri Moskovskom Universitete*, 199, 1901, pp. 1-196.

9. F.F. Vighel, „Zapiski Filipa Filipovicia Vighelia”, în *Russki Arhiv*, 4, 1892, p. 38. Iorga, *Histoire...*, p. 238. Dostian, pp. 75-78.

împotriva noilor posesiuni franceze din Iliria și Dalmatia”, în speranța că englezii vor oferi un ajutor naval substanțial în sprijinul acestei manevre neașteptate. Astfel, amenințarea franceză nu va determina o prudentă retragere a Rusiei din Balcani, cum spunea Kutuzov, ci o nemaipomenită creștere a forței militare ruse în regiune. „I-am spus, «Pentru aceasta, Maiestatea Voastră s-ar putea folosi de armata danubiană, care se află acum în Țara Românească, și de o parte din resursele pe care le oferă Moldova și Serbia, ale căror locuitori, ca și muntenegrenii, sunt deja foarte atașați de Rusia grație religiei noastre comune»”¹⁰. Intrigat de elocventa simplitate pe care acest plan o dovedea pe hartă – care i-a captivat vreme de două veacuri pe strategii interesați să exploateze zona sensibilă a Europei – nutrind pentru Kutuzov o antipatie personală, pe care o întâreau veștile despre purtarea indiscretă a acestuia, și deranjat de „încetineala” cu care acesta pregătea încheierea războiului, Alexandru a acceptat planul și l-a trimis pe Ciceagov în sud, ca să-l pună în aplicare. Pentru aceasta, amiralul a fost investit cu o mare putere, devenind cu timpul autoritatea supremă în afacerile civile și militare din Principate.

Nu pot fi puse la îndoială sinceritatea și entuziasmul lui Ciceagov, însă capacitatea sa de strateg pe uscat poate fi pusă sub semnul întrebării. Din punctul de vedere al Rusiei, obiectivele lui – de a-l opri pe Napoleon printr-o presiune puternică asupra flancului drept, de a pedepsi Austria pentru infidelitatea ei față de Rusia și de a forma o serie de state independente, favorabile Rusiei – erau admirabile¹¹. Alexandru și-a exprimat sprijinul față de acest proiect într-o scrisoare către contele Bernadotte din Suedia. Țarul descria, aprobator, linia directoare a planului lui Ciceagov ca fiind dezrobirea „națiilor slave, războinice prin natura lor...” și asocierea coaliției slave cu „nemulțumiții din Tirol și Elveția”¹². Atitudinea lui față de un plan atât de nerealist ne oferă măsura disperării ce trebuie să-l fi încercat în primăvara lui 1812.

La sosirea amiralului în Principate, Kutuzov își îndeplinise deja misiunea. Ciceagov se putea concentra asupra pregătirilor pentru diversiune. În Balcani, sârbii erau focarul unei importante mișcări de revoltă. Rușii sperau ca prin intermediul omului lor de legătură de la Belgrad, locotenent-colonelul A. Polev, să folosească trupele lui Karagheorghe ca avangardă a forței balcanice slave de 150.000 de oameni pe care plănuiau să o constituie și care era menită să dea

10. *Mémoires de l'Amiral Tchitchagoff (1767-1849)* (Leipzig, 1852), p. 52.

11. Instrucțiunile date de Alexandru I lui Ciceagov (s.a.), Sankt Petersburg. S. Goriainov, 1812 : *Documenti Gosudarstvennago i St. Petersburgskago Glavnago Arhivov* (Sankt Petersburg, 1912), pp. 31-32.

12. Alexandru I către contele Bernadotte, 9 (21) aprilie 1812, Sankt Petersburg. George Vernadsky, „Alexandre Ier et le problème slave pendant la première moitié de son règne”, în *Revue des Études Slaves*, VII, 1927, pp. 107-108.

o lovitură „în plin puterii lui Napoleon”¹³. Amiralul moștenise o concepție veche de cel puțin o sută de ani în ceea ce privește natura sentimentelor popoarelor balcanice față de Rusia și dorința lor de a colabora cu rușii. Se formase cu retorica fraților Orlov, proiectul grec al Ecaterinei a II-a și teoriile agresive legate de expansiunea rusă în Balcani ale lui Czartoryski și Rumianțev și planul lui nu era conceput independent de ideile pe care primul dintre aceștia le exprimase în 1803 cu privire la potențialul militar al popoarelor slave ca forță antinapoleoniană¹⁴.

După cum avea să afle curând, misiunea de transpunere în realitate a propagandei exagerate privind înrudirea religioasă a Rusiei cu popoarele balcanice era imposibil de îndeplinit. Aparenta simplitate a planului de diversiune era contrazisă încă de la primul contact cu problemele reale, de coordonare și înarmare a unei armate indisciplinate, neinstruite și vorbind dialecte slave diferite. Amiralul nu luase serios în considerare chestiunile logistice legate de echiparea, hrănirea și, desigur, înarmarea soldaților. Rușii nu aveau garanția că turcii vor fi bucuroși să participe la un plan ce prezenta un asemenea risc pentru interesele lor.

La sfârșitul lui iunie, invazia lui Napoleon și situația din Balcani l-au determinat pe Ciceagov să renunțe la proiect, acesta rămânând un element destul de obscur și ciudat în culisele istoriei Chestiunii Orientale. Întâmplarea i-a atras o caracterizare usturătoare din partea lui Langeron:

Capul lui era ca un vulcan; în fiecare clipă crea un nou proiect și i se părea că acest plan, de obicei absurd și irealizabil, să fie dus la îndeplinire imediat... A fost ministrul Marinei vreme de trei ani și în perioada asta a distrus marina. Pe uscat nu avea noțiunea de datorie și necunoașterea modului nostru de organizare și a manevrele noastre l-au făcut de tot răsul în fața armatei.

Alți memorialiști au fost mai îndurători cu el, descriindu-l ca fiind o persoană amabilă, decentă, plină de patriotism¹⁵. Din punctul de vedere al studiului nostru, cea mai mare contribuție a amiralului a fost faptul că a pus în evidență încă un aspect al relațiilor ruso-române. Înainte de a porni spre nord pentru confruntarea cu Napoleon, în care va pierde din nou la Berezina, el s-a adresat divanului muntean, condus de susținători ai Rusiei, și le-a cerut să strângă o armată de douăzeci de mii de oameni. Dată fiind starea Principatelor la sfârșitul războiului, această cerere era imposibil de îndeplinit. Mai mult, când a cerut o armată formată din oameni de rând, Ciceagov nu a ținut seama de teama boierilor că,

13. Locontenent-colonelul A. Plev către amiralul P.V. Ciceagov, 7 (19) aprilie 1812, Sankt Petersburg. Narocinițki et al., *V.P.R.*, VI, pp. 360-362.

14. Panaitescu, pp. 18-19.

15. L.A. Langeron, *Mémoires de Langeron* (Paris, 1902), pp. 1-2. O altă descriere a lui Ciceagov se găsește în *Mémoires de la Comtesse Edling* (Moscova, 1888), pp. 90-91.

mai apoi, țăranii ar putea folosi armele împotriva stăpânilor lor. O săptămână mai târziu, el adresa și divanului moldovean o rugămintă similară.

Cererea în sine era logică. Amiralul voia să formeze o miliție bine înarmată și o armată permanentă care să apere Principatele. Răspunsurile celor două divanuri demonstrează încă o dată dorința ocârmuirii pământene de a-i sprijini pe ruși doar atâta vreme cât acest lucru era în interesul ei. După obișnuita declarație de supunere față de ruși, divanurile au înaintat analize detaliate ale rezultatelor pe care le-ar avea planul lui Ciceagov privind miliția. „Întâmpinăm greutăți foarte mari, ceea ce face participarea noastră la un asemenea proiect destul de anevoioasă”. Moldovenii au declarat înainte de toate că ei nu vor să se înarmeze. „Vreme de mai bine de două veacuri locuitorii Moldovei au renunțat de tot la deținerea de arme”. Divanul spunea că țăranii se concentraseră asupra „cultivării pământului” și că erau nepricepuți într-ale artei războiului. Această afirmație era susținută de consulul francez, Parant, care scria despre aceștia că sunt „absolut pasivi”. Într-o țară plină de tâlhari și criminali, spunea divanul, „mai degrabă va privi țăranul ca un simplu spectator la prădarea propriului pământ decât să îi respingă prin forță pe jefuitori”¹⁶. Divanul Moldovei prevedea că, dacă rușii vor încerca să-i silească pe țărani să se înroleze în miliție, atunci rata dezertării va fi atât de mare încât întregul plan ar deveni de prisos. Conducerea locală găsea că proiectul lui Ciceagov e absolut irealizabil din punct de vedere logistic. O asemenea forță presupunea un serviciu militar de cinci ani și asigurarea hranei, îmbrăcăminții și lefurilor, ceea ce ar fi vlăguit economia Principatului¹⁷.

Acest refuz absolut de a se alătura puternicei autorități ruse din Principate ilustrează din plin eforturile pe care trebuiau să le facă rușii pentru a-și determina susținătorii să participe la o anumită acțiune. Dificultățile obiective pe care le întâmpina planul privind organizarea unei miliții ar fi fost ele însele suficiente pentru a împiedica realizarea lui. Însă faptul că nu i-au fost recunoscute nici măcar aspectele pozitive demonstrează că guvernarea locală nu era dispusă să fie marioneta rușilor, nici chiar după șase ani de „război de eliberare”.

În august 1812, Ciceagov se îndrepta către nord pentru a participa și el la bătălia împotriva lui Napoleon. Apoi, vreme de un deceniu, activitățile militare ruse din Principate au fost apoi mai puțin intense, până când revoluția greacă a stârnit un nou val de interes. Pregătirile pentru un nou război ruso-turc au reînceput de abia în anii 1826-1827.

16. Parant către Talleyrand, Iași, 20 decembrie 1805, în Rosetti, p. 404. Pentru textul răspunsurilor formulate de divanuri cu privire la organizarea de miliții, vezi Rosetti, pp. 694-702.

17. Rosetti, pp. 694-702.

III. Perioada domniei lui Ipsilanti în cadrul guvernării de ocupație

În timpul primei etape de ocupație, din decembrie 1806 până în martie 1808, rușii au guvernat Principatele prin intermediul divanurilor. Omul lor de legătură era un susținător dovedit, Constantin Ipsilanti. Prima dată ca domnitor al Moldovei între anii 1799 și 1801, iar apoi ca domnitor al Țării Românești din 1802 în 1806, acesta se aflase mai bine de zece ani într-o poziție care îi permisesese să profite de consolidarea puterii ruse. Averele lui a sporit o dată cu influența țaristă, iar când rușii sufereau înfrângerea diplomatică din 1806, Ipsilanti își pierdea postul de domnitor muntean. După ce a fost mazilit în vara aceluiași an, a fost nevoit să fugă în Rusia pentru a-și salva viața și a-și putea continua cariera. În drumul său către nord, spre Sankt Petersburg, trimitea mereu scrisori țarului îndemnându-l să acționeze. De la Camenița el scria: „Oare va privi Maiestatea Voastră cu indiferență la toate acestea?”¹⁸. Ajuns în capitală, și-a susținut cauza pe lângă sfetnicii țarului și pe lângă Alexandru însuși. Propunerile lui privind o invazie rusă erau abil prezentate și completate de o analiză militară și politică a posibilelor rezultate avantajoase pe care le-ar avea o invazie rapidă. Ipsilanti pleda pentru acordarea de sprijin financiar și militar atât pentru el, cât și pentru poporul său. Înșelat de insistența cu care rușii luau în considerare perspectiva diplomatică mai largă, el a fost foarte surprins să fie printre ultimii oameni din capitală care au aflat de ordinul de invadare. Nu peste mult timp, a revenit în Principate și a primit rolul de om de legătură între administrațiile locale și armata de ocupație. El a ajuns la Iași pe 7 decembrie și la București pe 15 decembrie¹⁹.

Curând, Ipsilanti a devenit personalitatea civilă dominantă. Singurul lui oponent posibil, celălalt domnitor mazilit în vara lui 1806, Moruzi, se compromisese deja până la sfârșitul anului din cauza unor declarații francofile premature. El crezuse că forțele ruse nu se vor mișca atât de repede și a plătit prețul acestei presupuneri: pierderea atașamentului protectorului său²⁰.

Încă de la început s-a iscat un conflict între Ipsilanti și forțele ruse. Armata îl privea doar ca pe un ajutor în eforturile diplomatice și militare ale Rusiei, în vreme ce el se considera cărmuitor al Principatelor. Această diferență de păreri a dus la șaisprezece luni de interacțiune neconstructivă între domnitor și Rusia.

18. Casso, p. 25. Xenopol, IX, pp. 252-266. Vezi scrisoarea consulului austriac, Hammer, către Stadion, Iași, 14 mai 1807, în *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 415-416. Vezi scrisoarea lui Ipsilanti către Czartoryski, Camenița, 31 august 1806, în Panaitescu, pp. 30-36.

19. J. De Maistre, *Œuvres complètes*, X, citat de Casso, p. 27, nota de subsol 5.

20. Scrisoarea lui Moruzi către Napoleon, Slobozia, 3 decembrie 1806. Rosetti, pp. 463-465. Casso, p. 26.

În august, Ipsilanti a propus să întrețină o armată rusă de cinzeci până la șaiszeci de mii de oameni în Principate, fără nici un cost pentru Alexandru I. Voia ca rușii să invadeze Țările Române și îi promitea ajutorul. Trupele au venit, însă ajutorul dat s-a dovedit insuficient încă de la început. Ipsilanti mai promisese să obțină și sprijinul sârbilor și al populației locale. Erau promisiuni pe care nu putea spera să le îndeplinească, dar pe care rușii și le-au adus aminte și i le-au reamintit și lui din când în când în lunile ce au urmat. De asemenea, simțea că e de datoria lui să-i identifice pe dușmanii Rusiei din Principate, care, printr-o extraordinară coincidență, s-au dovedit a fi propriii lui dușmani politici : familia Suțu, Callimachi și alți contracandidați. „Aceștia îl întrec, de e posibil așa ceva, pe orice Robespierre, Marat și Danton al Revoluției Franceze”. Rușilor le-a spus că : „a venit vremea să tăiem ițele pânzei pe care o urzesc”²¹.

Curând, forțele de ocupație au putut vedea care erau metodele lui Ipsilanti. Pe 29 decembrie, acesta i-a adunat la reședința lui pe boierii rămași în București și le-a cerut să facă un legământ de credință față de țară și față de el. A profitat de prezența rușilor în capitală pentru a conferi autenticitate pretenției sale de a fi conducătorul permanent al Principatelor. Faptul că rușii nu au aprobat această mișcare nu însemna prea mult pentru el. Într-o scrisoare către Czartoryski, arăta că se crede investit de către guvernul rus cu o mare libertate de acțiune²². Când ministrul Afacerilor Externe al Rusiei, Budberg, a auzit de manevra lui Ipsilanti i-a trimis o scrisoare plină de furie ofițerului comandant al armatelor din Principate, I.I. Michelson. „Nu vă pot ascunde... faptul că Maiestatea Sa Imperială s-a întristat auzind despre această poruncă.” Budberg a repetat faptul că politica Rusiei din acel moment nu urmărea nici anexarea Principatelor de către imperiu, nici scoaterea lor de sub suveranitatea teoretică a otomanilor. Obiectivele Rusiei, spunea Budberg, erau de a reinstaura drepturile și privilegiile Moldovei și Țării Românești. „Aceasta fiind declarația pe care am publicat-o înaintea intrării trupelor noastre în regiune, cum am putea cere locuitorilor să facă legământ ?” Budberg a subliniat intențiile țarului de a-l face pe Ipsilanti domnitor doar temporar, pe durata ocupației. Era limpede că Ipsilanti nu avea dreptul de a invoca numele țarului și sprijinul rusesc pentru un jurământ de credință²³.

E posibil ca Ipsilanti să fi fost victima unor indicații obscure în ceea ce privește jurământul și, în mod sigur, a fost victima propriei nerăbdări în relațiile sale cu Rusia. În timpul primei perioade de ocupație a făcut cunoscut faptul că îi

21. N. Dubrovin, „Materiali dlia istorii Țarstvovania Aleksandra I-go”, în *Voennii Sbornik*, 5 mai 1864, pp. 3-4. Ipsilanti către Czartoryski, Camenița, 31 august 1806. Panaitescu, pp. 33-36.

22. Dubrovin, *op.cit.* Ipsilanti către Czartoryski, București, 24 iulie 1806. Panaitescu, p. 29.

23. A. Ia. Budberg, ministru al Afacerilor Externe, către comandantul armatei moldovenești, I.I. Michelson, 1 (13) februarie 1807, Sankt Petersburg. Narocnički et al., *V.P.R.*, III, p. 497. Ipsilanti către Czartoryski, Sankt Petersburg, 18 noiembrie 1806. Panaitescu, pp. 43-45.

considera pe ruși insuficient de energici. Lui Czartoryski i s-a plâns de nehotărârea conducerii locale, remarcând o dată că un ordin de marș era dat de trei sau patru ori și întotdeauna contramandat. Lipsa unui sprijin vizibil din partea rușilor pentru poziția pe care o ocupa era o piedică în calea încercării lui de a-și clădi propria bază de putere în Principate. Investise mult din propria avere în această direcție și se temea că nu își va recupera investiția. Ipsilanti era convins că, din cauza tacticii lor târăgănite, rușii pierdeau o deosebită ocazie militară și diplomatică de a ridica la luptă popoarele din Balcani și, în același timp, suferea pentru ezitarea lor. Consulul englez, Summerer, remarca iritarea profundă ce apăruse în relațiile dintre Ipsilanti și forțele de ocupație :

În armata generalului Michelson domnește o mare dezordine... Profunda neînțelegere dintre generali te face să crezi că lucrurile nu merg atât de bine cum ar trebui. Domnitorul (Ipsilanti), care discută frecvent cu generalul aflat la comanda armatelor, se amestecă peste tot, chiar și în treburile care nu îl privesc... într-un cuvânt, planul nu funcționează și, dacă va funcționa cândva, va fi cu siguranță nevoie de un cu totul alt sistem.

Conflictul lui Ipsilanti cu generalii se poate vedea și din scrisorile lui către Czartoryski, unde scria că Michelson trebuie să fi fost cândva un soldat deosebit de bun, „dar se pare că vârsta și boala i-au afectat moralul”²⁴.

În timp ce rușii târăgăneau lucrurile și Ipsilanti se amesteca în treburile lor, pașa Mustafa Baraiktar a devenit un dușman foarte puternic. Iritarea rușilor cu privire la Ipsilanti ajunsese să aibă un singur motiv și anume incapacitatea lui de a furniza provizii trupelor. Într-o scrisoare din data de 31 ianuarie 1807, Budberg îl critica pe domnitor pentru că dăduse informații incorecte și nu furnizase suficiente provizii armatei. Pentru moment, rușii nu aveau altă opțiune decât să colaboreze cu el, iar în martie 1807 puterea lui Ipsilanti asupra ambelor Principate a devenit oficială.

Dușmanilor politici pe care Ipsilanti îi avea în Principate nu le-a luat mult ca să profite de ostilitatea dintre acesta și armata rusă. Michelson a reacționat la numirea lui Ipsilanti în fruntea Principatelor spunând deschis că „în mâinile turcilor cum am găsit-o eu, țara o ducea mai bine”²⁵. Mulți dintre cei ce se împotriveau domnitorului, boieri și clerici, fugiseră la Brașov, având grijă ca înainte de a pleca să-i roage atât pe ruși, cât și pe turci să nu le distrugă casele.

24. Raportul consulului englez la București, Summerer, poate fi găsit în Rosetti, p. 479. Data raportului e 22 februarie 1807.

25. Dubrovin, *op.cit.*, p. 4. Vezi traducerea germană a scrisorilor dintre Ipsilanti și opoziția sa, trimise de la Sibiu și datate 1 august 1807. Printre cei care au semnat răspunsul se află figuri importante de la Brașov (Kronstadt), precum Dimitrie Ghica, Constantin Filipescu și mitropolitul Dosoftei, Hurmuzaki, XIX-2, p. 443.

În frunte cu mitropolitul de la București, care inițial fusese de acord cu forța de ocupație, boierii au trimis un memoriu lui Michelson în iulie 1807, cerându-i să-i elibereze de „oprimarea și poverile datorate abuzurilor lui Ipsilanti” și solicitând, de asemenea, protecție și o mai bună administrare din partea rușilor²⁶. Ipsilanti considera că boierii sunt inușți în cererile lor și că fuseseră pe nedrept stârniți împotriva lui.

Prima jumătate de an a războiului ruso-turc a fost aproape un dezastru pentru toți cei aflați de partea aliaților. Rușii nu obținuseră un câștig diplomatic și militar suficient, locuitorii Principatelor erau dați de pe mâna unei puteri oprimate pe mâna alteia asemenea, iar puterea locală era complet dezbinată²⁷. A eșuat până și încercarea de a crește cantitatea de provizii prin numirea diplomatului rus Serghei Lașkarev ca președinte al ambelor divanuri, deoarece lunga experiență căpătată în Principate nu-l pregătise pentru a face față unei situații atât de haotice²⁸.

Cum în vară războiul ajunsese la un punct mort, rușii au recunoscut incapacitatea lui Ipsilanti de a-și îndeplini cum se cuvine sarcina pe care i-o încredințaseră. În schimb, acesta a devenit din ce în ce mai critic la adresa rușilor. A continuat să-și facă cunoscute părerile despre problemele militare și a stârnit câțiva ofițeri împotriva lui, lucru de care era conștient. Într-o scrisoare către Michelson, scria că mai mulți ofițeri ruși îl criticaseră în public și se înhăitaseră cu boierii francofilii din București. Se simțea înșelat de cei cărora le fusese atât de devotat. „De asemenea, am hotărât să demisionez și să plec în Rusia. Persecutat, vânat de generalii ruși, Ipsilanti va împiedica producerea publică a unui spectacol bizar și scandalos chiar.” Scria asta în iunie, într-un moment în care nu ar fi putut bănuși ce tulburare diplomatică va crea retragerea cu care amenința²⁹. Lipsurile rușilor și scăderea numărului de locuitori au continuat, iar poziția delicată în care se găsea Ipsilanti era acum evidentă. Sarcinile pe care le avea de îndeplinit ar fi copleșit și un om foarte capabil și conștiincios. În aceste condiții, el a continuat să ducă o politică fanariotă, ceea ce a determinat prăbușirea lui și a Principatelor. Situația îi era îngreunată și mai tare de opoziția ce se forma împotriva lui³⁰. În acea vară Ipsilanti îi scria lui Budberg că Miloradovici, comandantul rus de la

26. Textul unei asemenea petiții se găsește în Rosetti, pp. 490-491. Vezi de asemenea scrisoarea lui Ipsilanti către Budberg, februarie 1807. Panaitescu, pp. 46-50.

27. Dubrovin, *op.cit.*, pp. 4-5. Vezi de asemenea scrisoarea lui Ipsilanti către Budberg, Focșani, 24 mai 1807. Panaitescu, pp. 57-61.

28. G.S. Grosul, „K voprosu ob ucerejednii i stanovlenii generalnogo russkogo konsulstva v Dunaiskih Kniajestvah i Bessarabii (konet XVIII naceal XIX vv.)”, în *Dokladi Naucinoi Sessii 1963 g.* (Chișinău, 1964), pp. 4-5. Iorga, *History...*, pp. 186-187. Xenopol, IX, pp. 276-278.

29. Dubrovin, *op.cit.*, p. 7. Ipsilanti către Michelson, Focșani, 1 iunie 1807. Panaitescu, pp. 61-62.

30. Nacco, p. 284.

București, îi era ostil și îi descria în amănunt relațiile strânse ale acestuia cu familia francofilă Filipescu și complicațiile romantice ce aveau să ducă, doi ani mai târziu, la înlăturarea lui din post. Ipsilanti îi spunea lui Budberg că se simte centrul unei formidabile conspirații francofile la care participă boieri moldoveni și munteni și generali ruși. Urâtă purtare, spunea el, „față de un loial susținător al Rusiei care și-a respectat întocmai jurămintele”. Ipsilanti părea să fie singurul care avea o asemenea părere. Michelson scria către Sankt Petersburg că a-l avea la putere pe Ipsilanti însemna pierderea unei ocazii nemaipomenite de a „arăta poporului... că ne preocupă într-adevăr bunăstarea lui”³¹. Principatele nu erau cel mai bun exemplu pentru a ilustra avantajele pe care le aducea cu sine administrația rusă.

În august, Ipsilanti, războiul ruso-turc și politica locală erau toate umbrite de evenimente de mult mai mare amploare. Cel mai important dintre ele s-a petrecut pe un bac ancorat în mijlocul râului Neman. După ce au fost înfrânți la Friedland, în iunie, rușii au semnat armistițiul cu Napoleon. Tratatul de la Tilsit care a rezultat cuprindea prevederi importante privind Balcanii. Prima schimbare ce avea să se petreacă în Principate era armistițiul în războiul cu Turcia. În consecință, primind instrucțiuni necorespunzătoare și fiind rău sfătuit, generalul Meyendorf a semnat pe 5 (17) august pacea de la Slobozia, care prevedea ca rușii să se retragă din Principate distrugând în drumul lor toate fortificațiile și îmbunătățirile făcute și să înapoieze prizonierii de război. Flotila de pe Dunăre urma să se retragă la Odessa. În septembrie rușii au început retragerea³². Au distrus câteva dintre poziții pentru a nu putea fi folosite de turci și au numit la conducere un comitet provizoriu format din șase boieri³³. Impactul pe care această turnură a lucrurilor l-a avut asupra lui Ipsilanti, care se bucura pe atunci doar de un sprijin îndoielnic din partea guvernului rus, a fost dezastruos. Un an și jumătate mai târziu îi scria lui Czartoryski că „am plecat din București după ce am semnat cel mai rușinos dintre armistiții și nu am părăsit Moldova decât după ce trupele Maiestății Sale Imperiale au evacuat zona. Voiam să fac unele schimbări, dar mi s-a spus foarte politicos că ar trebuie să aștept ordinele Maiestății Sale”³⁴. Pentru el, Slobozia fusese un dezastru politic și financiar. Când a aflat într-un sfârșit care sunt condițiile prevăzute în tratat, Alexandru a refuzat să îl ratifice³⁵, trupele

31. Dubrovin, *op.cit.*, p. 4. Ipsilanti către Budberg, Focșani, 1 iunie 1807. Panaitescu, pp. 63-71.

32. Rosetti, pp. 495-506. Brădișteanu, pp. 192-204. Ipsilanti către Czartoryski, Kiev, 2 martie 1808. Panaitescu, pp. 88-92.

33. Mihailovskii-Danilevskii, pp. 67-69.

34. Senfft de Pilsach, consulul prusac la București, către Frederic Wilhelm al III-lea, 9 septembrie 1807. Iorga, *Acte...*, p. 428.

35. Narocinițki *et al.*, *V.P.R.*, III, nota nr. 25, pp. 565-566. Vezi de asemenea scrisoarea lui Champagny către Savary, 8 noiembrie 1807, Sankt Petersburg. Sturdza, p. 641.

rusești au primit ordinul de a se întoarce la pozițiile lor, iar țarul l-a demis pe nefericitul Meyendorff explicându-le francezilor: „E greșeala generalului meu. Vedeți bine ce fel de oameni iau în slujba mea. Noi suntem încă puțin asiatici”³⁶. Poate că țarul a fost ceva mai deschis când i-a explicat acțiunile sale ambasadorului francez, Savary: „E important de știut că, o dată ajuns dincolo de Nistru, mai am treizeci și cinci de marșuri de făcut până la Dunăre”³⁷. Recombinarea alianțelor la Tilsit deteriorase iremediabil poziția lui Ipsilanti.

Acesta a fost chemat la Sankt Petersburg în septembrie. Într-unul dintre primele sale acte, nesuținut de prezența armatei, el a cerut 150.000 de lei de la divanul moldovean pentru cheltuieli de călătorie. Divanul a reacționat dur la această cerere și Ipsilanti a trebuit să plece fără să-și primească banii. Bucureștiul era deja pornit împotriva lui și acțiunile divanului moldovean demonstau aceeași lipsă de susținere. Tolerantul Michelson a murit în august și a fost înlocuit de generalul A.A. Prozorovski, care nu avea să fie atât de răbdător cu Ipsilanti cum fusese predecesorul său. Problemele lui aveau drept cauză zvonurile că, datorită formării la Tilsit a alianței între Rusia și Franța, el va trebui să împartă puterea cu un personaj francofil, Suțu³⁸.

Când Ipsilanti a revenit în Principate, puterile lui fuseseră deja reduse³⁹. Chiar dacă și-a reocupat funcțiile, trebuia să împartă autoritatea. Varlaam, un susținător de încredere al Rusiei, căpătase mare influență în divanul muntean. Activitatea de comandant al armatelor ruse din zona capitalei muntene pe care o desfășura generalul Miloradovici continua să îl deranjeze pe Ipsilanti, deoarece militarul nu încetase relațiile de prietenie cu dușmanii domnitorului⁴⁰.

Confruntat cu slăbirea poziției sale, acesta a început să-și caute noi aliați și a iscodit discret tabăra turcilor și cea a francezilor. La un „bal” din aprilie 1808, după plecarea lui Ipsilanti din Principate, generalul francez Sebastiani i-a spus generalului rus Prozorovski că „nu cu mult timp în urmă, acum o lună sau două, Ipsilanti a propus Porții ca, dacă îl numește pe el domnitor în Moldova și Țara Românească, să se supună puterii otomane”. Viclean sau naiv, Ipsilanti sperase să primească aprobarea țarului pentru această mutare în cursul fragilului armistițiu între cele două imperii⁴¹.

36. Lamare către Talleyrand, 10 septembrie 1807, București, *Hurmuzaki*, XVI, p. 820. Descrierea pe care o face Savary conversației purtate cu Napoleon I, 4 noiembrie 1807, Sankt Petersburg. Sturdza, p. 617.

37. Savary către Napoleon, 18 noiembrie 1807, Sankt Petersburg. Sturdza, pp. 661-671.

38. Rosetti, pp. 506-513.

39. Senfft de Pilsach către Frederic Wilhelm al III-lea, 15 septembrie 1807, București. Iorga, *Acte...*, p. 430.

40. Dubrovin, *op.cit.*, p. 8. Rosetti, p. 516.

41. Narocinițki *et al.*, *V.P.R.*, IV, p. 251. A.A. Prozorovski către N.P. Rumianțev, Iași, 3 (15) mai 1808.

La sfârșitul lui martie 1808, rușii l-au demis formal pe Ipsilanti din postul ocupat în Principate, făcând astfel oficial ceea ce era deja vizibil de trei luni. Deoarece slujise interesele Rusiei și datorită rangului său nobil, țarul l-a trimis în cele din urmă la o moșie de lângă Moscova, însă nu și-a primit această răsplată meritată imediat, fiind ținut la Kiev mai bine de un an, în așteptarea poruncilor împăratului. În tot acest timp, a fost preocupat de soarta familiei sale, a trimis petiții prin care cerea să i se redea proprietățile din Principate și și-a exprimat îngrijorarea că ar putea fi exilat în Siberia. Îndeplinise foarte puține dintre obiectivele grandioase pe care și le propusese și era în egală măsură victima unei situații imposibile și a propriei ambiții⁴².

La întoarcerea rușilor după eșecul păcii de la Slobozia, consulul francez la București scria că „rușii se pregătesc să rămână aici o veșnicie”⁴³. La acel moment, rușii – sau cel puțin ofițerii însărcinați să asigure supraviețuirea trupelor peste iarnă – nu priveau lucrurile astfel, ei trebuind să găsească provizii pentru armată și bani și furnituri pentru spitale. Chiar și pe timpul armistițiilor, bolile făceau multe victime printre soldații ruși din Principate, care pentru a obține proviziile necesare făceau sistematic raiduri ilegale prin satele din apropierea taberelor lor. Prozorovski dăduse ordine prin care interzicea aceste activități, însă fără prea mare efect. Astfel stând lucrurile, afirmațiile pe care le făcea Ipsilanti doi ani mai târziu, cum că „a hrănit armata din belșug,... a construit spitale și a furnizat doctorii”, par vorbe goale⁴⁴. În martie 1808, după optsprezece luni de ocupație rusă, consulul francez, Lamare, scria că „țăranilor nu le-au mai rămas decât ochii cu care să plângă”⁴⁵.

IV. Etapa birocratică rusă a guvernării de ocupație

Înlăturarea lui Ipsilanti nu însemna rezolvarea problemelor de aprovizionare și de ordine pe care le aveau rușii în Principate. Cel care l-a înlocuit, senatorul Serghei S. Kușnikov, a moștenit aceleași îndatoriri și responsabilități de bază, însă avea mai multă putere în chestiunile guvernamentale și era ajutat de o echipă de funcționari. Folosind puterea reală pe care o deținea în calitate de conducător al Principatelor, țarul i-a conferit lui Kușnikov toate împuternicirile pe care le avuseseră înainte Ipsilanti și Lașkarev.

Și pentru oficialul rus era la fel de greu ca și pentru Ipsilanti să-i determine pe cei din administrația locală să fie receptivi la nevoile rușilor. Importanța pe

42. Lamare către Champagny, București, 30 aprilie 1808. *Hurmuzaki*, XVI, p. 836. Ipsilanti către Czartoryski, Kiev, 1 martie 1808; 2 martie 1808. Panaitescu, pp. 87-92.

43. Lamare către Champagny, București, 2 aprilie 1808. *Hurmuzaki*, XVI, p. 835.

44. Lamare către Champagny, București, 5 februarie 1808. *Hurmuzaki*, XVI, p. 833.

45. *Ibidem*.

care a acordat-o introducerii unor practici birocratice occidentale, ușurarea poverii ce apăsa pe umerii țărănimii și schimbarea structurală a divanurilor puteau fi toate susținute cu argumente raționale, însă Kușnikov nu va reuși prea mult să-și atingă scopurile. Un oficial rus bine intenționat nu avea să aibă mai mult succes decât grecul cel ambițios.

O dată ajuns în Principate, Kușnikov a primit instrucțiuni suplimentare de la cel care comanda toate operațiunile din regiune, generalul Prozorovski. Părerile pe care acesta le exprima în mesajul său ilustrează atitudinea disprețuitoare a rușilor față de români. Prozorovski îi scria senatorului că una dintre principalele probleme ale Principatelor e lipsa de moralitate. După cum spunea el: „nu e nimic mai dificil decât să ridici nivelul de moralitate al locuitorilor”. Doar introducerea reglementărilor administrative, a educației și legilor rusești putea salva cele două țări de la ceea ce generalul considera o supraviețuire a barbarismului oriental. După părerea lui Prozorovski, administrația lui Kușnikov putea fi forța care să stăvilească corupția atotstăpânitoare, să instaureze legi, să educe oamenii și să-i aducă înapoi pe cei care fuseseră alungați de regimurile anterioare. Cea mai importantă sarcină a lui avea să fie codificarea legilor, „inexistente aici”⁴⁶, dar îi revenea și reconstruirea completă a societății și civilizației din Principate. El trebuia să dea Principatelor aspectul unei provincii rusești de dincolo de graniță.

Instrucțiunile țarului erau mai vagi decât cele venite de la Prozorovski. El scria că „principalul obiectiv ce vă revine trebuie să fie asigurarea aprovizionării armatei mele...”. În același timp, Kușnikov trebuia să se încredințeze că „locuitorii nu vor îndura greutatea inutile”⁴⁷ pentru a susține armata.

De la bun început, Kușnikov a subliniat în fața celor două divanuri faptul că primul lucru pe lista lui de priorități era să asigure furnizarea corespunzătoare de provizii și că sarcinile mai vizionare cuprinse în scrisoarea lui Prozorovski rămâneau doar pe plan secund. Totuși, prima îndatorire nu putea fi îndeplinită decât dacă erau atinse obiectivele secundare⁴⁸.

Încercările senatorului de a introduce funcționari profesioniști ruși în sistemul de guvernare prin divan pentru a remedia problemele privind aprovizionarea constituiau o inovație. În timpul celor doi ani petrecuți la conducerea Principatelor, adică până în aprilie 1810, el a lucrat cu administrația locală prin intermediul unei ierarhii de funcționari retribuiți ce cuprindea un șef al biroului central,

46. Nacco, pp. 285-287. Instrucțiunile lui Prozorovski sunt citate și de generalul Harting în A.O. Egunov (ed.) „Materiali dlia noveișei istorii Bessarabii”, în *Zapiski Bessarabskago Oblastnago Statisticeskago Komiteta*, III, (Chișinău, 1868), pp. 143-146.

47. Nacco, p. 285.

48. I.N. Halippa, „Opisanie Arhiva Gg. Senatorov predsedatelstvovavših v divanah Kniajestvah, Moldavii i Valahii s 1808 do 1813 gg”, în *Trudī Bessarabskoi Gubernskoi Ucenoi Arhivnoi Komissii*, II (Chișinău, 1900), pp. 331-332. Rosetti, p. 640.

secretari, interpreți, conțopiști, ajutoare de conțopiști, inspectori și un registrator⁴⁹. El a încercat să facă ordine în cele două administrații locale impresionându-i pe boieri cu eficacitatea versiunii rusești a unei birocratii occidentale⁵⁰. Dar acest fapt nu era suficient pentru a schimba un sistem corupt vechi de un secol și, în curând, Kușnikov a recunoscut că misiunea lui e imposibil de realizat⁵¹.

El încercase mereu să crească numărul și să amelioreze calitatea funcționarilor din subordinea sa, dar, dată fiind condiția funcționarilor ruși din provincii în secolul al XIX-lea, acest lucru era dificil de încercat. Posturile birocratice inferioare nu atrăgeau candidați de foarte bună calitate. De pe vremea lui Petru I, statul și sistemul său birocratic nu fuseseră niciodată pregătite corespunzător pentru uriașa povară a guvernării unui imperiu de mărime continentală. În Principate, condițiile erau și mai grele deoarece boierilor le lipsea până și minimul devotament față de propria datorie de care dădeau dovadă nobilii din interiorul Rusiei. Nu se putea aștepta de la funcționarii aduși de Kușnikov să aplice peste noapte reformele imaginate de Prozorovski⁵². Boierii pământeni nu aveau să fie receptivi la acest corp administrativ străin format, așa cum se întâmpla frecvent în Rusia, din „funcționărași, proveniți din mica nobilime săracă, din familii de negustori sau de preoți de țară”. După cum remarca Marc Raeff, în general slujbașii și funcționarii aflați pe treptele inferioare ale ierarhiei reprezentau „o adunătură de cea mai joasă speță : prost plătiți, lipsiți de însuflețire, ușor de corupt”⁵³.

Asocierea dintre boierii oportuniști și funcționarii ruși făcea ca instrucțiunile date de Prozorovski lui Kușnikov de a ridica moralul locuitorilor să pară un obiectiv absurd. Chiar și în cele mai bune condiții, această combinație ar fi constituit o opreliște în calea transpunerii reformei în realitate. Senatorul rus încercă să guverneze în cele mai proaste condiții, iar eforturile lui erau sortite eșecului prin simplul fapt că el credea că legile și ordinea occidentale pot funcționa într-o regiune care, de mai bine de un veac, nu mai avusese de-a face cu asemenea concepte.

Dar a încercat. Oamenii cu care lucra Kușnikov trebuiau să facă un studiu general asupra sistemului social și juridic și resurselor Principatelor⁵⁴. Temelia pe care au încercat ei să construiască noul sistem se caracteriza printr-un nivel scăzut de educație generală. Din cauza tradiției sistemului de guvernare prin

49. Rosetti, p. 641. Xenopol, IX, pp. 292-293.

50. Nacco, pp. 286-287. Rosetti, p. 641.

51. Rosetti, pp. 642-643.

52. Marc Raeff, „The Russian Autocracy and Its Officials”, în *Harvard Slavic Studies*, IV, (s'Gravenhage, 1957), p. 78.

53. *Ibidem*, p. 80.

54. Nacco, p. 287.

divan boierii nu erau pregătiți să lucreze cu legi și regulamente, proceduri formale în instanță, sisteme de retribuire și, ca în guvernele Europei, hârțogării inutile – jurnale oficiale, registre și arhive – atât de apreciate de oamenii lui Kușnikov. Aceștia erau prea puțin sprijiniți în eforturile lor de a regulariza sistemul de guvernare. Cu cât se aflau mai departe de Kușnikov, cu atât funcționarii din Principate erau mai puțin afectați de planurile sale⁵⁵.

Nu a durat mult până când senatorul a avut de înfruntat corupția de la București⁵⁶, iar eforturile lui de a instaura ordinea în divanul muntean au eșuat când a ajuns să fie implicat în lupta dintre facțiunea boierului Varlaam și cea a lui Filipescu. Aceștia ocupaseră amândoi posturi în *divan* pe vremea domniei lui Ipsilanti; Varlaam se alăturase partidei rusofile, iar Filipescu era considerat protejatul lui Suțu și francofil. Disputa dintre ei a ajuns cunoscută în întregul București și consulul francez, Le Doulx, scria că „un alt lucru care a contribuit din plin la ruina Țării Românești e un fel de război al intrigilor între două partide care i-a dezbinat pe toți boierii...”⁵⁷.

Varlaam nu putea concura cu Filipescu deoarece atât el, cât și partida rusofilă căpătau prea puțin sprijin din partea lui Kușnikov. De pe poziția lui de vistiernic, Filipescu domina divanul muntean și politica de la București în general, avându-l drept protector și susținător pe generalul M.M. Miloradovici, comandant al trupelor rusești din zona capitalei. Pe măsură ce generalul se afunda în datorii față de el, Filipescu îl avea tot mai tare la mână. Mai târziu, Miloradovici a devenit iubitul fiicei lui Filipescu, Anica (Ancuța)⁵⁸, și acesta a profitat de relație pentru a-și întări autoritatea la București și pentru a-i transmite un mare număr de secrete militare consulului francez, Le Doulx. Trebuie menționat faptul că Miloradovici nu era singurul care își găsea ibovnice printre localnice. Bantiș-Kamenski, care a trecut prin regiune în perioada 1808-1809, scria că, întrebat fiind „Ce mai face soția dumneavoastră?”, un general a răspuns: „Care dintre ele? Cea pe care am lăsat-o în Rusia sau cea pe care o am aici?”. În mod obișnuit, asemenea preocupări trebuie văzute doar ca niște porniri normale pentru niște bărbați aflați departe de casă, însă în Principate, cu nobilimea lor profund politizată, legăturile de acest gen puteau deveni o excelentă supapă de

55. *Ibidem*, p. 288.

56. A.D. Xenopol, *Resboaele d'entre ruși și turci*, II (Iași, 1880), p. 211. Rosetti, p. 643. Xenopol, IX, pp. 293-295.

57. Charles J. Le Doulx către Jean B. Champagny, Paris, 1810, *Hurmuzaki*, XVI, pp. 849-850. Lebel, pp. 256-258.

58. N. Dubrovin, „Materiali dla istorii Țarstvovaniia Aleksandra I-go”, în *Voennii Sbornik*, 2 februarie 1865, p. 243. Iorga, *Histoire...*, pp. 227-228. Lebel, p. 168. Un bun indiciu în ceea ce privește puterea lui Filipescu se găsește în depeșa trimisă de reprezentatul Austriei la București lui Stadion, 21 mai 1809, în *Hurmuzaki*, XIX-2, pp. 587-588. Ipsilanti către Budberg, Focșani, 1 iunie, 1807. Panaitescu, pp. 63-71.

siguranță, iar relația amoroasă dintre comandantul armatelor din zona Bucureștiului și fiica celui mai puternic om din divan putea ajunge să afecteze atât politica militară, cât și pe cea civilă⁵⁹. Începând cu vara lui 1807 și până la sfârșitul lui 1809, Filipescu a susținut cu succes grupul ce se împotriva lui Ipsilanti și rușilor și a avut o influență negativă asupra administrațiilor de ocupație conduse de acesta din urmă și de Kușnikov.

Prințul Piotr Ivanovici Bagration a preluat controlul armatei muntene în august 1809, iar prezența lui constituia o amenințare pentru imperiul lui Filipescu. Lipsa de moralitate a situației nu îl deranja pe Bagration cât îl deranja incapacitatea divanului de a furniza armatei rusești proviziile necesare⁶⁰. Încercările lui Kușnikov de a adapta structura administrativă rusă la sistemul din Principate nu aduseseră îmbunătățiri. Starea de decădere a regiunii atinsese un asemenea grad încât drumurile și podurile țării erau grav deteriorate. Rutele de aprovizionare erau amenințate și liniile de comunicație erau avariate. Dezorganizarea era general valabilă, astfel că nu exista nici o garanție că stațiile de poștă puteau hrăni și adăposti caii curierilor sau oferi cai de schimb⁶¹. Țărănimea, principala furnizor de armatei, răspundea presiunilor crescând plantând din ce în ce mai puține culturi⁶², știind că ispravnicii vor lua bir pe fiecare bob⁶³. Bagration mai era neliniștit și din cauza tendinței țăranilor de a da vina pe ruși și nu pe propriul guvern pentru greutățile lor⁶⁴.

Prințul era un bun militar și își dădea seama care sunt problemele. Erau probleme clare : sistemele de aprovizionare nu funcționau. De asemenea, el avea soluții simple și pretindea schimbări imediate, ca un om obișnuit să lucreze în cadrul unei structuri de comandă suficient de bine organizate. Voia ca distincția dintre funcțiile militare și cele civile să devină clară și să pună capăt la ceea ce considera a fi o preocupare excesivă pentru instituțiile guvernării locale. Bagration i-a scris lui Kușnikov, cerându-i să facă un plan care să garanteze provizii suficiente pentru campania din primăvara următoare⁶⁵. Îi era clar și lui și ajutoarelor lui că „pământul e destul de bogat să susțină și de două ori mai mulți soldați decât sunt acum aici”. Asistentul lui, Iosif Fonton, scria că numai din

59. Istoria povestită de Bantiș-Kamenski, despre moralitatea ce domnea în rândurile personalului generalului rus, se găsește în lucrarea *Puteșestvie...*, pp. 71-72. Vezi de asemenea Langeron, *Hurmuzaki*, I, 3, p. 188. Xenopol, IX, pp. 293-294.

60. N.F. Dubrovin, „Materiali...”, 2 februarie 1865, p. 209.

61. Generalul Bagration descrie situația de la București în *ibidem*, p. 210.

62. A. Odobescu (ed.), *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment I, 2, (București, 1885) (citată în continuare ca *Hurmuzaki*, I, 2), pp. 588-589. Meriage către Ministerul Afacerilor Externe despre starea Principatelor, 14 iulie 1811, Paris.

63. *Ibidem*, p. 590.

64. Bagration către Alexandru, 3 februarie 1810, București. Dubrovin, „Materiali...”, 2, p. 215.

65. Bagration către Kușnikov, 1 decembrie 1809, București. *Ibidem*, p. 211.

cauza „hoției divanului” armata rusă nu primea proviziile necesare. Pe scurt, populația locală nu se alătura campaniei rușilor ; nu slujea obiectivelor Rusiei. Bagration scria cu amărăciune despre corupția și reaua credință a celor „pentru care Împăratul sacrifică sânge rusesc... și cărora le apără credința, viețile, casele și proprietățile”. Pentru ruși problema era limpede : lipsa proviziilor se datora faptului că „nu exista nici bunăvoință și nici guvernare fermă”⁶⁶.

Pentru ruși direcția de urmat era clară : expulzarea lui Filipescu și încredințarea puterii lui Varlaam, sau cel puțin facțiunii rusofile. Apoi, Bagration voia să instituie un guvern civil „strict, exigent... într-un cuvânt, militar”⁶⁷. Pe tronul de domnitor nu-l voia nici măcar pe boierul rusofil Scarlat Sturdza, o asemenea alegere reprezentând un pas înapoi. Era clar că generalul voia să transforme Principatele în provincii rusești pe care să se poată conta. După cum îi scria lui Rumianțev în ianuarie 1810 : „Pentru a governa Principatele trebuie să ne apropiem puțin câte puțin de legile și obiceiurile rusești”. Bagration încuraja Sankt Petersburgul să trimită aici un reprezentant oficial cu puteri depline care să se ocupe de această „situație deplorabilă”⁶⁸. El înțelegea problemele rușilor și avea o soluție rusească, însă nu era conștient de faptul că rezolvarea nu putea fi impusă de sus.

O privire superficială asupra vieții de zi cu zi din Țara Românească e suficientă pentru a avea dovada coruperii lui Filipescu. Mai târziu, a ieșit la lumină faptul că el nu era vinovat doar de încălcarea legii. Intrigile antirusești pe care le țesuse alături de francezi și de turci deveniseră atât de bine cunoscute la sfârșitul lui 1809, încât ambasadorul rus la Viena i le semnala lui Prozorovski. Alte surse indicau că prin intermediul lui erau transmise către turci informații privind numeroase manevre militare rusești⁶⁹.

În decembrie 1809, Bagration a început să-i aducă acuzații personale lui Filipescu. Miloradovici a răspuns apărându-l pe tatăl iubitei sale și acuzându-l pe Varlaam că ar fi adevăratul dușman al Rusiei. Într-un moment în care operațiunile militare ale rușilor nu erau prea încununate de succes, scena disputei dintre cei doi generali cu privire la un politician muntean oferea un spectacol curios consulilor și locuitorilor Bucureștiului. Conflictul a ajuns atât de departe încât Bagration a solicitat conducerii de la Sankt Petersburg transferul lui Miloradovici și expulzarea lui Filipescu din Principate⁷⁰. În februarie 1810, cererile lui erau îndeplinite ; Miloradovici era trimis la Kiev, iar Filipescu,

66. Fonton către Bagration, decembrie 1809, București. *Ibidem*, pp. 216-217.

67. *Ibidem*, p. 213.

68. Despre folosirea tot mai frecventă a instituțiilor și obiceiurilor ruse în Principate, vezi depeșa consulului austriac la București, Brenner, către Stadion, București, 29 ianuarie 1809, în care se vorbește despre propunerea de a introduce limba rusă în cadrul Bisericii române.

69. *Ibidem*, pp. 245-246. Iorga, *Histoire...*, p. 230.

70. Dubroyin, „Materiali...”, 2, pp. 243-245.

împreună cu nouăsprezece dintre membrii familiei și cînzeci și unu de servitori, au luat drumul exilului în Rusia⁷¹.

Tot acest episod reprezintă un exemplu edificator pentru impactul politicii locale asupra planurilor Rusiei, fie ele militare sau civile; acestea au avut de suferit în decursul celor doi ani. Ipsilanti a fost o victimă timpurie a intrigii, iar eforturile lui Kușnikov au fost zădărnice de toată povestea. Bun observator, Le Doulx scria în legătură cu acest incident că „cele două părți cumpără posturi în administrație aruncînd o grămadă de aur în dreapta și în stînga, aur pe care, o dată ajunși la putere, îl recuperează însutit”⁷². La plecarea lui Filipescu în exil, a fost nevoie de patruzeci de trăsuri și căruțe pentru a transporta lucrurile familiei⁷³.

După expulzarea lui Filipescu și transferarea lui Miloradovici, rușii au adus în sfârșit divanul muntean sub dominația partizanilor rusofili conduși de Varlaam, pe care puteau conta. Bagration a instruit divanul cu privire la îndatoririle sale și a precizat clar că „fiecare lacrimă ce va curge pe obrazul unui nevinovat va cădea grea ca o piatră pe conștiința ocârmuirii acestui pămînt”⁷⁴. Însă a pretinde boierilor compasiune era la fel de zadarnic ca și a le cere să simtă „dragoste pentru pămîntul patriei lor”.

Confruntat cu intrigi atît de puternice, Kușnikov nu putea face mare lucru. Episodul Miloradovici-Filipescu l-a împiedicat să-și îndeplinească principala misiune, cea de aprovizionare a armatei, iar acest eșec, alături de implicarea lui în corupția din Principate și de boală, au dus la demiterea senatorului.

Lucru de înțeles, realizările lui în perioada în care a fost președinte al celor două divanuri au fost mărunte. A reușit, într-adevăr, să pună administrația Principatelor pe temelii cît de cît mai bine orînduite, făcîndu-i pe boieri să fie conștienți cel puțin de faptul că există reglementări legale și proceduri de guvernare. După sosirea lui în Principate, îmbunătățirea modului de ținere a registrelor și a documentelor oficiale a pus totuși ordine în haosul de aici. A încercat să introducă un cod penal uniform⁷⁵ și, de asemenea, a făcut schimbări în administrația zonei din Moldova situată la est de râul Prut – fâșia de pămînt care a ajuns să fie cunoscută în timpul ocupației rusești cu numele de Basarabia. Sub control turcesc, aceasta fusese divizată în trei regiuni distincte: Moldova de peste Prut, zona din jurul cetăților turcești și Bugeac. La două luni de la ocuparea Principatelor, armata rusă a expulzat în Crimeea întreaga populație de etnie tătară din Bugeac. Locuitorii regiunii turcești au fost considerați prizonieri de

71. *Ibidem*, p. 248.

72. Le Doulx către Champagny, Paris, 1810, *Hurmuzaki*, XVI, pp. 849-850.

73. Langeron, *Hurmuzaki*, I, 3, p. 216.

74. Dubrovin, „Materiali...”, 2, p. 219.

75. Rosetti, pp. 653-658.

război, dezarmați imediat și trimiși în Rusia⁷⁶. Aceste teritorii pustii au fost încorporate în Imperiul Rus cu statutul de domenii ale coroanei. Moldova de peste Prut a rămas în cea mai mare măsură sub administrarea divanului Moldovei⁷⁷. Kușnikov i-a încurajat pe refugiații de dincolo de Dunăre să se stabilească în regiunile pustii ale nou-anexatului domeniu al coroanei.

Cu excepția câtorva inovații minore, modul de guvernare de zi cu zi a Principatelor rămăsese același. Ispravnicii continuau „să ia, fără rușine sau fără a face din asta un secret, mobilele, animalele și banii fiecărui țaran”⁷⁸. La nivel local, oamenii nu se puteau bucura de nici unul dintre beneficiile preconizate de Prozorovski în instrucțiunile sale către Kușnikov.

Senatorul a avut mai mult succes în administrarea Moldovei decât în cea a Țării Românești. Stabilitatea și ordinea au fost instaurate mai repede la Iași datorită faptului că boierii moldoveni, mai înstăriți și mai uniți în general decât muntenii, au cooperat mai bine cu Kușnikov, dându-și seama că se va dovedi mai profitabilă colaborarea cu rușii decât un conflict asemenea celui de la București⁷⁹.

Încercarea de a introduce proceduri administrative organizate, care să sporească sprijinul logistic acordat armatei și credibilitatea boierilor, a eșuat în ambele Principate. Nobilimea locală a continuat să vadă în cărmuirea țării un mijloc de îmbogățire personală și să treacă cu vederea mizeria în care trăia cea mai mare parte a țăranimii și nevoile rușilor.

Kușnikov a plecat din Principate în martie 1810⁸⁰ și a fost înlocuit în funcția de președinte al divanurilor de V.I. Krasno-Milașevici, care a rămas pe acest post până la retragerea rușilor în vara lui 1812. Krasno-Milașevici a moștenit sistemul lui Kușnikov și nu a făcut schimbări semnificative în privința politicii administrative. În cei doi ani petrecuți de el în Principate, mărimea aparatului birocratic rusesc de la Iași și București a crescut. În ultima etapă a războiului cu turcii, și-a petrecut din ce în ce mai mult timp veghind la punerea bazelor viitoare administrative a Basarabiei⁸¹. Deși era mai realist și, în general, mai puțin popular decât predecesorul lui, nici el nu a putut îmbunătăți substanțial modul de aprovizionare a armatei. Mandatul său de președinte rus al instituțiilor aflate la conducerea Principatelor nu a fost unul fecund. Sub conducerea lui Varlaam, sistemul de guvernământ din Țara Românească a ajuns să nu fie „mai demn de laudă decât cel al lui Filipescu”⁸².

76. Langeron, *Hurmuzaki*, I, 3, pp. 122-132.

77. Nacco, pp. 289-290. E.I. Drujinina, *Iujnaia Ukraina v 1800-1825 gg.* (Moscova, 1970), pp. 100-101.

78. Langeron, *Hurmuzaki*, I, 3, pp. 182-183.

79. Le Doulx către Champagny, Paris, 1810. *Hurmuzaki*, XVI, p. 849.

80. Rosetti, p. 643.

81. Nacco, pp. 300-310.

82. Langeron, *Hurmuzaki*, I, 3, p. 321.

V. Impactul economic al ocupației

În 1806, starea economică a Principatelor era dovada efectelor nefaste pe care le avusese un veac de domnii fanariote și chiar și în aceste condiții călătorii ruși aflați în trecere pe aici spuneau că o conducere eficientă ar readuce regiunii prosperitatea. Totuși, până în 1812, războiul și ocupația au adus Moldova și Țara Românească într-o stare jalnică.

Ipsilanti le promisese oficialilor ruși un ajutor substanțial pentru armatele lor invadatoare, care, încă de la început, au depins de administrația locală pentru aprovizionarea cu nutreț, fân, grâu, lemn, ovăz, hrișcă, hrană și materiale medicale. Pentru a asigura o producție bună, autoritățile rusești nu le permiteau românilor să se înroleze în armată⁸³, iar pentru a nu-și atrage ura populației locale, armata de ocupație primise ordine stricte să nu fure provizii.

De la bun început, armata a fost silită să-și procure mare parte din cele necesare de la țărani. Când acestea erau adunate oficial, de către ispravnic, rușii apăreau ca o forță represivă chiar și dacă plăteau pentru bunuri. În loc să fie susținuți cu entuziasm de români, cum speraseră după primirea prietenoasă făcută armatelor țariste, rușii au ajuns să fure cele trebuincioase de la țărani necăjiți. Numai ispravnicii profitau de această situație, folosindu-se de trupele rusești pentru a-și încasa partea substanțială ce le revenea de obicei din biruri. Prezența rușilor nu le adusesese românilor eliberarea, ci oprimarea⁸⁴.

Rușii cereau totul de la Principate, cu excepția soldaților și a artileriei grele. Aceasta a făcut ca succesul sau eșecul lor să depindă în mare măsură de capacitatea lor de a obține un sprijin logistic consistent din partea administrației locale și fără îndoială că incapacitatea lor de a obține acest ajutor i-a afectat din punct de vedere militar. Au făcut această greșală de strategie încă de la sosirea lor în Principate, deși era îndoielnic de la început că românii ar putea întreține o armată, mai ales după recolta săracă din 1806. Presupunând că ar fi existat resurse suficiente în regiune, e greu de crezut că prin intermediul administrației locale acestea ar fi ajuns în cele din urmă la armata rusă. În plus, Rusia nu plănuise să ducă un război de șase ani. Și toată această povară a căzut pe umerii țăranilor, care nu aveau de ales decât între a îndura în tăcere și a fugi⁸⁵.

83. N.P. Kiricenکو, „K voprosu ob ispolzovanii russkoi armiei ekonomiceskih resursov Moldavii i Valahii v Russko-Turečkoj voine 1806-1812 gg.”, în *Ucenie Zapiski* (Seria Istoriceskaia), LXXII (Chișinău, 1964), pp. 71-72.

84. I.F. Stcherbatow, *Le Feld Maréchal Prince Paskévitch*, I (Sankt Petersburg, 1888), p. 26. Vezi de asemenea Erbiceanu, p. 348, scrisoarea mitropolitului Veniamin către Michelson din 31 mai 1807.

85. Kiricenکو, p. 73.

Din cauza acestui sistem haotic de aprovizionare, orice calcul statistic al costului ocupației nu poate fi decât incomplet. Totuși, următoarele cifre pot oferi o idee despre cât de mari erau cererile. Din octombrie 1806 și până în ianuarie 1807, armata a cumpărat 187.352 *cetverti* de carne, 17.791 *cetverti* de orz măcinat, 116.820 *cetverti* de ovăz și aproape șase milioane de *puduri* de fân, plătind pentru toate acestea în jur de 2.900.000 ruble. Însă nu se poate ști a câta parte din acești bani a ajuns la producătorii bunurilor⁸⁶.

Astfel s-au petrecut lucrurile de-a lungul întregului război. În primăvara lui 1807, mitropolitul de la Iași l-a învinovățit pe Michelson pentru dificultățile economice ale țării, la care generalul a răspuns acuzându-l pe Ipsilanti și pe oamenii lui că iau banii dați de ruși pentru a-și spori averile. În acel an, armata rusă a cerut cantități imense de provizii, însă divanurile, deși promiteau că vor îndeplini cererile, nu au reușit să-i satisfacă nevoile logistice⁸⁷.

O dată cu plecarea lui Ipsilanti din Principate și cu venirea lui Kușnikov, a cărui „principală misiune e de a aproviziona armata rusă care ocupă în prezent acest teritoriu”⁸⁸, rușii sperau că eforturile lor vor da roade. În primul an al mandatului său, Kușnikov și-a asumat responsabilitatea de a furniza cantitatea imensă de bunuri necesare pentru întreținerea armatei și de a continua construirea de spitale⁸⁹. Cererile rușilor erau atât de mari încât divanurile au protestat spunând că întregul pământ n-ar putea produce atât de mult. Principatele au început să fie atât de nemulțumite de ocupație încât mitropolitul Moldovei, Gavriil Bănulescu Bodoni, a trebuit să facă apel la autoritatea sa pentru a-i liniști pe cei ce se împotriveau. Numărul țăranilor care plecau din Principate creștea simțitor⁹⁰. Presiunea rusă făcea ca, prin comparație, zilele dominației turcești să pară blânde. Forțele de ocupație cereau cantități de provizii atât de mari încât până și micii boieri și mănăstirile au ajuns să resimtă povara. Până în 1809, într-o singură parte a Principatelor, numai costul grâului cumpărat ajungea la un milion și jumătate de lei, fără a include aici costurile de transport⁹¹.

Kușnikov continua să susțină că divanurile sunt responsabile pentru bunăstarea fiecărui soldat rus din Principate, cu precădere a celor bolnavi din spitale⁹².

86. *Ibidem*, pp. 74-75. 1 *cetverti* = 5,95 *bușeli* sau 2, 099 hectolitri. 1 *pud* = 36 lbs. (16, 38 kg - n.t.)

87. *Ibidem*.

88. Rosetti, p. 640.

89. Vezi depeșa consulului austriac la Iași, Duldner, către Stadion, privind numărul mare de soldați ruși bolnavi, 9 noiembrie 1808, Iași, *Hurmuzaki*, XIX-2, p. 534.

90. Rosetti, p. 659.

91. Kiricenکو și Rosetti oferă în mult cazuri statistici diferite în ceea ce privește costul războiului din 1806-1812 pentru Principate. Rosetti, pp. 645-685 și Kiricenکو, *passim*. Le Doulx către Champagny, 1810, București. Rosetti, p. 661.

92. Discursul lui Kușnikov pronunțat în fața divanului muntean în ianuarie 1809, Rosetti, p. 660. Vezi de asemenea Rosetti, pp. 663 și 512.

Protestele boierilor legate de costul uluitor ale ocupației nu au încetat nici în ultimii trei ani de război⁹³. O sursă rusească afirmă că în 1808 venitul Țării Românești era de 2.737.809 de lei, din care 1.969.968 de lei erau cheltuiți pentru întreținerea armatei. În 1809, Țara Românească plătea rușilor un procent similar din venitul ei. Venitul Moldovei în 1809 era de 2.561.866 de lei din care 1.569.720 erau necesari pentru armată. În 1811, Moldova contribuia cu un procent și mai mare din venitul ei la susținerea forței de ocupație. Surse românești arată că în timpul războiului mai mult de jumătate din venitul Principatelor a fost folosit pentru armata rusă. Aceste cifre nu reflectă cu precizie cantitățile de bunuri și valoarea birurilor percepute de ispravnici și nici cantitățile luate în mod ilegal de ruși sau pe cele oferite voluntar și neoficial armatei, care, chiar și așa, continua să se plângă că nu primește suficient sprijin din partea Principatelor⁹⁴.

Impactul economic al ocupației s-a resimțit și în sfera transporturilor. La sfârșitul anului 1809, aproape toate vitele de povară și căruțele din Principate erau folosite pentru a căra proviziile armatei și e ușor de imaginat cât de puternic a fost efectul negativ al acestei diversiuni asupra producției agricole⁹⁵.

Consulul francez la București, Le Doulx, îi scria lui Champagny, aflat la Paris, că „Țara Românească va ajunge în curând o regiune lipsită de resurse și va trebui repopulată... deoarece foarte mulți locuitori din satele de lângă Dunăre au fugit în Bulgaria... unde au fost bine primiți”. El estima că un țăran obișnuit din Țara Românească plătea cam patruzeci de piaștri pe lună, pe lângă zilele pe care le avea de lucrat în fiecare an la boier⁹⁶, adică o sumă de patru ori mai mare decât cea pe care o plătea înainte de izbucnirea războiului.

Spre sfârșitul războiului, trupele rusești se confruntau permanent cu lipsuri și continuau să-și procure hrana și alte lucruri necesare în mod ilegal de la populație. Ultimul general comandant din Principate, Kutuzov, își amenința fără încetare trupele cu cele mai severe pedepse dacă abuzau de drepturile și proprietatea moldovenilor și muntenilor, dar asemenea amenințări erau aproape fără efect.

Folosirea Principatelor drept bază logistică rusă a avut drept consecință o și mai mare oprimare a țăranimii, distrugerea economiei fragile și dispariția bunăvoinței pe care rușii sperau să o câștige în calitatea lor de eliberatori ai „frățiorilor” lor.

93. Rosetti, p. 512.

94. Kirichenko, p. 76. Rosetti indică aceeași valoare a contribuțiilor la pp. 658-684.

95. Kirichenko, pp. 75 și 78. Xenopol, IX, pp. 288-289.

96. Le Doulx către Champagny, 1810, București. Rosetti, p. 661.

VI. Din învățămintele ocupației: 1806-1812

În analele istoriei militare a Rusiei, războiul ruso-turc din perioada 1806-1812 ocupă un loc minor, iar în cadrul acestui război, politica de ocupație aplicată de Rusia în Moldova și Țara Românească reprezintă doar unul dintre aspectele importante. Suferința Principatelor era previzibilă pentru o regiune devenită câmpul de luptă al unui război de proporții. Cele două state erau apreciate de ruși strict din punctul de vedere al importanței lor militare pe termen scurt. Din această perspectivă, politica lor de ocupație a fost un succes fiindcă a reușit să smulgă un ajutor material suficient pentru ca trupele lor să stea șase ani pe un teritoriu fost otoman și pentru ca, la încheierea conflictului, să își însușească și o porțiune din acesta. Expansiunea imperiului fusese săvârșită. Acest război marchează momentul în care Rusia a dobândit o graniță pe Dunăre ; că pentru aceasta Rusia și Principatele plătiseră un preț enorm nu era, pe timp de război, decât un fapt regretabil.

Dar asemenea considerații militare pe termen scurt nu țineau seama de costurile substanțiale pe care le presupunea succesul pe câmpul de luptă. Impactul economic al războiului și al ocupației asupra unei zone potențial prospere a fost unul negativ, și chiar cei pe care Rusia sperase să-i atragă de partea ei prin prezența sa în Principate aveau deseori o reacție de respingere din cauza exceselor armatei de ocupație. Cea mai bună dovadă în acest sens e scăderea importantă a populației, datorată numărului mare de refugiați din timpul războiului. Pe lângă mereu prezentul perceptor, perturbarea ciclului de semănare și recoltare făcea și mai grea soarta celor rămași.

Rareori se întâmplă ca o națiune să aibă subtilitatea și superioritatea militară de a duce un război și de a face față în același timp consecințelor sale și, cu siguranță, Rusia începutului de secol al XIX-lea nu se număra printre membrii acestui grup select. Nu se putea aștepta de la ea o preocupare serioasă pentru nevoile și bunăstarea unui teritoriu pe care îl călcase de cinci ori în decurs de un secol. Se mai retrăsese din Principate și înainte, iar acest lucru avea să se întâmple din nou. Exceptând dorințele câtorva generali și consilieri de politică externă, în timpul dominației sale din perioada 1806-1812, Rusia nu era serios interesată să-și consolideze controlul asupra Principatelor. Nu avea nici timpul, nici fondurile necesare pentru așa ceva. Reformele sistematice menite să transforme guvernarea fanariotă în varianta rusească a unei administrații birocratice erau imposibil de realizat.

Timpul necesar și situația internațională periculoasă împiedicau Rusia să facă pașii care ar fi condus la reușita ocupației. Cele mai luminate minți ale imperiului erau preocupate de permanenta amenințare a lui Napoleon. Din cauza nevoii

constante de rezerve, cu orice preț, nu era posibilă nici o reformă guvernamentală majoră. Diferențele culturale profunde, care duceau la conflicte de opinii privind legile, limbile, practicile și etica, făceau din români niște biete marionete puse să ducă la îndeplinire obiectivele rușilor, iar numirea unui rus în fruntea unei structuri nerusești avea să aibă doar o slabă influență asupra politicii.

Boierii pământeni, oportuniști, au profitat la fel de mult de ruși cum profitaseră și de turci, adică au cooperat doar atât cât era nevoie pentru a-și menține statutul, nu mai mult. Modul diferit de a concepe datoria era doar una dintre diferențele care au apărut între ruși, preocupați să pară „europeni”, și fanarioți și boieri. Discrepanța dintre felul în care înțelegeau guvernarea reprezentanții unei națiuni preocupate de forma și mai puțin de substanța unui stat birocratic modern și conducătorii unei structuri de conducere în care supraviețuiau cei tari și prosperau cei cinici făcea imposibilă o guvernare eficientă. Pentru ca cele două părți să se angajeze într-o acțiune comună era nevoie de mult mai mult decât de un dușman comun.

Învățămintele ocupației le-au fost clare tuturor. Fie el condus de Ipsilanti sau de Kușnikov, sistemul divanului nu se supunea voinței nici unui stăpân. Plecând de la presupunerea că Rusia avea cele mai bune intenții, era imposibil de dus un război și de împlinit în același timp obiectivul lui Prozorovski de a „ridica nivelul moral al oamenilor”. Rușii și-au dat seama că guvernarea prin intermediul unei elite nedrepte și nereprezentative, pornită să profite pe seama propriului popor și a eliberatorilor, nu le îndeplinea nici măcar cerințele minime și, în plus, puneă în umbră mare parte din rezultatele victoriei. Ipoteza că creștinii ortodocși ar putea fi toți mobilizați în lupta împotriva unui dușman comun, fie el turc sau francez, s-a dovedit falsă în cursul campaniei lui Ciceagov. Cea mai importantă lecție a fost aceea că distanța, costurile și diferențele culturale aveau să-i silească pe ruși să se implice în acțiuni politice contradictorii. Cum acești factori făceau imposibil transferul unui întreg aparat administrativ rusesc, trebuia lucrat cu cel existent. Fiind nevoie să se recurgă la compromisuri, acest mod de operare a dus la paralizarea aproape totală a autorității ruse în afacerile interne ale regiunii ocupate.

Cu excepția unei oarecare înaintări teritoriale pe termen scurt, politica de guvernare a Rusiei, în acord cu drepturile, privilegiile și obiceiurile Principatelor, nu a servit nici intereselor imperiului, nici nevoilor populației locale. Reușita expansiunii însemna mai multe probleme pentru ruși, deoarece prin anexarea Basarabiei toate dificultățile cu care s-au confruntat în timpul ocupației Principatelor au devenit probleme interne ale Imperiului Rus.

CAPITOLUL 3

Obstacolele în calea consolidării

I. Schimbare de obiective

În cursul verii anului 1812, rușii s-au retras din Principate în Basarabia. Trecând de la teatrul de război în noua lor provincie, oficialii țariști și-au schimbat obiectivele: nu îi mai preocupa asigurarea sprijinului logistic pentru armată, ci instalarea administrației locale la Chișinău. Însă, obstacolele pe care le-au întâmpinat au fost aceleași și într-un caz, și în celălalt pentru a îndeplini cu succes obiectivele.

Împrejurările care îi siliseră pe ruși să colaboreze cu conducerea Principatelor erau identice cu cele din Basarabia în primii șaisprezece ani de apartenență la Imperiul Rus. Distanța mare față de capitală, resursele financiare insuficiente, războiul care cuprinsese Europa și consecințele lui, precum și alte priorități interne, mai imperioase, i-au obligat pe ruși în cea mai mare parte a acelei perioade să acorde provinciei o autonomie locală considerabilă. Ei au încercat să administreze Basarabia prin intermediul sistemului social, politic și fiscal local deja existent.

Administrată corespunzător, Basarabia ar fi putut aduce mari bogății Rusiei. Provincia era situată strategic, la frontiera cu Imperiul Habsburgic și cu cel Otoman, avea potențial agricol, iar faptul că o străbăteau rute comerciale importante promitea un viitor prosper. O administrație corectă ar fi putut aduce imperiului avantaje considerabile în ceea ce privește politica externă, deoarece imaginea unei populații minoritare fericite sub dominație rusească ar fi părut tentantă slavilor din Balcani și românilor. Însă pentru a transforma efectiv aceste avantaje potențiale în beneficii reale, rușii trebuiau să abordeze cu succes chestiunea conducerii locale, a sistemului social și a celui fiscal și problema, aproape la fel de gravă, a slabei populări a Basarabiei.

Politica țaristă de acordare a autonomiei locale puneă răspunderea pentru succesul sau eșecul guvernării noii provincii pe seama conducătorilor locali și a sistemului lor social și fiscal. Rușii descoperiseră că mulți dintre protejații lor din Principate își folosiseră poziția doar în scopuri personale și dintre aceștia făceau parte și reprezentanții grupului de susținători care, acționând prin intermediul

acelorași filiere ale puterii, a devenit dominant în Basarabia. Alături de câțiva români sincer devotați au venit la Chișinău și profitori, și aventurieri hotărâți să obțină cât mai multe avantaje din legătura lor cu rușii. Diferența majoră dintre acțiunile întreprinse în Basarabia și guvernarea din timpul ocupației Principatelor era pacea care a domnit în această regiune în perioada 1812-1826. Rămânea de văzut dacă această diferență avea să tempereze interesele egoiste ale boierilor.

Cea mai mare reușită a rușilor s-a înregistrat într-un domeniu în care conducerea pământeană nu avea nimic de spus: politica de imigrare. Și chiar și în această privință pentru a obține un succes relativ mic, au întâmpinat obstacole serioase cum ar fi ciuma, moșierii din regiune și administrația locală prost organizată.

În 1812, oficialii locali din Basarabia au început să lucreze la realizarea noului lor obiectiv, și anume instaurarea unei administrații corecte și eficiente. O privire atentă asupra forțelor cu care trebuiau să colaboreze ne arată că îndeplinirea acestei sarcini nu a fost deloc ușoară.

II. Noua provincie

Multă vreme Basarabia a fost o regiune controversată. Mărginită de Prut, Nistru și Dunăre, această fâșie de pământ a fost terenul de întâlnire și de confruntare a Imperiilor Otoman, Habsburgic și Rus, pășunea popoarelor nomade și premiul pus în joc în disputa dintre șoviniștii ruși și români¹.

E greu de găsit numele acestei regiuni în perioada de cinci sute de ani de dinaintea anexării ei la Rusia. În 1812 nu avea încă o denumire statornicită². Nu constituise niciodată o unitate administrativă separată³ și, până în 1814-1815, nu a căpătat numele oficial de Basarabia. Înainte, oficialii ruși vorbeau despre „nou anexata *oblastie* (regiune) dintre Nistru și Prut⁴”.

Se consideră în general că numele de Basarabia derivă de la puternica familie Basarab din secolul al XIV-lea⁵ și fusese folosit încă de pe atunci pentru a denumi fie Moldova și Țara Românească, fie Moldova, fie Țara Românească, fie

1. Pentru a vedea acest conflict, nu trebuie citite decât studiile lui Nacco și Rosetti despre primii șase ani de dominație rusă asupra Basarabiei.
2. Cerepnin, p. 380. *Polnoe Sobranie Zakonov*, vol. 32 (Sankt Petersburg, 1830), No. 25110, pp. 316-322.
3. A. Skalkovski, „Istorieskoe vvedenie v statisticeskoe opisanie Bessarabskoi oblasti”, partea I, în *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, 13, februarie 1846, p. 171. A. Zașciuc, „Bessarabskaia Oblast”, în *Materiali dlia geografii i statistiki Rossii, sobranniiie ofițerami generalnago ștaba* (Sankt Petersburg, 1862), p. 146.
4. Vezi tratatul de la București pentru descrierea concesiilor teritoriale. Vezi de asemenea mai jos diversele referiri la această fâșie de pământ.
5. Skalkovski, I, pp. 167-170.

Moldova de peste Prut și Bugeacul⁶, acest ultim sens fiind cel mai frecvent întrebuințat în 1806. N.P. Rumianțev a fost unul dintre primii oficiali ruși importanți care a folosit cuvântul Basarabia referindu-se la întregul ținut ce avea să fie încorporat în Imperiul Rus⁷.

În momentul anexării sale, noua provincie a fost împărțită în trei regiuni : Moldova de peste Prut, zona din jurul cetăților turcești (numită *raia* sau *sangeac*) și Bugeac. Cea mai mare parte a populației, adică în jur de treizeci de mii din cele aproximativ patruzeci și cinci de mii de familii, erau români stabiliți în Moldova de peste Prut. Înainte și în timpul războiului, această regiune a rămas sub jurisdicția divanului de la Iași și nu putea fi nicicum considerată ca separată juridic, cultural, politic sau etnic de Principate. Datorită expulzării din Bugeac a tătarilor originari din Crimeea și a modificărilor suferite de populația din zona cetăților Tighina (Bender), Akkerman, Ismail, Hotin și Chilia, celelalte două regiuni erau foarte puțin populate, cu excepția fugarilor veniți de dincolo de Dunăre și din Rusia în timpul războiului și stabiliți aici în perioada în care Kușnikov se afla la conducerea Principatelor⁸. În 1812, Basarabia număra 12 unități administrative, 17 târguri, 683 de sate și 43.160 locuitori de sex bărbătesc și avea o suprafață de 4.176.461 de desetine, constituind 1/140 din Rusia europeană și 1/570 din Imperiul Rus⁹.

În Basarabia, s-a păstrat în mare sistemul administrativ, social, fiscal și juridic deși lipsa de eficiență dovedită în veacul precedent nu prevestea nimic bun. Populația nu numai că trăia în condițiile mizere provocate de oameni, dar era amenințată și de boli și dezastre naturale. Bolile găsiseră teren propice mai ales în ținuturile mlăștinoase din Delta Dunării. Vreme de șaisprezece ani, ciuma a lovit năprasnic regiunea ; din 1812 până în 1822 și apoi în perioadele 1812-1825 și 1828-1830 epidemiile au revenit de mai multe ori, cele mai grave fiind cele din 1812 și în 1819 când, în anumite părți, au determinat încetarea activităților comerciale. Și alte orori amenințau locuitorii Basarabiei : holera, variola, tifosul, dizenteria, furunculoza și scorbutul¹⁰. Nivelul de sănătate era atât de scăzut încât mortalitatea infantilă era de 60 la o sută de nou-născuți¹¹.

În primii șaisprezece ani, numărul de locuitori a crescut neregulat. La un moment dat, într-o perioadă de doi ani muriseră din cauza bolilor 100.000 de

6. C.U. Clark, *Bessarabia* (New York, 127), p. 34. B. Nolde, *La Formation de l'Empire Russe*, vol. 2 (Paris, 1953), p. 282.

7. Casso, p. 49.

8. A. Skalkovski, „Istoriceskoe vvedenie v statisticeskoe opisanie Bessarabskoi oblasti”, partea a II-a, *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, 13, martie 1845, pp. 408-412. Zașciuk, p. 146.

9. Zașciuk, pp. xii, 9-10 și 22. 1 desetină = 2,7 acri sau 1, 093 hectare.

10. Zașciuk, pp. 11 și 186. Kabužan, p. 234, descrie consecințele ciumei.

11. N.V. Lașkov, *Bessarabia k stoletiiu prisoeđineniia k Rossii* (Chișinău, 1912), p. 71.

persoane. Guvernarea proastă contribuia și ea la problema demografică generală și numai politica Rusiei privitoare la imigrare a putut opri procesul. Statisticile arată că provincia număra 240.000 de locuitori în 1812, 340.000 în 1813, 491.679 în 1816, 389.000 în 1818, 550.000 în 1823 și 409.110 în 1828. Cifrele sunt cu siguranță inexacte din cauza metodelor haotice de efectuare a recensămintelor și a fricii țăranilor de recenzor. Acesta ocupa deseori și funcția de perceptor și, cel mai frecvent, oamenii se ascundeau la venirea lui¹². Astfel, la începutul încercărilor lor de a guverna Basarabia, rușii nu știau prea bine câți noi supuși au și cât de întins e noul teritoriu.

III. Conducerea Basarabiei

Imigrația finanțată oficial constituia o politică foarte importantă a Rusiei în Basarabia. Cel mai important grup venit în oblastie ca urmare a acestui plan era format din membrii partidei rusofile din Principate. Mulți dintre acești boieri români fuseseră un braț activ al politicii Rusiei în ultimul sfert de secol și, pentru a-și primi cuvenita răsplată, au trecut dincolo de Prut în cursul celor optsprezece luni ale perioadei de grație prevăzute de Tratatul de la București¹³.

Acolo au primit pământuri întinse și dreptul de a participa la guvernarea noii provincii rusești. Acordarea de terenuri nu era o politică nouă. În anii de după 1790, Ecaterina a II-a făcuse danii de moșii substanțiale unora dintre susținătorii ei români în *gubernia* (provincia) Herson și încă de atunci alții fuseseră asigurați că vor fi răsplătiți și în cazul unui eșec militar al Rusiei în regiune. În războiul din 1806-1812, mulți tineri boieri au primit moșii în zona situată imediat la sud de Moldova de peste Prut, iar cei mai merituoși susținători ai cauzei ruse au primit Crucea Sfântului Vladimir pentru serviciile lor¹⁴.

Reprezentanți ai celor mai ilustre familii românești – Catargiu, Ghica, Balș, Dimachi, Cantacuzino, Vârnăv, Paladi, Rosetti, Escaporitu și Sturdza, ca să nu menționăm decât câteva¹⁵ – au plecat în Basarabia pentru a-și ocupa locul meritat în noua *dvoriane* (nobilime) basarabeană. Îndatoririle lor erau diverse: de la a-l ajuta pe amiralul Ciceagov să instaureze prima administrație a provinciei în 1812, cum a făcut Scarlat Sturdza, până la a revendica pământurile nelocuite. Unele familii au mers dincolo de Prut înainte de sfârșitul războiului pentru a încerca să

12. Zaściuk, pp. 147-148.

13. N. Iorga, *Histoire des relations Russo-Roumaines* (Iași, 1917), pp. 247-249. *Polnoe Sobranie Zakonov*, vol. 32 (Sankt Petersburg, 1830). No. 25110, articolul VII, p. 319.

14. Skalkovski, II, p. 422. Le Doulx către Champagny, 5 august 1810, București. *Hurmuzaki*, XVI, pp. 867-869.

15. Skalkovski, II, p. 422

obțină moșii întinse¹⁶. Poate că cele mai importante persoane care au trecut Prutul au fost liderii religioși Gavriil Bănulescu Bodoni și Dimitrie Sulima, care au stabilit standardele morale și intelectuale ale provinciei pentru primii treizeci de ani¹⁷. Ca răsplată pentru venirea lor în Imperiul Rus, boierii au primit, pe lângă pământuri, aceleași drepturi ca și nobilii – *dvorianstvo* – din provinciile interne, păstrându-și în plus dreptul de a guverna în conformitate cu legile, obiceiurile și privilegiile locale¹⁸.

O dată cu vechile familii au venit aici cu intenția de a face avere și mici boieri și ne-aristocrați ambițioși. Rușii nu au avut timp să cerceteze dovezile care atestau rangul noilor nobili în primii șase ani, timp în care și-au clădit o poziție solidă și boierii vechi și cei noi, dar și boierii falși¹⁹. Pentru a primi pământ nu era nevoie decât de dovada de rang și aceasta era ușor de contrafăcut. La Iași, Chișinău, Bălți și Orhei, falsificatorii câștigau bani buni întocmind pe loc astfel de documente. De obicei, cele mai bune falsuri proveneau din Moldova; acolo, într-un atelier ca cel al lui Grigorie Ghica, se puteau falsifica acte „într-o clipită”. Falsificarea documentelor era favorizată și de obiceiul celor mai multe birouri din divan de a nu păstra în ordine catastifele și revendicările. În plus, schimbarea anuală a majorității membrilor divanului și lipsa unor arhive făceau să se piardă ușor date importante. Descendenții principilor aveau deosebitul avantaj de a lucra cu pecetea străbunului lor domnitor și, cum nu exista un registru oficial complet cu actele, documentele sau declarațiile domnilor, falsificatorii care dețineau peceti oficială puteau obține cu ușurință legi și titluri de o autoritate incontestabilă²⁰.

Data fiind generozitatea de care dăduse anterior dovadă Rusia față de susținătorii ei, până la urmă au trecut peste Prut și un mare număr de falși boieri²¹, iar adâncirea acestui grup de oportuniști a determinat ca în ansamblu calitatea nobilimii basarabene să scadă²². Când s-a făcut în sfârșit o verificare minuțioasă a actelor doveditoare, tribunalele au devenit supraaglomerate datorită litigiilor cauzate de revendicările funciare nejustificate.

În primii ani, care au constituit o perioadă haotică, oficialii ruși nu prea au avut ocazia să conteste pretențiile nobilimii pământene privitoare la poziția sa înaltă, iar țărănimea o ducea înfiorător de greu din cauza căutătorilor de avere ce împânziseră ca o molimă ținutul.

16. Cerepnin, p. 404.

17. Iorga, pp. 248-249.

18. A. V. Romanovici-Slavatinski, *Dvorianstvo v Rossii ot naceala XVIII veka do otmenii krepostnago prava* (Sankt Petersburg, 1870), p. III.

19. Iorga, p. 250.

20. Zașciuk, p. 13, nota nr. 1. Cerepnin, p. 404.

21. *Ibidem*.

22. F.F. Vighel, „Zameceaniia na nineshnee sostoianie Bessarabii”, în *Ruskii Arhiv*, 1, 1893, p. 4.

Și reprezentanții Rusiei au primit moșii întinse în Basarabia. Contele Benkendorff și contele Kankrin au primit fiecare 28.000 de desetine de teren, iar contele Nesselrode și generalul I.V. Sabaneev, fiecare câte 10.000 de desetine. În general, românii primeau suprafețe mai mici decât rușii, Sturdza și Cantacuzino, de pildă, primind fiecare câte 6.000 de desetine. În decurs de douăzeci de ani, boierii ruși și români și reprezentanții oficiali ai imperiului au primit în total 300.000 de desetine în Basarabia²³. În 1817, cea mai mare parte a pământului fusese deja distribuită²⁴.

Aceste cifre nu includ și pământurile Bisericii, ale cărei mănăstiri dețineau înaintea Marilor Reforme o suprafață de aproximativ 241.970 desetine²⁵. În partea de nord a Basarabiei, în Moldova de peste Prut, boierii și reprezentanții oficiali ruși dețineau 94% din teritoriu. În sud, unde coroana era proprietara celei mai mari părți a ținutului, *pomeșcicii* (moșierii nobili) dețineau 30% din suprafață. Per total, se estimează că 146 de pomeșcici dețineau mai mult de 1 milion de desetine de pământ²⁶.

Având în vedere dovezile îndoielnice prezentate de mulți dintre micii boieri, împărțirea acestei suprafețe a dus la o mulțime de conflicte privind moșiile. Situația nu a fost îmbunătățită nici de lentoarea cu care se efectua prospecțiunea regiunii. În 1861, fusese prospectat doar 9% din teritoriu²⁷. Boierii și reprezentanții oficiali care primeau pământ nu știau nici unde se vor afla, nici ce suprafață vor avea moșiile lor. În primii șaisprezece ani de administrare rusă a Basarabiei, guvernatorii provinciei primeau neîncetat cereri de a se îngriji de diverse danii de moșii²⁸. Printre alții, contele Nesselrode a profitat de programul încărcat al lui M.S. Voronțov în anii 1823-1824 când acesta din urmă era ocupat cu introducerea reformelor necesare în oblasie²⁹.

Economia agricolă a Basarabiei promitea câștiguri mari proprietarilor de pământ, însă pomeșcicii care nu își administrau bine moșiile sau care nu aveau

23. Cerepnin, pp. 374-375.

24. Generalul I.V. Sabaneev către M.S. Voronțov, 1 octombrie 1817, Tiraspol, *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 39 (Moscova, 1893), pp. 448-449.

25. Ia. S. Grosul și I.G. Budak, *Ocerki Istoriei Narodnogo Hoziaistva Bessarabii 1812-1861* (Chișinău, 1967), p. 87, arată faptul că în Basarabia 12 moșieri controlau o suprafață egală cu 80% din cea deținută de pomeșcici.

26. *Ibidem*.

27. Zașciuk, p. xi.

28. Generalul I.V. Sabaneev către M.S. Voronțov, 19 februarie 1817, Tighina. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 39 (Moscova, 1893), p. 440. K.V. Nesselrode către contele A.H. Benkendorff (data și locul nu sunt menționate), *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 35 (Moscova, 1889), pp. 491-492.

29. K.V. Nesselrode către M.S. Voronțov, 20 noiembrie 1823, 11 decembrie 1823, 8 martie 1824 și 7 iunie 1824; toate scrisorile sunt trimise de la Sankt Petersburg. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 40 (Moscova, 1895), pp. 5-12.

suficientă forță de muncă erau amenințați cu ruina. Contele Nesselrode îi explica ce dificultăți presupuneau speculațiile agricole în Basarabia contelui Benkendorff. Pentru a face ca pământul de lângă Akkerman să devină productiv și pentru a obține și un profit, el estima că trebuie investite până la 80.000 de ruble, dar era nevoie și de condiții favorabile, noroc, un administrator competent și cinstit și de un număr suficient de oameni care să lucreze pământul. După cum sublinia Nesselrode, „aceasta îți va arăta că Basarabia nu e Peru”. Cum Benkendorff era „silit să se stabilească în mohorâta Basarabie”, îl sfătuia să nu ia „mai mult de 30.000 de desetine”. Această suprafață ar fi necesitat o cheltuială imediată de 100.000 de ruble „și poate că în zece ani de acum încolo datoriile (pentru fiicele dumitale) vor fi de două ori mai mari de atât”³⁰.

De la bun început, atât nobilii ruși, cât și boierii români au văzut în zona de frontieră un loc potrivit pentru a-și spori averile și nu pentru a lucra în interesul imperiului. Turner și alții au observat că dominarea individului în regiunile de graniță încurajează formele democratice de guvernământ. În Basarabia însă, indivizii formau o elită opresivă, susținută de sistemul social și fiscal tradițional și slujind prea puțin nevoilor provinciei și ale Rusiei.

IV. Structura socială a Basarabiei

Aproximativ trei pătrimi din populație trăia conform formei basarabene a sistemului social din Principate. Pe măsură ce rușii își consolidau poziția, caracteristicile românești se simplificau sau, deseori, erau ignorate. În încercarea de adaptare a sistemului românesc la condițiile din Rusia, țarul refuza mereu să introducă iobăgia și în această provincie. Deși lipsa unui sistem opresiv părea să promită o viață mai bună țăranilor din Basarabia decât condițiile mizerabile din Rusia, în realitate cea mai mare parte a populației era victima unor mari abuzuri. Când rușii încercau să îndrepte o formă de abuz specifică Țărilor Române, se ciocneau de puternicele obiecții ale boierilor pământeni.

Câteva cifre din recensământul efectuat în 1861 în această mică oblastie ne arată ce avantaj aveau aceștia din urmă. Cei aproximativ 405.000 de țărani, adică 58,6% din populație, nu dețineau deloc pământ; clerul și boierii, adică 3,3% din populație, dețineau 71,6% din pământul Basarabiei; coloniștii, țăranii statului și cazacii formau 24,2% din populație și dețineau 22,5% din pământ³¹. Această situație era favorizată de sistemul social și de cel fiscal.

30. K.V. Nesselrode către contele A.H. Benkendorff (data și locul nu sunt precizate), *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 35 (Moscova, 1889), pp. 491-492.

31. Cerepnin, p. 403.

O dată cu anexarea Basarabiei, boierii au intrat în rândurile nobilimii imperiului (*dvorianstvo*), păstrându-și și vechile privilegii³². Boierimea, cea mai înaltă clasă socială, era împărțită în trei mari categorii, în cadrul cărora se diferențiau rangurile, fiecărui rang corespunzându-i o anumită funcție sau post. Printre marii boierii se numărau cei care ocupau funcțiile de mitropolit, judecători superiori, vistiernic, responsabil cu renta soțiilor boierilor săraci, aprod al divanului, responsabil cu corespondența externă și alte dregătorii din cadrul divanului. Boierii din starea a doua se ocupau de strângerea dărilor pe vin, rachiu și tutun, se aflau pe pozițiile de paharnic al domnitorului și de comis și îndeplineau alte funcții formale. Boierii din starea a treia ocupau poziții la fel de banale, precum cele de superintendent al trăsurilor divanului, gărzi ale boierilor de treapta întâi și ajutoare ale celor din starea întâi și a doua. Aceste dregătorii, aparent neînsemnate, aveau o mare importanță în acele vremuri. Chiar dacă în majoritatea cazurilor nu se mai exercitau funcțiile propriu-zise, titlurile se păstrau și erau folosite, un boier neputând fi niciodată numit doar cu numele său într-o conversație. Pentru a-și susține titlul nobiliar, majoritatea boierilor pretindeau că au o lungă și glorioasă moștenire, iar unii, mai plini de imaginație, pretindeau chiar că sunt înrudiți direct cu împărații Imperiului Bizantin. Principalul motiv pentru care îi preocupa într-atât statutul era faptul că cei cu titlul de *vel* erau scutiți de toate taxele în Principate și aveau acces la cele mai puternice poziții din divan. De aceea, boierii își păzeau cu grijă titlul și pretindeau că sunt egali cu nobilimea rusă și germană în ceea ce privește fastul și pompa. După ce au devenit membri ai nobilimii ruse, micii boierii au luptat în permanență să ajungă în rândurile boierilor înalți sau în clasa echivalentă acestora³³.

Două clase relativ mici din cadrul structurii sociale românești le constituiau *mazilii* și *boiernașii*. Mazilii erau o pătură privilegiată provenită din mica nobilime și, deoarece își pierduseră drepturile boierești, nu puteau ocupa decât posturi corespunzătoare poziției lor și nu aveau decât anumite privilegii. Puteau cumpăra și vinde pământ și nu aveau de plătit atâtea taxe și de efectuat la fel de multe munci obligatorii precum țăranii. Ocupau o poziție suficient de înaltă ca să aibă propriul organism de autoadministrare, în frunte cu *căpitanul mazililor*, să își conducă propriile afaceri și să perceapă propriile taxe. Fiind cea mai joasă clasă a boierimii, boiernașii nu au căpătat, la intrarea în Imperiul Rus, aceleași drepturi

32. Romanovici-Slavatinski, p. 111.

33. „Klassah Bessarabskikh Jitelei”, în *Cetenia v Imperatorskom Obščestve Istorii Drevnostei pri Moskovskom Universitete*, 1875, 1, p. 153. Wilkinson, pp. 51-58. Skalkovski, II, pp. 413-419. „Prava sostoianiiia raznih klassov narodonaseleniia Bessarabskoi oblasti”, în *Jurnal Ministerstva Vnutrennikh Del*, partea a 3-a, iulie 1843, pp. 53-57. Lașkov, p. 67. Zașciuk, pp. 190-191. Cerepnin, p. 406. Blaramberg, pp. 227-327.

ca cei din *dvorianstvo*. Această pătură socială a scăzut simțitor până în 1828, boiernașii mai bine poziționați trecând în *dvorianstvo*, iar ceilalți devenind mazili³⁴.

Marea majoritate a locuitorilor noii oblastii o constituiau mai multe categorii de țărănime: *țăranii liberi*, *răzeșii*, *ruptașii* și *breslașii*. Mai jos, în secțiunea a VI-a, vor fi luate în discuție și alte categorii ale țărănimii³⁵. Fără îndoială că partea cea mai numeroasă a populației erau țăranii. Deși erau liberi din punct de vedere juridic, erau atât de împovărați de dări și de obligații încât libertatea devenise o povară. Principala dare era capitația, urmată de o întreagă serie de impozite pe recolte și activități. În plus, trebuiau să dea a zecea parte din cele mai bune produse agricole moșierului, care își alegea partea dintre cei mai frumoși snopi, și să lucreze douăsprezece zile pe pământul acestuia. Țăranii trăiau pe pământul boierului sau al Bisericii și, după 1817, preferau în general să nu plece de aici, descurajați fiind de un decret al guvernului. Libertatea lor personală a fost confirmată prin lege de către țar în anii 1816, 1818 și 1828³⁶.

Două categorii sociale apropiate țăranilor liberi erau răzeșii și breslașii. Primii erau țărani proprietari ai propriului pământ, iar breslașii slujeau ca servitori și tăietori de lemne sau făceau alte munci neagricole³⁷.

Ruptașii formau o categorie mai greu de definit, situată undeva între mazili și țărani liberi. Se diferențiau de aceștia din urmă prin impozitele pe care trebuiau să le plătească și prin obligațiile pe care le aveau. Ei își cereau privilegiile specifice în temeiul faptului că descindeau din preoți, diaconi, străini sau mici boieri. În 1828, această clasă se confunda deja cu cea a țăranilor liberi și trăsăturile caracteristice ale grupului au dispărut³⁸.

Breslașii și *scutelnicii* erau țărani care fuseseră scutiți de obligațiile față de stat și care ajunseseră să depindă fie de o mănăstire, fie de gospodăria unui boier. Ocupau diverse posturi neagricole și puteau, ceea ce se și întâmpla, să primească leafă pentru munca lor. Nu plăteau impozite, dar își pierduseră în schimb libertatea de mișcare. Mulți țărani au ales să facă parte din aceste categorii sociale pentru a scăpa de perceptor. În 1816, numărul breslașilor

34. Zašciuk, pp. 191-192. „Prava...”, pp. 56-57. Laškov, p. 68. „Klassah...”, pp. 153-154. Cerepnin, p. 406.

35. V. Ia. Anupov et al. (ed.), *Polojenie krestian i krestianskoe dvijenie v Bessarabii (1812-1861)*, partea 1 (Chișinău, 1962), p. 5.

36. Skalkovski, II, p. 414. Cerepnin, pp. 324-326. și 400-411. „Prava...”, pp. 59-62. Laškov, 68-69. „Klassah...”, p. 155. Zašciuk, pp. 193-194. Grosul și Budak notează că în 1817 țăranii foloseau 80% din pământul pomeșcicilor.

37. Cerepnin, pp. 406-407. „Klassah...”, p. 155. Zašciuc, pp. 194. Laškov, p. 69. „Prava...”, pp. 61-62. Skalkovski, II, p. 414. Grosul și Budak, p. 38.

38. M.P. Muntian și F. Ia. Marialokovski, „Ruptași Bessarabiei v pervoi polovine XIX v”, în *Ucenie Zapiski (Seriia Istoriceskaia)*, vol. 72 (Chișinău, 1964), pp. 59-69. Cerepnin, p. 57. Zašciuk, p. 192. „Klassah...”, pp. 154-155. Laškov, p. 67. „Prava...”, p. 57.

și scutelnicilor crescuse deja foarte mult, în detrimentul veniturilor oblastiei provenite din impozite³⁹.

La nivelul cel mai de jos al scării sociale se aflau ȣiganii, singurii care nu erau liberi din punct de vedere juridic în Basarabia. Erau în general priviți cu dispreț de populație și aveau diverse ocupații neagricole, precum tăietori de lemne, muzicieni, slujitori și îngrijitori de cai. Și ei erau împărțiți în trei categorii: cei care slujeau statului, cei care slujeau la boieri și alte clase privilegiate și cei care slujeau la mănăstiri⁴⁰.

Alte categorii ale sistemului social erau orășenii⁴¹, care se supuneau unei administrații aparte, și evreii. Aceștia din urmă constituiau un procent important din populația oblastiei și își făceau simțită prezența mai ales prin controlul pe care îl exercitau asupra majorității activităților comerciale din orașe. Destul de puțini evrei trăiau din agricultură, în unele ținuturi existând restricții cu privire la deținerea de pământ. Din cauza poziției dominante pe care o ocupau în activitățile comerciale și a antisemitismului ce subzista în regiune, rareori se poate citi într-o sursă din secolul al XIX-lea ceva care să nu se alinieze la atitudinea generală de condamnare a acestui „trib”, cum sunt numiți într-un document⁴².

O dată trecută perioada de consolidare de șaisprezece ani, liniile de demarcație între clase, cândva rigide, au dispărut treptat. Până în 1861, categoriile inferioare ale clasei boierești se contopiseră fie cu răzeșii, fie cu ȣăranii liberi⁴³. Chiar și cu această simplificare, structura socială opresivă stătea în calea încercărilor Rusiei de a face ordine în administrație, din cauza preocupării excesive pentru rang și a lipsei oricărui compromis de dragul eficienței care rezulta din această preocupare. Promisiunile inițiale, de a menține drepturile, obiceiurile și privilegiile locale, răpeau Imperiului o ocazie de a moderniza structura socială⁴⁴.

V. Sistemul fiscal din Basarabia

Cea mai vădită dovadă a inegalității ce domnea în sistemul social se găsește în structura fiscală. Până în 1825, sistemul fiscal din Basarabia păstrase toate inechitățile din sistemul agricol bazat pe dări al Principatelor. În graba lor de a

39. Skalkovski, II, pp. 413-414. Zașciuk, pp. 194-195. „Klassah...”, pp. 155-156. „Prava...”, p. 62. Skalkovski, II, p. 414. Cerepnin, p. 317. Zașciuk, pp. 175-178. Drujinina, p. 101.

40. „Prava...”, p. 62. Skalkovski, II, p. 414. Cerepnin, p. 317. Zașciuk, pp. 175-178. Drujinina, p. 101.

41. Skalkovski, II, pp. 413. Zașciuk, p. 194.

42. Zașciuk, p. 171.

43. Cerepnin, p. 403.

44. Anțupov et al., *passim*. Cerepnin, pp. 405-406.

obține profituri cât mai mari în anul în care își exercitau funcția, ispravnicii foloseau deseori forța pentru a-și spori „recolta” fiscală. Aceasta a făcut ca mulți țărani să fugă de perceptor, astfel că situația devenea și mai grea pentru cei care respectau legea și rămâneau în sat, deoarece ei trebuiau să plătească și partea ce le revenea fugarilor⁴⁵. Pedepsa corporală era utilizată frecvent pentru a-i face pe oameni să plătească și țăranii din Basarabia se plâneau că sunt privați de pământul și libertatea strămoșilor lor și că „tânguirile soațelor și copiilor noștri umplu văzduhul..., iar lacrimile lor udă pământul...”. Încetineala cu care rușii făceau schimbări a dăunat în primul rând pentru că a împiedicat îndreptarea abuzurilor fiscale, iar dezordinea provocată de sistemul fiscal injust era principalul motiv pentru care efectele benefice ale apartenenței la Imperiul Rus nu se făceau simțite⁴⁶.

Sistemul fiscal, ca și cel social, era foarte complex și își avea originea într-un trecut la fel de cețos ca și rangurile. În practică, acest sistem apăsa greu asupra țăranimii; strângerea dărilor continua să fie văzută ca o profesie onorabilă, iar ispravnicii nu și-au schimbat prea mult metodele de lucru sub guvernarea rusă.

În Principate și în Basarabia primilor ani de administrare rusă, strângerea impozitelor începea cu o consfătuire preliminară ce avea loc în capitală la început de an, consfătuire în cursul căreia boierii sau guvernul oblastiei stabileau sumele necesare în funcție de numărul de locuitori din fiecare ținut. Perceptorul de la nivel de ținut primea cererile de la conducerea centrală și le transmitea mai departe, în diversele părți ale zonei sale de jurisdicție. Aici, perceptorul împărțea din nou valoarea solicitată și cerea fiecărui sat o anumită sumă. Vornicii satului era obligați să strângă banii, care străbăteau apoi drumul invers, fiecare funcționar, începând cu vornicul, luându-și partea cuvenită pentru munca depusă.

Erau multe tipuri de taxe: taxa pe persoană, o taxă specială pentru mazili și ruptași, taxa pe oi și capre, pe fiecare vadră de vin, pe instrumentele de măsură, pe sarea strânsă din lacurile sărate sau din Marea Neagră, pe vânzarea de băuturi, pe fiecare vită, pe vânzările din prăvălii, o taxă caritabilă și alta pentru acoperirea cheltuielilor pe care le presupunea încasarea dărilor⁴⁷. În plus, țăranul trebuia să lucreze la drumuri și în sistemul poștal, să dea lemn pentru centrele de carantină, să-i ajute pe coloniștii străini și, dacă era nevoie, să găzduiască soldații. Unele dintre dări ajungeau la moșier, iar altele, în special taxa pe persoană, ajungea la conducerea centrală.

45. Anupov *et al.*, p. 10.

46. Anupov și colaboratorii, p. 51. Jalbele răzeșilor din ținutul Orhei către A.N. Bahmetiev, *polnomocinii namestnic* al Basarabiei, 7 iulie 1817.

47. Zașciuk, II, pp. 55-56. Skalkovski, II, pp. 419-442. Lașkov, pp. 154-158.

Toate aceste dări și obligații trebuie văzute în contextul unui sistem social în cadrul căruia partea cea mai bogată a populației nu plătea nici un impozit. Sărăcirea claselor inferioare îi determina pe mulți țărani să intre de bunăvoie în categoria scutelnicilor pentru a nu mai avea de plătit dări, însă, cum tot mai mulți recurgeau la această soluție, povara de pe umerii celor ce rămâneau devenea tot mai grea⁴⁸.

Perceptorii au continuat să strângă anual dările, în mod la fel de profitabil. În 1816, perceptorul unui ținut câștigase peste 300.000 de lei de la țărănime. Doi ani mai târziu, în sudul Basarabiei, un alt perceptor câștiga peste 200.000 de lei⁴⁹.

În forma în care era, sistemul acesta avea efect demoralizant asupra populației și sufoca spiritul de inițiativă. Productivitatea agriculturii a scăzut deoarece se întâmpla frecvent ca țărănimea să refuze să semene culturi doar ca să-i poată da bani perceptorului⁵⁰. În 1825, s-a pus în aplicare o reformă fiscală de amploare, însă această îmbunătățire venea prea târziu pentru a mai ajuta administrația locală, care se bucura încă de autonomie în cadrul imperiului.

Sistemul social și cel fiscal au împiedicat dezvoltarea economică a unei regiuni ce ar fi putut fi extrem de prosperă. P.I. Svinin, un reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe, a întreprins o călătorie de inspectare a oblastiei în 1815 și 1816 și și-a dat seama că zona aceasta are un potențial agricol neobișnuit de mare. Pământul părea să fie atât de fertil încât „(oblastia) nu are nevoie de mai mult de o optime din producția sa totală pentru a-și hrăni locuitorii”⁵¹. Svinin prevestea că Basarabia va avea un viitor prosper dacă își va exporta produsele.

Totuși, înainte de a se putea ajunge la acest nivel, regiunea trebuia să-și revină din haosul economic la care o duseseră războiul. Înainte de conflict, Basarabia asigura mai mult de două treimi din cantitatea de grâne trimisă de Moldova la Istanbul și exporta un număr important de vite și de piei către Austria. După război, comerțul a fost foarte afectat de închiderea frontierelor și înainte ca oblastia să se apropie măcar de bunăstarea ei potențială acestea trebuiau redeschise⁵².

Svinin spunea că a doua prioritate pentru dezvoltarea economică a regiunii era ca administrația să încurajeze țărănimea să facă o agricultură eficientă, asigurând prețuri corecte și nu penalizând țăranul pentru o producție bună. Tot el observa

48. P. Svinin, „Opisanie Bessarabskoi Oblasti v 1816 goda”, în *Zapiski Imperatorskago Odesskago Obșcestva Istorii i drevnostei*, vol. 6, 1867, pp. 216-217.

49. V. Ia. Anțupov, *Gosudarstvennaia derevnia Bessarabii v XIX veke (1812-1870 gg.)* (Chișinău, 1966), p. 53.

50. Anțupov, p. 54.

51. Svinin, p. 182.

52. Casso, p. 191. Zašciuk, p. 357. Svinin, p. 189.

că grație acestor reforme economice simple se va manifesta „dorința de profit” a țăranilor, iar ordinea și liniștea care ar rezulta de aici ar garanta reușita guvernării.

Data fiind situația agriculturii din Basarabia în 1814, Svinin nu putea fi totuși optimist. „(Agricultura) e în cea mai proastă stare : (țăranimea) nu cultivă bine pământul și de înșămânțat îl înșămânțează încă și mai rău. Desigur, calitatea excelentă a solului compensează îngrijirea necorespunzătoare”. El considera că explicația acestor metode agricole ineficiente o constituie tradiția de guvernare anarhică, starea de permanent război, jafurile și recente tulburări pricinuite de tătari. Dacă țăranimii i s-ar asigura un minimum de liniște și i s-ar răsplăti munca pe măsura efortului depus, Svinin prevestea Basarabiei un viitor economic strălucit⁵³. Surplusul agricol putea fi încărcat pe vase în porturile basarabene la Dunăre și Marea Neagră. Situată la hotarul a trei mari imperii și controlând gurile celei mai importante artere comerciale a Europei centrale, noua oblastie avea potențial necesar pentru a deveni o însemnată punte economică între Rusia, Balcani și Europa apuseană⁵⁴.

VI. Politica rusească privitoare la imigrare

Rușii și-au dat seama că, pe lângă reformele din domeniul social, fiscal și comercial, va fi nevoie și de aducerea în Basarabia a unui mare număr de imigranți, care să populeze fâșiile de pământ din partea centrală și sudică a oblastiei. Politica Rusiei în acest sens s-a dovedit destul de înțeleaptă și generoasă și una dintre cele mai mari reușite ale rușilor în Basarabia a fost încercarea lor de a popula această nouă provincie. Au procedat astfel în ciuda opoziției constante a boierilor români, care aveau nevoie de mână de lucru pe moșiile lor, dar se temeau de privilegiile speciale pe care le-ar primi noii rezidenți; interesele rușilor făceau necesară venirea coloniștilor străini.

Cei care au călătorit prin Țările Române și Basarabia în prima parte a secolului al XIX-lea au făcut diverse comentarii cu privire la slaba populare a regiunii. Amiralul Ciceagov a remarcat această problemă în 1812, în drumul către noul său post din Principate⁵⁵. Șase ani mai târziu, un alt observator scria că a parcurs 150 de *verste* în Basarabia fără să vadă nici un singur sat locuit⁵⁶.

53. Svinin, p. 182.

54. I.D. Puhalski, „Nekotoriie dannii o roli Bessarabii vo vneșnei trgovle Rossii v pervoi polovine XIX v.”, în *Dokladi Naucinoi Sessii 1963 g.* (Chișinău, 1964), pp. 35-36.

55. M. Kabuzan, „Narodonaselenie Bessarabskoï oblasti (Gubernii) v pervoi polovine XIX v.”, în *Istoriceskie Zapiski*, LXXXII, 1969, pp. 232-233. Casso, p. 188. Ciceagov, *Mémoires...*, p. 71. 1 verstă = 0,66 mile = 1,067 km.

56. Casso, p. 188. Ciceagov, *Mémoires...*, p. 71. 1 verstă = 0,66 mile = 1,067 km.

La fel ca în cea mai mare parte a sudului Rusiei, și în Basarabia era nevoie de oameni care să se stabilească în vastele zone de câmpie nelocuite. Guvernul rus și-a manifestat de la început dorința de a aduce aici persoane „cu drag de muncă” pentru ca această provincie să devină o „vitrină” care să arate avantajele pe care le aduce cu sine ocârmuirea rusă⁵⁷. Locuită de o populație prosperă, această zonă de frontieră putea servi și de bază logistică viitoarelor campanii în Imperiul Otoman⁵⁸. Pentru a atrage coloniști, guvernul rus a pus la punct un agresiv, dar generos proiect de acordare de terenuri, privilegii fiscale și drepturi locale imigranților veniți atât din interiorul, cât și din afara imperiului.

Problema demografică nu era nouă pentru imperiul în plină expansiune. Ecaterina a II-a fusese deosebit de activă în acest sens, încercând să aducă în Rusia coloniști din alte state și să strămute țăranii din zonele suprapopulate. În timpul domniei ei, recrutorii ruși mergeau în Germania și Elveția pentru a încuraja imigrarea. Tot în această perioadă, s-au stabilit în Rusia foarte mulți români și bulgari și 75.000 de persoane din Europa Centrală⁵⁹. După Revoluția Franceză, Ecaterina a devenit mai riguroasă în ceea ce privește selectarea coloniștilor și a încercat să țină departe de imperiul ei ideile periculoase venite din Apus. La fel a făcut și Pavel I, iar până la domnia lui Alexandru I procesul de recrutare nu s-a mai reluat la o scară atât de largă. Până în 1817, imigranților li s-au acordat cu generozitate pământuri și sprijin financiar. După 1817, s-au stabilit din nou limitări în privința coloniștilor și numărul de imigranți a scăzut drastic. După 1819, s-au impus noi restricții și imigranții aveau nevoie de o permisiune specială ca să poată intra în Rusia. Au fost de asemenea diminuate avantajele și scutirile acordate străinilor⁶⁰.

În timpul perioadei de imigrare liberă, această politică a atras persoane de origini diverse, după cum o arată structura etnică a populației în anii 1850: 66,4% români, 13,1% ruteni, 8,6% evrei, 5,2% bulgari, 2,6% germani, 2,1% ruși din Marea Rusie, 1% țigani, 0,5% ucraineni, 0,2% armeni și 0,1% polonezi și elvețieni⁶¹. Rușii își începuseră deja acțiunile menite populării ținuturilor pustii

57. Zașciuk, p. 12. V. Ia. Grosul și I. Budak, *Krestianskaia Reforma 60-70h godov XIX v. v Bessarabii* (Chișinău, 1956), p. 135. A. Suga, *Die völkerrechtliche Lage Bessarabiens in der geschichtlichen Entwicklung des landes* (Bonn, 1958), pp. 27-28.

58. Casso, p. 197. Cerepnin, p. 308. Léon Crousaz-Crétet, *Le Duc de Richelieu en Russie et en France* (Paris, 1897), p. 89.

59. Walther Kirchener, „Emigration to Russia”, în *The American Historical Review*, 54, aprilie 1950, 3, pp. 552-556. Jerome Blum, *Lord and Peasant in Russia from the Ninth to the Nineteenth Century* (New York, 1964), p. 483. Iorga, *Histoire...*, pp. 126-127. Drujinina, pp. 177-178. Kircehener, pp. 557-561.

60. Kircehener, pp. 557-561. Zașciuk, p. 180. Kabuzan, p. 240. Grosul și Budak, p. 61.

61. Zașciuk, p. 180. Kabuzan, p. 240. Grosul și Budak, p. 61.

încă din timpul războiului din perioada 1806-1812. V.P. Kociubei, ministru de Interne între anii 1803-1807 și 1819-1825, scria în timpul acestui conflict că „trebuie să profităm de prezența noastră în Moldova și Țara Românească pentru a atrage câteva mii de oameni în teritoriile nelocuite”. Pentru a facilita așezarea imigranților transdanubieni, atât ducele de Richelieu, aflat la Odessa, cât și senatorul Kușnikov au oferit un ajutor guvernamental de 300.000 de ruble⁶².

În această perioadă, statutul juridic al țăranimii din Noua Rusie a fost unul confuz⁶³, iar în Basarabia existau temeri că s-ar putea institui și aici iobăgia. Însă aceasta a fost interzisă de mai multe ori între anii 1812 și 1828 prin ordine date de țar⁶⁴. Guvernul rus raționa corect: dacă s-ar fi introdus iobăgia, noua oblastie nu i-ar mai fi atras pe imigranți. În ciuda asigurărilor repetate ale țarului și a promisiunilor oficiale ale lui Gavriil Bănulescu Bodoni, în primii ani de după anexare, zvonurile despre iminenta introducere a sistemului rusesc au continuat să circule în rândurile țăranimii⁶⁵.

Activitățile proprietarilor de pământuri dăunau mai mult politicii demografice pe care o duceau rușii în Basarabia decât zvonurile despre iobăgie. În primii șaisprezece ani de după 1812, moșierii români și-au intensificat abuzurile și opresiunea asupra țăranimii. Pretențiile pe care le aveau de la țărani – exprimate în timp sau în bunuri – i-au dus pe mulți dintre aceștia la sapă de lemn, determinându-i să-și caute norocul dincolo de Prut, în Principate. Alții au încercat să se răzbune organizând cete de tâlhari care îi jefuiau pe cei avuți, provocând daune materiale importante și ajungând chiar la crimă⁶⁶.

Date fiind condițiile în care rușii și-au pus în aplicare politica demografică, ceea ce au realizat constituie o oarecare reușită. În ciuda bolilor, a proastei guvernări și a sistemului social și fiscal opresiv, numărul de locuitori a continuat să crească până în 1828, aproximativ 25% din noua populație fiind imigranți.

Basarabia era împărțită în două mari zone⁶⁷: porțiunea de nord era controlată de moșieri, și cea de sud – 45% din suprafața provinciei – era domeniu al coroanei. În partea de nord, erau puțini imigranți deoarece pe moșiile de aici locuiau țărani autohtoni. În sud, după o perioadă mai dificilă, imigranții au ajuns să trăiască relativ nestingheriți de moșieri, fiind favorizați de statutul lor de coloniști⁶⁸.

62. Crousaz-Crétet, p. 89.

63. S.L. Avaliani, „Gr. M.S. Voronțov i krestianski vopros”, în *Zapiski Imperatorskago Odesskago Obșcestva Istorii i Drevnostei*, vol. 32, 1915, *passim*.

64. Blum, p. 419.

65. Casso, pp. 202-203.

66. A. Nacco, „Ocerk grajdanskago ustroistva Bessarabskoi Oblasti s 1812-1828 g”, în *Zapiski Imperatorskago Odesskago Obșcestva Istorii i Drevnostei*, vol. 22, 1900, p. 217.

67. Cerepnin, pp. 373-376.

68. Zașciuk, p. 159.

Două treimi din populația Basarabiei erau români, majoritatea dintre ei locuind deja în Moldova de peste Prut în momentul anexării la Rusia. În perioada studiată de noi, au trecut Prutul dinspre Moldova aproximativ 9.000 de țărani, număr suficient pentru a echilibra mișcarea inversă a românilor nemulțumiți de stăpânirea rusă⁶⁹. Poziția lor în societate și nivelul lor de trai au rămas neschimbate în perioada de dominație rusă. Principala diferență dintre stăpânii vechi și cei noi părea să fie aceea că, în primii ani de administrație rusă, boierii erau încă și mai lipsiți de compasiune pentru țărani. Libertatea de mișcare a acestora din urmă a fost și mai mult îngrădită de ordinele rusești care le interziceau să se așeze pe domeniile coroanei. Țăranii constituiau baza populației oblastiei și foarte frecvent erau siliți să-i ajute pe imigranții din Rusia, Balcani și Europa Centrală să se stabilească în Basarabia.

Primii țărani ruși care au trăit pe fâșia de pământ dintre Nistru și Prut erau iobagi plecați de pe moșii, schismatici și fugari certați cu legea care căutau adăpost în zona de frontieră înaintea anexării și care după 1812 au rămas în Basarabia. De-a lungul secolului al XIX-lea, țăranul rus vedea în Basarabia un dar de la Dumnezeu. Înainte de 1861 era un tărâm al eliberării din iobăgie, iar după 1861, un meleag al prosperității. În 1806-1807, expulzarea tătarilor a eliberat o mare întindere de pământ, unde în 1808 au început să sosească primii coloniști ruși. Imperiul se afla într-o situație delicată în ceea ce-i privește pe acești țărani stabiliți ilegal aici. Autoritățile ruse voiau să respecte legea, dar și să colonizeze ținutul. Aceste obiective contradictorii sunt ilustrate de *ucazul* din 13 octombrie 1817, prin care se interzicea unui pomeșcic din guberniile interne să-și caute iobagii refugiați în Basarabia din cauza tulburării pe care ar provoca-o o asemenea căutare. În același timp, guvernul emitea un ordin care le interzicea țăranilor să-i primească pe fugari. Prietenoși, românii de cele mai multe ori nici nu știau de acest ordin și astfel s-a născut zicala: „Tata-rus, mama-rus, iar Ivan-moldovan”. Când apărea perceptorul cu atitudinea lui inchizitoare, se schimbau imediat numele. Putem deduce amploarea acestei imigrări neoficiale din următoarele cifre: în anii 1860, în Basarabia erau aproape 300.000 de ucraineni și ruși, iar în această perioadă guvernatorul general al provinciei, Fedorov, a expulzat 48.000 de țărani fără documente de trecere a frontierei⁷⁰.

Principala încercare oficială de a încuraja țăranii din guberniile interne să se stabilească în Basarabia a fost strămutarea unui mare număr de țărani ai statului în noua oblastie. În linii mari, aceștia erau acei țărani care lucrau pe proprietăți deținute de stat și administrate de trezorerie⁷¹ și constituiau un capital uman

69. Cerepnin, p. 377.

70. Anșupov, pp. 33 și 35. Cerepnin, p. 376. Drujinina, pp. 103-104.

71. Blum, p. 476. Drujinina, p. 93.

semnificativ pentru imperiu, deoarece în 1828 în această categorie intrau 6.528.243 bărbați, adică în jur de 38% din populația rusă care se ocupa de agricultură⁷².

Viața lor era diferită de cea a țăranilor liberi români prin faptul că aveau mai puține obligații de îndeplinit și purtau răspunderea comună față de stat pentru plata taxelor. Ei s-au stabilit pe domeniile coroanei și, în vremea războiului din Crimeea, în Basarabia erau deja 100 de sate de țărani ai statului, cu o populație totală de 75.000 de locuitori. Printre ei se numărau și cazaci, soldați în rezervă, țigani, fermieri evrei, feluriți fugari români și ruși, iobagi eliberați și țărani care trăiau deja în aceste ținuturi la momentul anexării. Numărul lor nu a depășit niciodată 10% din totalul populației Basarabiei⁷³.

În primii șaisprezece ani țăranii statului au fost afectați de același haos administrativ intern ca și țăranii liberi români din nord și au fost victimele aceluiasi guvern decadent, ale prezenței militarilor pe domeniile coroanei, ale incursiunilor făcute de unii boieri români în sud pentru a obține mai multe pământuri și a poverii pe care o reprezenta întreținerea drumurilor și a sistemului poștal. În ciuda acestor condiții, mulți țărani ai statului din guberniile interne foarte populate cereau guvernului să le permită să se mute în Bugeac. Cea mai importantă încercare a guvernului de a muta în mod organizat țărani ai statului în Basarabia a avut loc în 1824 și 1825, când 20.000 de țărani din Cernigov, Poltava, Orlov, Kaluga, Harkov, Tavrida și alte gubernii au fost transferați pe 252.264 de desetine de pământ de lângă Akkerman. Fiecare familie a primit 30 de desetine și au fost scutiți de impozite și de serviciul militar timp de trei ani. Puteau merge în Basarabia numai familiile suficient de numeroase și cu destule vite de povară, iar o dată ajunse acolo trebuiau să promită că nu vor împovăra autoritățile cerându-le ajutorul. Promiteau să-și plătească datoriile la termenul stabilit și să se achite de obligațiile fiscale ale obștii. Cei 20.000 de imigranți au întâmpinat greutăți mari deoarece nu le ajungea lemnul pentru case și, trei ani mai târziu, nici banii necesari pentru plata taxelor⁷⁴.

După 1812, țăranii din guberniile vecine au trecut Nistrul în număr din ce în ce mai mare pentru a se așeza pe pământurile coroanei. P.D. Kiseleff, ministru al Domeniilor Statului, estima în 1843 că cea mai mare parte a ținutului Akkerman era locuită de fugari. Aici, ca și în restul oblastiei, politica guvernului continua să fie contradictorie interzicând fugarilor dreptul de a se stabili în Bugeac, dar primindu-i pe domeniile de stat și făcându-i țărani ai statului⁷⁵.

72. N.M. Drujinin, „Gosudarstvennîe krestiane v dvorianskîkh i pravitel'stvennîkh proektakh 1810-1833 gg.”, în *Istoriceskie Zapiski*, 7, 1940, p. 149.

73. Anjupov, pp. 22-23 și 35.

74. *Ibidem*, pp. 26-29.

75. *Ibidem*, pp. 32-36.

Din 1812 până în 1825, aceștia erau supuși aceluiași sistem fiscal ca și țărani liberi, plătind și ei taxe ispravnicului. În 1825, s-a introdus reforma fiscală, țărănimea trebuind acum să plătească o taxă fixă direct la vistierie⁷⁶. Drepturile țăranilor statului au continuat să fie foarte restrânse. Puteau fi mutați după voia statului, chiar dacă la nivel de sat ajunseseră să fie considerați liberi din punct de vedere juridic. Deși poziția lor în societate nu a fost niciodată prea bine definită, viața lor era mult mai bună decât cea a iobagilor, atât din punctul de vedere al drepturilor personale, cât și al drepturilor de proprietate⁷⁷.

Coloniștilor proveniți din guberniile interne ale Rusiei li s-au alăturat și un număr restrâns de imigranți străini. La sfârșitul lui 1813, liderul revoluționar Gheorghe Petrovici (Karagheorghe) a fost urmat în Basarabia de un mic grup de sârbi⁷⁸, iar după 1812 au venit de pe teritoriul turc armeni catolici, împreună cu câțiva creștini turcofoni⁷⁹.

Mai numeroși erau imigranții germani de la Württemberg, Branderberg și din Ducatul Varșoviei. Călcând pe urmele predecesorilor lor, care s-au așezat în Noua Rusie pe vremea domniei Ecaterinei a II-a, aceștia veneau în căutarea libertății religioase și pentru a scăpa de foametea care a afectat o mare parte a Europei Centrale în anii de după războaiele napoleoniene. În schimbul așezării lor în Basarabia, germanii primeau pământuri întinse și li se asigura libertatea de exprimare și religioasă, precum și toate drepturile civile și cutumiare de care se bucurau în patria lor. Erau scutiți de plata taxelor și de îndeplinirea obligațiilor legate de munca pământului pe o perioadă de cinzeci de ani, existând posibilitatea extinderii acestor drepturi. Pentru construirea caselor, statul le oferea împrumuturi cu dobândă mică și ajutorul țăranimii locale⁸⁰.

Primul grup mare de germani, sosit în Basarabia în 1814, era format din 1.743 de luterani și 121 de familii romano-catolice, care au început să-și clădească aici case. Alte grupuri mari de germani au venit în 1816 și 1817. Mulți dintre ei au avut de suferit pe durata lungii călătorii din Germania și, o dată ajunși la frontieră, au trebuit să petreacă cinzeci până la șaiszeci de zile în

76. *Ibidem*, pp. 52-55.

77. *Ibidem*, pp. 62-64.

78. „Otnoşenie k upravlaiuşemu Bessarabskoi oblasti bîvşago serbskago vojdia Georgiia Petrovicia cernago”, 13 noiembrie 1815. *Cetenia v Imperatorskom Obşcestve Istorii i Drevnostei Rossiskih pri Moskovskom Universitete*, 1875, nr. 1, pp. 159-160. Skalkovski, II, pp. 435-436.

79. Zaşciuk, p. 170.

80. Laşkov, pp. 62-63. N. Varadinov, „Istoriia Ministerstva Vnutrennih Del”, în *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, 38, septembrie 1859, pp. 227-235. Zaşciuk, pp. 159-160. A. Eckert, *Die Mundarten der deutschen Mutterkolonien Bessarabien und ihre Stammheit* (Marburg, 1941), p. 5. G. Leibbrandt, *Die deutschen Kolonien in Cherston und Bessarabien* (Stuttgart, 1926), p. 119. A. Cammann, *Vom Völkstum der Deutschen aus Bessarabiens* (Göttingen, 1962), pp. 9-11. Drujinina, pp. 126-149.

carantină. Grupul din 1816 a fost crunt lovit de ciumă și au pierit probabil în jur de 1.500 de persoane. În acel an, în centrul de carantină de la Ismail, au murit de ciumă mai mult de 700 de persoane dintr-un grup de 1.300. Puține familii au rămas neatinse de acest flagel. Germanii ajunși cu bine în Basarabia s-au așezat pe fostul teritoriu tătăresc, unde, animați de aceeași înflăcărare ca și mormonii la întemeierea coloniei lor din statul Utah, au reușit să se statornicească. Disciplina riguroasă și tehnicile agricole avansate ale germanilor nu au avut nici un ecou în rândurile vecinilor lor slavi și români. Soliditatea relațiilor familiale și refuzul de a învăța limbile vecinilor lor au dezamăgit guvernul rus, care sperase că germanii ar putea ridica nivelul general de civilizație⁸¹. Din Europa Centrală au mai venit în Basarabia și elvețieni, stabiliți în colonia de la Șaba. Ca și germanii, au avut de suferit de pe urma ciumei⁸².

Cel mai numeros grup de imigranți străini îl constituiau bulgarii. Aceștia începuseră să emigreze în Rusia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, numărul lor crescând substanțial în cursul războiului dintre 1806 și 1812. În 1804, un emisar bulgar a sosit la Sankt Petersburg pentru a-l înștiința pe țar despre greutățile pe care le întâmpină bulgarii din cauza acțiunilor lui Pasvan-Oglu și a cere ajutorul imperiului. Încă de la începutului veacului al XIX-lea, episcopul Sofroni Vraceanski considera Rusia ca singura națiune capabilă să-i ajute pe conaționalii săi și să joace rolul de intermediar între ruși și frații lor ortodocși de la sud. În 1808, țarul Alexandru i-a dat instrucțiuni generalului Prozorovski să ia legătura cu Sofroni, care se afla la București din 1803, pentru a organiza emigrarea bulgarilor peste Dunăre⁸³. Discuțiile dintre cei doi au întărit invitația adresată bulgarilor de către țar în 1806. În schimb, aceștia promiteau că dacă rușii se vor retrage din Principate, ei îi vor urma⁸⁴.

Această nație venise pentru prima dată pe teritoriul dintre Nistru și Prut în timpul războiului ruso-turc din anii 1769-1774. Au urmat apoi mișcările de migrare peste Dunăre în perioadele 1787-1791 și 1806-1812, până când bulgarii au ajuns să ocupe a noua parte din suprafața Basarabiei⁸⁵. Acesta este unul dintre rarele cazuri întâlnite în procesul de populare a provinciei în care un factor motivant major era afecțiunea pentru Rusia și nu doar

81. G. Leibbrandt, *Die Auswanderung aus Schwaben nach Russland 1816-1823* (Stuttgart, 1928), pp. 6, 25-28 și 135-137. J. Becker, *Bessarabien und sein Deutschtum* (Württemberg, 1966), pp. 1-56.

82. Kirchener, p. 562.

83. Narocinițki, *V.P.R.*, 4, pp. 622-624. Nota nr. 187.

84. Comandantul armatei moldovenești, I.I. Michelson, către ministrul Afacerilor Externe, A. Ia. Budberg, 28 mai (9 iunie) 1807, Ismail, *V.P.R.*, 3, pp. 594-595. Alexandru I către comandantul armatei moldovenești, 15 (27) noiembrie 1806, Sankt Petersburg. Narocinițki, *V.P.R.*, 3, pp. 390-391.

85. A. Skalkovski, *Bolgarskii Kolonii v Bessarabii i Novorossiiskom Krae* (Odessa, 1848), p. 12.

bogatele sale întinderi pustii și absența iobăgiei. În calitatea sa de apărător al ortodoxiei, Imperiul Țarist exercita o puternică influență asupra bulgarilor. Elementul religios jucând un rol însemnat în cursul războiului din anii 1806-1812⁸⁶, Rusia a avut de câștigat de pe urma acestei influențe: un grup numeros de bulgari muncitori care s-au stabilit în Bugeac.

După ce au traversat Dunărea și în loc de salvatorul rus au dat peste ispravnicul moldovean sau muntean, mulți dintre bulgari au făcut cale întoarsă⁸⁷. În iunie 1807, Michelson scria că în cursul discuțiilor pe care le-a avut cu niște bulgari din Moldova i s-a spus că „dacă Moldova nu rămâne sub dominație rusă, atunci suntem pregătiți să emigrăm în Rusia”⁸⁸. Drept urmare, în septembrie 1807, rușii i-au încurajat pe bulgari acordându-le o serie de avantaje și privilegii de care avea să se bucure orice persoană ce ar fi dorit să intre sub protecția Rusiei. Imigranții aveau să-și păstreze toate vechile drepturi și privilegii și nu puteau fi în nici un fel supuși la iobăgie, bucurându-se în același timp de un statut special în cadrul imperiului. Cei care aveau o meserie sau se ocupau de negoț erau încurajați și sprijiniți. Vreme de zece ani de la sosirea lor, bulgarii erau scutiți de toate taxele și obligațiile de muncă a pământului. De asemenea, ei au primit împrumuturi și ajutor pentru semințele de la prima însămânțare și hrana necesară supraviețuirii până la prima recoltă. În plus rușii le-au acordat și lor scutirea de serviciu militar și libertatea religioasă⁸⁹.

Mii de bulgari au dat curs ofertei ruse. E greu de calculat numărul exact al celor care au trecut Dunărea în momentul de apogeu al imigrației, însă rapoarte disparate ale consulilor francezi și ale unor generali ruși arată că în septembrie 1809 au traversat fluviul 6.000 sau 7.000 de persoane. O lună mai târziu, au venit pe teritoriul rus încă 3.000 de bulgari, iar în august 1810, generalul Kamenski a mai adus încă 6.000 de familii bulgare. Un general rus îi spunea consulului francez, Fornetty, că în 1810 au venit sub protecția Rusiei 12.000 de bulgari, iar Kamenski îl informa pe Sofroni că 4.000 de bulgari erau gata să treacă Dunărea la căderea cetății Sviștov și dintre aceștia mulți au ajuns în Basarabia⁹⁰.

86. V.N. Zlatarski, „Politiceskaia rolia na Sofronia Vraceanski prez Rusko-Turskata Voina 1806-1812 g.”, în *Godišnik na Sofiiskia Universitet (Istoriko Filoloceski Fakultete)*, vol. 19 (Sofia, 1923), pp. 47-66.

87. Nacco, „Ocerk... s 1806-1812”, p. 291.

88. Comandantul armatei moldovenesti, I.I. Michelson, către ministrul Afacerilor Externe, A. Ia. Budberg, 28 mai (9 iunie) 1807, Ismail. Narocinički, *V.P.R.*, 3, pp. 594-594.

89. K.P. Krijanovskaia și E.M. Ruseev (ed.), „Ustroitvo Zadunaiskih Pereselențev v Bessarabii i deiatelnost A.P. Iușbevskogo, Sbornik Dokumentov”, în *Istoriia Moldavii: Dokumenti i Materiali*, vol. 2 (Chișinău, 1957), privilegiile acordate bulgarilor care voiau să se stabilească în Rusia, 1 septembrie 1807, p. 551.

90. Le Doulx către Champagny, 25 august 1810, București, p. 869. Le Doulx către Champagny, 8 septembrie 1810, București, p. 871. Le Doulx către Champagny, 26 septembrie 1810, București, p. 873. Hurmuzaki, XVI.

Deși toți comandanții ruși din Principate s-au ocupat de problemele bulgarilor, generalul M.I. Kutuzov a jucat rolul cel mai important pentru stabilirea lor în Basarabia. În 1809, el a ordonat să se întreprindă toate eforturile pentru a atrage mai mulți bulgari prelungind promisiunile făcute în 1807 pentru încă trei ani⁹¹, a supravegheat personal sosirea lor în Principate și a ajutat la organizarea unei forțe bulgărești care să lupte alături de ruși⁹². În 1811, când se întrevedea deja sfârșitul războiului, aceștia din urmă au început să faciliteze plecarea bulgarilor în Basarabia⁹³ și au pus în aplicare promisiunile făcute de Kutuzov în aprilie 1811. Din cauza confuziei ce domnise în vremea războiului și a numeroaselor făgăduieli făcute pentru a-i aduce pe bulgari în Rusia, statutul exact al imigranților transdanubieni rămânea ambiguu. V.I. Krasno-Milașevici remarca necesitatea de a lămuri exact ce drepturi și privilegii aveau bulgarii față de români. Deosebit de tulburi erau și chestiunile privind taxele pe care trebuiau să le plătească bulgarii aflați pe pământ românesc și relația coloniilor bulgărești cu administrația centrală de la Chișinău⁹⁴.

Între anii 1812 și 1820, problema statutului bulgarilor din Basarabia a fost intens dezbătută. Acum că reușiseră să atragă locuitorii de care aveau atât de mare nevoie, rușii ar fi putut să dea uitării promisiunile făcute în timpul războiului. După cum îi scria consulul francez, Martin, lui Champagny : „Adevăratul avantaj obținut de ruși în războiul acesta e trimiterea populației din Dobrogea și Bulgaria în Basarabia și Odessa, în vederea repopulării zonei”⁹⁵. Promisiunile făcute de Kutuzov în aprilie 1811 ar fi putut fi ușor trecute cu vederea în Basarabia, mai ales că rușii permiseseră boierilor români să guverneze în conformitate cu drepturile, obiceiurile și privilegiile lor⁹⁶. Aceștia au remarcat imediat că ceea ce făgăduise Kutuzov era în directă contradicție cu ceea ce li se promisese lor și au început să-i trateze pe bulgari – dintre care mulți se așezaseră pe pământurile neocupate ce au fost repartizate mai târziu boierilor – ca pe țărani români.

91. Ordinele lui M.I. Kutuzov către P.K. Essen de a acorda asistență bulgarilor care vor să se stabilească în Rusia. L.G. Beskrovni, *M.I. Kutuzov Sbornik Dokumentov*, vol. 3 (Moscova, 1951), pp. 314-315. N.I. Kazakov, „M.I. Kutuzov i național no-osvoboditelnoe dzijenie narodov Balkan v period Russko-Turetkoi voini 1806-1812 gg.”, în L.G. Beskrovnii, *Polkovodeț Kutuzov* (ed.) (Moscova, 1955), pp. 141-143.

92. Ordinele lui M.I. Kutuzov către secreteul de stat A. Ia. Koronelli privind organizarea modului de guvernare a bulgarilor de pe malul stâng al Dunării, 24 aprilie 1811, București. Beskrovni, pp. 337-338. Declarația de drepturi și privilegii extinse asupra imigranților transdanubieni, 26 aprilie 1811, București. Krijanovskaia și Ruseev, pp. 1-2.

93. Scrisoarea lui A. Ia. Koronelli către Kutuzov privind stabilirea bulgarilor, 15 noiembrie 1811, București. Krijanovskaia și Ruseev, pp. 21-27.

94. Memorandumul de la Krasno-Milașevici către M.I. Kutuzov privind problemele pe care le pune așezarea bulgarilor în Basarabia, 9 mai 1812, Iași. *Ibidem*, pp. 45-59.

95. Martin către Champagny, 27 septembrie 1810, Iași. *Hurmuzaki*, XVI, p. 86.

96. V.I. Meșceriuk, *Antikrepostniceskaia Borba Gagauzov i Bolgar Bessarabii v 1812-1820 gg.* (Chișinău, 1957), pp. 17 și 22-23.

Bulgarii din Basarabia erau împărțiți în două categorii: cei sosiți aici înainte de 1801 și noii veniți. Primii aveau propriile sate și, în general, nu simțeau oprimarea boierilor în așa mare măsură ca cei proaspăt ajunși. Fără prieteni, precum căpitanul D.P. Vatikioti și I.P. Iușnevski, care să le apere interesele, aceștia nu ar fi putut face față prea mult timp pretențiilor boierilor. Confuzia juridică din noua oblastie era atât de mare încât drepturile bulgarilor erau în mod constant încălcate⁹⁷. Într-o regiune atât de slab populată, acest grup de peste 20.000 de persoane reprezenta o forță de muncă atractivă.

Boierii au pretins imediat o zecime din producția agricolă obținută de bulgari, douăsprezece zile de muncă și plata tuturor taxelor. Aproximativ jumătate dintre ei au simțit povara acestor cereri și, într-un singur an, de pe moșia unui singur boier român au fugit 1.000 de bulgari⁹⁸. Cei rămași trebuiau să compenseze pierderea pricinuită boierului de conaționalii lor fugari prin neplata dărilor.

În primii patru ani, bulgarii au primit foarte puțin ajutor din partea rușilor. În septembrie 1815, șase dintre conducătorii lor i-au prezentat situația generalului L.L. Benningsen, la Tulcin, și au cerut următoarele: toți bulgarii să fie reușiți în colonii speciale, să li se confere același statut ca și cazacilor din regiunea Donului, să li se dea suficient pământ, să fie numit un oficial rus însărcinat să le apere interesele și să fie creată o structură administrativă conform instrucțiunilor date de Kutuzov în timpul războiului. Când s-a aflat la Sankt Petersburg de situația bulgarilor, a fost instituită o comisie specială care să le analizeze plângerile și să găsească o soluție echitabilă pentru problemele lor. Dacă mii de bulgari s-ar fi întors de pe pământul rusesc în patrie și ar fi povestit că au fost asupriți de ruși, politica imperiului în Balcani ar fi avut numai de suferit⁹⁹.

Comisia însărcinată de ministrul de Interne, O.P. Kozodavlev, să rezolve plângerile bulgarilor cu privire la privilegiile boierilor s-a reunit pentru a verifica promisiunile făcute de Kutuzov, a analiza jalbele și a face o evaluare generală a numărului bulgarilor, a condițiilor în care trăiesc și a vedea câți dintre ei care trăiau pe moșiile boierilor¹⁰⁰. După patru ani de deliberări, drepturile bulgarilor, așa cum au fost ele formulate de Kutuzov, au fost recunoscute. Li s-au oferit oficial libertatea religioasă, scutirea de taxe și de obligațiile legate de munca pământului pe o perioadă de zece ani, taxe egale cu cele plătite de alți coloniști după expirarea acestui termen, scutirea de serviciul militar și de încartiruire a militarilor, împrumuturi generoase cu dobânzi mici, șaizeci de desetine de pământ

97. Skalkovski, *Bolgarskia Kolonii...*, pp. 13-15. Zașciuk, pp. 160-168. Vezi documentele cuprinse în Krijanovskaia și Ruseev, *passim*.

98. Meșceriuk, pp. 23-25. Drujinina, pp. 111-114.

99. *Ibidem*, p. 30.

100. *Ibidem*, pp. 41-43.

pentru fiecare familie și alte drepturi¹⁰¹. Bulgarii au primit aceleași drepturi ca și alți coloniști străini și a fost numit un oficial rus care să le reprezinte interesele.

În 1828, Basarabia continua să fie o oblastie subpopulată și, dacă politica rusă de sprijinire a imigrării străinilor și țăranilor statului n-ar fi avut cât de cât succes, numărul de locuitori ar fi crescut și mai puțin în acești șaisprezece ani. Într-adevăr, oblastia a devenit într-o oarecare măsură o „vitrină” pentru Balcani, arătând câteva dintre avantajele aduse cu sine de stăpânirea rusă după 1820, și în același timp o valvă de presiune pentru elementele răzvrătite din provinciile interne ale Rusiei. În perioada 1812-1828, politica demografică a rămas cea mai mare reușită a Imperiului Rus în administrarea Basarabiei.

VII. Potențiala bunăstare și potențialele probleme

Noua provincie prezenta un mare potențial pentru Imperiul Rus. Dăruită cu pământ bogat și așezare strategică, Basarabia nu avea nevoie decât de o guvernare dreaptă și eficientă pentru a transforma promisiunile în realitate. Dacă se putea găsi un mod de a pune la lucru puternica ambiție a boierilor pământeni pentru ca aceștia să devină niște ocârmuitori luminați, rezultatul ar fi fost prosperitatea. Era limpede că rușii trebuiau să acționeze prin intermediul acestui grup social ; singura întrebare era cum să formeze o conducere care să se bucure de sprijinul lui. Constantin Ipsilanti abordase deja această chestiune elementară în amplul său memoriu trimis guvernului rus în 1807¹⁰². El scria atunci despre marea dorință a Principatelor de a deveni parte a Imperiului țarist și observa că, dacă această speranță avea să se materializeze, vor apărea și câteva probleme. Evident, guvernarea nu putea fi lăsată pe mâna vechiului regim fanariot ; unii dintre greci își exprimaseră plini de mărinimie disponibilitatea de a domni asupra Țărilor Române, însă țarul trebuia să găsească o nouă formă de guvernământ pentru Principate sau cel puțin pentru acea porțiune din ele care ar urma să fie alipită imperiului său. El spunea că existau aici suficiente elemente pe care să se întemeieze o formă de ocârmuire care să respecte tradițiile și practicile populației locale. „Există plângeri cum că boierii, cu precădere cei din Țara Românească, sunt foarte dezbinați și corupți. Aceasta este voia și lucrarea constantă a conducerii lor. Însă luați fiecare în parte, sunt oameni cu suflet și de caracter... Sub influența unei religii mai luminate, mai morale și mai puțin superstițioase și sub o autoritate nobilă, echitabilă și paternă, moldovenii și muntenii vor deveni o națiune foarte

101. Skalkovski, *Bolgarskia Kolonii...*, pp. 29-33. V. Diakovici, *Bulgarite v Bessarabiia* (Sofia, 1930), pp. 9-11.

102. *Mémoire sur les Principautés de Moldavie et de Valachie*, 1807, Ipsilanti către guvernul rus. Panaitescu, pp. 72-86.

respectabilă". Ipsilanti prevestea ziua în care ei aveau să devină o singură națiune și în restul memoriului său, menit în cea mai mare măsură să-i susțină propriile interese, și stabilea cadrul necesar înscăunării unui principe, care, din fericire, putea fi chiar el. Cheia succesului viitor erau boierii, „mari moșieri sau seniorii, nobilii, boierii, numele nu contează”. El spunea că, în cadrul noii guvernări, structura politică va trebui să depindă de boieri și să circumscrie cu precizie și fermitate puterile acestora, astfel încât ambiția ce îi mîna să nu ducă țara la ruină. După părerea lui Ipsilanti, cea de-a doua categorie socială, țărănimea, „mereu amenințată de ambiția nobilimii urbane”, trebuia protejată pe viitor deoarece era cea care „susținea statul prin munca sa”. Ipsilanti era conștient că regiunea avea în față un viitor prosper, însă dacă boierii continuau să domine prin intermediul unui divan, starea de haos avea să persiste deoarece „abuzul (în dauna țării) face parte din natura lor”. O conducere dominată de boieri ar fi atât de groaznică încât „cel mai sălbatic pașă ar fi de preferat acestei aristocrații, fiindcă așa nu ar exista decât un singur tiran în loc de o sută”.

Memoriul lui Ipsilanti arăta practic ce promițător și ce periculos ar fi un stat român ieșit de sub stăpânirea fanariotă. Cheia unei consolidări reușite se găsea în orientarea ambiției boierilor dinspre oprimarea țăranilor înspre creșterea prosperității regiunii și, după cum aveau să afle rușii, această misiune era mai ușor de definit decât de împlinit.

Rusia nu a reușit să instaureze o ocârmuire eficientă în provinciile sale interne. După cum remarcă recent un specialist în problemele guvernamentale ale Rusiei, conducerea din timpul domniei lui Alexandru I a fost incapabilă să înfăptuiască un act constituțional: „Nu era în stare nici să înființeze o instituție legală funcțională, dar nici să înlăture pe vreuna dintre ele”. La începutul secolului al XIX-lea, Sankt Petersburgului îi era de asemenea imposibil să impună boierilor restricții adecvate. Același cercetător scria în studiul său că „ierarhiile piramidale ale administrației... erau vizibile doar din capitale”¹⁰³. Ambițiile boierilor nu aveau să fie orientate corespunzător. Speranța rușilor de a transfera ordinea și aparatul birocratic în Basarabia, în condițiile în care acestea erau atât de firave în interiorul imperiului, s-a dovedit un eșec.

Rușii au trebuit să colaboreze cu boieri oportuniști și să se servească de o structură socială opresivă și de un sistem fiscal dezastruos. Ei au extins autonomia locală și asupra Basarabiei și, nevoiți să acționeze pe aceste căi, nu au făcut decât să adâncească abuzurile deja existente. Șansele de succes ale consolidării noii provincii erau mici. În ceea ce-i privește pe ruși, o reușită ar fi adus după sine înlocuirea practicilor tradiționale ale românilor, care stăteau sub semnul arbitrarului, cu proceduri administrative și birocratice occidentale. În lipsa unei forțe extrem

103. G.L. Yaney, *The Systematization of Russian Government* (Urbana, 1973), pp. 99 și 105.

de puternice, era puțin probabil ca românii să își schimbe complet modul de acțiune în politică doar pentru că au trecut Prutul și au schimbat un stăpân slab și corupt cu un altul, poate bine intenționat, dar mult prea îndepărtat. Transferarea propriului sistem social, politic și fiscal condamnă eforturile de guvernare inițiale ale Rusiei la eșec. Și în vreme de pace, și în vreme de război, conflictele dintre cele două sisteme culturale au dus la o paralizare a puterii ruse.

CAPITOLUL 4

Basarabia sub stăpânirea rusă : 1812-1826**I. Prima etapă a consolidării**

Datorită abilității diplomatice și militare a lui Kutuzov, rușii au încheiat cu bine războiul cu Turcia din 1806-1812. Dacă retragerea din Principate ar fi întârziat o lună în cursul invaziilor napoleoniene, ar fi fost siliți poate să cedeze Basarabia, deoarece în 1812 cea mai imperioasă necesitate pentru ei era aceea de a strânge o cât mai puternică forță de rezistență împotriva francezilor. Tratatul de la București permitea Rusiei să păstreze fâșia de pământ dintre Nistru și Prut ca o dovadă a reușitei eforturilor sale.

După ce cea mai mare parte a trupelor au pornit înspre nord, în sud a rămas o forță militară minimă care să se ocupe de cele două consecințe imediate ale războiului, mai precis de stabilirea ordinii în Principate și de instaurarea unei guvernări eficiente în Basarabia. Pentru a duce la împlinire prima misiune, rușii nu trebuiau decât să-și reafirme autoritatea în Țara Românească și ce mai rămăsese din Moldova, pe baza celor stabilite în 1802. Instituirea unei administrații funcționale în noua provincie era, însă, o sarcină mult mai grea. Din păcate, consolidarea poziției Basarabiei în cadrul Imperiului Rus trebuia făcută într-una dintre cele mai dificile perioade din istoria țării. În primii patru ani, guvernul, preocupat de invazia lui Napoleon și de războiul din Europa, avea prea puțin timp să se ocupe cu atenție de detaliile pământești ale administrării Basarabiei și, în consecință, oficialilor ruși de la Chișinău le-a revenit însărcinarea de a pune la punct politica administrativă.

În ultimii trei ani ai războaielor napoleoniene, problemele provinciilor îndepărtate erau neînsemnate în ochii înalților oficiali ruși. Administrarea internă nu se bucura în general de prea multă atenție, după cum se poate vedea din faptul că volumul ce cuprinde colecția completă a legilor rusești din acei ani e destul de subțire. Invazia napoleoniană a fost un dezastru : trei pătrimi din Moscova au ars și în calea trupelor dușmane pământul fusese pârjolit. Deprecierea monedei, împrumuturile enorme necesare purtării războiului, pierderile efective și declinul

demografic erau toate indicii ale amplitudinii conflictului și ale uriașelor eforturi de reconstrucție. Administrarea Basarabiei putea fi tratată mai superficial pentru moment. Napoleon trebuia înfrânt, iar în Europa trebuia restabilită ordinea pentru a nu se produce o altă dezechilibrare a puterii continentale. Erau lăsate de-o parte reformele constituționale și juridice majore.

Din motive militare și personale, atenția țarului se îndrepta când înspre reformele din timpul mandatului lui Speranski, când înspre supraviețuirea națională, astfel că treburile interne au ajuns să fie conduse de Consiliul de Miniștri. În 1812, împăratul fiind exclusiv preocupat de treburile militare, acest consiliu a fost investit, pe durata stării de urgență determinate de invaziile lui Napoleon, cu puteri extraordinare, reînnoite aproape în fiecare an de război. Astfel acest organism a ajuns practic răspunzător de administrarea internă a imperiului. În cadrul acestui grup se luau cele mai importante decizii administrative și juridice interne, atenuându-se antagonismul dintre organele birocratice ale statului și elementele locale, cum va fi fost cazul și în prima perioadă de autonomie a Basarabiei.

Fără a fi complet paralizate, treburile administrative ale Rusiei au fost ținute într-un fragil echilibru până la sfârșitul domniei țarului. Fără voia și puterea acestuia din urmă nu se puteau face nici cele mai urgente îmbunătățiri deoarece stătea în natura birocratiei să se revină la politica mai sigură a *statu quo*-ului. Pentru chestiuni de cea mai mare importanță, liderul Consiliului de Miniștri – un membru ce prezida patru întâlniri consecutive – îl contacta pe țar prin corespondență. Când acesta nu putea fi contactat în acest mod sau când problema era considerată prea mărunta pentru a-i solicita lui atenția, Consiliul lua singur deciziile, cu majoritate de voturi. În perioada cuprinsă între septembrie 1812 și primăvara lui 1816, Alexandru a acordat destul de puțină atenție treburilor interne, considerând chiar și așa că s-a implicat prea mult, drept pentru care critica uneori Consiliul că îl deranjează degeaba pentru chestiuni pe care le aprecia ca irelevante și mărunte. Pentru rezolvarea problemelor dificile, erau organizate subcomisii, însă acestea erau prea puțin eficiente.

Țarul considera că treburile externe erau mai importante și avea încredere în Consiliu. Acesta aplanat conflictele dintre administrația locală și moșieri trimițând la fața locului senatori care să cerceteze problemele și să facă rapoarte. Pe scurt, acest Consiliu se ocupa de bunul mers cotidian al mașinăriei, fără presiuni din partea țarului. Nu se puteau face schimbări fundamentale, problemele esențiale trebuind ignorate sau date de-o parte, mai ales în perioada 1812-1815. Nu se putea face nimic.

În primii patru ani, administrarea noului teritoriu a fost în mâinile a doi militari, amiralul P.V. Ciceagov și generalul I.M. Harting. Nici unul dintre ei nu era apt pentru dificila sarcină de a lucra cu românii. Firea idealistă a lui Ciceagov și lipsa de răbdare a lui Harting când era vorba de îndeplinirea îndatoririlor îi

faceau nepotrivii pentru misiunea de la Chișinău. Amândoi știau cât de grave fuseseră problemele Rusiei pe perioada ocupării Principatelor și înțelegeau că încercarea din timpul războiului de a folosi structura politică a acestora în slujba imperiului eșuase, dar știau și că, pentru moment, împrejurările îi vor sili pe ruși să opereze conform drepturilor, privilegiilor, obiceiurilor și practicilor locale.

Cei doi aveau moduri diferite de a aborda problema Basarabiei. Ciceagov propunea o schemă administrativă optimistă în care o formă modificată a sistemului de guvernare prin divan avea să atingă un număr de obiective extrem de optimiste. Pentru a-și pune în aplicare planul, amiralul l-a ales pe vârstnicul Scarlat Sturdza ca guvernator al provinciei. Acesta fusese un loial partizan al rușilor încă de pe vremea Ecaterinei a II-a, dar această fidelitate nu era suficientă pentru a putea lucra eficient în cadrul structurii administrative a lui Ciceagov. Boierii nu au luat în seamă apelul lui la o guvernare dreaptă și se purtau și sub stăpânirea rușilor cam cum se purtasera și în vremea când fuseseră sub suzeranitatea turcilor. Sturdza a rămas la putere în jur de un an. Harting nu-și făcea iluzii în ceea ce privește devotamentul cu care vor lucra românii pentru bunăstarea Imperiului Rus. Și-a dat repede seama că structura concepută de Ciceagov nu era funcțională și a ajuns și el la părerea colegilor lui din timpul războiului, care se întrebau exasperați dacă vor putea colabora vreodată cu românii. El a pledat deschis pentru rusificarea Basarabiei, dar a fost sabotat de opoziția boierimii pământene.

În primii patru ani ai Basarabiei ca provincie rusă, reprezentanții țarului s-au confruntat cam cu aceleași probleme ca și în timpul război din perioada 1806-1812. Condițiile grele în care lucrau făceau ca încercările lor de a ajusta administrația locală la sistemul rusesc să fie inutile. Schimbările produse de trecerea de la război la pace, de la o tentativă de administrație de ocupație la o structură permanentă nu au adus nici o îmbunătățire în privința eforturilor rușilor și românilor de a cârmui împreună.

II. Planurile amiralului Ciceagov pentru Basarabia

Amiralul P.V. Ciceagov a supravegheat trecerea de la starea de ocupație din Principate la guvernarea pe timp de pace din Basarabia. Urmărindu-și în același timp propriul scop – de a crea „o mare diversiune” – el a conceput planul structurii administrative a teritoriului nou anexat dintre Nistru și Prut. În ceea ce privește forma de guvernământ, nu avea ordine precise din partea țarului, spunându-i-se să se bazeze pe propria „judecată și înțelepciune”¹.

1. Instrucțiunile lui Alexandru I către amiralul Ciceagov, 9 (21) aprilie 1812. Narocinițki, V.P.R., 6, pp. 363-364.

Ciceagov a reușit să înțeleagă întrucâtva problemele cu care avea să se confrunte atunci când a străbătut regiunea ce urma să o administreze. Deși Basarabia nu avusese atât de mult de suferit de pe urma războiului ca Principatele, amiralul a putut constata scăderea demografică însemnată și distrugerile grave. Din discuțiile cu cei care locuiseră acolo a aflat că depopularea regiunii fusese cauzată parțial de efectele neprevăzute ale politicii oficiale de război a Rusiei din timpul ocupației, în timp ce alți locuitori fugiseră din calea războiului pentru a scăpa de jafurile și hoțiile ce însoțeau, inevitabil, trupele rusești².

Amiralul rus era consternat de pierderile materiale enorme și nu trebuia să caute prea departe pentru a găsi ceea ce considera el a fi partea vinovată: conducerea armatei ruse. Generalul Kutuzov a fost obiectul unor atacuri dure din partea lui Ciceagov; lucru nedrept și inexact deoarece acesta din urmă nu știa nimic despre eforturile făcute de general pentru a ține sub control trupele, a proteja țărănimea și a instaura ordinea și nici nu își dădea seama că în cea mai mare parte dezordinea își avea originea în sistemul administrativ și fiscal al Principatelor. Din cauza ostilității lui față de Kutuzov nu reușea să înțeleagă faptul că problemele țăranilor erau în egală măsură cauzate de stăpânii români și de armata rusă³.

După plecarea lui Kutuzov, Ciceagov și-a dat seama care e adevărata problemă pe care o avea de rezolvat. A văzut ispravnicii sporindu-și pretențiile de la cînzeci de căruțe la 500 și, ajuns la București, a scăzut cu o treime cantitatea de provizii solicitată și a ordonat ca „toți cei care colectează produsele... să ia doar atât cât cer nevoile reale”⁴. A mai făcut și alte încercări de a corecta efectele negative ale celor șase ani de ocupație rusă, însă impactul acțiunilor sale nu poate fi măsurat. Afirmațiile lui Ciceagov cu privire la stăpânirea rusă în Principate arată că ar fi putut întreprinde câteva schimbări esențiale în structura administrativă. El observa faptul că și Kușnikov și Krasno-Milașevici încercaseră plini de curaj să facă față sistemului divanurilor, dar că, în mod clar, eșuaseră⁵. Ciceagov a căpătat o dovadă edificatoare în acest sens atunci când a cerut o evaluare a resurselor și caracteristicilor regiunii și când, solicitând o hartă care să îl ajute să își pună la punct proiectul, a constatat că nu i se pregătise nici una. Când a cerut să i se facă niște hărți precise, i s-a răspuns că nu existau instrumentele necesare⁶. Era vorba aici de mai mult decât presupusele abuzuri de care era bănuit Kutuzov. Amiralul trebuia să se confrunte cu oportunismul românilor și ineficiența rușilor.

2. Ciceagov, *Mémoires...*, p. 71.

3. *Ibidem*, pp. 56, 71.

4. *Ibidem*, p. 73.

5. *Ibidem*, p. 74.

6. *Ibidem*.

Țarul l-a sfătuit pe Ciceagov să „fie cel mai mare dușman al arbitrarului pentru a repara excesele comise de noi”. Amiralul trebuia să „ușureze situația locuitorilor și să îi facă să se simtă atașați de sceptrul Nostru”⁷. Investit cu puteri discreționare depline, Ciceagov urma să instaureze o administrație care „să stârnească (oamenilor) un sentiment de devotament față de Imperiul Nostru și, astfel, să îndrepte toate resursele de aici către folosința Imperiului Nostru”⁸. Cum rușii aveau să plece în curând din Principate, Ciceagov nu putea face mare lucru pentru a schimba fundamental modul de operare al administrațiilor locale. Prin tratatul de la București, Principatele reveneau la poziția lor din 1802 față de Rusia și de Poartă și înainte de a pleca amiralul i-a asigurat pe rusofili că își puteau păstra posturile înalte pe care le ocupau.

Cel mai important personaj al Bisericii din Principate, Gavriil Bănulescu Bodoni, i-a urmat pe ruși în Basarabia. Pentru a fi siguri că acesta va avea un succesor pe care să poată conta și fiind amândoi oameni înțelepți, care știau ce influență extraordinară aveau „religia și superstițiile” asupra românilor și ce putere politică avea Biserica⁹, Ciceagov și țarul l-au ales pe mitropolitul Ignatie. Alexandru scria că „nimic nu e mai important decât să statornicim puternica influență pe care o are clerul asupra oamenilor în acest moment”¹⁰. Cel ales de ei era, după cum spunea țarul, „un om în vârstă, foarte respectabil, pe care dumneavoastră va trebui să-l țineți sub control”¹¹. O dată treburile bisericii aranjate și rusofiliile din Principate reveniți pe pozițiile lor incontestabile, rușii și-au îndreptat atenția către instaurarea unei ordini administrative în Basarabia.

Sistemul de guvernare a Principatelor îl convinsese pe amiral că „administrarea regiunii e atât de complicată și de alambicată încât rareori poți prevedea ce va fi în viitorul imediat”. În ciuda acestei păreri, a ajuns curând să lucreze cu un sistem asemănător celui al divanurilor și să colaboreze cu boierii români¹². Aceeași factori lingvistici, juridici și etici, distanța mare de la Sankt Petersburg și lipsa unui personal calificat – elemente care împiedicaseră și forțele de ocupație să conlucreze cu divanurile – stăteau și în calea planurilor lui Ciceagov de administrare a Basarabiei. Amiralul nu avea altă variantă decât să colaboreze cu boierii români, care guvernau conform drepturilor, privilegiilor și obiceiurilor locale. Așa cum se îmbogățiseră și în timpul ocupației, rusofiliile aveau să profite și de poziția lor în tabăra rusă pentru a face avere pe seama imperiului. Acest

7. *Ibidem*, pp. 57-58.

8. *Ibidem*, pp. 58-59.

9. Amiralul Ciceagov către Alexandru I, 2 mai 1812, Moghilev. Goriainov, p. 42.

10. *Ibidem*, p. 43.

11. Alexandru I către Ciceagov, 14 mai 1812, Vilna. *Ibidem*, pp. 44-49.

12. Ciceagov către Alexandru I, 29 iunie 1812, București. *Ibidem*, pp. 74-78.

mod materialist de a concepe guvernarea nu slujea nici intereselor Rusiei și nici intereselor populației locale.

Amiralul Ciceagov l-a ales pe Scarlat Sturdza pentru a-l asista în misiunea de instituire a administrației noii oblasti. Acesta era un rusofil dovedit care îi slujise bine Ecaterinei a II-a și care în 1790 primise de la țarină, ca recompensă pentru serviciile lui, o moșie întinsă. În cei douăzeci de ani care au urmat, a continuat să apere interesele Rusiei în Principate. După cum îl descria Ciceagov țarului, „e un om cu principii și cinstit și înțelege mai bine ca oricine de aici natura acestei țări pe care o cunoaște în cele mai mici amănunte”¹³.

În cele trei luni tumultuoase pe care le-a petrecut în regiune, Ciceagov a pus la punct planul mării diversiuni – sortit eșecului, a reinstaurat ordinea în Principate și a supravegheat înființarea administrației provizorii a Basarabiei. Dintre toate, această ultimă activitate a avut cel mai puternic impact. Nu reușise să pună în practică diversiunea, însă, în ceea ce privește întocmirea documentelor privind Basarabia, spiritul său inovator a fost la înălțime. Ajutați de ofițerii lui Krasno-Milașevici și sfătuiți de contele Capodistria, Ciceagov și Sturdza au finalizat planul administrației Basarabiei și, pe data de 12 iulie, l-au înaintat țarului, care l-a aprobat unsprezece zile mai târziu¹⁴.

În prefața documentului, Ciceagov îi îndemna pe Sturdza și pe oficialii ruși din Basarabia să ridice nivelul regiunii „garantând proprietatea și oferind locuitorilor Basarabiei avantajele unei guvernări generoase și părintești”¹⁵. Sturdza avea să ocupe poziția imediat următoare celei deținute, de comandant al armatei dunărene, și de aceea nu avea autoritate asupra cetăților Hotin, Tighina (Bender), Chilia și Akkerman și nici asupra acțiunilor sau cererilor trupelor rusești din oblastie. El se ocupa de populația civilă, fără amestecul autorităților militare. Gărzile puteau fi aduse doar la solicitarea autorităților civile, pentru a ajuta la menținerea ordinii. Separarea puterilor favoriza partea militară a administrației, comandanții neajungând astfel să se implice în intrigile meschine ale politicii boierești. Instaurarea unei administrații civile fără legătură cu operațiunile militare făcea posibilă o separare de funcțiuni eficientă. Pentru ca armatei să nu-i revină și sarcina de a veghea la respectarea legii locale, guvernul civil a primit ordinul direct de a forma o gardă care să se ocupe de infracțiunile mărunte. Aprovizionare continua să depindă în cea mare măsură de populația locală, dar mijloacele prin care ajungeau proviziile la armată erau mai transparente în Basarabia și astfel boierii aveau mai puține ocazii de a profita de situație. Sarcina susținerii armatei a devenit mai ușoară pentru țărănime.

13. Ciceagov către Alexandru I, 2 iulie 1812, București. *Ibidem*, pp. 79-84.

14. Casso, p. 196. Nolde, p. 284.

15. Nolde, p. 284.

După separarea puterilor, Ciceagov a garantat locuitorilor Basarabiei că în materie de afaceri civile vor fi respectate propriile lor drepturi, obiceiuri, privilegii și legi sub oblăduirea guvernatorului. În condițiile în care legile din Principate erau într-o stare de extremă confuzie și sistemul social, și cel fiscal erau opresive pentru cea mai mare parte a populației, aceasta însemna că vechile nedreptăți erau pur și simplu transferate *in toto* în noua oblastie. Până când s-ar fi ajuns la o codificare corespunzătoare a legilor, reconcilierea contradicțiilor depindea de vârstnicul guvernator Sturdza¹⁶.

Ca și în Principate, cea mai mare parte a poverii administrației locale stătea pe umerii ispravnicilor. Aceștia erau aleși de guvernatorul civil doar dintre acei români care își arătaseră credința față de Rusia. Amiralul îi încuraja să își folosească în așa fel puterile încât să atragă coloniști în provincie, mai ales dintre cei pricepuți la diverse meșteșuguri, agricultură și afaceri. Noilor veniți li se permitea să devină imediat cetățeni ruși¹⁷.

Planul amiralului puneă un accent deosebit pe guvernarea reprezentativă. Pentru ca administrația civilă să poată acționa în interesul imperiului, s-au creat două departamente: primul se ocupa de chestiunile juridice și spirituale, iar cel de-al doilea de problemele economice și administrative. Ciceagov îi îndemna pe funcționari să fie receptivi la nevoile populației basarabene. Conducerea locală urma să fie compusă din moșieri asistați de consilieri ruși. Funcționarii aleși trebuiau confirmați în final de guvernatorul militar.

Cu ajutorul acestei structuri și prin folosirea micii nobilimi locale, administrația trebuia să ofere mai multe șanse la educație și să ridice nivelul moral al oamenilor. Pentru a evita multe dintre abuzurile din sistemul divanurilor, Ciceagov a susținut instituirea sistemului de salarizare din banii proveniți din impozitele locale, după trecerea perioadei inițiale de scutire de taxe. Mica nobilime pământeană nu a luat în seamă aceste indicații, astfel că scutirea promisă de țar nu a venit în sprijinul mării majorități a populației. Scutirea de serviciul militar era singurul avantaj major de care s-au bucurat noii cetățeni, avantaj pe care amiralul l-a acordat probabil ca urmare a experienței avute cu organizarea de miliții în Principate¹⁸.

Mai târziu, Ciceagov s-a concentrat asupra îndatoririlor și responsabilităților lui Sturdza, deja în vârstă de optzeci de ani. În scrisoarea sa, amiralul îi spunea acestuia că, în calitate de guvernator civil, va trebui să clădească temelii solide pentru întreaga „Basarabie și partea din Moldova cedată de Poartă”. Primul lucru pe lista lui de priorități era necesitatea de a avea o administrație „părintească și generoasă” care să atragă în mod favorabil atenția românilor, grecilor, bulgarilor

16. Nacco, „Ocerk... 1812-1828”, p. III.

17. A.O. Egunov (ed.), „Materiali dlia novejšej istorii Bessarabii”, în *Zapiski Bessarabskago Oblastnago Statisticeskago Komiteta*, III (Chișinău, 1868), pp. 108-110.

18. *Ibidem*.

și sărbilor și „tuturor popoarelor atașate de Rusia”. În calitate sa de lider al unei administrații drepte, Sturdza urma să contribuie la salvarea acestor nații de „influența dușmanilor noștri” și, prin încurajarea unei relații comerciale active cu popoarele din Balcani, să ajute la atingerea obiectivelor comerciale și de politică externă ale Rusiei. Amiralul sublinia natura provizorie a noii structuri spunând că rolul poporului în această administrație nu se putea „afirma într-un timp atât de scurt”. Înainte de a finaliza planul administrației, era nevoie să se facă un studiu amănunțit al regiunii și principalul obiectiv al lui Sturdza era să determine structura populației, numărul de moșieri și suprafața regiunii. O dată administrația Basarabiei așezată pe o bază solidă, Sturdza trebuia să se ocupe de creșterea numărului de locuitori. Ciceagov știa că „bulgarii, sârbii și românii sunt în căutarea unei patrii, pe care le-o puteți oferi dumneavoastră în acest ținut”. În viziunea amiralului, această guvernare cinstită și dreaptă putea asigura prosperitatea noii oblasti.

Reușita putea fi garantată de colaborarea dintre un guvernator drept și partea cea mai responsabilă a moșierimii fiindcă, asociați, aceștia ar fi protejat drepturile locale, ar fi codificat legile românești și ar fi instaurat ordinea în provincie. O conducere bine organizată ar fi sprijinit exploatarea resurselor bogate ale Basarabiei, inclusiv a lacurilor sărate, a pădurilor și cherhanalelor. Datorită prosperității, locuitorii ar fi ajuns să simtă „dragoste pentru țară și pentru cărmuitorii ei”. Administrarea chibzuită și resursele bogate ar fi atras, în viziunea amiralului, investiții străine: „Oferiți capitaliștilor orice stimulent posibil”¹⁹.

Obiectivele lui Ciceagov erau într-adevăr realizabile și, evident, admirabile, însă și acum amiralul dovedea aceeași lipsă de realism și în privința administrării interne a Basarabiei cum dovedise și în cazul planurilor pentru „marea diversivune”.

Țarul Alexandru i-a scris lui Ciceagov și l-a felicitat pentru proiectele sale privind noua provincie. „Organizarea pe care ați conceput-o pentru Basarabia e foarte bună și nu i-aș aduce nici cea mai mică modificare”²⁰. În drumul său spre nord, pentru lupta cu Napoleon, amiralul îi scria țarului că „Basarabia e o țară frumoasă, Maiestate. Ne oferă multe avantaje, însă îi trebuie o perioadă de repaus. Am încercat să obțin o serie de privilegii pentru marea masă a locuitorilor astfel ca stăpânirea noastră să apară în cea mai bună lumină în comparație cu viața din teritoriile vecine”²¹. El considera că principala problemă a regiunii era numărul mic de locuitori și propunea ca în cele din urmă aceeași guvernare

19. Egunov, instrucțiunile date de Ciceagov lui Sturdza, pp. 110-113. *Cetenia v Imperatorskom Obșestve i drevnostei Rossiskih pri Moskovskom Universitete*, 1875, 1, pp. 144-147.

20. Casso, p. 198.

21. M.I. Bogdanovici (ed.) „Pisma Admirala Ciceagova k Imperatoru Aleksandru I-mu”, în *Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoriceskogo Obșestva*, VI, p. 28. Ciceagov către Alexandru I, 6 august 1812.

benefică „de care se bucură și poporul nostru să fie oferită și Basarabiei, în speranța că acest lucru îi va atrage și pe cei ale căror averi sunt acum sufocate de guvernele puterilor străine”²².

Comentând pe marginea celor trei luni petrecute în Principate și în Basarabia, Ciceagov scria în ale sale *Mémoires* că „a fost reinstaurată ordinea..., poverile ce apăsau asupra țării au fost reduse cu două treimi, iar locuitorii, mai puțin apăsați, s-au întors în satele și orașele lor plini de afecțiune față de Rusia”²³. Amiralul îi dădea lui Sturdza un ultim sfat: „Administrând Basarabia veți pune bazele unui mare edificiu defensiv... Ultimul război a dat mari speranțe popoarelor creștine”. Sturdza trebuia să împlinească aceste speranțe și să extindă influența Rusiei în Balcani²⁴. În lumina evenimentelor ce au urmat, e limpede faptul că erau bazele unui edificiu clădit pe teren extrem de nesigur.

III. Administrația lui Sturdza

Cu excepția câtorva restricții minore impuse de administrația provizorie a lui Ciceagov, boierii pământeni continuau să conducă Basarabia așa cum conduseseră și Principatele. Neluând în seamă indicațiile bine gândite ale amiralului și înșelând ușor slaba vigilență a lui Sturdza și a oficialilor ruși, boierii făceau imposibilă existența oricărui potențial aspect pozitiv al administrației ruse pentru marea masă a populației. În timp ce Ciceagov se îndrepta spre nord spre a se alătura cu abilitățile lui îndoielnice luptei împotriva lui Napoleon²⁵, Sturdza și-a început scurtul și anarhicul mandat de guvernator al nou anexatei oblastii. În funcția de oficial însărcinat cu activitățile militare și civile din Basarabia amiralul a fost în locuit de I.M. Harting.

Bătrân și bolnav, Sturdza trebuia să guverneze o populație al cărei număr nu era cunoscut servindu-se de legi încâlcite și să rezolve problemele legate de reconstruirea aproape completă a drumurilor, să supravegheze așezarea a boierilor români și a coloniștilor străini în oblastie, să treacă la măsurarea terenului și să organizeze o forță polițienească²⁶. Țăranii, nemulțumiți că li se încalcă drepturile, au venit cu jalbe de la bun început. Faptul că guvernatorul era numit în funcție doar temporar și că, la rândul ei, administrația avea caracter provizoriu era un indiciu pentru ispravnici că nu sunt ținuti sub supraveghere și, prin urmare,

22. *Ibidem*.

23. Ciceagov, *Mémoires*..., p. 75.

24. *Ibidem*, p. 110.

25. Ciceagov nu a fost la înălțime lângă Berezina în noiembrie 1812. Hugh Seaton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917* (Oxford, 1967), pp. 139-141.

26. Nacco, p. III. Casso, p. 192.

aceștia au început să ignore promisiunea țarului privind scutirea de taxe pe o perioadă de trei ani.

Opresiunea ispravnicilor a dat naștere zvonului că în curând se va introduce în Basarabia iobăgia și țăranii liberi își vor pierde drepturile. În sprijinul acestui zvon a venit și o dovadă clară : în decembrie 1812, câțiva nobili ruși și-au adus iobagii pe moșiile lor din Basarabia. Guvernatorul Sturdza a protestat imediat într-o scrisoare către Ciceagov și către guvernul central de la Sankt Petersburg. El spunea că dacă s-ar tolera existența iobăgiei în Basarabia șansele de a mai atrage noi locuitori dintre slavii din Balcani ar fi mici și cu greu populația locală ar mai putea fi împiedicată să fugă de sub stăpânirea rusească. El condamna o asemenea acțiune, considerând-o adevărată catastrofă. Oficialii ruși au răspuns prin intermediul administrației și Gavriil a trimis o scrisoare pastorală pentru a-i asigura pe țărani că Rusia nu are intenția de a introduce iobăgia în Basarabia. Cu toate acestea, zvonul a persistat până în 1818, când țarul a emis un *ustav* în care erau definite drepturile și privilegiile oblastiei²⁷.

Apărarea drepturilor locale e cea mai mare realizare a lui Sturdza. El a mai încercat și să ajute la organizarea Bugeacului și a încurajat codificarea legilor locale. Cum povara responsabilităților îl apăsa prea greu, Sturdza s-a retras din funcție. Făcuse un efort sincer de a conduce echitabil și în conformitate cu indicațiile date de Ciceagov, însă sănătatea îi era tot mai șubredă și activitatea curentă de guvernare revenea subordonaților săi români și ruși, unele surse sugerând chiar că el nu ar fi cărmuit deloc²⁸. Vagile tentative de a instaura ordinea și legalitatea în Chișinău îi lăsaus indiferenți pe ispravnici²⁹.

În timpul mandatului lui Sturdza a fost întocmit un cod mai precis privind formarea oblastiei Basarabia, cod publicat oficial în februarie 1813. În acest document era descrisă și o nouă împărțire a ținuturilor din „Basarabia și în Moldova de pe malul stâng al Prutului”. Ca și în planurile anterioare, administrația cuprindea două departamente împărțite în direcții, în cadrul cărora lucrau în cea mai mare parte boieri. În plus, era prevăzută o adunare generală a celor două departamente, care să discute chestiunile de mare importanță și să ia hotărâri cu majoritate de voturi.

Membrii departamentelor, ai direcțiilor și ai adunării generale erau moșierii din oblastie, care ocupau aceste funcții pe o durată de trei ani. Funcționarii români erau asistați de consilieri ruși anume aleși și erau în general de patru ori mai numeroși decât rușii. Primul departament se ocupa de chestiunile juridice,

27. Anțupov *et al.*, p. 14. Raportul guvernatorului Basarabiei S.D. Sturdza către P.V. Ciceagov cu privire la interzicerea aducerii de iobagi în regiune de către pomeșcici, 4 decembrie, 1812.

28. Meșceriuk, p. 16.

29. Nacco, pp. 114-115.

religioase și politice. Conform proiectului din 1813, acest departament urma să funcționeze după legile și obiceiurile autohtone în cazurile civile și să utilizeze codurile penale locale până când ar fi fost posibilă introducerea unui cod rusesc. Cel de-al doilea departament era însărcinat cu întreținerea drumurilor, problemele economice, regulamentele comerciale și ținerea condicilor provinciei. La fiecare trei ani, funcționarii din acest departament trebuiau să facă un raport general privind situația financiară a oblastiei. Cei numiți în funcții importante trebuiau aprobați de comandantul militar superior al regiunii sau de amiralul Ciceagov³⁰.

Exceptând introducerea adunării generale, care era un fel de divan modificat, structura originală concepută de Ciceagov a rămas în vigoare. În perioada 1812-1813, activități precum redactarea noului cod legislativ erau totuși neimportante. În primul an de apartenență la Imperiul Rus, Basarabia s-a confruntat cu o foarte reală amenințare de depopulare. Exercițând funcțiile de administratori, judecători locali și perceptorii, ispravnicii abuzau de țărănime mai mult decât o făcuseră vreodată. Mulți țărani au încercat să se întoarcă dincolo de Prut, iar alții au luat calea crimei și a jafului și bântuiau regiunea în cete de tâlhari³¹.

Un alt semn al nemulțumirii crescânde din timpul administrației lui Sturdza era întoarcerea multora dintre micii boieri dincolo de Prut, în Principate³². În februarie 1813, consulul francez la Iași, Fornetty, le spunea superiorilor săi de la Paris că „malul stâng al Prutului va fi închis mai ermetic ca niciodată, sub pretextul izbucnirii unei epidemii de ciumă care există... doar în imaginația guvernatorului de la Chișinău... Locuitorii Basarabiei nu mai au voie să treacă pe malul drept al Prutului”³³. Două luni mai târziu, Fornetty scria că „orice comunicare între cele două maluri e complet oprită pentru a împiedica imigrarea țăranilor din Basarabia, care nu mai vor să trăiască sub dominația rusă”³⁴. Era adevărat că bântuia ciuma, dar la fel de adevărat era și că țăranii fugeau înapoi în Principate. Mai târziu, când ciuma făcea ravagii în regiune, dar migrarea populației încetase, rușii nu s-au mai străduit să închidă granițele atât de temeinic. În 1813, când plana amenințarea pierderii unui mare număr de locuitori, rușii au fost siliți să închidă „ermetic” frontiera sub pretextul că astfel împiedică scăderea nivelului general de sănătate pe care ar fi provocat-o contactul cu locuitorii Principatelor. Privită din perspectiva cordonului de soldați ce păzeau frontiera vestică a Basarabiei pentru ca populația să nu fugă din imperiu, viziunea grandioasă a lui Ciceagov devenea o farsă.

30. *Cetenia...*, 1875, partea 1, pp. 148-152. Egunov, pp. 118-121.

31. Nacco, pp. 116. Casso, p. 203. Svinin, p. 211.

32. Iorga, p. 250.

33. Fornetty către Otto, 22 februarie 1813, Iași. *Hurmuzaki*, I, 2, p. 706.

34. Fornetty către Otto, 9 aprilie 1813, Iași. *Hurmuzaki*, I, 2, p. 708.

IV. Eparhia Chișinăului

Eșecul răsunător al încercării rușilor de a crea o structură administrativă viabilă s-a răsfrânt asupra tuturor aspectelor administrației civile, însă înființarea Eparhiei Chișinăului, singura creată pe durata domniei lui Alexandru I, a fost o reușită³⁵. Dintre toate instituțiile transferate în Basarabia și dintre toate persoanele care au trecut Prutul, Biserica și cei doi conducători ai ei, Gavriil Bănulescu Bodoni și Dimitrie Sulima, au constituit un caz unic prin amploarea influenței lor și a beneficiilor aduse. Ei le făceau servicii importante atât rușilor, cât și românilor. Pentru ruși, Gavriil era „un prețios colaborator... în acele vremuri grele, în care Rusia își consolida poziția de-a lungul coastelor Mării Negre... Tot ce era rusesc îi servea de exemplu³⁶”. Pentru români, el era un important apărător al statutului lor special în cadrul imperiului.

Bodoni studiasse la Brașov, Budapesta, Kiev, Muntele Athos, Smirna și pe insula Patmos. Fusesse un student strălucit și a urcat repede treptele ierarhiei bisericești. Din 1787 până în 1804 a ocupat o serie de posturi importante în Biserica Rusă, iar în 1808 a devenit capul bisericilor din Moldova, Țara Românească și Basarabia, după formula folosită de ruși în timpul ocupației anterioare. A fost un colaborator apropiat al conducătorilor ruși Kușnikov și Krasno-Milașevici și, la încheierea războiului, a plecat la Chișinău³⁷.

Prin ucazul din 21 august 1813, Alexandru I a autorizat înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului (aproximativ zona cuprinsă între Bug și Prut). Sub stăpânirea rusească, Biserica lui Bodoni a devenit un important factor de conservare a culturii și limbii române. Datorită moșiilor întinse pe care le deținea, eparhia lui reprezenta și o forță economică însemnată³⁸. O sursă menționează că în această eparhie existau 935 de biserici, în timp ce ucazul vorbește de mai mult de 700 de biserici în oblastia transnistreană³⁹.

Aproape toți clericii din subordinele lui Bodoni erau analfabeți și bisericile aveau extrem de puține Biblii. Pentru a rezolva această problemă, Bodoni a înființat o tipografie la Chișinău și școli în principalele orașe ale provinciei. Atât timp cât nu intra în conflict cu legile Bisericii Ruse, el putea folosi aceste instrumente cum considera de cuviință. Gavriil a fost și cel care a stabilit standardele morale și intelectuale ale Basarabiei⁴⁰. În 1815 a publicat prima carte

35. Igor Smolitsch, *Geschichte der russischen Kirche 1700-1917*, vol. 1 (Leiden, 1964), p. 361.

36. *Russkii Biograficeskii Slovar* (Sankt Petersburg, 1897), pp. 25-28.

37. Rosetti, pp. 652-656.

38. *Polnoe Sobranie Zakonov*, vol. 32 (Sankt Petersburg, 1830), nr. 25441, pp. 613-619.

39. Zașciuk, II, pp. 33-34. Svinin, p. 209.

40. Clark, p. 100. Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă* (Chișinău, 1923), pp. 38-39.

în limba română și în următorii șase ani, cu ajutorul Societății Biblice, tipografia lui Bodoni a imprimat mai multe cărți utile, printre care o gramatică a limbii române și o Biblie în românește⁴¹.

Rușii nu aveau părere prea bună despre gradul de civilizație al românilor. În timpul stăpânirii rusești, Gavriil Bodoni, mitropolit până în 1821, și Dimitrie Sulima, care a ocupat acest post până în 1844, au jucat amândoi un rol extrem de important în conservarea deosebitei și valoroasei culturi române și în apărarea drepturilor, privilegiilor și obiceiurilor poporului român.

Nu se poate vorbi de existența unei culturi românești prolfice în secolul al XVIII-lea⁴². Tipografia de la mănăstirea Neamț furniza clericilor de pe țărmul Mării Negre cărți liturgice și Biblii. Școli existau la Hotin, Iași și Dubăsari, acolo fiind educați fiii de preoți și boieri. Unii nobili mai prosperi își angajau acasă profesori din Apus.

Destul de puțin din această activitate s-a extins și peste Prut înainte de 1812. Biserici se găseau multe, dar puțini preoți cu știință de carte. În Bugeac nu exista nici o formă de învățământ organizat. Chiar dacă procesul de educație era vag organizat doar în unele părți ale oblastiei, două treimi dintre locuitori aveau o moștenire culturală românească bine definită, pe care o conservau bisericile. După cum aveau să descopere rușii de-a lungul secolului al XIX-lea, tiparele culturale nu pot fi nici schimbate brusc, nici distruse cu ușurință⁴³.

Prin intermediul eparhiei înființate de Alexandru I și cu ajutorul resurselor Bisericii, Bodoni și Dimitrie au contribuit la răspândirea culturii românești. Rușii au câștigat aliați prețioși în persoanele celor doi mitropoliți⁴⁴, dar poate că avantajele pe termen scurt obținute din colaborarea cu ei au acționat până la urmă împotriva intereselor Rusiei, deoarece efectele de durată ale activităților lor educaționale și culturale au avut o influență decisivă în acest colțișor strategic al imperiului de azi.

V. Administrația generalului Harting : 1813-1816

Bolnav și împovărat de responsabilități, Sturdza nu putea cârmui efectiv⁴⁵. De pe poziția de subordonat pe care o ocupa, generalul Harting a încercat vreme de trei ani să guverneze în locul lui. Aflat în Țările Române din 1808, Harting nu avea o părere bună despre talentele administrative ale boierilor români și de la

41. Ciobanu, pp. 78-79.

42. Ciobanu, *passim*. Cerepnin, pp. 354-370 și 454-456.

43. Lașkov, pp. 204. Ciobanu, p. 30.

44. Ciobanu, pp. 33-34.

45. O indicație privind lipsa de preocupare pentru afacerile interne se găsește în vol. 32 din *Polnoe Sobranie Zakonov*, care tratează perioada 1812-1815 și care e destul de puțin voluminos.

bun început eforturile sale de a instaura o „ordine mai rațională” în Basarabia au fost zădărnice de incapacitatea lui de a colabora cu aceștia⁴⁶.

La drept vorbind, până în 1815, nimeni nu l-a înlocuit pe Sturdza și structura administrativă concepută în februarie 1813 funcționa fără guvernator civil. Încercările lui de a se ocupa mai întâi de conducerea militară și civilă a oblastiei și apoi doar de treburile civile l-au convins pe Harting că planul de guvernare Ciceagov-Sturdza era nefuncțional.

Oficialii de la Sankt Petersburg cel mai direct implicați în afacerile noii provincii – Capodistria, ministrul Poliției, S.K. Viazmitinov și A.B. Kurakin, fost ministru de Interne – au început să primească rapoarte privind starea de haos din Basarabia în 1813. Principala sursă de informații care prezintă detaliat problemele noii regiuni e o scrisoare trimisă lui Kurakin de un reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe, L.S. Baikov. Acest document, scris în timpul unei inspecții în oblastie, l-a impresionat atât de mult pe Kurakin încât acesta i-a recomandat lui Viazmitinov să facă imediat o schimbare în structura administrației din Basarabia. Cel mai șocant lucru descris aici era valul de imigranți aflați pe drumul de întoarcere în Principate⁴⁷.

Raportul lui Baikov începea cu o critică îndreptată împotriva condițiilor din Basarabia în general, a comportamentului moral al funcționarilor oficiali și a ineficienței structurii administrative. Cu toate că Sturdza era „neexperimentat și firav, dar bun la suflet”, nu putea fi învinovățit pentru această stare de haos. Activitatea ispravnicilor și lipsa legilor îi demonstau lui Baikov că „aici obiceiul pământului constă în dreptul celui puternic și al celui care dă mai mult persoanei potrivite”⁴⁸. Într-o societate în care mita și forța erau cele care determinau mersul politicii, Baikov nu putea învinovăți o singură persoană pentru situația oblastiei.

Abuzurile formei de guvernământ românești, puțin modificate pentru a se adapta structurii Ciceagov-Sturdza, l-au convins pe Baikov că nici cel mai mărunț petic din imperiu nu își putea permite un asemenea regim. El scria că boierii nu sunt capabili de autoguvernare și tind să considere statutul de autonomie de care se bucură în cadrul imperiului o ocazie de a obține profituri substanțiale din Basarabia. Evident, Rusia nu primea compensația corespunzătoare pentru „râurile de sânge și milioanele de ruble pe care le-a investit pentru a aduce acest pământ sub stăpânirea ei”⁴⁹.

Baikov susținea ideea desființării imediate a sistemului dărilor și introducerea treptată, dar constantă a legilor rusești în regiune. Planul său prevedea acordarea tuturor posturilor importante oficialilor ruși, aflați în subordinea Senatului

46. Nacco, pp. 117-118.

47. Scrisoarea lui L.S. Baikov către A.B. Kurakin, toamna lui 1813, citată de Nacco, p. 119.

48. Baikov către Kurakin, *ibidem*, p. 120.

49. *Ibidem*, p. 120-121.

de la Sankt Petersburg. El nu vedea nici un alt mod de a aduce liniștea și a instaura ordinea în această oblastie⁵⁰ și scrisoarea lui a fost prima din seria de șaisprezece ani a protestelor oficialilor ruși împotriva statutului de autonomie a Basarabiei.

Înlocuirea lui Sturdza cu Harting a modificat prea puțin calitatea de ansamblu a administrației. Lucrând în cadrul sistemului conceput în februarie 1813, Harting a ajuns curând să cadă în aceleași capcane ca și predecesorii săi. Temându-se că nu va putea să împace niciodată instituțiile administrative românești cu nevoile Rusiei, el a început să trimită nenumărate scrisori către Sankt Petersburg, susținând introducerea formelor de guvernământ rusești și în această oblastie.

Începând din vara lui 1813, când a preluat puterea de la Sturdza, și până la destituirea lui în primăvara lui 1816, Harting a condamnat sistemul în care lucra și s-a plâns de lipsa unor legi civile funcționale. Disprețul general față de lege cu care s-a confruntat l-a determinat să scrie că Basarabia era condusă de principiul „dreptului celui puternic mai presus de stat”. Vreme de trei ani a încercat să convingă guvernul central că singurul mod de a „reforma Basarabia era de a urma exemplul celorlalte gubernii rusești și de a aduce oblastia... sub stăpânirea coroanei din toate punctele de vedere”⁵¹. El confirma spusele lui Baikov : fără asemenea schimbări, făgăduiala Rusiei că poate reprezenta interesele creștinilor ortodocși din Balcani nu ar mai fi niciodată crezută. Harting nu a susținut niciodată ideea impunerii imediate și totale a legilor imperiului. Rușii trebuiau să colaboreze cu boierii în cursul unei scurte perioade de tranziție ; în acest timp ei ar fi trebuit să fie supravegheați mai strict pentru „a ridica nivelul moral al claselor înalte, a schimba mentalitatea oamenilor și a le întări sentimentul de justiție”⁵².

Nimic nu îl pregătise pe Harting pentru a ține sub control acest interval de tranziție. Înainte avusese prea puțin de-a face cu treburile administrative ; reședințele somptuoase ale boierilor îl intimidau ușor și se pierdea când era vorba de amănunte. În loc să îi înfrunte pe boieri și să le expună opiniile exprimate în scrisorile trimise către Sankt Petersburg, el discuta cu ei și le cerea părerea, pe care o cunoștea deja. Din scrisorile destinate mai multor oficiali de la Sankt Petersburg⁵³ reiese că știa care sunt problemele oblastiei, dar deși le identifica atât de ușor, nu știa era cum să le abordeze. Până în 1816, treburile Basarabiei au fost neglijate de guvernul central, iar oblastia a rămas într-o stare de instabilitate. În 1814, Harting a căzut victimă climei nesănătoase și a început să aibă veșnice probleme de sănătate, ceea ce nu l-a ajutat deloc să instaureze ordinea pe care și-ar fi dorit-o atât de mult.

50. *Ibidem*, p. 122.

51. Nacco, p. 124.

52. *Ibidem*, p. 125-126.

53. Vighel, p. 7.

În 1814, el a propus schimbarea componenței administrației pentru a include și câțiva boieri noi, oameni de calitate, care veniseră în Basarabia în 1813 și pe care voia să îi repartizeze în primul departament pentru a-i înlocui pe cei numiți în timpul mandatului lui Sturdza. Aceștia se făcuseră vinovați de „practici dezgustătoare... Servindu-se de procedura majorității de voturi, ei și-au folosit drepturile mai mult pentru a încălca legile decât pentru a sprijini respectarea lor”. Pentru a înlătura din departament aceste persoane indezirabile, Harting a cerut sprijinul guvernului central, dar i s-a refuzat permisiunea de a face schimbările necesare⁵⁴. Încercarea lui și eșecul cu care s-a soldat au dus la constituirea unei opoziții formate din români influenți, pe care îi unea ideea că Harting nesocotea promisiunile făcute de țar privind menținerea drepturilor, legilor, privilegiilor și obiceiurilor locale.

În februarie 1814, Harting a înaintat guvernului central o condamnare formală a structurii administrative Sturdza-Ciceagov, bazate pe modelul celei din Principate. El începea prin a atrage atenția asupra faptului că administrația Basarabiei nu funcționa așa cum prevăzuse amiralul. Ispravnicii nu fuseseră afectați de reformele din februarie 1813, iar adunarea generală și departamentele nu erau decât rareori în acord⁵⁵. Harting sublinia necesitatea existenței unui guvernator civil care să arbitreze conflictele dintre grupurile de interese formate de boieri. Nu existau nici birouri, nici locuri pentru reuniuni regulate, nici personal permanent pentru departamente și nici o ordine procedurală stabilă⁵⁶.

După o revizie a tuturor documentelor din fiecare departament, Harting a acuzat primul dintre ele de corupție și de luare de decizii în mod arbitrar. Lipsa unor legi precise și procedurile bilingve ale tribunalelor făceau ca prezența rușilor să fie mai mult simbolică. Românii votau mereu în bloc pentru a împiedica orice acțiune a consilierilor ruși. „Din motive bine cunoscute, românii sunt de cele mai multe ori în acord unii cu alții, și nu cu rușii”. Numai „legea nemiloasă și păgână a celui mai puternic...” avea efect asupra boierilor⁵⁷. Și pentru ca lucrurile să stea și mai rău, aceștia dovedeau o totală lipsă de interes față de „vechile obiceiuri și legi ale Imperiului Rus”, de culegerile de legi, de documentele scrise și față de ordine. „Ei acționează după obiceiul românesc : nu fac apel la legislație și încheie afacerile fără vreun document scris ; în birourile lor nu există nici cel mai banal registru de evidență sau măcar arhive, deoarece majoritatea hârtiilor redactate în limba moldovenească sunt distruse, iar cele care

54. Nacco, p. 127. Egunov, pp. 118-121. Părerea lui Harting privind guvernarea lui Sturdza.

55. A.O. Egunov, „Iscislenie neudobstv teperešniago obraza pravleniia v oblasti i proishodiščih ot onih posledstvii” trimisă de generalul Harting către Ministerul Poliției, decembrie 1814, p. 122.

56. *Ibidem*, pp. 122-124.

57. *Ibidem*, pp. 125-127.

rămân sunt luate de diverși membri ai departamentului acasă, unde sunt uitate sau pierdute”⁵⁸. Cel de-al doilea departament, responsabil în principal cu finanțele, eșuase și el în încercarea de a funcționa în mod corect sau eficient⁵⁹. Harting era de acord cu Baikov în privința activității ispravnicilor. Practicile lor dure îl nelinișteau și din cauza abuzurilor suferite de țărănime și pentru că populația Basarabiei îi asocia pe ei cu stăpânirea rusă și judeca Rusia în consecință⁶⁰.

În concluzia memoriului său trimis la Sankt Petersburg, Harting cita instrucțiunile trimise de Prozorovski lui Kușnikov în 1808 și observa ce efect slab aveau asemenea idealuri în cazul ocârmuirii Principatelor. După părerea lui, singura soluție pentru problemele Basarabiei era aplicarea riguroasă a legilor rusești, combinată cu o verificare strictă a tuturor oficialilor români⁶¹.

Descrierea pesimistă făcută de generalul Harting a fost susținută cu tărie de P. Svinin de la Ministerul Afacerilor Externe. Acesta vizitase Basarabia cu scopul precis de a investiga învinuirile aduse de Harting și a face o evaluare generală a oblastiei. În perioada de un an și jumătate pe care a petrecut-o în Basarabia, a constatat că administrația era paralizată de propria ineficiență, de corupția de la Chișinău și de pretențiile ispravnicilor din ținuturi. Spre deosebire de Harting, care atribuia o mare parte din vina pentru proasta administrare a Basarabiei exclusiv boierilor, Svinin considera că dezordinea și corupția își aveau originea în egală măsură în comportamentul oficialilor, precum și în slăbiciunile inerente ale sistemului Ciceagov-Sturdza⁶².

Situația satelor o considera extrem de gravă. „Personal am găsit aici câteva exemple care dovedesc clar starea mizeră a satelor.” Svinin cita dările absurde ce îi apăsau pe țărani, norma de muncă exagerată ce li se pretindea pentru întreținerea drumurilor, a sistemului poștal și a podurilor, obligația de a încartirui militari și de a-i ajuta pe coloniști. „Dar cea mai grea povară dintre toate e faptul că familiile extrem de bogate sunt excluse de la plata taxelor către ispravnici.”⁶³

Svinin era și el de aceeași părere cu Harting în privința legilor românești, care existau, dar erau ignorate de o administrație „în cadrul căreia voia domnului și stăpânului e lege și drepturile celui puternic sunt pe primul plan, iar dreptatea se face în funcție de împrejurări și de rangul persoanei în cauză și nu după cum dictează justiția și adevărul”⁶⁴. Pentru a-i face pe români conștienți de moștenirea legislativă pe care o au, Svinin pleda pentru ridicarea unor sedii administrative

58. *Ibidem*, pp. 127-130.

59. *Ibidem*, pp. 130-134.

60. *Ibidem*, pp. 135-139.

61. *Ibidem*, pp. 139-143.

62. Svinin, pp. 227-228.

63. *Ibidem*, pp. 211 și 215-216.

64. *Ibidem*, pp. 215 și 223.

care să găzduiască arhivele, birourile și tribunalele. Astfel, se putea spera că funcția va urma formei. O dată administrația centrală în ordine, el recomanda o reformă completă a sistemului isprăvniciilor⁶⁵. Starea oblastei în anii 1815-1816 nu permitea exploatarea potențialului militar și comercial al regiunii⁶⁶.

Deși criticile lui Harting și dovezile ajutătoare aduse de Svinin erau în general constructive și detaliate, schimbările nu s-au petrecut curând. Harting nu a primit răspuns afirmativ la nici una dintre cererile lui. Planurile pentru o nouă organizare a Basarabiei – redactate de un subordonat al lui, P. Somov, și înaintate Senatului – au fost respinse, iar el nu a primit nici aprobarea de a înlocui personalul de origine română. Plângerile trimise generalului Viazmitinov și ministrului Justiției, D.P. Troscinski, au fost și ele respinse. I se răspundea mereu că structura administrativă a Basarabiei trebuie păstrată așa cum a fost stabilită în februarie 1813⁶⁷.

Opoziția română ce se formase împotriva lui Harting trimitea și ea petiții guvernului central. Pe bună dreptate, boierii se temeau că Harting le va îngrădi statutul special de care se bucurau în cadrul imperiului și își dădeau seama că dacă solicitările lui ar obține răspuns favorabil puterea lor ar fi grav afectată. Opoziția i-a înmănat lui Bodoni trei scrisori pe care să le transmită Consiliului de Miniștri, contelui Saltîkov și țarului Alexandru I. Mitropolitul a trimis toate cele trei petiții la Sankt Petersburg prin intermediul Sfântului Sinod. Anticipând acuzațiile lui Harting, boierii români își apărau obiceiurile, legile și etica administrativă. Ei îi scriau țarului: „Întoarce-ți, augustule Monarh, urechea și privirea de la cei ce ne consideră dușmani, căci românii îți vor face voia plini de dăruire. Cei (românii) aflați sub jugul otoman își caută la Tine mângâierea și vor să îți fie supuși pentru a avea un singur stăpânitor ortodox pe pământ și un singur Dumnezeu în Ceruri”. Același ton îl adoptau și în scrisoarea către Saltîkov, președintele Consiliului de Miniștri. Aici, după ce luau apărarea obiceiurilor lor aparte, reaminteau faptul că țarul l-a trimis pe Ciceagov în Basarabia pentru a forma o administrație care să respecte tradițiile, legile și privilegiile locale. Dezordinea care a urmat nu era o consecință a greșelilor făcute de români, ci mai degrabă a bolii lui Sturdza și a faptului că Harting nu înțelegea corect situația⁶⁸.

În fața unor asemenea petiții, Harting a avut prea puțin succes. În 1815 și 1816, guvernul central nu putea face decât să privească plin de compasiune situația dificilă în care se afla Harting și să încerce să colaboreze cu boierii. În timpul războiului, în Principate nu existase alternativă. Politica de autonomie avea să

65. *Ibidem*, pp. 226-232.

66. *Ibidem*, p. 246.

67. Nacco, p. 127.

68. *Ibidem*, pp. 127-129.

continue în Basarabia încă un deceniu. Observatori avizați, precum Svinin și Baikov, puteau identifica abuzurile, ca și Harting, însă cu toții erau de acord că instaurarea imediată a unui sistem administrativ similar celui care funcționa în guberniile interne era imposibilă.

Blocajul administrativ continua. În majoritatea cazurilor, boierii români nu țineau seama de ordinele directe ale lui Harting. Cererile făcute de acesta la Sankt Petersburg fuseseră toate respinse și, în ochii lor, acesta era un indiciu al puterii pe care o deținea. Tot ce putea face era să se ocupe de probleme concrete, de detaliu, cum ar fi repararea rețelei de drumuri, începerea construcției unor spitale, încercarea de a-i supraveghea pe ispravnici și instituirea unui cordon de carantină eficient⁶⁹. Harting a încercat de asemenea să înființeze postul de procurator provincial în care să-l numească pe A.P. Iușnevski, un apărător al drepturilor bulgarilor; însă și acest efort a eșuat⁷⁰.

Deși, confruntat cu atâtea dificultăți, Harting a făcut totuși îmbunătățiri semnificative în Basarabia, însă lucrurile avansau într-un an cât ar fi trebuit să avanseze într-o zi. Împovărat de boală, sabotat de o boierime necooperantă și lucrând cu un sistem bilingv, bilegislativ și bietic, generalul s-a chinuit în cei trei ani petrecuți în funcție să pună oblastia pe o temelie bine organizată. La sosirea lui Svinin în 1815, Harting era deja bolnav de cinci luni, timp în care administrația fusese condusă de „câțiva funcționari din biroul guvernatorului... care au luat în mâinile lor toată puterea asupra tuturor regiunilor oblastiei”⁷¹.

În sfârșit, pe 22 februarie 1816, Consiliul de Miniștri s-a ocupat de o moțiune a lui Viazmitinov privind trimiterea în Basarabia a unui funcționar public superior care să rezolve problemele oblastiei. Acestui reprezentant oficial urmau să i se acorde puteri depline pentru a instaura o nouă ordine administrativă, sub supravegherea unui comitet format din boieri locali și consilieri ruși. Guvernatorul civil al guberniei Ekaterinoslav, I.H. Kalagheorghe, a fost numit de Arakceev, confirmat de Consiliu și trimis la Chișinău, unde avea să fie direct subordonat generalului A.N. Bahmetiev, guvernatorul militar al Podoliei. Kalagheorghe era acceptat de boierii români și numirea lui constituia un eșec temporar al planurilor lui Harting⁷².

În primii patru ani de după războiul ruso-turc, practicile „turcești” funcționau în paralel cu cele ale învingătorilor⁷³. La capătul acestui interval, rușii câștigaseră războiul cu Napoleon și își puteau în sfârșit îndrepta atenția către problemele complexe pe care le punea administrarea internă a celui mai mare stat din lume.

69. *Ibidem*, pp.130-131.

70. *Ibidem*, pp.131-132.

71. *Ibidem*, p. 131.

72. *Ibidem*, pp. 134-135.

73. M. Bugnion, *La Bessarabie Ancienne et Moderne* (Lausanne, 1846), p. 51.

Deși situația haotică din Basarabia era o chestiune minoră în comparație cu dificultățile de ordin economic și social cu care se confrunta imperiul, observațiile lui Baikov, Harting și Svinin au contribuit din plin la contrazicerea predicțiilor destul de optimiste pe care le făcuse amiralul Ciceagov.

VI. Efectele a patru ani de autonomie

În 1816, Basarabia avea încă toate caracteristicile unei provincii de frontieră. Era un loc de trecere, unde exercitarea efectivă a puterii nu avea nimic de-a face cu liniile trasate pe hartă : rușii luaseră Basarabia de la turci în 1812, însă cultura și politica românilor erau dominante. Exceptând acele acțiuni în care s-a folosit forța brută, cum ar fi cordonul de soldați ruși organizat în 1813, românii dețineau controlul în această regiune vag definită de politica administrativă rusească. Pentru boieri, schimbarea de stăpân însemna o oarecare eliberare, ofițerul de legătură rus de la Chișinău putând fi tratat cu un dispreț ce le-ar fi fost fatal în vremea fanarioților. Sub un stăpân mai blând, care pretindea mai puține taxe, ei au căpătat mai multă independență în administrarea propriilor afaceri. Pentru țărani, trecerea la stăpânirea rusească însemna, pe lângă aceeași nobile lăcomă ca și înainte, și teama de iobăgie.

Într-un fel, în primii patru ani politica administrativă dusă de Rusia în Basarabia a fost caracterizată de lipsa unei strategii. După ce a fost stabilit statutul autonom al provinciei, rușii păreau să nu mai aibă nici o influență asupra noilor supuși. Această „politică” era justificată de faptul că guvernul central se concentra asupra războiului cu Napoleon și de promisiunile făcute partizanilor lor în cursul războaielor anterioare cu turcii. A-l critica pe Ciceagov de lipsă de realism ar însemna să scăpăm din vedere esențialul : rușii nu aveau altă alternativă decât să lase puterea în mâinile românilor. A-i critica pe boieri pentru rapacitatea lor nu s-ar justifica decât dintr-un foarte îngust punct de vedere moral. Planurile lui Ciceagov presupuneau ca românii să treacă peste noapte de la practicile cinice din vremea fanarioților la statutul de cetățeni ai imperiului. Deci, amiralul nu putea decât să spere.

Sturdza și Harting au moștenit o situație imposibilă și primul dintre ei a ales să se retragă din cauza vârstei înaintate. Cel de-al doilea nu putea reacționa decât cu groază. Dusesse o viață de antrenamente militare, într-o societate foarte organizată, și era prea puțin pregătit pentru ceea ce-l aștepta la Chișinău. Sperând că va putea aplica proiectele Rusiei în cazul românilor nu făcea decât să apere un fel de viață pe care îl știa funcțional. Atunci când apăra privilegiile românilor, Gavriil acționa cam din aceleași considerente. Victoria îi aruncase pe toți participanții pe aceeași scenă, cea a Basarabiei, și cei care fuseseră aliați pe timp de război nu erau neapărat colaboratori pe timp de pace.

CAPITOLUL 5

„Constituția” Basarabiei : 1816-1818**I. Modul de abordare a problemei basarabene
de către conducerea imperiului**

În 1816, oficialii de la Sankt Petersburg puteau în sfârșit să-și îndrepte atenția asupra schimbărilor ce se impuneau în administrația Basarabiei. Le era limpede faptul că administrarea haotică a noii provincii nu ajuta nici la creșterea bunăstării populației locale și nu servea nici intereselor imperiului. Obiectivele amiralului Ciceagov, deși laudabile, nu fuseseră îndeplinite. Nici Scarlat Sturdza, nici generalul Harting nu puteau conduce administrația Basarabiei în forma concepută de Ciceagov. Trebuia creată o structură mai riguroasă, în cadrul căreia rușii să controleze ambițiile boierilor.

Războaiele napoleoniene o dată încheiate, țarul se putea concentra suficient asupra Basarabiei. Scăpat acum de obligația de a readuce echilibrul în Europa și intrigat de scrisorile lui Gavriil, Alexandru le-a poruncit subordonaților săi să găsească un mijloc de a integra mai eficient Basarabia în imperiu, păstrându-i în același timp structurile culturale, sociale și politice specifice. Pentru rezolvarea acestei probleme administrative dificile nu se putea baza decât pe militari și de data aceasta generalul A.N. Bahmetiev, guvernator militar general al Podoliei, a fost cel care a primit însărcinarea de a instaura în provincie o administrație nouă și dreaptă. De asemenea, el a primit ordinul de a începe pregătirea unui document care să reprezinte legea fundamentală a Basarabiei și de a menține statutul special al provinciei în cadrul imperiului.

Bahmetiev a început să aducă îmbunătățiri administrației din Basarabia bucurându-se din partea Sankt Petersburgului de o autoritate și un sprijin sporite. Și el s-a lovit de aceleași probleme ca și predecesorii săi în ultimii zece ani, în timpul ocupației Principatelor și a administrării Basarabiei. Victoria boierilor români în fața generalului Harting i-a determinat pe aceștia să fie și mai hotărâți să-și păstreze poziția. În timp ce se ocupa de reforma administrației locale, Bahmetiev supraveghea și redactarea regulamentului privind organizarea Basarabiei. El a

numit un grup de funcționari ruși și de boieri români care să cerceteze precedentele juridice și administrative pe care avea să se bazeze „constituția” provinciei. Starea de confuzie în care se găseau codurile românești și domniile dezorganizate din secolul anterior îngreunau activitatea comisiei. Munca aceasta lentă și minuțioasă îi plictisea pe români și mulți dintre cei numiți nu participau activ la redactarea proiectului, astfel că până la urmă regulamentul a fost scris de funcționarii ruși.

„Constituția” din 1818 era o încercare curajoasă și idealistă de a păstra caracteristicile de bază ale structurilor sociale și politice românești în cadrul sistemului rusesc și constituie un exemplu interesant pentru experimentele federaliste ale țarului Alexandru. Codul menținea majoritatea instituțiilor românești și introducea un control mai riguros al rușilor asupra conducerii locale. Erau tratate aici foarte pe larg toate nivelurile activității administrative din provincie, de la hotărnicii până la definirea drepturilor de bază ale locuitorilor; era un ultim efort al rușilor de a sincroniza instituțiile sociale și politice românești cu structura administrativă a imperiului. În ceea ce-l privește pe țar, structura federalistă îi oferea o soluție satisfăcătoare la problemele de administrație internă ale Rusiei. Responsabilitatea locală însemna mai puțin personal și mai puțini bani ceruți de la capitală și, în același timp, satisfacerea cererilor liderilor locali.

Totuși, experimentul din Basarabia a arătat care sunt slăbiciunile planului federalist. Conducerea locală nu a mai fost încurajată să acționeze într-un mod pe care rușii l-ar fi considerat responsabil. Regulamentul din 1818 a ilustrat foarte bine reacția guvernului central la expansiune, însă nu a ținut seama de experiența unui întreg deceniu.

II. Guvernarea generalului A.N. Bahmetiev și pregătirea „constituției” din 1818

După zece ani în care au lucrat cu structuri administrative practic neschimbate în Principate și în Basarabia, în 1816 rușii au început să acorde o mare atenție problemelor legate de organizarea unei administrații sistematice în noua provincie. Haosul administrativ din perioada Sturdza-Harting a demonstrat Sankt Petersburgului că e nevoie de o schimbare. Guvernul central și-a dat seama că era nevoie de reforme pentru a rezolva conflictele care făceau atât de dificilă administrarea zonelor de frontieră.

Generalul A.N. Bahmetiev a supravegheat încercarea de reformă a structurii politice din Basarabia în perioada 1816-1820. Țarul îi poruncise explicit să coordoneze activitățile boierilor pământeni și ale funcționarilor ruși, să amelioreze starea socială și economică a oblastiei și să pregătească un regulament

pentru Basarabia, sub un nou regim. Acest respectabil veteran de la Borodino ocupa postul din Podolia din 1814. Doi ani mai târziu, era numit *polnomocinîi namestnic* (viceregent plenipotențiar) al Basarabiei. Pentru a-și putea duce la îndeplinire numeroasele și dificilele îndatoriri atribuite, el a primit o mai mare autoritate în ceea ce privește treburile locale decât avuseseră Sturdza și Harting și avea legături directe cu cei mai înalți oficiali de la Sankt Petersburg¹.

Bahmetiev a primit una dintre primele notițe privind îndatoririle sale de la Ministerul Apărării. I se spunea acolo că „locuitorii Moldovei n-au fost niciodată animați de spirit militar. Această atitudine față de chestiunile armatei le-a slăbit poziția în ultimele două secole și i-a adus în starea de dependență în care se găsesc acum. Nu se poate spera la o rapidă schimbare a acestei atitudini...”. Datorită naturii pașnice a românilor, Bahmetiev a primit ordinul direct de a-i scuti pe locuitorii basarabeni de serviciul militar pe o perioadă de timp nedeterminată și să nu-i folosească nici măcar ca străji la frontieră deoarece „probabil nici măcar un antrenament progresiv nu ar avea efect asupra lor”². Cu această observație descurajantă privind utilitatea locuitorilor Basarabiei și-a început generalul activitatea de reformă.

Din cauza problemelor dificile pe care avea să le întâmpine, generalul Bahmetiev avea legături directe cu fiecare ministru din Sankt Petersburg, pentru orice chestiune legată de Basarabia. Conte de Capodistria, care era în continuare însărcinatul special cu treburile oblastiei, i-a oferit lui Bahmetiev toate documentele importante privitoare la Basarabia.

Generalului i s-a spus să guverneze provincia pornind de la presupunerea că aceasta este distinctă și unică în felul ei și că nu va fi permisă introducerea în totalitate a legilor, metodelor și privilegiilor rusești. Împreună cu asistentul său special, I.H. Kalagheorghe, Bahmetiev a început să organizeze departamentul juridic și să armonizeze oarecum administrația din Basarabia cu celelalte administrații provinciale din imperiu. Misiunile generalului erau suficient de importante pentru ca acestuia să i se permită accesul direct la împărat; pentru aceasta el trebuia să scrie „*po Bessarabii*” pe toate documentele trimise lui Alexandru³. La rândul lui, împăratul urma să comunice direct cu generalul. Încă de la început, Bahmetiev s-a bucurat de mai multă putere la nivel local, de o mai mare susținere oficială și de o mai mare prioritate acordată activității sale decât bietul Harting, având astfel șanse sporite de a face schimbările necesare în Basarabia.

1. *Russkii Biograficeski Slovar* (Sankt Petersburg, 1897), pp. 600-601.

2. *Sobranie zakonov i postanovlenii do ceastii voennago upravleniia otnosiașcihsia*, vol. 2 (Sankt Petersburg, 1816), pp. 165-167. Fragment din aprobarea imperială, 21 mai 1816; ordin servind *polnomocinîi namestnic*-ului din Basarabia drept îndreptar pentru formarea administrației Basarabiei.

3. *Ibidem*, p. 188, Instrucțiunile Comitetului de Miniștri către A.N. Bahmetiev, 26 mai 1816.

La sosirea lui la Chișinău, condițiile erau aceleași ca și la venirea lui Harting. Într-o scrisoare trimisă în iunie, Capodistria îi descria lui Bahmetiev situația Basarabiei. El scria că îl preocupase încă din 1812 modul în care au început, s-au derulat și au eșuat ulterior activitățile administrației provizorii a Basarabiei. Capodistria spunea că obiectivele lui imediate fuseseră de a face din Basarabia patria românilor și refugiaților din teritoriile otomane și o bază solidă a viitoarelor acțiuni ale Rusiei în Balcani. Nici unul dintre scopuri nu fusese atins ; în schimb, abuzurile din cei patru ani anteriori au avut efecte opuse celor dorite de Capodistria. El nota că dezamăgirea finală o suferise citind rapoartele despre fuga țăranilor peste Prut. După ce identifica racilele oblastiei, el îl sfătuia pe Bahmetiev să nu uite că reformele trebuiau să respecte caracterul național al Basarabiei. Cu excepția acestei singure îngrădiri, generalul era liber să facă tot ce credea de cuviință pentru a întări administrația de la Chișinău și a angaja mai mulți funcționari calificați în administrație. Pe parcursul scrisorii sale, Capodistria îl avertiza pe Bahmetiev că va avea de-a face cu un popor cu educație „românească, adică turcească”⁴.

Bahmetiev a continuat tradiția militarilor implicați în controlarea treburilor civile prin puterea pe care o aveau asupra guvernatorului civil. Ca și alții înaintea lui, Bahmetiev spera să ridice nivelul eticii administrative a boierilor români și de pe poziția puternică pe care o ocupa avea șanse mai mari să facă această schimbare. După patru ani de eforturi, acest „om milităros, cinstit, amabil și poate chiar înzestrat” făcuse doar cu puțin mai mult decât predecesorii lui pentru a îmbunătăți condițiile din *oblastie*, iar obiectivele lui Capodistria nu erau mai aproape de a fi împlinite⁵.

Principalul obstacol întâmpinat de Bahmetiev – refuzul boierilor de a-și schimba comportamentul – a continuat să-i submineze încercările de reformă vreme de patru ani. În timpul mandatului generalului, românii și apărătorul drepturilor lor, Gavriil Bănulescu Bodoni, au căpătat o și mai mare putere în diverse segmente ale administrației și, după ce rezistaseră atacurilor lui Harting în 1814-1816, și-au reîntărit poziția grație promisiunii țarului Alexandru că statutul special al provinciei va fi păstrat.

În mesajul său către Gavriil, redactat ca răspuns la scrisorile boierilor de apărare împotriva acuzațiilor lui Harting, Alexandru scria că, o dată cu intrarea lor în Imperiul Rus, locuitorii își câștigaseră dreptul de a se bucura de toate avantajele „ce puteau fi așteptate din partea unei administrații ce guvernează conform preceptelor Sfintei Noastre Credințe”. Țarul îi reamintea lui Gavriil că

4. Krijanovskaia și Ruseev, pp. 204-206. Instrucțiunile contelui Capodistria către A.N. Bahmetiev cu privire la problemele administrării Basarabiei, 4 iunie 1816, Sankt Petersburg.

5. Vighel, p. 4.

administrația sa era provizorie și experimentală pentru ca rușii să poată învăța din experiență cum să guverneze Basarabia și nota că prelungise perioada de trei ani de scutire de taxe pentru a ajuta oblastia să recupereze pierderile din timpul războiului. „Însă, spre marele meu regret, știu sigur că dorințele mele nu au fost îndeplinite și că, mai ales în ultima vreme, tulburările s-au intensificat considerabil, astfel că multe familii nevinovate și-au părăsit căminul pentru a se refugia de cealaltă parte a frontierei”. Deși primii patru ani au fost dificili, țarul a promis că va oferi „locuitorilor Basarabiei viitorul pe care și-l doresc; voia lor coincide cu a mea”. Bahmetiev urma să pună în aplicare intenția pe care țarul o făcuse cunoscută lui Gavriil, „de a da (Basarabiei) o administrație civilă în conformitate cu morala, obiceiurile și legile provinciei”⁶.

Pentru prima dată, legământul de credință general față de țar a fost făcut de boieri în fața lui Gavriil la Chișinău, în decembrie 1816. Țarul a primit o dată cu jurământul și asigurarea că întreaga populație se alătură obligațiilor sfinte ce i se impun. Semnarea legământului i-a ajutat pe ruși și să-și facă o primă idee mai cuprinzătoare despre numărul și starea boierilor. După jurământ, s-a făcut în sfârșit un recensământ complet, care a oferit administrației o bază statistică mai exactă de la care să pornească⁷.

Rușii s-au ocupat și de alte aspecte pentru a instaura o conducere mai bine organizată. Kalagheorghe a colaborat eficient cu boierii basarabeni și a înființat un comitet al celor mai „înțelepți” boieri pentru a-l ajuta pe Bahmetiev să formeze o administrație autonomă în sânul imperiului. Generalul avea mai multă putere decât avusese Harting și nu trebuia să ceară mereu instrucțiuni de la Sankt Petersburg. Acest nou mod de lucru promitea soluții mai rapide și mai eficiente la problemele legate de crearea unei noi structuri.

Administrația din februarie 1813 a fost înlocuită de fapt cu o nouă administrație provizorie formată din boieri români și funcționari ruși. Kalagheorghe a rămas în continuare guvernator civil. Putea lucra mai bine cu românii datorită originii sale grecești și a cunoașterii obiceiurilor regiunii. Noul consiliu a pus la punct o agendă de lucru care cuprindea compilarea unei baze legislative pentru administrarea Basarabiei, afirmarea drepturilor și privilegiilor locuitorilor și o mai strictă reglementare a politicii fiscale a oblastiei⁸. Consiliul condus de Kalagheorghe funcționa deja la sosirea lui Bahmetiev la Chișinău⁹ și în perioada imediat următoare acesta s-a bucurat de un sistem cu care era mult mai ușor de lucrat decât fusese în anii anteriori. Kalagheorghe pusese puțină ordine în comitetul

6. Mesajul lui Alexandru I către Gavriil Bănulescu Bodoni, 1 aprilie 1816. *Cetenia v Imperatorskom Obșcestve Istorii i Drevnostei Rossiskih pri Moskovskom Universitet*, 1875, 1, pp. 157-158. Krijanovskaia și Ruseev, pp. 140-142.

7. Skalkovski, II, p. 432.

8. *Ibidem*, pp. 431-433.

9. *Ibidem*.

provizoriu, iar arhiviștii și secretarii pregătiseră o bază documentară pentru noua organizare a oblastiei¹⁰.

În vara aceluiași an a început rezolvarea problemelor Basarabiei, iar guvernatorul civil și Bahmetiev au făcut primii pași în direcția instaurării unei administrații eficiente. La venirea toamnei, entuziasmul de scurtă durată pe care îl dovediseră boierii pentru munca administrativă a pierit și pașii făcuți în direcția dezvoltării au rămas doar eforturi temporare, fără efecte benefice vizibile în următorii patru ani¹¹.

În ceea ce privește etica administrativă, standardele morale și tranzacțiile financiare, Bahmetiev a întâmpinat aceleași probleme ca și Harting. Dificultățile de care s-a ciocnit după ce și-a început efectiv activitatea de administrare a oblastiei proveneau din faptul că boierii cu care lucra priveau administrația ca pe o cale de a-și păstra sau de a-și extinde proprietățile.

Eficacitatea activității lui Kalagheorghe și a consiliului a scăzut, discuțiile prelungindu-se până în 1817. Administrația provizorie, formată din membri ruși și români, se ocupa de diferite aspecte privind reforma sistemului ispravnicilor și efectua munca lentă, de precizie, care stătea la baza noului cod de guvernare a Basarabiei¹². Pe măsură ce lunile treceau, era tot mai limpede că oficialii ruși erau principala forță din spatele activităților de guvernare a provinciei.

La început, Bahmetiev nu și-a dat seama cum stau lucrurile cu administrația provizorie și și-a făcut mari speranțe în legătură cu activitatea acesteia. Într-o scrisoare către țar, el scria că „am instituit o administrație provizorie (pentru a pune capăt) opresiunii îngăduite aici, manifestată prin încălcarea drepturilor locuitorilor, cu precădere ale oamenilor simpli”. El se plângea că situația poporului nu putea fi îmbunătățită fără o schimbare majoră în administrația de la nivel local, „atât de strâns legată de interesul personal al ispravnicilor”. Generalul voia să realizeze o administrație „bazată pe legi, care să garanteze libertatea oamenilor” și să organizeze o operațiune de inspectare a activităților ispravnicilor pentru a îngrădi abuzurile acestora. Bahmetiev îi mai spunea țarului că intenționează să efectueze un studiu minuțios asupra structurii fiscale și să reorganizeze centrele de carantină, posturile de frontieră, sistemul de percepere a taxelor și sistemul poștal¹³.

Ducerea la îndeplinire a acestui plan ambițios și a ordinelor anterioare ale țarului, ar fi pus la încercare și un corp legislativ cu experiență. Comitetul, cu cei zece membri ai săi, aleși dintre boierii români și consilierii ruși, nu era, în

10. Nacco, pp. 142-143.

11. N. Varadinov, „Istoriia Ministerstva Vnutrennih Del (1815-1816)”, în *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, partea 32, 1858, pp. 202-203.

12. Nacco, pp. 152-153.

13. A.N. Bahmetiev către Alexandru I, 7 iulie 1816. „Doneseniia po upravleniiu Bessarabskoiu Oblastii polnomocinago Bessarabskoi Oblasti General-Leintenant Bahmetieva”, partea a 7-a, în *Sbornik Istoriceskikh Materialov izvlecennîkh iz arhiva ego Imperatorskago Velicestva sobstvennoi ego Imperatorskago Velicestva Kanțeliarii* (Sankt Petersburg, 1895), pp. 301-304.

mod clar, la înălțimea misiunii de realizare imediată a acestor reforme. Stânjeniți de lipsa birourilor permanente pentru funcționari, arhiviști, traducători și secretari, membrii Comitetului se mutau de la reședința unui boier la reședința altuia, până când au închiriat casa unui boier pământean. Însă crearea unui sediu permanent nu a adus după sine și o îmbunătățire semnificativă a eficienței administrației provizorii¹⁴.

Una dintre cele mai mari nedreptăți privea modul în care mulți dintre țărani și dintre micii boieri intrau în categoria scutelnicilor. După cum arătam înainte, un individ împovărat de dări era eliberat de toate obligațiile sale fiscale dacă renunța la libertatea sa de mișcare și intra în serviciul unui mare boier. Bahmetiev considera că această practică genera două probleme mari ale oblastiei: institua o formă de cvasiobie în Basarabia și sporea povara fiscală de pe umerii celorlalți locuitori. Viceregentul – *polnomocinii namestnic* – a început imediat să cerceteze cauzele răspândirii galopante a acestui fenomen și a aflat că Harting îngăduise creșterea numărului de scutelnici din cauza dorinței multor nobili de a avea mai mulți lucrători și a multor țărani de a scăpa de plata dărilor către ispravnici. Bahmetiev a acționat imediat și a abolit această practică. Astfel, prin Regulamentul de organizare a Basarabiei din 1818, generalul reușea să pună capăt măcar unei nedreptăți¹⁵. Era, din păcate, una dintre puținele forme de abuz ce aveau să fie abordate atât de eficient.

Speranțele ambițioase ale generalului privind o coaliție guvernamentală formată din boieri și ruși au fost repede spulberate, boierii nemanifestând nici o dorință de a se ocupa de treburile administrative. La prima întâlnire cu Bahmetiev, aceștia fie au lipsit, fie au adormit în timpul discuțiilor. În consecință, numărul treburilor nerezolvate a crescut și procesul decizional a fost blocat.

Bahmetiev s-a plâns țarului de lentoarea procedurilor juridice din primul departament al administrației. Analizând cauzele cărora se datora supraaglomerarea calendarului tribunalului, el a aflat că în majoritatea cazurilor era vorba despre probleme de hotărnicie, de dispute legate de drepturile fiscale ale diferitelor categorii sociale, de litigii fiscale și de ineficiența și corupția funcționarilor din tribunale. Generalul recomanda o restructurare totală a sistemului juridic pentru că, în lipsa unor reforme, oamenii vor continua să „geamă sub apăsarea acestei nedreptăți” și caracteriza administrația civilă ca o forță negativă care, nereușind să facă față problemelor regiunii, i-a silit pe mulți să „fugă înapoi (peste Prut)...”¹⁶.

De-a lungul anului 1817, administrația civilă și-a continuat activitatea poticnindu-se. Cum membrii administrației provizorii nu erau decât rareori prezenți la

14. Nacco, p. 154.

15. A.N. Bahmetiev către Alexandru I, 24 iulie 1816, Chișinău. *Doneseniia...*, pp. 304-306. Scrisoare urmată de o tabelă cu categoriile de supuși din Basarabia, pp. 308-321.

16. A.N. Bahmetiev către Alexandru I, 12 august 1816, Chișinău. *Doneseniia...*, pp. 323-334. Nacco, pp. 155-156.

posturile lor, funcționarii și secretarii erau singurii care reușeau să mențină în mișcare mașinăria guvernamentală. Președintele comitetului, Kalagheorghe, a încercat, fără succes, să corecteze atitudinea nonșalantă pe care o aveau boierii față de funcțiile lor. Bahmetiev nu-și putea dedica tot timpul treburilor Basarabiei deoarece era în continuare guvernatorul regiunii Podolia; singurul lucru pe care-l putea face era să îl determine pe președintele administrației provizorii să frecventeze întâlnirile guvernamentale. În ciuda aluziilor și amenințărilor subtile, boierii, nefiind obișnuiți cu disciplina cotidiană pe care o presupune munca de birou, au continuat să lipsească de la ședințe.

În încercarea sa de a stimula activitatea administrației provizorii, Bahmetiev a reorganizat instituția, reducând numărul membrilor diverselor comitete, conferind o autoritate sporită președintelui și vicepreședintelui și impunând un program regulat pentru discutarea problemelor. Chestiunile judiciare aveau să fie discutate marțea și sâmbăta, iar în restul săptămânii urma să se lucreze în cadrul Comitetului la conceperea noii structuri a oblastiei. Pentru supravegherea lucrărilor veșnic ineficientei adunări generale, urmau să fie numiți trei oficiali a căror responsabilitate era aceea de a încuraja participarea la ședințele care se desfășurau o dată la două săptămâni¹⁷.

Boierii pământeni nu erau nici pregătiți și nici îndeajuns de disciplinați pentru munca serioasă și minuțioasă pe care o presupunea conceperea structurii noii oblastii și integrarea ei în sistemul juridic rusesc. După cum am menționat deja, erau incapabili să se ocupe de treburi economice și fiscale profitabile, dar mai monotone. Chiar și în cadrul noului sistem, mai bine organizat, mulți dintre membrii administrației nu mergeau la biroul lor pentru a-și îndeplini obligațiile. După doi ani de eforturi intense, Kalagheorghe s-a declarat învins și a cerut permisiunea de a se retrage în gubernia Ekaterinoslav. El a fost înlocuit de doi funcționari ruși, K.A. Katakazi și F.I. Nedoba. Katakazi a preluat departamentul juridic, iar Nedoba a devenit președintele Comitetului Provizoriu. Văzând cât de puțin le surâdea boierilor ideea unei autoguvernări bazate pe un sistem organizat, Katakazi i-a avertizat că fie își îndeplinesc îndatoririle, fie își pierd autoritatea asupra propriilor afaceri. Muștrarea i-a afectat prea puțin pe boieri, aceștia continuând să lucreze la fel de ineficient și sub conducerea lui Katakazi ca și sub cea a lui Kalagheorghe. Nedoba a întâmpinat și el aceeași lipsă de colaborare.

S-a făcut și o încercare de a reveni la notarea prezenței la fiecare ședință și raportarea motivelor de absență, dar fără mare rezultat. Secretarii și funcționarii care prezidau întâlnirea erau de cele mai multe ori singurii prezenți. În sfârșit, în decembrie 1817, Katakazi a devenit guvernator civil al Basarabiei și a început munca de compilare a noului regulament de organizare a oblastiei basarabene¹⁸.

17. Nacco, pp. 156-157.

18. *Ibidem*, pp. 157-158.

III. Redactarea Regulamentului

Cea mai explicită formulă de organizare a Basarabiei datează din 1818, la șase ani după anexare. Codul era rodul colaborării dintre cei mai luminați boieri locali și oficialii ruși de la Chișinău. Cei doi ani de muncă la acest proiect ar fi trebuit să fie o extraordinară fuziune între cutuma românească și forma rusească, însă, deoarece boierii pământeni din consiliu nu își îndeplineau obligațiile, documentul a fost rezultatul cercetărilor înverșunate ale lui Katazi și Nedoba și al muncii de redactare a lui G. Krinițki. Acesta din urmă a întocmit cea mai mare parte a documentului în calitate sa de șef al biroului viceregentului, pornind de la datele incomplete strânse de cei doi superiori ai săi, presat de un termen limită irealist și fără a poseda o cunoaștere exactă a situației din Basarabia. Astfel, Regulamentul avea extrem de multe imperfecțiuni. Totuși, dacă avem în vedere obstacolele întâmpinate de ruși, el constituie totuși o realizare majoră. Vighel spunea că țarul a observat neajunsurile lucrării și a preferat să îl aprobe doar, fără a-l ratifica, și să încerce să îl folosească experimental pentru ca imperfecțiunile să nu se manifeste în practică¹⁹.

Regulamentul încuraja același spirit tolerant pe care, de nevoie, îl arătaseră rușii în relațiile din ultimii zece ani cu românii. Bahmetiev primise instrucțiuni de la țar să considere Basarabia ca o oblastie separată și deosebită, care „nu se află în același fel de relație de dependență ca și provinciile rusești interne”²⁰. Suveranul își ținea promisiunea făcută mitropolitului Chișinăului și Hotinului, Gavriil Bănulescu Bodoni, de a administra Basarabia în conformitate cu legile, obiceiurile și drepturile autohtone. La urma urmei, după cum spunea Gavriil, Basarabia era „o fostă colonie romană”²¹. Regulamentul proteja statutul special ocupat de provincie în cadrul Imperiului Rus.

Punctul de vedere al românilor – „aici n-a fost niciodată administrație turcească” – s-a dovedit corect²². Ei își afirmău astfel credința că administrația lor se baza exclusiv pe tradițiile juridice și instituționale romane. Rușii s-au angajat să infirme această idee arătând că modul de guvernare al românilor e mai apropiat de cel turcesc decât de cel apusean. De-a lungul secolului al XIX-lea, ei au afirmat că, teoretic, Codul lui Iustinian exista în Principate, dar că degenerase în cursul veacurilor de ignoranță, de aplicare a obiceiului pământului și de

19. A.N. Bahmetiev către Alexandru I, 12 august 1816, Chișinău. *Doneseniia...*, pp. 323-332.

Vighel, p. 4. Nacco, pp. 157-158.

20. Nolde, p. 286.

21. L.A. Casso, *Vizantiiskoe Pravo v Bessarabii* (Moscova, 1907), p. 8.

22. Z.C. Arbure, *Basarabia în secolul al XIX-lea* (București, 1898), p. 537.

corupție și în realitate nu prea mai influența practicile juridice din Basarabia²³. Pentru a respinge acuzația că românii nu au legi codificate, în 1818 boierii au considerat că e suficient să menționeze activitatea de codificare ce se desfășura în Moldova și să se declare familiarizați cu codul respectiv. Ei își întăreau argumentele prezentând exemple de compilații românești de legi realizate între secolul al XIV-lea și secolul al XVII-lea. Raționamentele lor au funcționat, astfel că Gavriil îi scria țarului elogiindu-l pentru „mila nemărginită” pe care a arătat-o „îngăduindu-ne (locuitorilor Basarabiei) să ne slujim de obiceiurile și legile noastre, vechi de aproape patru veacuri”²⁴.

Faptul că argumentele lor aveau mai degrabă o importanță științifică decât una practică nu i-a influențat prea mult pe cei care au compilat codul din 1818. Orice caracteristică specifică unei societăți bazate pe domnia legii aproape dispăruse în veacul trecut, lucru pe care îl dovedea activitatea boierilor în cadrul administrației locale în primii patru ani. Orice atitudine de răspundere colectivă și de corectitudine, atât de importante pentru o guvernare sistematică, lipsea în cazul boierilor români din Basarabia. Obiceiul pământului, preluat cu precădere din tradiția orală, era folosit de cei puternici pentru a-și justifica stăpânirea opresivă²⁵.

Când a auzit ce anume conține „constituția”, generalul I.V. Sabaneev i-a scris o scrisoare de protest viitorului guvernator al Basarabiei, M.S. Voronțov. „În Basarabia, Bahmetiev coordonează redactarea unei constituții. Boierii, ființe meschine și fără inimă, nu vor face cu siguranță nimic bun, mai ales dacă această constituție va deveni un mijloc de a perpetua despotismul atroce și robia care au dăinuit în regiune până în ziua de azi”²⁶.

O primă versiune a proiectului lui Bahmetiev a apărut în aprilie 1817. Se menționa în ea că statutul special al boierilor va fi menținut, că centrul administrativ se va afla la Tighina și că oblastia va fi împărțită în șase ținuturi. Această versiune prevedea o administrație centrală mai puternică decât cea care funcționa începând cu anul 1812. Cea mai mare autoritate urma să o aibă *Sfatul Suprem al Oblastiei*, format dintr-un președinte, un guvernator civil, un viceguvernator, un secretar și patru reprezentanți ai nobilimii locale. Hotărârile privind chestiunile administrative, fiscale, executive și juridice aveau să se ia cu majoritate de voturi, existând și drept de apel pentru părțile nemulțumite. De problemele cotidiene aveau să se ocupe două departamente : primul însărcinat cu chestiunile

23. Casso, *Vizantiiskoe Pravo*, pp. 14-21. Vezi de asemenea articolul despre legile locale din Basarabia („Bessarabian Local Laws”), în *Ențiklopediceskii Slovar* (Brockhaus-Efron), vol. 3a (Sankt Petersburg, 1891), pp. 604-605.

24. Casso, *Vizantiiskoe Pravo*, p. 17, nota de subsol 2.

25. *Ibidem*, pp. 21-28 și 33.

26. Generalul I.V. Sabaneev către M.S. Voronțov, 18 mai 1817, Tiraspol, *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 39 (Moscova, 1893), p. 444.

civile și fiscale, iar cel de-al doilea însărcinat cu cele juridice. Cele două secțiuni administrative aveau să lucreze în strânsă legătură cu Sfatul Suprem al Oblastiei. Activitatea urma să se desfășoare atât în rusă, cât și în română, iar hotărârile aveau să fie luate tot cu majoritate de voturi, cu asistența unor consilieri ruși. Urmau să se aducă îmbunătățiri câtorva dintre birourile auxiliare care se ocupau de hotărnicii, de asistență medicală și de arhitectura oblastiei. Și, cel mai important, conform acestei prime versiuni, ispravnicii aveau să fie puși sub stricta supraveghere a guvernatorului de ținut, dar chiar și așa își păstrau competențele extinse pe care le aveau și înainte. Tuturor categoriilor sociale li se garantau drepturile și privilegiile, iar libertatea personală a țăranilor era menținută. Comerțul urma să se desfășoare conform legilor rusești. Membrii nobilimii își păstrau dreptul de a se autoadministra prin intermediul celor aleși de ei²⁷. Atunci când încercase să aducă sistemul administrativ din oblastie mai aproape de structura celui din imperiu și de a pune ispravnicii sub o supraveghere mai atentă, Ciceagov nu abordase problemele regiunii în mod atât de amănunțit ca proiectul din 1817. În versiunea finală a acestuia, comitetul lui Bahmetiev propunea un Sfat al Oblastiei încă și mai puternic pentru a asigura autonomia locală și a rezolva în același timp problema abuzurilor din administrația basarabeană.

IV. „Constituția” Basarabiei

Conform proiectului de reorganizare a Basarabiei din 1817, noua oblastie își păstra autonomia și primea dreptul de a-și administra ca și până atunci treburile interne, după legile, obiceiurile, practicile și privilegiile autohtone. Interesele locale continuau să ocupe un loc important în cadrul administrației deoarece în Sfatul Suprem al Oblastiei nobilii pământeni erau majoritari. Sfatul făcea ca forma de guvernământ a Basarabiei să fie diferită de tiparele administrative ale celorlalte provincii rusești și era unic în imperiu prin ampla sa jurisdicție și autoritate pe care o avea în privința treburilor interne ale oblastiei. Funcțiile exercitate de Sfat confereau Basarabiei cel mai înalt grad de autonomie întâlnit în provinciile sau regiunile imperiului.

Structura de bază a codului din 1817 a fost extinsă pentru realizarea Regulamentului din 1818. Dacă definim constituția așa cum era concepută de unii în Rusia de la începutul secolului al XIX-lea, putem spune că Basarabia avea o astfel de lege fundamentală. Conte P.A. Stroganov, membru al Comitetului

27. A.O. Egunov, *Proekt glavnih osnovanii k obrazovaniiu vnutrenniago rajdanskago upravleniia v Bessarabskoi oblasti*, 6 aprilie 1817, pp. 146-154.

Secret, dădea o definiție concisă : „o constituție e recunoașterea legală a drepturilor unei națiuni și a modului în care aceste drepturi pot fi exercitate...”²⁸.

În cursul domniei sale, Alexandru I a studiat posibilitățile de a aplica federalismul, având probabil în minte ca scop final acordarea acestui statut special Finlandei, Regatului Poloniei și Basarabiei. Modul în care țarul vorbea despre abordarea situației din Finlanda (1809) și Polonia (1818) sugera că, în încercarea de ridicarea nivelului de trai din Rusia, experimenta aici diverse forme de guvernământ. Ideea de a da țării sale o constituție îl atrăsese încă de pe vremea când educația lui era în mâinile republicanului Frédéric César La Harpe. Drepturile speciale pe care le-a acordat Alexandru acestor națiuni și pe care le-a menținut până la sfârșitul domniei sale au stârnit opoziția celor mai diverse medii de la Sankt Petersburg.

Menținând autonomia locală a Basarabiei, el acționa împotriva protestelor constante ale multora dintre proprii săi sfătuitori²⁹. Cea mai bună explicație pentru acțiunile sale se găsește probabil în răspunsul pe care l-a dat atunci când a fost întrebat despre generozitatea manifestată față de polonezi după 1812. El spunea că blândețea arătată polonezilor fusese „o politică dreaptă și bună”³⁰. Modul practic în care abordase problema relațiilor cu un popor oprimat care se ridicase împotriva lui în timpul invaziei lui Napoleon s-ar fi potrivit și relațiilor cu românii din Basarabia, care fuseseră partizani ai rușilor încă de pe vremea domniei bunicii lui. Regulamentul din 1818 ilustra o politică bună deoarece încerca să folosească pe timp de pace resursele și personalul unui popor străin, aflat departe de Sankt Petersburg, în interesul imperiului. După războaiele napoleoniene, Rusia nu-și putea permite să trimită o armată de funcționari la Chișinău. Alexandru a luat la cunoștință situația din sud-vestul Rusiei și a optat pentru persuasiune în locul constrângerii. Regulamentul făcea dreptate deoarece recunoaștea că Gavriil și boierii erau reprezentanții unei culturi bogate și moștenitorii unor practici administrative aparte, ce se pretau la reformă.

Țarul a aprobat ustavul pe 29 aprilie 1818, în timpul vizitei sale la Chișinău, după ce deschisese lucrările *Seimului* de la Varșovia în martie³¹. Generozitatea lui nu i-a impresionat pe prea mulți dintre funcționarii ruși direct implicați în relațiile cu boierii din Basarabia. Mai târziu, Vighel scria că privilegiile speciale acordate noii oblasti ar fi trebuit să fie genul de onoruri „destinate unui popor de seamă”. După părerea lui, de asemenea drepturi și privilegii ar fi trebuit să se bucure popoarele baltice, și nu boierii, cu versiunea lor modificată a sistemului divanului³².

28. Nikolai Mihailovici, *Graf Pavel A. Stroganov*, vol. 2 (Sankt Petersburg, 1903), p. 40.

29. A. Kizevetter, *Istoričeskie Silueti* (Berlin, 1931), p. 135. Casso, *Vizantiiskoe Pravo*, p. 5.

30. Afirmarea făcută de Alexandru I către Frederic César La Harpe la Viena în 1814, citată de N.K. Schilder, „Imperator Nikolai I i Polska”, în *Russkaia Starina*, februarie 1900, p. 293.

31. Nacco, p. 175.

32. Vighel, p. 6.

Basarabia anului 1818 e doar un exemplu minor pentru problemele grave cu care se confruntau rușii în procesul de administrare a celui mai mare stat din lume. Oficialii țariști aveau de-a face cu tradiții juridice și administrative, limbi și religii diferite peste tot la periferia imperiului. În majoritatea regiunilor, încercau pur și simplu să lucreze conform modului de guvernare local, nevoia silindu-i deseori să trateze cu toleranță diversitatea națională. Cel mai bun răspuns la această dilemă birocratică era o structură descentralizată edificatoare, însă problemele întâmpinate în timpul aplicării reformelor Ecaterinei a II-a în 1775 și 1785 demonstraseră că descentralizarea eficientă e un lucru irealizabil. Lipsa de funcționari pregătiți și lipsa, la nivel local, a unor cetățeni devotați care să-și ducă la îndeplinire îndatoririle răpea de cele mai multe ori orice șansă de succes administrației locale. La periferia imperiului se întâmpla frecvent ca armata să fie chemată în ajutorul autorităților civile, suprasolicitate.

Această situație constituia o permanentă problemă pentru țarul Alexandru I, care avea în vedere mai multe planuri de reformă. În 1809, Speranski a redactat la cerea lui o constituție, dar ea nu a fost niciodată aplicată. Alexandru și Thomas Jefferson purtau o corespondență în care abordau uneori și probleme legate de guvernarea regiunilor întinse și subpopulate. În perioada 1818-1819, N.N. Novosilțov a conceput pentru țar o constituție bazată pe o abordare federalistă. Conform acestui proiect, Rusia urma să fie împărțită în douăsprezece unități administrative, fiecare din ele, precum și orașele Sankt Petersburg și Moscova având două *Dume* bicamerale. Membrii acestora urmau să fie numiți de țar sau aleși prin sufragiu restrâns. Dumele ar fi guvernat pe baza legilor propuse de împărat cu ocazia întâlnirii lor o dată la trei ani. Din Dumele inferioare s-ar fi creat o *Dumă Imperială* care s-ar fi reunit la fiecare cinci ani și care ar fi fost la rândul ei formată din membri ai elitei cu putere riguros limitată. În 1819, țarul își manifesta intenția de a pune în aplicare un cod de legi fundamentale de îndată ce o vor permite împrejurările și cam despre aceleași planuri îi vorbea și lui Karamzin în vara lui 1825³³.

În ultimii cinci ai domniei lui Alexandru au devenit vizibile diferite aspecte ale reformei. El a numit oameni precum A.D. Balașov, P. Paulucci și M.S. Voronțov în regiuni unde puterile locale erau foarte importante, iar în Siberia Speranski a fost cel care a încercat să întreprindă o reformă a administrației locale. Regulamentul din 1818 din Basarabia și încercările ulterioare de reformă indicau faptul că Alexandru îngăduia un experiment de autonomie locală extinsă într-o formă extrem de codificată³⁴.

33. Seton-Watson, pp. 157-159. George Vernadsky, *La Charte constitutionnelle de l'Empire Russe de l'an 1820*, tradusă de Serge Oldenburg (Paris, 1933), p. 48.

34. Seton-Watson, p. 159. Verdnasky, pp. vii, 3-4, 33-34 și 35-37. Vezi de asemenea articolul „Gubernia” din *Entiklopediceskii Slovar* (Brockhaus-Efron), vol. 9a (Sankt Petersburg, 1893), p. 841. Marc Raeff, *Siberia and the Reforms of 1822* (Seattle, 1956), pp. 39-48.

Numirea lui Bahmetiev în funcția de *polnomocinfi namestnic* și unele aspecte ale Regulamentului din 1818 par să coincidă cu planul conceput de Novosilțov. Conform acestui document, pentru activitățile curente administrația avea în fruntea ei un guvernator civil subordonat guvernatorului general militar și era împărțită în două secțiuni și fiecare secțiune în departamente, iar Sfatul Suprem al Oblastiei era foarte asemănător cu comitetele locale descrise în planurile lui Novosilțov³⁵. Comparația dintre proiectul pentru o constituție a Rusiei din 1818-1819 și Regulamentul Basarabiei pune în evidență câteva diferențe, însă asemănările, întâmplătoare sau intenționate, sunt uimitoare ; aceasta indică faptul că țarul intenționa probabil să folosească acest cod din 1818 într-o plănuită reformă a imperiului. Însă până la găsirea unei dovezi clare care să stabilească legătura dintre codul basarabean și proiectul lui Novosilțov, nu se poate face nici o legătură între Regulamentul Basarabiei din 1818 și constituția plănuită de țar.

V. Regulamentul de organizare a oblastiei Basarabia

Forma finală a documentului *Ustav obrazovaniia Bessarabskoi Oblasti* ocupă cizzeci și nouă de pagini din *Colecția completă de legi ale Imperiului Rus*. Examinarea câtorva dintre cele mai importante puncte conferă o oarecare consistență încercărilor rușilor de a armoniza practicile administrative ale românilor cu cele ale imperiului. Regulamentul acordă o mare atenție practicilor locale și conține prevederi legate de administrația bilingvă și dreptul civil românesc. Sistemul social și cel fiscal erau asimilate celor din imperiu și se introducea un cod penal rusesc mai drept³⁶.

Cei care au compilat Regulamentul au pus accentul pe reforma structurii oblastiei în lumina experienței din cei zece ani anteriori. Documentul conținea articole privind structura și procedurile tribunalelor, ispravnicii și finanțarea unui număr destul de mare de birouri administrative. Cu toate acestea, chiar și dacă ar fi fost aplicate, asemenea reforme n-ar fi avut decât un efect superficial asupra problemelor oblastiei.

În preambulul Regulamentului, țarul accentua faptul că noua formă de guvernământ era provizorie și că avea să fie ratificată doar dacă se dovedea o experiență reușită³⁷. El voia să țină sub observație timp de cel puțin un an modul de aplicare a Regulamentului înainte de lua hotărârea finală privind aprobarea lui deplină. În acest preambul, adresat lui Bahmetiev, țarul afirma că proiectul fusese examinat

35. Vernadsky, pp. 229 și 235-237.

36. *Polnoe Sobranie Zakonov*, vol. 35 (Sankt Petersburg, 1830), nr. 27357, pp. 222-281 (mai jos, P.S.Z., 35).

37. P.S.Z., 35, p. 222.

de un consiliu format din persoane „cărora situația și nevoile de bază ale regiunii le sunt cunoscute”. El prevedea că, dacă Regulamentul va fi aplicat în mod corespunzător, Basarabia va prospera, sub oblăduirea unei administrații ce va deveni cunoscută pentru „liberalismul modului său de conducere” și pentru imparțialitatea riguroasă cu care va cârmui regiunea. „Oblastia basarabeană își va păstra structura sa națională și de aceea va primi o formă de guvernământ specială”. În continuare, Alexandru susținea că în cadrul noului sistem toți vor fi guvernați în mod cinstit și nu va avea de câștigat doar o pătură socială, cum fusese cazul înainte. „Va fi, mai ales pentru agricultori, începutul unei îmbunătățiri treptate a vieții. Au suferit mult timp din cauza jugului ce li s-a pus pe grumaz, din cauza intereselor personale și a ignoranței. Vigilența strictă și constantă a administrației trebuie să aibă drept scop eliberarea lor de această povară”³⁸.

După ce a trecut în revistă codul, țarul scria: „Sunt într-un tot de acord cu... desființarea categoriei scutelnicilor. Îmi place să văd în aceste acțiuni înțelepte un indiciu al mijloacelor pe care le va folosi administrația pentru a ușura acestei țări calea către iluminare”. El credea că, o dată cu reorganizarea structurii administrative a Basarabiei prin intermediul Regulamentului, soarele va străluci din nou pentru această oblastie. „Există resurse bogate. Mijloacele de exploatare sunt pregătite.” Știindu-l pe hotărâțul Bahmetiev la conducerea Basarabiei, țarul aștepta cu nerăbdare ziua în care va putea vizita provincia și vedea „la fiecare pas roadele instituțiilor create de mine și experiența scrupuloasă și meticuloasă a funcționarilor în mâinile cărora se va afla funcționarea acestora”³⁹.

După preambulul țarului, care stabilea țelurile înalte ale administrației oblastiei, urmau cînzeci și șase de pagini în care se descria structura prin intermediul căreia puteau fi ele atinse.

Tot teritoriul nou anexat dintre Nistru și Prut primea numele de Basarabia. Din cauza poziției de frontieră a provinciei și a numărului mare de cetăți importante era necesar ca guvernatorul civil să fie subordonat guvernatorului general militar, care locuia fie în Basarabia, fie în Podolia. Capitala rămânea la Chișinău. Centrele administrative ale ținuturilor Iași, Hotin, Orhei, Tighina, Akkerman și Ismail erau orașele Bălți, Hotin, Chișinău, Tighina, Akkerman și respectiv Ismail.

Pentru supravegherea administrației civile, a fost creat un Sfat Suprem al Oblastiei, compus dintr-un președinte, patru membri ai administrației oblastiei (guvernatorul civil, viceguvernatorul și șefii tribunalelor civil și penal) și șase deputați din rândurile nobilimii oblastiei (*dvorianstvo*) aleși pentru un mandat de trei ani de către boieri și aprobați de guvernatorul general militar al Podoliei,

38. *Ibidem*.

39. *P.S.Z.*, 35, pp. 222-223.

care era și președintele Sfatului. Printre acești șase membri trebuia să se numere și reprezentantul nobilimii din Basarabia.

Sfatul avea responsabilitatea de a administra toate afacerile generale ale oblastiei, inclusiv chestiunile executive, fiscale și juridice, și de a încuraja dezvoltarea economică de ansamblu a provinciei, de a servi drept curte de apel și factor decizional suprem în litigiile de hotărnicie, divorțuri și procese între țărâtime și moșieri. Toate deciziile se luau cu majoritate de voturi, necesitând un cvorum de nu mai puțin de șase membri, și erau decizii finale, aplicate imediat. Partea nemulțumită putea depune plângere la Senatul de la Sankt Petersburg prin intermediul Ministerului Justiției sau al procuratorului oblastiei, însă nu se putea spera la mare ajutor dinspre capitală.

Sfatul trebuia să se reunească în prezența guvernatorului general al Podoliei sau a guvernatorului civil și își desfășura activitatea în română și în rusă, respectând legile Imperiului Rus și drepturile și obiceiurile din Basarabia în ceea ce privește dreptul civil. Toate procesele civile și cauzele ce țineau de hotărnicie erau judecate în limba română, conform legilor și obiceiurilor locului⁴⁰.

Administrarea curentă a oblastiei era de responsabilitatea guvernatorului civil, direct subordonat guvernatorului general militar, care urma să guverneze conform principiilor legale valabile și pentru activitatea guvernatorilor din celelalte provincii rusești. El era cel care coordona cele două departamente majore ale administrației: cel care trata chestiunile fiscale și administrative și cel care se ocupa de tribunale. Ambele departamente își desfășurau activitatea conform legilor prezentate în Regulamentul General din 1775. Astfel, toate problemele urmau să fie soluționate conform acestui document atât timp cât nu intra în contradicție cu legile și obiceiurile autohtone.

Deși separate, cele două departamente aveau puterea de a concepe strategii, de a lua decizii în probleme juridice și de a pune în aplicare toate ordinele primite de la guvernator. Hotărârile care cereau o atenție deosebită trebuiau luate în cadrul unei reuniuni în plen a Sfatului, pe baza legilor relevante și cu majoritate de voturi. La aceste reuniuni trebuia să participe cel puțin un membru al departamentului interesat, care să ajute la clarificarea aspectelor specifice cazului respectiv. Guvernatorul civil ajuta la menținerea fluxului de lucru în cele două departamente și la rezolvarea blocajelor ce puteau surveni. Activitatea acestor instituții se desfășura în rusă și română, iar hotărârile urmau să fie tipărite în ambele limbi.

Membrii administrației oblastiei, guvernatorul civil și viceguvernatorul trebuiau să fie confirmați de țar înainte de a-și ocupa postul. Funcționarii inferiori urmau să fie numiți cu aprobarea guvernatorului general militar al Podoliei⁴¹.

40. P.S.Z., 35, pp. 223-224.

41. P.S.Z., 35, pp. 225-226.

Primul departament era format din două direcții, una care se ocupa de problemele administrative și alta care coordona încasarea impozitelor și chestiunile economice. Prima, condusă de guvernatorul civil asistat de doi consilieri și de doi asesori coordona administrația centrală a oblastiei și administrațiile ținuturilor. Cea de-a doua, aflată sub conducerea viceguvernatorului și a doi consilieri, se ocupa de trezoreria de la Chișinău și de capitalele ținuturilor. Interesele nobilimii erau foarte bine reprezentate în toate secțiunile primului departament. Cel de-al doilea se ocupa de problemele juridice. Existau două tribunale, unul civil și altul penal. Președinții lor urmau să fie numiți de coroană, iar consilierii de pe lângă ele de către guvernatorul general militar al Podoliei. Din rândurile boierimii, pentru a sprijini activitatea tribunalelor, erau aleși pentru un termen de trei ani cinci consilieri și un asesor aprobați de guvernatorul general militar. Codul penal urma să fie aplicat în conformitate cu legile rusești, deciziile fiind luate cu majoritate de voturi. În cazurile importante, deciziile erau aprobate de către guvernatorul civil și de către Sfat. Cazurile penale se judecau în românește și rusește, procedurile având loc în limba persoanei judecate. Procesele civile se judecau în conformitate cu legile și obiceiurile locale, lucrările având loc în limba română. Pentru deciziile privind trezoreria, se respectau regulamentele rusești. Activitatea tribunalelor era supravegheată de către procurator, care trebuia să certifice aplicarea cu strictețe a legii⁴².

Regulamentul mai institua și o serie întreagă de posturi auxiliare, cum ar fi cele de hotarnic, funcționar însărcinat cu problemele sanitare, funcționar responsabil cu problemele săracilor, controlor poștal, arhitect provincial și așa mai departe.

Ca și pe vremea domnitorilor, cea mai mare responsabilitate pentru aplicarea legii și administrarea la nivel local revenea ispravnicilor. După împărțirea oblastiei în șase ținuturi cu suprafață și populație relativ echivalente, au trebuit înființate în ținuturi birouri ale *zemskoe ispravnichestvo* (forță de poliție locală). O dată numiți un căpitan de ținut al ispravnicilor și patru comisari aleși de și dintre boierii din ținut și o dată toți aceștia confirmați de către guvernatorul general militar, ispravnicii și-au reluat activitatea obișnuită în cadrul unei structuri de autoritate mai strict reglementate. Activitatea lor locală era hotărâtă la nivel de ținut ținând cont în mare de modul de organizare din guberniile interne. Pentru a face mai ușoară guvernarea și încasarea impozitelor, fiecare ținut era împărțit în plase, aproximativ egale ca suprafață și mărime. Ispravnicii își alegeau subalternii de la cele mai joase niveluri sociale, dintre fruntașii satelor⁴³.

Reglementarea puterilor ispravnicilor viza și funcțiile lor juridice. Pentru aplicarea legii în cadrul tribunalelor de ținut, guvernatorul general militar al

42. P.S.Z., 35, pp. 226-228.

43. P.S.Z., 35 pp. 228.

Podoliei numea câte un judecător și erau aleși din rândurile nobilimii doi membri ai curții care să ia decizii în cauzele civile și penale. Pentru a ajuta la colectarea în bună rânduială a banilor, la încasarea impozitelor participau alți câțiva funcționari, cum ar fi trezorierul isprăvniciei.

Pentru administrarea orașelor, au fost concepute structuri polițienești și judiciare speciale și s-a instituit un sistem fiscal separat. Dat fiind faptul că nobilimea nu se număra printre categoriile care se ocupau cu negoțul, în fiecare oraș a fost înființat un aparat birocratic special însărcinat cu problemele administrative⁴⁴.

Regulamentul din 1818 a simplificat sistemul social românesc. Locuitorii oblastiei erau împărțiți în nouă clase: clerul, *dvorianstvo*, boiernașii, mazilii, rușii, negustorii și clasele mijlocii, țărănimea, ȡiganii și evreii. Drepturile și privilegiile clerului erau păstrate în deplinătatea lor. Clerul de credință ortodoxă a continuat să se bucure de aceeași poziție privilegiată pe care o ocupase și în Principate. Proprietățile bisericești din Basarabia – mănăstirile, satele, cătunele, gospodăriile, cherhanalele și toate daniile și darurile – erau recunoscute.

Pe lângă dreptul de a-și păstra toate privilegiile tradiționale, boierilor români li s-a conferit și rang nobiliar, cu tot ce presupunea acesta. Conform noului statut al boierilor, poziția și proprietățile puteau fi transmise succesorilor. Boiernașii, au primit dreptul de noblețe personală, însă descendenții lor coborau o treaptă pe scara socială, devenind mazili. Cei din *dvorianstvo* și boiernașii erau scutiți de plata tuturor taxelor și nu puteau fi supuși la pedepse corporale⁴⁵.

Mazilii și rușii își păstrau majoritatea drepturilor și privilegiilor pentru ei și pentru urmașii lor. Mazilii nu puteau fi supuși la pedepse corporale și trebuiau să plătească o singură taxă, direct către trezoreria statului. De asemenea, ei trebuiau să dea o zecime din recolta lor dacă locuiau pe moșia unui boier. Rușii, descendenți ai clerului și ai străinilor din Principate, nu puteau fi nici ei supuși la pedepse corporale fără decizie judecătorească, iar din punctul de vedere al dărilor acest din urmă grup era la același nivel cu țărănimea.

Negustorii și clasele de mijloc de la oraș primeau dreptul la comerț liber, ca și cei din restul imperiului, cu condiția să-și plătească taxele și impozitele aferente.

Ȣărânii își păstrau dreptul la libertate personală. Proprietatea lor era protejată și de pretențiile administrației oblastiei și de opresiunea pe care o exercitau înainte ispravniciei. Ei trebuiau să plătească un impozit pe persoană și să presteze zilele de lucru obișnuite pentru boier, trebuiau să plătească pentru întreținerea trupelor militare, a tribunalelor, a sistemului poștal, a podurilor și a drumurilor. În mare, dările pe care le datorau rămăneau cam aceleași ca în complexul sistem

44. P.S.Z., 35, pp. 228-229.

45. P.S.Z., 35, pp. 229-230.

românesc ; în cadrul acestuia din urmă țărani trebuiau să plătească taxe pentru produsele vandabile, să dea o zecime din recolta de grâne și din cea de ovăz și o parte din producția de miere, tutun și vin⁴⁶.

Țiganii erau împărțiți în două categorii : una aparținând coroanei și cealaltă clerului, nobilimii, boierilor sau negustorilor. Țiganii coroanei plăteau la trezoreria statului o taxă fixă, în vreme ce ceilalți țigani erau în general scutiți de orice îndatorire fiscală și socială. Evreii constituiau o categorie socială în sine, deși făceau parte din pătura negustorilor și a agricultorilor. Regulamentul prevedea că ei trebuie să plătească impozitele ce corespundeau claselor mijlocii și negustorilor și se puteau bucura și în Rusia de aceleași drepturi ca cele pe care le avuseseră pe vremea domnitorilor fanarioți. Coloniștii străini primeau drepturi și privilegii speciale și se bucurau de o administrație separată⁴⁷.

Cu excepția restricțiilor privind proprietatea impuse evreilor și a înrobirii țăganilor, codul rusesc acorda drepturi și privilegii importante tuturor categoriilor societății basarabene. În general, exceptându-i pe evrei și pe țigani, oricine, din orice pătură socială, era liber să intre în serviciul civil sau militar al statului și să obțină astfel un rang nobiliar. Chiar și boierii de la cel mai jos nivel au fost situați la intrarea în imperiu pe a opta poziție în ierarhia rangurilor, cei de pe ultima treaptă putând să-și transmită și ei rangul descendenților. Regulamentul îi ferea pe boiernași de șocul pe care l-ar fi avut devenind oameni de rând conferindu-le prerogative nobiliare.

Cel mai important grup din oblastie era nobilimea, care încă de pe vremea reformelor Ecaterinei a II-a din 1775 și 1785 purtase responsabilitatea administrației locale din guberniile interne și care rămânea cel mai puternic instrument al acesteia. Ceea ce pe timpul domniei țarinei păruse a fi o victorie pentru *dvorianstvo* s-a dovedit mai târziu o povară. Nobilii ruși voiau să fie eliberați de toate obligațiile – considerate elemente represive – pe care le presupunea serviciul de stat și au primit această libertate, dar însoțită de toate obligațiile autoguvernării. Acest sistem prezentase mai multe probleme majore în timpul domniei Ecaterinei a II-a. Una dintre ele privea funcția de conducător al provinciei : nu era clar dacă această poziție o ocupa guvernatorul numit de coroană sau reprezentantul nobilimii ales de *dvorianstvo*. Cei doi ar fi trebuit să se completeze unul pe altul, însă nu exista mecanismul care să permită această cooperare. Confuzia aceasta, alături de slaba comunicare cu capitala și diversitatea populației au ajuns să caracterizeze ceea ce Speranski numea „natura haotică” a administrării interne a imperiului⁴⁸. Aici nu s-a dezvoltat niciodată o clasă conducătoare devotată

46. P.S.Z., 35, pp. 230-231.

47. P.S.Z., 35, pp. 231.

48. Romanovici-Slavatinski, p. 111.

formată din moșieri, după modelul englezesc, care să funcționeze după principii iluministe. Nobilimea din Basarabia și cea din imperiu au câștigat în lupta de moment pentru drepturi și privilegii, însă, după cum remarcă Romanovici-Slavatinski, „nobilii au primit mai mult decât au cerut și chiar mai mult decât voiau”⁴⁹.

Regulamentul din 1818 introducea și în Basarabia același sistem, cu particularitățile sale locale. Nobilii basarabeni au primit dreptul de a-și forma propria adunare (*dvorianin*) pentru alegerea propriilor guvernatori și pentru administrarea propriei societăți. Toți oficialii lor erau aleși din rândurile boierilor și aprobați de guvernatorul general al Podoliei. Începutul activității lor administrative l-a constituit alegerea reprezentantului nobilimii, care se ocupa de supravegherea acțiunilor confrăților săi pe o perioadă de trei ani. Primul lucru care trebuia făcut în ceea ce privește nobilimea (*dvorianstvo*) era cercetarea actelor de noblețe, documentele trebuind să îndeplinească anumite condiții. Un nobil trebuia să posede 300 de desetine de pământ și să aibă cel puțin douăzeci și doi de ani. În adunarea boierilor (*dvorianin*) puteau fi aleși și oficiali ruși care lucrau în Basarabia, dar nu aveau pământ. După recunoașterea celor din *dvorianstvo*, trebuiau rezolvate litigiile privind daniile de moșii cu ajutorul unei expertize topografice a oblastiei. Un comitet *dvorianin* numit de președintele Sfatului și compus din patru membri ai nobilimii, un președinte și un hotarnic al provinciei se ocupa de litigiile legate de hotărnicii în conformitate cu o secțiune specială din Regulament. La nivel local, nobilimea constituia cel mai important element al administrației Basarabiei; această dominație era transferată și la nivel central, unde, conform Regulamentului din 1818, interesele lor erau considerate interesele oblastiei⁵⁰.

Deși președintele Sfatului, guvernatorul general militar al Podoliei, era cel mai important personaj al oblastiei, guvernatorul civil era cel care guverna efectiv. Puterile ce îi fuseseră atribuite îi permiteau să ducă la îndeplinire proiectele prevăzute în Regulament și ordinele primite de la Sfatul Suprem; autoritatea lui nu slăbea decât atunci când în provincie se afla guvernatorul general militar, el devenind în acel interval un simplu membru al Sfatului. El nu punea în aplicare numai deciziile Sfatului, puterile atribuite permițându-i să aprobe și să sprijine deciziile tribunalelor penale și civile, și acționa ca un apărător al hotărârilor și legilor scrise din oblastie. Poziția lui era atât de importantă încât țarul menționase în Regulament că guvernatorul civil putea insufla locuitorilor dragoste pentru „noua patrie”. Primul pas pe care trebuia să-l facă în această direcție îl constituia oprirea abuzurilor săvârșite de ispravnici față

49. *Ibidem*, pp. 419-420.

50. *P.S.Z.*, 35, pp. 232-233.

de țărănime. Responsabilitățile guvernatorului civil au fost extinse, ele cuprinzând acum și combaterea ciumei și stoparea fărâdelegilor, încurajarea economiei regiunii, întreținerea căilor de comunicații ale oblastiei și supravegherea propriilor subalterni⁵¹. Acționând prin intermediul celor două departamente direct subordonate, el trebuia să impună ordinea în direcția financiară și în cea juridică și să păstreze elementele aparte specifice structurilor sociale românești⁵².

Codul trata foarte în amănunt și responsabilitățile celorlalți oficiali, însă cel mai interesant exemplu de reformă rusă era introducerea funcției de procurator al oblastiei. Acesta era responsabil cu menținerea ordinii și apărarea intereselor imperiului. El era de asemenea însărcinat să asigure o impozitare corectă, să supravegheze activitatea tribunalelor, să primească plângerile oamenilor, să verifice munca funcționarilor, să vegheze la respectarea legământului față de țar și la menținerea standardelor de salubritate din închisori. El nu avea puterea de a acționa din proprie inițiativă, însă avea acces direct la guvernatorul general militar la Podoliei pentru a-l informa cu privire la orice abuzuri. În sprijinul activității sale, procuratorul general primea lunar rapoartele funcționarilor de la nivel local. El avea autoritatea de a inspecta în orice moment registrele oficialilor basarabeni și avea în fiecare ținut ajutoare care trebuiau să acționeze ca o „conștiință” a administrației⁵³.

Procuratorii își petreceau majoritatea timpului supraveghind activitatea ispravnicilor. Noul cod le conferea puteri importante, astfel că de ei depindea succesul sau eșecul ocârmuirii oblastiei. Regulamentul îi îndemna pe ispravnici să-și ducă la îndeplinire îndatoririle cu „bunăvoință și mărinimie față de oameni și cu compasiune față de cei slabi” și, pentru ca ei să înțeleagă importanța poziției pe care o ocupau, fiecare ispravnic a depus un jurământ în acest sens. „Dacă apare vreo tulburare, el trebuie să o semnaleze, iar dacă el e cel care a creat tulburarea va fi răspunzător pentru acest lucru”. Ispravnicul urma să completeze munca guvernatorului în ceea ce privește combaterea ciumei, a incendiilor și a contra-bande, menținerea ordinii și sprijinirea comerțului. La nivelul ținutului, el își exercita funcția juridică în colaborare cu tribunalele locale și funcționarii acestora. Ispravnicii erau ajutați de trezorierii, secretarii, interpreții și consilierii ruși⁵⁴.

Regulamentul se încheia cu reglementări privind judecarea cauzelor legate de hotărnicii – un element practic într-un document legislativ destul de idealist⁵⁵. Rușii au jucat un rol progresist prin simpla lor tentativă de a codifica structura

51. P.S.Z., 35, pp. 233-236.

52. P.S.Z., 35, pp. 237-241.

53. P.S.Z., 35, pp. 242-246.

54. P.S.Z., 35, pp. 246-251.

55. P.S.Z., 35, pp. 273-281.

administrativă, socială și fiscală a Basarabiei. Încercând să transforme administrația românească într-un sistem mai organizat și sperând să pună capăt corupției prin codificarea legilor, ei s-au dovedit poate naivi, însă erau credincioși entuziasmului intelectual al unei epoci ce făgăduia „legi fundamentale”. Cetățenii Basarabiei aveau să își ocupe propriul loc în cadrul imperiului dacă își îndeplineau însărcinările atribuite⁵⁶. Regulamentul era, în ciuda neajunsurilor sale, o încercare idealistă de a integra prerogativele locale ale Basarabiei în structura administrativă a Imperiului Rus.

VI. O nouă structură pe vechile temelii

Regulamentul din 1818 a constituit cel mai concret răspuns administrativ al Rusiei la provocările expansiunii. Problemele care făcuseră imposibilă o soluție pur rusească pentru depășirea dificultăților ce țineau de guvernarea unei provincii de frontieră rămăseseră aceleași. Elementele legate de conflictul cultural, slăbiciunea financiară și politică a guvernului central și simplul fapt că Sankt Petersburgul se afla la mare depărtare îl sileau pe țar să adapteze în continuare structurile sociale, politice și juridice ale românilor la scopurile administrative ale imperiului. Astfel, codul din 1818 a fost în mai mare măsură un document descriptiv decât unul salvator.

Tratând în detaliu compromisurile făcute de guvernul central sub presiunea situației administrative dificile de la frontieră, documentul de la 1818 ilustrează reacția Sankt Petersburgului la copleșitoarele probleme de guvernare internă. Cei șase ani de ocupație și depeșele trimise de Ciceagov, Sturdza, Harting și Bahmetiev le dăduseră autorităților centrale o idee clară despre noile lor îndatoriri privitoare la Basarabia. Însă una era să impui un tip de administrație „mai rusesc” printr-un document confuz și alta să-l pui în aplicare. În preambulul Regulamentului din 1818, țarul identifica problemele, dar, lucru important, afirma în același timp și nevoia de a menține instituțiile administrative locale. El spera ca prin introducerea unui control mai strict al elementelor de românești, prin eliminarea unora dintre aspectele lor învechite și prin încurajarea părților pozitive ale conducerii autohtone să îmbine puterea populației locale cu cea a imperiului.

Parte a unui plan federalist mai amplu, Basarabia constituia un experiment interesant – e ceea ce sugera Alexandru făcând din Regulament un document provizoriu, deschis reformelor și verificărilor. Acest cod ar putea fi criticat pentru că punea prea mult accentul pe nobilimea locală, care se dovedise deja

56. Blum, p. 414.

nedemnă de încredere, însă dacă ar fi impus o administrație complet rusească în regiune, fără a ține seama de structurile și obiceiurile românești, el și-ar fi atras încă și mai multe critici. Regulamentul din 1818 constituie ultima încercare de a modela instituțiile de guvernare românești astfel încât să se adapteze structurii imperiului. A fost întocmit având în vedere obiective dintre cele mai optimiste și, astfel conceput, ar fi putut fi un compromis acceptabil. Reușita sau eșecul lui în practică avea să depindă de nobilii români.

I. Neîndeplinirea promisiunii privind acordarea unei autonomii structurale

Regulamentul din 1818 nu a reușit să realizeze o schimbare de paradigmă în ceea ce privește structura de guvernare. În ciuda faptului că a fost conceput ca o încercare de a adăuga un nivel intermediar de autonomie, el a rămas în esență o structură de guvernare centralizată. Aplicarea corpurilor de administrație locale a rămas în mare măsură o formalitate, iar controlul imperial a rămas în continuare predominant. Succesul sau eșecul noului sistem depindea de dorința nobilei locale de a

Generalul Bahmetiev a început rapid să realizeze schimbările necesare. El a reușit să realizeze o schimbare de paradigmă în ceea ce privește structura de guvernare. În ciuda faptului că a fost conceput ca o încercare de a adăuga un nivel intermediar de autonomie, el a rămas în esență o structură de guvernare centralizată. Aplicarea corpurilor de administrație locale a rămas în mare măsură o formalitate, iar controlul imperial a rămas în continuare predominant. Succesul sau eșecul noului sistem depindea de dorința nobilei locale de a

CAPITOLUL 6

Cinci ani de guvernare conform Regulamentului din 1818

I. Neîndeplinirea promisiunii privind acordarea unei autonomii structurale

În vara lui 1818, administrația Basarabiei avea deja la bază o structură legală ce le permitea românilor să își păstreze autonomia locală, să încurajeze guvernarea eficientă și să satisfacă cerințele imperiului privind ordinea la frontiera de sud-vest. Aplicat corespunzător, Regulamentul din 1818 ar fi păstrat esența sistemului românesc, introducând un minim element rusesc și controlul imperial. Succesul sau eșecul noului sistem depindea de dorința micii nobilimi locale de a se ralia la litera și spiritul Regulamentului.

Evenimentele următorilor cinci ani au arătat că o revizuire de cod nu era suficientă pentru a instaura ordinea în administrația locală. Metodele și rezultatele regimului de la Chișinău se schimbaseră foarte puțin, boierii continuau să manifeste aceeași lipsă de responsabilitate față de activitățile ce țineau de autoguvernare, iar faptul că supravegherea din partea rușilor era ceva mai strictă nu ajungea pentru a schimba mersul lucrurilor. De la alegerile nobilimii, care au avut loc în 1818, și până în 1823 nu s-a făcut nici un progres în privința situației economice, ordinii administrative, educației sau vieții țăranilor. Nici unul dintre obiectivele legate de potențialul oblastiei și enunțate de țar în preambulul Regulamentului nu fusese atins și nici nu se făcuse vreun pas în această direcție.

Regulamentul din 1818 conferea Basarabiei statutul „de autoguvernare și autonomie” în cadrul Imperiului Rus, după cum o caracteriza istoricul român Ștefan Ciobanu¹. Generalul Bahmetiev și succesorul lui, generalul I.N. Inzov, și-au văzut eforturile de îmbunătățire a administrației locale sabotate de români. Primul dintre ei nu a reușit să-și depășească realizările din perioada 1816-1818,

1. Ciobanu, p. 18.

iar Inzov, cu toate că avea multă experiență în această regiune și cunoscuse un oarecare succes în relațiile cu minoritățile, a avut și el aceleași dezamăgiri ca toți cei care conduseseră administrația de la Chișinău. Singura reformă majoră realizată de Inzov, cercetarea actelor de noblețe în 1820, a fost o mare reușită. În mod ironic, aceasta a dus la reducerea drastică a numărului de boieri, făcând publice pretențiile frauduloase la rangul nobiliar pe care le aveau o mare parte dintre cei aflați la conducerea Basarabiei. Nemaifiind suficienți boieri pentru ocuparea tuturor posturilor necesare funcționării administrației, autonomia Basarabiei a devenit literă moartă. În această perioadă de cinci ani, nici rușii, nici românii nu puteau – și nici nu intenționau – să-și ducă la îndeplinire obligațiile extrem de solicitante. Minima coordonare între boieri și ruși lipsea atât la cel mai înalt nivel, Sfatul Suprem al Oblastiei, cât și la nivelurile inferioare. Persistau aceeași incompetență și aceeași dezordine. În 1823, rușii demaraseră deja un proces constant de eliminare a obiceiurilor impracticabile ale românilor și de înlocuire a lor cu procedurile valabile și restului imperiului. Acest lucru nu însemna că fusese adoptată o politică efectivă de rusificare completă – în sensul privării românilor de caracteristicile lor naționale –, ci mai degrabă că puterea politică ce li se acordase autohtonilor în 1818 începea să fie limitată.

II. Alegerile nobilimii din 1818

Generalul Bahmetiev a început rapid punerea în aplicare a prevederile Regulamentului. În primul rând, trebuia reunită nobilimea provinciei; în calitate sa de președinte al Sfatului Suprem al Oblastiei, Bahmetiev i-a convocat imediat pe boieri în iunie, la Chișinău, în vederea organizării de alegeri. Toți trebuiau să fie prezenți în capitală pentru a-și prezenta dovezile de noblețe și a susține valabilitatea documentelor, în cazul în care ar fi existat vreo contestație. O comisie specială, condusă de guvernatorul civil, Katakazi, urma să valideze fiecare pretenție la rangul nobiliar. Două săptămâni mai târziu, se treceau numele nobililor în cartea de onoare și se organizau alegeri pentru ocuparea posturilor din administrația locală².

Vechile familii de boieri nu aveau de ce să se teamă de această verificare, în schimb aventurierii atrași aici după războiul din perioada 1806-1812 aveau mai multe motive de îngrijorare. Un „boier nou” tipic era cel care se distinsese cât de cât luptând de partea rușilor în ultimul război, spre deosebire de vechii boieri, ale căror legături cu Rusia datau din războaiele anterioare. După 1812, boierii cei noi trecuseră Prutul aducându-și cu ei proprietățile mobiliare și țigani și revendicând moșii. În general, au primit proprietăți în regiunea centrală a Basarabiei, în

2. Nacco, p. 176.

vreme ce boierii vechi căpătaseră moșii în zona din jurul Hotinului, în nord-vest. Familiile noi care supraviețuiseră ciumei, rivalilor și urii țărănimii aveau șanse să fie acceptate în *dvorianstvo* în 1818. Puternica influență egalizatoare a frontierei nu a durat decât primii câțiva ani.

Consilier în Basarabia vreme de câțiva ani, Vighel remarcase intrigile ce se țeseau în această provincie. El cita exemplul unui boier nou care a reușit în Basarabia, I.C. Pruncul. În Moldova, nu se știa nimic despre originea lui și pretențiile lui de emancipare se bazau pe serviciul său în casa lui Dimitrie Sturdza. În timpul războiului din 1806-1812 slujise bine armata țaristă, învățase limba rusă și cum să se poarte cu rușii, iar la încheierea conflictului îi urmasese pe aceștia în Basarabia. Aici a devenit fără întârziere un personaj important al administrației locale și, avansând rapid, în 1818 era deja deputat în Sfatul Suprem. O dată ajuns în această poziție, Pruncul a început să se îngrijească de situația fiilor săi. Influența lui a devenit atât de puternică încât Vighel socotea că practic el trebuie să fi avut un cuvânt de spus cam în tot de se întâmpla în oblastie. Cele mai evidente caracteristici ale lui, după părerea lui Vighel, erau „josnicia și viclenia. Cei care aveau de-a face cu el îi vedeau aceste trăsături întipărite pe față”. Deși în spatele rangului său nobiliar nu stătea altceva decât agerimea de care dăduse dovadă în perioada de tranziție, în starea de dezorganizare ce domnea în Basarabia Pruncul a ajuns rapid la putere³.

În iunie 1818, boierii vechi și boierii noi au început să-și susțină fiecare cauza la reședința mitropolitului din Chișinău. Singura acțiune comună a nobilimii a fost jurământul față de țar, dar după acest scurt răstimp de armonie, a izbucnit conflictul. În timpul alegerilor pentru diferitele posturi din cadrul Sfatului, al tribunalelor sau al administrației locale, viceguvernatorul Krupenski și vechiul boier Balș erau în pericol de moarte. Derularea normală a procesului electoral a fost perturbată și situația a devenit atât de gravă încât nici măcar Gavriil nu a putut liniști lucrurile. Certurile au degenerat repede în lupte deschise, iar când a început să curgă sânge, soția lui Krupenski – care venise să fie martoră la evenimentul istoric pe care îl constituia primul pas al Basarabiei către autoguvernare – a țipat și a căzut într-un leșin vecin cu moartea. Câțiva boieri noi, conduși de un oarecare Bălănescu, au avut suficientă forță pentru a ieși victorioși și astfel au fost finalizate lucrările. Membrii noului *dvorianstvo* legal își încheiaseră prima acțiune de autoguvernare bazată pe Regulamentul din 1818 și se

3. Vighel, pp. 8-9. F.F. Vighel a fost consilier în cadrul administrației oblastiei timp de aproximativ șapte ani. În 1823, el a făcut o descriere a situației generale din Basarabia (citată mai sus). Mărturia lui cu privire la acțiunile administrației oblastiei conforme cu ustavul din 1818 este esențială pentru studiul de față. Toate lucrările importante despre Basarabia de după 1818 pe care le-am consultat se bazează pe scrierile lui Vighel.

întorceau acasă cu nasurile sparte și ochii învinețiți. Vighel concluziona plin de sarcasm: „Astfel s-au terminat primele alegeri *dvorianin* din Basarabia”⁴.

Când lucrurile s-au liniștit și boierii și-au ocupat posturile, rezultatele tulburării au devenit vizibile. Boierii noi dominau la toate nivelurile administrației, iar cei vechi se vedeau excluși din toate pozițiile importante, cu excepția uneia singure. Boierii noi, în frunte cu Pruncul și Bălănescu, înlăturaseră toate dificultățile ce le stătuseră în cale și, o dată instalați în Sfatul Suprem și pe celelalte posturi, au început să se lupte între ei. Bălănescu se autocaracteriza: „Se spun multe despre mine, dar nu că sunt nătâng”. Cu astfel de oameni la conducere, aplicarea Regulamentului țarului nu începea bine. Basarabenii din *dvorianstvo* ilustrau bine combinația de putere și influență ce se manifestase încă de pe vremea Ecaterinei a II-a; acești boieri care sprijiniseră extinderea intereselor Rusiei în Principate acționau acum împotriva intereselor Imperiului Rus în Basarabia.

Prima listă a nobilimii basarabene conținea 250 de familii cu nume rusești, românești și grecești, la care s-au mai adăugat în primul an alte treizeci și cinci. Structura administrativă a Basarabiei se baza pe un *dvorianstvo* șubred: în următorii șaptezeci și cinci de ani, mai mult de o treime dintre familiile de nobili originare se stinseseră sau fugiseră înapoi în Principate⁵.

III. Administrația generalului Bahmetiev : 1818-1820

O dată trecut tumultul inițial legat de organizarea alegerilor, Bahmetiev a început să-i încurajeze pe indisciplinații săi subalterni să participe efectiv la activitățile administrative. La alegerile din data de 25 iunie 1818, au fost aleși reprezentantul nobilimii, cinci deputați din Sfatul Suprem și alți reprezentanți ai nobililor, care să ocupe posturi în administrația centrală, tribunale, comisia de hotărnicie și poziții importante la nivelul isprăvniciilor și tribunalelor locale. Trei zile mai târziu, Bahmetiev i-a aprobat pe toți cei aleși.

Inovația majoră pe care o aducea Regulamentul din 1818 era faptul că Sfatul Suprem al Oblastiei devenea cel mai important organ al administrației și, stând la baza autonomiei administrative a provinciei, acesta trebuia să funcționeze eficient. El avea să supravegheze toate activitățile administrative din oblastie. A fost inaugurat pe 6 iulie 1818, sub conducerea guvernatorului civil, Katakazi, dar a fost închis trei săptămâni mai târziu deoarece pentru moment nu avea nici o chestiune de discutat.

De la Chișinău au plecat spre cele șase centre administrative ale oblastiei funcționari însărcinați să inițieze activitatea administrativă la nivel local. Lucrând

4. Vighel, pp. 11-12.

5. Nacco, pp. 176-179. Vighel, p. 13.

în conformitate cu lista de instrucțiuni realizată de Capodistria și aprobată de Bahmetiev, aceștia trebuiau să urmeze îndeaproape acele clauze din Regulament care puneau accentul pe necesitatea de a respecta drepturile și obiceiurile specifice regiunii. Funcționarilor de la nivel local li s-a recomandat, ca de obicei, să acționeze cu înțelepciune pentru a îmbunătăți condițiile de trai ale țăranimii și ridica nivelul economic. În sfârșit, pe 5 martie 1819 s-au deschis birourile reprezentantului nobilimii provinciale și Basarabia a început să funcționeze conform statutului său, recent reglementat, de provincie autonomă⁶.

Una dintre primele acțiuni ale administrației a fost aceea de a înființa o gardă a provinciei, *călărașii*. Aceasta era formată din aproximativ 2.700 de bărbați cu vârste cuprinse între 17 și 50 de ani, grupați în unități de o sută de persoane fiecare. Printre îndatoririle lor se numărau patrularea de-a lungul cordoanelor de carantină, combaterea răspândirii bolilor bovinelor și ajutarea coloniștilor străini care se stabileau în Basarabia. Fiecare unitate urma să slujească doar patru luni pe an, ceea ce permitea fiecăruia să însămânțeze și să culeagă recoltele. Însă acest prim organism creat de noua administrație s-a dovedit un eșec încă de la început. Călărașii erau mai preocupați de activitățile agricole decât de cele militare, nu erau deosebit de disciplinați și nu se putea conta pe ei pentru îndeplinirea sarcinilor ce le erau încredințate. Încercarea nereușită a administrației de a implica o mică parte a populației în activitatea sa și nereușita care a rezultat erau un semn al incapacității Chișinăului de a mobiliza țăranimea⁷.

Aceasta constituia o problemă de maximă importanță pentru membrii responsabili ai administrației. După ce au încercat să rezolve problema apărării interne, ei au căutat să vadă care e exact relația dintre țăranii liberi și moșieri. Drepturile țăranilor fuseseră încălcate în mod constant în cursul secolului al XVIII-lea și nici sub stăpânirea rusească nu existau semne ar dispărea abuzurile. Moșierii susțineau că trebuie să ia măsuri dure deoarece altfel nu puteau fi siguri că țăranii rămân la locul lor și își îndeplinesc cum se cuvine obligațiile. Țăranii se plâneau mereu de modul nedrept în care îi tratează boierii și de taxele exorbitante cerute de ispravnici. Aceștia din urmă spuneau că ei încearcă să-și facă meseria, dar că nu se putea conta pe țăranime pentru plata dărilor. Toate aceste nemulțumiri au determinat scăderea producției agricole și a sumelor strânse din impozite. Bunăstarea economică a Basarabiei depindea într-o oarecare măsură de stabilitatea relațiilor dintre țărani și moșieri⁸.

Sfatul a început o anchetă oficială privind starea moșierimii și a țăranimii și, în încercarea de a găsi precedentele legale necesare redefinirii drepturilor și

6. Nacco, pp. 179-180.

7. *Ibidem*, p. 181.

8. *Ibidem*, p. 183.

obligățiilor reciproce, au fost de asemenea consultate legile românești existente. După un an de investigații și cercetarea minuțioasă a opt coduri de legi (patru privind drepturile coloniștilor și ale moșierilor și patru privind libertatea personală a țăranilor), administrația lui Bahmetiev a redactat un nou cod. Relația dintre moșieri și țăranii includea următoarele caracteristici: libertatea personală a țăranilor era reafirmată; țăranii erau obligați să presteze douăsprezece zile de lucru pe pământurile moșierului, să îi dea acestuia o zecime din producție, să contribuie la întreținerea drumurilor și podurilor, să lucreze la moară și să ajute la întreținerea clădirilor moșierului. De asemenea, fiecare țăran trebuia să verse o contribuție constând în doi pui, o cincime din producția de miere și două căruțe de lemne. Moșierii își mențineau monopolul asupra vânzărilor de vin și erau obligați să asigure țăranilor suficientă pășune pentru douăsprezece vite și să promită că nu vor încălca drepturile țăranilor. Aceștia din urmă nu se puteau strămuta decât dintr-un singur motiv: insuficiența pământului. Dvornicii satului urmau să fie aleși de către ispravnici, în acord cu obștea. Acest cod extrem de cuprinzător ar fi putut pune capăt conflictelor ce se iscaseră în trecut și care își aveau originea în interpretările diferite date legilor anterioare. Cu toate că practic îl lega pe țăran de glie, era un cod relativ drept, ținând cont de perioada și locul promulgării sale, dar, din păcate, nu a prea reușit să pună capăt nedreptăților din zonele rurale⁹.

Redactarea unui asemenea document, procesul de adaptare la noua reglementare și noua responsabilitate de pe umerii nobilimii au făcut ca în primii trei ani administrația din Basarabia să se miște încet. Departamentul executiv întâmpina dificultăți grave din cauza lipsei de experiență a personalului și a acumulării, încă din 1816, a unui număr mare de probleme nerezolvate. În anii fiscali 1817 și 1818, cheltuielile și sumele strânse din impozite în oblastie nu fuseseră înregistrate. În trezoreria provinciei nu erau prea mulți bani. Experiența arăta că perceptorii aveau să-și continue incursiunile în zona rurală și în perioada de tranziție. Confrunțați cu dificultățile de redactare a Regulamentului, oficialii de la Chișinău nu au reușit să țină pasul și cu ținerea la zi a registrelor administrației, astfel că nimeni nu știa nimic despre chestiunile de pe ordinea de zi, despre stadiul în care se aflau lucrările în curs sau despre cât de multe chestiuni fuseseră deja rezolvate. De altfel, în primele optsprezece luni de la data aprobării Regulamentului, primul departament, însărcinat cu problemele fiscale și administrative, nu a prea funcționat.

Cel de-al doilea departament al noii structuri administrative și-a început și el activitatea într-un mod la fel de inefficient. În tribunale continua să domnească aceeași apatie; întotdeauna în fața clădirilor lor așteptau să le fie judecate cazurile o mulțime de oameni, iar funcționarii de care era nevoie nu veneau decât rar la birou. Bahmetiev a îndemnat în mod repetat administrația pe care o avea în

9. *Ibidem*, pp. 183-185.

10. *Vîșet, p. 186*.

subordine să trateze mai operativ treburile oblastiei, însă cererile sale nu au avut nici un efect vizibil¹⁰.

Era clar de la bun început că nobilimea nu va onora marea responsabilitate pe care i-o atribuia Regulamentul și Bahmetiev și-a dat seama încă din primele luni ale anului 1819 că boierii nu sunt capabili să guverneze. Era nevoie de o schimbare în administrația de la Chișinău, însă țarul nu dădea nici un semn că ar dori să-și încheie experimentul în Basarabia. Activitățile Sfatului Suprem al Oblastei ilustrau fidel administrarea anarhică din întreaga provincie; cu excepția codului relațiilor dintre țărani și moșieri – menit să asigure dominația boierilor – instituția conducătoare nu a făcut nici schimbări, nici ordine. Fărădelegea și corupția din vechiul sistem al divanului și din versiunea Sturdza-Ciceagov a acestuia au continuat, sub o nouă formă, și în perioada Sfatului. Încercarea din 1818 de a integra practicile contradictorii ale românilor într-un sistem logic nu a reușit să transforme nici una dintre trăsăturile de bază ale vechiului regim și, ca urmare, speranța de a instaura ordinea în Basarabia cu ajutorul Sfatului Suprem era sortită de la început eșecului. Probabil că folosite de oameni pregătiți și cu experiență, asemenea competențe ar fi permis îmbunătățirea situației din provincie, însă folosirea unei puteri atât de mari, fără nici un control, de către o nobilime coruptă nu făcea decât să zădărnicească bunele intenții ale țarului. Boierii noi, precum Pruncul și Bălănescu, priveau preambulul țarului la Regulament ca o pe serie de dorințe pioase peste care se poate trece cu vederea.

Tribunalele, în special, nu au reușit să răspundă nevoii de a presta o muncă promptă și cinstită. Cazurile nefiind programate, personalul fiind format din oameni fără experiență, care se plictiseau ușor când dădeau de munca minuțioasă din justiție, și din cauza numărului mare de cazuri nerezolvate tribunalele au devenit o adevărată opreliște în calea activității administrației. La o singură curte erau pe rol mai mult de 4.000 de cazuri. Ocaziile de a jecmăni și a mitui deveneau mai numeroase pe măsură ce creștea și numărul cauzelor nedefinitivate. Dreptatea, atunci când se făcea dreptate, era în continuare de partea intereselor boierilor.

Guvernatorul militar al Podoliei, generalul Bahmetiev, și oamenii lui constituiau o opoziție tot mai puternică împotriva nobilimii basarabene. Când a încercat să îi determine pe boieri în mod forțat să-și îndeplinească obligațiile, generalul a fost întâmpinat cu ostilitate extremă și cu cât încerca mai mult să îi facă să acționeze, cu atât aceștia se înverșunau mai mult împotriva lui. Ca și în cazul lui Harting, au mers la Sankt Petersburg delegații române care au depus memorii în speranța că vor reuși să îl lipsească pe Bahmetiev de sprijin. Cooperarea tainică dintre boieri, având scopul de a nesocoti ordinele generalului, dădea naștere la alte forme, mai subtile, de rezistență.

10. Vighel, p. 6. Nacco, p. 186.

La sfârșitul lui 1819, Bahmetiev se pregătea să-și părăsească postul. Faptul că nu progresa în cooperarea cu boierii pământeni și jalbele acestora erau motive suficiente pentru demisie. Cercetările au arătat că învinuirile ce i s-au adus în 1820 erau nefondate; cea mai mare greșală a lui pare să fi fost insistența cu care a susținut Regulamentul din 1818¹¹.

Și guvernatorul civil, Katakazi, a suferit cam aceeași soartă în încercarea lui de a colabora cu boierii, care văzuseră în el o versiune mai slabă a familiarului domn fanariot. El nu i-a putut forța să treacă de la sistemul divanului la guvernarea bazată pe lege și nu a reușit să rezolve problema departamentului fiscal, care a continuat să fie o sursă de nemulțumire deoarece toate vechile abuzuri ale ispravnicilor au rămas neschimbate chiar și în condițiile de control riguros stabilite de Regulament. Perceptorilor le era ușor să-i păcălească pe observatorii ruși ocazionali din regiune, iar vechiul și dezastruosul sistem al dărilor continua¹².

Bahmetiev și cei din grupul său au primit mari responsabilități în urma adoptării Regulamentului din 1818. Alexandru I a pus o povară irealist de grea pe umerii generalului și cei doi ani de guvernare nereușită nu ar fi trebuit să surprindă pe nimeni la Sankt Petersburg. Lui Bahmetiev i se încredințase ca ultimă misiune efectuarea unor măsurători topografice, realizarea unui recensământ precis, îmbunătățirea comerțului, instalarea coloniștilor, punerea în funcțiune a cordonului de carantină, toate acestea pe lângă îndatorirea plină de dezamăgiri de a pune în aplicare Regulamentul (a cărui redactare o coordonase) și de a colabora cu boierii. Reușitele sale mărunte par încă și mai miniaturale în comparație cu amplexarea pe care o aveau însărcinările ce îi fuseseră atribuite.

IV. Administrația generalului Inzov: 1821-1823

Postul lui Bahmetiev a fost preluat de generalul I.N. Inzov, o persoană cu o îndelungată experiență în regiune. Acesta luptase în războiul din perioada 1806-1812 și fusese principalul apărător al coloniștilor străini între 1818 și 1820. Din iunie 1820 până în iunie 1823, ocupase funcția de *namestnic* al Basarabiei. În timpul petrecut la Chișinău, sfera responsabilităților sale fusese mult mai restrânsă decât în cazul lui Bahmetiev, lucru care i-a permis să dedice mai mult timp supravegherii efective a activității de guvernare a oblastiei.

În cursul mandatului de trei ani al generalului Inzov au subzistat aceleași racile administrative care existaseră și în timpul predecesorilor săi. Cu puterea ce îi era conferită prin Regulament, guvernatorul nici nu avea șanse să aducă

11. Vighel, pp. 6-8 și 15.

12. Nacco, pp. 185-187. Vighel, pp. 4-5.

vreo îmbunătățire. Să insistăm și asupra altor aspecte în afara momentelor reprezentative ale mandatului său ar însemna să ne repetăm. Cea mai mare contribuție a sa la dezvoltarea Basarabiei Inzov nu a adus-o în timpul petrecut aici ca *namestnic*. Ea îi viza pe coloniștii străini în general și pe cei bulgari în particular. Impresionat de activitatea bulgarilor care trecuseră Dunărea pentru a sluji cauza rusă în timpul războiului dintre anii 1806-1812, îl sprijinise mai târziu pe Kutuzov în acțiunile sale generoase față de imigranții transdanubieni în fruntea unor voluntari bulgari. Întors în sudul Rusiei după războaiele napoleoniene, a devenit apărătorul coloniștilor bulgari în lupta acestora cu moșierii români, care voiau să îi priveze de drepturile promise de Kutuzov. După cum am arătat în capitolul 3, bulgarii au reușit cu greu să-și păstreze privilegiile căpătate în 1811, mai ales în primii ani de după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, când boierii români dominau administrația locală. În 1816 și 1817, când în sfârșit guvernul central a început să acorde atenție plângerilor coloniștilor, Inzov a fost însărcinat să slujească drept apărător al străinilor de pe malul stâng al Nistrului. Pentru bulgarii din această regiune, era un important pas înainte, însă pe cei de pe malul drept aceasta nu îi ajuta prea mult. Generalul Kiseleff și alții pledaseră încă din 1816 pentru numirea lui ca protector al minorităților din Basarabia. Într-o notiță către ministrul de Interne, Kiseleff scria că Inzov reprezintă o alegere excelentă pentru un asemenea post datorită calităților lui personale și deoarece bulgarii „îl cunosc, îl iubesc și îl respectă”. În 1818, imigranții transdanubieni din Basarabia au înaintat un memoriu guvernului cerând ca poziția lor să fie apărată în fața românilor de către Inzov. În acest document ei menționau impresia favorabilă pe care le-o făcuse acesta în timpul războiului din perioada 1806-1812 și își exprimau încrederea în el și pentru viitor. Când țarul a trecut prin Chișinău în 1818, Inzov a avut ocazia ca să stăruiască în cursul unei întrevederi pentru acordarea de drepturi bulgarilor și să pună în evidență faptul că aceștia trebuie protejați conferindu-li-se un statut special în cadrul imperiului. Actul care îndeplinea aceste cereri datează din 1819 și constituie unul dintre puținele aspecte pozitive ale administrației rusești din Basarabia. Inzov împreună cu alți oficiali ruși s-au bucurat de o oarecare recunoaștere a meritelor pe care le-au avut în această realizare¹³, însă în cei trei ani petrecuți în postul de *namestnic* el nu avea să mai cunoască o asemenea reușită.

Inzov era popular nu numai printre bulgari, dar și printre ruși și chiar și printre români. Mai răbdător și mai supus decât Bahmetiev, noului conducător îi lipsea spiritul de inițiativă în rezolvarea problemelor majore de la Chișinău. Vighel îl considera o persoană cumsecade, dar, din păcate, nu cea mai potrivită

13. *Russkii Biograficeskii Slovar* (Sankt Petersburg, 1897), pp. 107-108. Meșceriuk, pp. 79-80, 97-98. Skalkovski, pp. 16-18.

pentru acest post extrem de dificil. Superiorii săi admirau faptul că le cerea mereu aprobarea, chiar și pentru cele mai mărunte acțiuni, iar subalternii profitau de prudența lui. Supunerea pe care o arăta față de autoritate îi submina autoritatea în fața nobilimii și poate că nici dacă ar fi fost un reformator îndrăzneț în loc să fie un birocrat-soldat cu aptitudini mediocre, probabil că tot nu ar fi adus nici o îmbunătățire situației din Basarabia slujindu-se de Regulamentul din 1818. Însă fiind așa cum era, poziția lui era fără speranță¹⁴.

Una dintre primele misiuni ale lui Inzov – un proiect care nu îi caracterizează mandatul – a fost plantarea de copaci de-a lungul rutelor poștale dintre Tighina și Hotin. Sfatul, mai cooperant ca niciodată, a încredințat la timp această sarcină minoră ispravnicilor aflați în subordinele guvernatorului. Moșierilor li s-a cerut să furnizeze copaci din pădurile lor și să aibă grijă de ei după transplantare. Ispravnicii prin ținutul cărora trecea drumul au numit funcționari locali care să supravegheze proiectul și le-au dat acestora o listă cu speciile potrivite (tei, frasin, plop, arțar, carpen și mesteacăn). Oamenilor din sate li s-a cerut să planteze copacii în mod ordonat. Instrucțiunile generale venite de la Chișinău se încheiau cu o încurajare: „Sfatul Suprem al Oblastiei speră că funcționarii oficiali, moșierii și ceilalți proprietari de pământ, împreună cu locuitorii reuniți pentru realizarea acestei lucrări utile vor începe să simtă cu adevărat că plantarea acestor copaci de-a lungul drumului – dacă acțiunea va fi dusă la bun sfârșit – nu e numai sursă de beneficii și satisfacții, dar și un lucru la care vor privi toți cu stimă, deoarece o asemenea realizare va fi un indiciu clar al înțelepciunii pe care o are acest popor spre deosebire de popoarele nomade și nechibzuite”. În consecință, în 1820 s-au plantat de ambele părți ale drumului dintre Hotin și Bender – care traversa orașele Otaci, Bălți, Orhei și Chișinău – 112.968 de copaci¹⁵.

Această chestiune aparent mărunță arăta faptul că, atunci când interesele majore ale nobilimii nu erau amenințate, administrația oblastiei era capabilă să coordoneze o operațiune complexă. Din păcate, rareori se găsea vreun aspect în privința căruia nici măcar o parte din *dворянство* să nu-și simtă interesele amenințate. Una dintre rarele „izbânzi” rusești în privința mobilizării populației și a aparatului birocratic a fost și modul în care s-a luptat împotriva invaziei de lăcuste în 1824. Deși s-a petrecut după plecarea lui Inzov, această năpastă era un simbol al eșecurilor Rusiei în Basarabia. Generalul I. V. Sabaneev descria evenimentul într-o scrisoare către M. S. Voronțov: „Administrația locală a pus la punct un plan de distrugere a lăcustelor cu ajutorul porcilor; însă e complet greșit deoarece porcii mănâncă iarba și rădăcinile (și nu lăcustele)... Pentru această ispravă au

14. Vighel, p. 5. Nacco, p. 187.

15. Nacco, pp. 188-189.

fost folosiți 20.000 de proci, 40.000 de coloniști și o divizie de infanterie”¹⁶. Au supraviețuit și lăcustele și problemele lui Inzov. Cele două ocazii în care a fost mobilizată populația în folosul comun demonstrează cât de puține erau aspectele în privița cărora nobilii și rușii puteau cădea de acord. Cum cea mai mare parte a activităților administrației privea impozitele, distribuirea moșiilor și conflictul dintre țărani și moșieri, urmărirea propriului interes continua să fie atitudinea predominantă.

Inzov nu a putut ține sub control acțiuni de bază precum apărarea frontierei în timpul Revoltei din Nord, în 1821. Hotarul cu Rusia a rămas larg deschis unui mare număr de rebeli înfrânți care își căutau refugiu în Basarabia. În perioada în care Inzov era guvernator, abuzurile poliției din Chișinău au devenit și mai grave; această instituție colecta ceea ce mai târziu avea să se numească „taxă de protecție”, în valoare de doi *cervoneți* pe an de la negustori. Încercările de a-l disciplina pe șeful poliției din Chișinău în 1820 au eșuat, acesta alegându-se doar cu demiterea și fără nici o pedeapsă¹⁷.

Deși în cadrul noului sistem erau supravegheați, ispravnicii ținuturilor continuau să practice aceleași abuzuri. Metodele lor de lucru curente erau agresivitatea, corupția și pedepsele corporale. În rarele cazuri în care un ispravnic era adus în fața tribunalului sub învinuirea de abuz de cele mai multe ori el nu era pedepsit de Sfat pe motiv că „era prima dată când ocupă acest post”. Când era totuși aplicată, pedeapsa consta într-o pomană pentru săraci de 250 de lei. Ispravnicii, cu precădere cei din Tighina, își sporeau fără încetare aria de influență. Boierii noi făceau cele mai mari profituri și, la sfârșitul perioadei de guvernare a lui Inzov, ei își clădeau case mai bune decât boierii vechi. Chiar și sub stăpânirea rusească, un ispravnic era considerat netot dacă nu reușea să pună deoparte 100.000 de lei pe an. Aceste abuzuri nu numai că anulau orice efect pozitiv al Regulamentului din 1818, dar dăunau chiar și situației armatei din Basarabia. În 1823, Sabaneev îi scria lui M.S. Voronțov că ispravnicii jecmănesc în așa hal populația încât până și armata e lipsită de sprijin și se plângea că aceasta din urmă nu se poate aștepta să fie aprovizionată de țărâtime atât timp cât „locuitorii vin la noi să ne ceară bani”¹⁸.

Noul sistem administrativ a primit o altă lovitură, mai puternică, în 1821, când generalul Inzov a realizat marea reformă a mandatului său. În acel an, clasa nobiliară fusese redusă numeric în urma unei noi verificări, mai stricte, a documentelor ce atestau rangul. La momentul alegerilor – care se organizau o

16. Generalul I.V. Sabaneev către M.S. Voronțov, Tulcin, 24 aprilie 1824, *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 39 (Moscova, 1893), pp. 476-477.

17. Nacco, p. 189.

18. Generalul I.V. Sabaneev către M.S. Voronțov, Tiraspol, 4 decembrie 1823, *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 39 (Moscova, 1893), p. 472. Vighel, p. 28. Nacco, p. 190.

dată la trei ani – pentru posturile de la nivel local și central, inclusiv cel de reprezentant al nobilimii, au candidat cei din *dvorianstvo*. În 1819, Bahmetiev acordase un termen de douăzeci și patru de ore înainte de a închide *radoslovnaia kniga*, registrul nobilimii, și au apărut din senin 260 de noi boieri, cu toate documentele necesare, care voiau să se înscrie în rândurile elitei basarabene. Apropiindu-se data alegerilor, Inzov a cerut unei comisii să verifice validitatea pretențiilor nobiliare. Ca și înainte, boierii erau divizați în două tabere: cei vechi și cei noi. Primul grup rămânea în continuare puțin numeros, însă poseda avere și prestigiu. Boierii noi nu și-au putut menține unitatea de care dăduseră dovadă în 1818; aceeași ambiție care îi unise atunci i-a dezbinat o dată ajunși la putere¹⁹.

Cercetarea documentelor a început în august și toți cei din *dvorianstvo* trebuiseră să prezinte actele doveditoare până pe 1 decembrie. Alegerile au fost amânate un an. După terminarea verificărilor, numărul familiilor boierești a fost redus la 170, adică la o treime din cel inițial. După decembrie 1821, numai cei ale căror titluri fuseseră confirmate în urma ultimei inspectări puteau participa la alegeri. Cei care nu trecuseră cu bine de verificare aveau drept de apel, dar puțini au fost cei care au reușit să își recapete titlul. Alegerile din 1821-1822 s-au derulat într-o atmosferă mult mai liniștită. Vighel se întreba în acea perioadă: „Și acum ce facem?”. Nu mai erau suficienți nobili pentru funcționarea administrației, iar dacă se scădeau cei prea bătrâni sau prea tineri, cei prea bolnavi sau prea leneși, abia dacă mai rămâneau destui pentru ca oblastia să poată fi guvernată conform statutului conferit de Regulamentul din 1818. Ministrul de Interne observa că erau o sută de boieri și optzeci și unu de posturi. În Tighina, Akkerman și Ismail, existau în total cinci boieri, dintre care patru nu dețineau suficiente proprietăți imobiliare și, prin urmare, nu puteau ocupa funcții administrative. În aceste condiții, statutul de autonomie al oblastiei era doar o farsă²⁰.

Reducerea numărului de nobili nu a îmbunătățit considerabil calitatea guvernării. Deși trei dintre boierii deputați și-au pierdut postul ocupat în Sfat și asemenea schimbări au avut loc și în alte segmente ale administrației, ineficiența sistemului era aceeași. Venirea la putere a boierilor vechi a adus cu sine descurajant de puține îmbunătățiri și, în plus, nu toți boierii noi și-au pierdut posturile. Pruncul, de pildă, a rămas la putere și a continuat să aibă o mare influență în toate sectoarele activității administrative²¹.

După alegerile din 1821-1822, administrația și-a reluat, apatică, activitatea. Interesele care stăteau în spatele dorinței de autoguvernare a boierilor nu îi

19. Vighel, p. 14.

20. N. Varadinov, „Istoria Ministerstva Vnutrennih Del” (1824), în *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, 38, septembrie 1859, pp. 202-203. Nacco, pp. 191-193.

21. G.G. Bezviconi reia listele cu numele boierilor în lucrarea sa *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I, București, 1940.

stimulau pe aceștia să participe activ la administrarea curentă a oblastiei. Sfatul se reunea luna, miercurea, joia și sâmbăta pentru a dezbate, în limba română, probleme civile, iar marțea și joia pentru a discuta chestiuni fiscale, în rusește. Prezența la ședințe era sporadică deoarece boierii se foloseau de orice pretext pentru a scăpa de plictisitoare administrație. Reprezentanții ruși din Sfat nu știau limba română și luau cunoștință de majoritatea treburilor civile prin intermediul unui interpret. Reprezentantul nobilimii, Iancu Sturdza, nu avea încredere în propria judecată și era incapabil să se opună acțiunilor celorlalți boieri. În cei zece ani de stăpânire rusă, tribunalele nu au ținut registre, nu au urmat proceduri standard și nu au făcut un calendar cu programarea cazurilor. Dacă o persoană cu suficient de multă influență voia ca o anumită cauză să fie judecată ceva mai devreme sau ceva mai târziu, dacă atotputernicul Pruncul își exprima interesul pentru un caz anume sau dacă cineva era suficient de insistent, secretarul curții modifica programul pentru ziua respectivă²².

Uneori, curțile de judecată respectau programul de lucru normal : de la ora 10 la ora 16. Vighel descria o zi tipică într-un tribunal civil : boierii cu un „aer nemulțumit” veneau să audieze, „plictisiți și indiferenți” cazurile. Indiferent de oră, fiecare persoană de acolo căsca măcar de o jumătate de duzină de ori sau chiar mai des. „Când se face ora douăsprezece, toate privirile stau ațintite către ceasul de pe perete. La douăsprezece și jumătate, domnește o absolută apatie și nerăbdare ; oamenii se ridică, apoi se așază, apoi se ridică iar. E mare vânzoleală, membrii se uită unul la altul ca și cum și-ar spune că așa ceva e inacceptabil... Când bate ora unu, sar toți în picioare și strigă : „Acasă ! Acasă ! E vremea prânzului !”. Vighel estima că în 1823 erau pe rol în jur de 6.000 de cazuri nerezolvate, la care se adăugau zi de zi altele noi, și nu putea aminti decât treisprezece cazuri care în 1822 ajunseseră în etapa finală²³. În 1823, Sfatul și tribunalele nu mai funcționau, cu excepția unei scurte și ocazionale perioade de activitate intensă încurajate de președinte, așa că boierii au început să-i folosească pe conțopiști și pe secretari la diverse munci domestice neplăcute.

Inzov a renunțat la postul de guvernator al Basarabiei în iunie 1823, dar a continuat să-și exercite puterile în calitate de apărător al coloniștilor. Nici el și nici guvernatorul civil, Katakazi, nu reușiseră să-i determine pe boieri să-și folosească prerogativele, sporite prin Regulamentul din 1818, în beneficiul oblastiei și al imperiului. În schimb, aceștia continuau să se servească de ele ca de un mijloc de înavuțire personală. Documentele regimului de la Chișinău din primii cinci ani de după 1818 au demonstrat că rânduielile administrative vechi de un secol nu puteau fi modificate doar prin codificarea drepturilor, privilegiilor

22. Vighel, pp. 6, 8, 9 și 14.

23. Vighel, pp. 9-11.

și obiceiurilor locale deoarece era o mare diferență între a defini puterile și a aplica reforma celor care le dețineau.

V. Eșecul codului din 1818

În primii cinci ani de după 1818 rușii au încercat zadarnic să guverneze regiunea prin intermediul structurilor administrative românești. Nobilimea locală nu a reușit să răspundă promisiunilor exprimate de Alexandru în preambulul Regulamentului. Experimentul de autonomie locală eșuase dintr-un motiv foarte simplu: interesul personal era singurul țel stimulant al boierilor, care nu vedeau în documentul din 1818 nici un motiv de a-și schimba stilul de viață. Structura de guvernare fusese mai bine conturată, iar prezența sporită a rușilor părea o sancționare a puterii lor, nu o îngrădire. Boierii credeau că îndemnurile țarului de a îmbunătăți viața țăranimii sunt doar un semn de pioșenie; un conducător care îngăduia unei instituții precum iobăgia să subziste practic necontrolată nu putea avea pretenția de a îmbunătăți modul în care își tratau românii țărani – liberi din punct de vedere juridic. O conducere caracterizată de o administrație locală dezorganizată nu prea putea spera să le slujească drept model românilor. Pe scurt, persuasiunea morală implicită din Regulamentul țarului a avut un impact slab asupra boierilor. Neînsoțite de o prezență rusă puternică, bunele intenții nu erau suficiente pentru a îmbunătăți sistemul administrativ local.

În cei cinci ani de după 1818, majoritatea aspectelor pozitive ale Regulamentului au fost respinse. Autoguvernarea cu sprijinul elitei nobilimii locale a devenit exploatare prin intermediul celei mai degenerate părți a acestei clase. La început reformele instituționale au fost paralizate de o boierime dezinteresată, apoi de o nobilime prea puțin numeroasă și incapabilă să facă ceva, chiar dacă ar fi dorit. Observatorii ruși au rămas doar observatori, fără puterea vizibilă de a forța schimbarea. Singurii care păreau să aibă ceva de câștigat erau coloniștii străini, datorită faptului că obținuseră un statut special în afara razei de acțiune a regimului de la Chișinău, după cum am arătat în capitolul 3.

Regulamentul din 1818 era un experiment provizoriu. O dată ce eșecul lui a devenit evident, rușilor nu le rămânea altă alternativă decât să pună capăt autonomiei politice locale. Ambele părți își aveau partea lor de vină în nereușita Regulamentului. Rușii scriseseră un document idealist și imposibil de pus în practică, ce nu ținea seama de rezultatele a douăsprezece ani de experiență. Acționând de pe o poziție slăbită după războaiele napoleoniene, ei nu reușeau niciodată să-și sprijine funcționarii. Boierii au rămas orbi la nevoile regiunii și nu aveau experiența necesară pentru a exercita puterile ce li se conferiseră. În egoismul lor, ei au considerat mărinimia rușilor drept un semn de nepăsare sau,

mai rău, de slăbiciune, nerealizând că Regulamentul din 1818 putea fi revocat tot atât de ușor pe cât fusese și promulgat. Experiența unui veac de stăpânire fanariotă îi învățase să strângă averi atât timp se putea și cei cinci ani de după 1818 le-au oferit o ocazie extrem de bună de a se înavuți.

Problemele din 1806 erau încă nerezolvate în 1823. Pe timp de pace, ca și în vreme de război, interesele de bază ale conducerii locale rămăneau aceleași. La Chișinău, se considera că interesul național era cel al boierilor români, și nu cel al întregii populații sau al provinciei, iar interesul statului căruia îi aparținea Basarabia era un lucru pe care nimeni nu-l considera demn de atenție.

CAPITOLUL 7

Rușii la Chișinău

I. O regiune dificilă

Înainte de a încheia lucrarea de față trebuie să dedicăm un capitol numărului mare de ruși care, dintr-un motiv sau altul, au petrecut intervalul studiat aici în Basarabia și și-au lăsat amprenta asupra provinciei, aceasta la rândul ei influențându-le modul de a vedea lucrurile și cariera.

Contextul guvernării autonome le crea mari dificultăți militarilor și birocraților ruși de la Chișinău. Ei nu aveau suficientă autoritate pentru a-și impune voința în fața supușilor lor, trebuiau să lucreze cu un popor pe care îl considerau inferior și, mai rău, nerecunoscător, și nu puteau rezolva problemele administrative aparent simple în felul lor deoarece trebuiau să acționeze prin intermediul boierilor români. Practic, nu-și puteau nicicum îndeplini îndatoririle pentru care fuseseră trimiși aici.

Într-o zonă aflată aproape de Sankt Petersburg sau de Moscova, asemenea sentimente de frustrare ar fi fost destul de îngrijorătoare, însă în Basarabia – atât de departe de „civilizație” – oficialii ruși aflați în această situație jalnică erau izolați. Erau o minoritate în propriul imperiu și mulți dintre ei se simțeau încă și mai nefericiți din această cauză. Le era greu să găsească un mod de a scăpa de vaga senzație că ei, rușii din Basarabia, sunt străini la ei acasă.

În studiul nostru, care se concentrează asupra politicii administrative a imperiului în Basarabia, descrierea activităților și atitudinilor câtorva dintre rușii de la Chișinău în perioada de autonomie nu va constitui un capitol aparte. Totuși, o scurtă prezentare a interacțiunilor dintre oficialii ruși și românii din Basarabia și a activităților lor ne dă o idee despre diferența evidentă dintre atitudinea Sankt Petersburgului față de autonomie și cea a Chișinăului. Rușii din sud-vestul imperiului nu îi respectau pe basarabeni și acesta constituie un motiv secundar, dar totuși important, pentru care politica Rusiei a eșuat.

II. Chișinăul văzut de ruși

Pentru un funcționar rus din perioada 1812-1828, numirea într-un post la Chișinău însemna același lucru ca pentru un funcționar american din anii 1848-1860 numirea la Santa Fe, în New Mexico. Ambele orașe se aflau departe de orice centru urban și în amândouă cuceritorii erau minoritari. În amândouă existau conflicte serioase în ceea ce privește limba, cultura și sistemul de valori și ambele trebuiau să facă trecerea de la o națiune dominantă la alta. În fine, și într-un oraș și în celălalt menținerea unui nivel de trai decent pune probleme serioase stăpânitorilor.

La sfârșitul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, oficialii țariști care rămăseseră în Moldova și Țara Românească și-au transferat activitatea într-un sat banal, Chișinău, unde își stabilise Krasno-Milașevici sediul administrativ și Gavriil Bănulescu Bodoni, sediul religios. Krasno-Milașevici a plecat pe la sfârșitul lui septembrie 1812, lăsând în urma sa un grup minim de secretari și interpreți care să îi ajute pe români. Basarabia și bunăstarea reprezentanților țariști la Chișinău s-au bucurat de foarte puțină atenție din partea Sankt Petersburgului. Dificultățile cu care se confruntau oficialii ruși erau la fel de previzibile ca și intransigența românilor, la fel de tipice ca plictiseala și la fel de periculoase ca ciuma, iar indiferența celor de la Sankt Petersburg față de ei le scădea și mai tare moralul. În timp ce la nord se desfășura lupta mareață dintre ruși și Napoleon, reprezentanții ruși la Chișinău deveneau tot mai conștienți că se aflau în cel mai înapoiat colț de imperiu.

În perioada de autonomie, centrul administrației ruse a Basarabiei a fost Chișinăul, un oraș mărunț. La începutul secolului al XIX-lea, nu era decât un biet târg de trei mii de locuitori, dar, în cei zece ani care au urmat transferării administrației ruse de la Iași și București, numărul de locuitori a crescut la 26.000. Această nou-dobândită importanță a atras la periferie tot felul de negustori și oameni ambițioși, orașul devenind astfel centrul comerțului în oblastie¹.

La momentul anexării Basarabiei, Chișinăul aparținea mănăstirii Galați și, în 1818, a devenit oficial domeniu al coroanei². Orașul era absolut nepregătit pentru gloria ce se pogorâse asupra lui: nu existau nici clădiri administrative, nici străzi pavate și nici instalații sanitare. Mijloacele necesare ridicării nivelului orașului ar fi trebuit să provină din impozite, însă un boier român a pretins că lui i se cuvine cea mai mare parte din veniturile orașului, conform unui contract pe care îl încheiase cu mănăstirea Galați pentru o perioadă de douăzeci de ani și care

1. Zașciuk, p. 11. Svinin, p. 269.

2. Nacco, pp. 138-139.

avea să expire în 1823. Vreme de zece ani nu s-au făcut îmbunătățiri semnificative în oraș și nu s-a putut nici efectua o prospecțiune rezonabilă a zonei³. Pentru funcționarii ruși, Chișinăul devenise o adevărată încercare.

Alegerea Chișinăului drept capitală a întâmpinat rezistență și s-au făcut încercări de a muta capitala într-un oraș mai înstărit, cum era Tighina⁴. Boierii nu-l considerau un loc potrivit pentru a se stabili și își investeau banii în reședințe permanente somptuoase la Iași, în capitală construindu-și doar locuințe temporare.

F.F. Vighel, care a fost consilier în Basarabia din 1819 până în 1826 și ale cărui însemnări despre Chișinău sunt o sursă foarte prețioasă pentru istoria administrației ruse, spunea că aerul nesănătos și apa murdară se datorau faptului că orașul era amplasat într-o vale, de-a lungul râului Bâc. Obiceiurile românilor îi repugnavă și găsea mizeria din oraș de nedescris; „din spitale, băi publice și spălătorii... totul e aruncat afară pe străzi. Peste tot zac gunoaie, resturi și animale moarte și nimeni nu face curățenie niciodată. Nu există lampioane, posturi de bază, porți sau poduri, iar denivelările de pe străzi sunt fără pereche. Nicăieri nu sunt burlane pentru ca apa de ploaie să se scurgă în râu. Pentru cei ce merg pe jos, unul dintre cele mai mari inconveniente sunt miile de câini, care aleargă zi și noapte pe străzi și umplu orașul cu lătratul lor, atacând trecătorii”⁵. Nu se putea merge pe jos decât înecat de praf vara sau înecat în noroi în celelalte anotimpuri, evitând câinii (care, vara, turbau și mureau cu sutele) și sărind la o parte din calea trăsurilor românilor⁶. Descrierea dură pe care o face Vighel e reprezentativă pentru părerea rușilor veniți de la Sankt Petersburg cu privire la acest oraș mizerabil. Și nici administrația locală nu făcea prea multe pentru a-i aduce la sentimente mai bune față de Basarabia.

III. Activitatea rușilor la Chișinău

În perioada 1812-1828, reprezentanții Rusiei în Basarabia trăiau în condiții din cele mai mizere. Siliți să colaboreze cu oameni pe care îi priveau cu dispreț, neavând nici cea mai mică influență asupra mersului lucrurilor – neputând să intervină nici măcar în activitatea șefului poliției din Chișinău – și prost plătiți în comparație cu ispravnicii cei hrăpăreți, ofițerii superiori și funcționarii ruși formau o societate de emigranți.

Noua capitală progresase foarte puțin în primii săi ani de glorie, astfel că pentru a avea parte de divertisment rușii erau nevoiți să rămână în cercul lor.

3. *Ibidem*, pp. 140-141.

4. A.O. Egunov, *Proekt glavnih osnovanii k obrazovani vnutrenniago grajdanskago upravleniia v Bessarabskoi oblasti*, 6 aprilie 1817, pp. 146-147. Vighel, p. 25.

5. Vighel, pp. 26-27.

6. *Ibidem*.

Casele în care trebuiau să locuiască erau prost concepute și prost construite. Străzile și condițiile sanitare nu suferiseră schimbări semnificative, iar cel mai sigur mod de a obține ceva de la administrația orașului era mita. Oricine putea fi cumpărat, de la șeful poliției până la arhitect⁷. Se făcuseră planuri ambițioase de reconstruire a orașului (inclusiv Pușkin concepuse unul) și de reformă a poliției. Însă pentru primele nu se găsiseră fonduri, în timp ce pentru pentru cel de-al doilea nu existase voința necesară. În anii 1820, orașul nu era luminat și nu existau spitale, străzi, burlane, închisori și clădiri cu birouri. Erau planificate lucrări în valoare de aproximativ două milioane de lei, dar în trezoreria oblastiei, pentru toate scopurile, se găsea de-abia o treime din bani. În acest timp, administrația funcționa în case închiriate de la nobili pe sume foarte mari, iar când rușii s-au oferit să cumpere clădiri în Chișinău li s-au cerut prețuri exorbitante pentru construcții de o calitate îndoielnică⁸. Un asemenea context nu îi stimula deloc pe oficialii ruși să aibă atitudine pozitivă.

Disprețul lor pentru români provenea în mare parte din faptul că avuseseră de-a face cu boierimea. Vighel considera „spectacolul din Basarabia ca fiind unic acum în lume...”. Experimentul Rusiei aici îl vedea ca pe o combinație de barbari și europeni încercând să guverneze în tandem. Singurul mod de a-i face pe cititorii anului 1823 să înțeleagă situația era paralela cu Rusia lui Petru I. „Modul de viață fastuos al românilor seamănă probabil cu cel al strămoșilor noștri... poartă robe lungi, bărbi și ișlice, au gusturi luxoase și vulgare și sunt grosolani”. Vighel mergea mai departe cu comparația descriindu-le locuințele : pivnițe joase, cârduri de servitori, miros insuportabil, femei inculte. „Tinerii din societatea mondenă aparțin acelei generații pe care am cunoscut-o și noi în Rusia ; sunt obsedați de franceză – pe care o vorbesc prost – de mazurci și de cântat la pian”. Ca și rușii din secolul al XVIII-lea, tinerii români treceau prin faza intrigilor, a jocurilor prostești și a femeilor arțăgoase⁹.

Vighel exprima credința generală a rușilor cum că nu exista nimic nobil la un asemenea *dvorianstvo*. El considera că nu există o nobilime basarabeană și, în consecință, nu există nici o temelie pe care să se clădească o guvernare autonomă. La fel de nefavorabilă era și părerea lui despre țărani. Unii dintre ei erau atât de necivilizați încât Vighel îi compara cu „popoarele sălbătice din America” și nu găsea la ei nici o înclinație pentru militarie, nici o tradiție în sfera artelor, științei, meșteșugurilor sau învățământului. Într-un cuvânt, nu vedea nimic care să sugereze că basarabenii ar fi vreodată în stare să se autoguverneze¹⁰.

7. Vighel, pp. 26-28.

8. Nacco, pp. 164-168.

9. Vighel, pp. 30-31.

10. Vighel, pp. 32-34.

Data fiind natura populației locale, așa cum o descria Vighel, și aspectele necivilizate ale Chișinăului, funcționarii țariști care veneau în Basarabia se considerau trimiși într-un colț de lume uitat de Dumnezeu. Era un loc atât de îndepărtat și de indezirabil în ochii rușilor încât pentru Pușkin a constituit destinația unui semiexil. El s-a aflat aici în perioada septembrie 1820 – iulie 1823 pentru vina de a fi ofensat câteva persoane importante de la Sankt Petersburg cu niște epigrame nepublicate și de a fi avut o aventură cu soția lui M.S. Voronțov. Teoretic, în tot acest timp era funcționar retribuit și, din plictiseală sau din datorie, a conceput un plan de reconstrucție pentru Chișinău. Inzov, apărătorul și protectorul lui în acești ani, a acceptat proiectul, dar acesta a fost respins de arhitectul ținutului¹¹.

Situată la periferia imperiului, această societate de emigranți pe care o formau funcționarii și ofițerii ruși cuprindea și câțiva membri de seamă. În afară de Pușkin, mai erau aici și decembriștii P.A. Pestel, A.F. Orlov și V.E. Raevski, câțiva notabili români și greci, precum Mihai Suțu și Alexandru Ipsilanti, și mai mulți intelectuali și oficiali importanți de la Sankt Petersburg, cum ar fi D.N. Bludov (viitor ministru de Interne), P.D. Kiseleff și contele Pahlen.

Într-o lucrare se calcula numărul celor din cercul lui Pușkin ca ajungând la vreo 334 de persoane, printre care se găseau ofițeri radicali și conservatori, boieri cultivați și membri ai *Eteriei* (*Philike Hetairia*). Comunitatea aceasta era atât de bine sudată încât, la început, atât Pușkin, cât și Kiseleff au fost plăcut impresionați de Pestel. Deși multe dintre elementele mai radicale ale grupului au avut legături cu Pușkin, nu s-a dovedit niciodată că poetul ar fi luat parte la mișcarea decembriștilor din Basarabia¹². Rușii și câțiva români selectați își căutau unul altuia compania și nu țineau pentru sine decât foarte puține secrete, astfel că poliția secretă din Basarabia a aflat devreme de activitățile decembriștilor, de Eteria și de radicali.

Cu toate că anturajul său de la Chișinău era de un nivel mai înalt decât se așteptase el, Pușkin considera perioada petrecută aici ca fiind realmente o pedeapsă. Cu un salariu de o mie de ruble pe an și un cerc de cunoștințe mai redus decât avea la Sankt Petersburg, poetul a petrecut în Basarabia trei ani neplăcuți. Cel care îl supraveghea, Inzov, îl trata părintește și Pușkin știa și el că fără intervenția lui Karamzin ar fi putut petrece perioada aceasta în Siberia și nu în necivilizatul Chișinău. Deși ducea o viață relativ ușoară, nu scăpase complet

11. Cerepnin, pp. 441-443. B.A. Trubețkoi, „Kișinevskie znakomie Puškina”, în *Pușkin na Iughe* (Chișinău, 1958), p. 60. I.N. Halippa, „Gorod Kișinev vremen jizni v nem Aleksandra Serghееvicia Puškina”, în *Trudi Bessarabskoi Gubernskoi Ucenoi Arhivnoi Kommissii*, vol. 1 (Chișinău, 1900), p. 97.

12. Trubețkoi, pp. 60-61.

de neplăcerile surghiunului și descria într-un scurt poem locul pe care îl ocupa în societatea locală¹³ :

Toți cei de-acolo îl disprețuiesc pe poet
și-l numesc diavolul rus,
vorbec de el fără pic de respect,
îl mustră și îl ponegresc
și-asupra lui își varsă cu-ncântare
cupa plină de venin¹⁴.

Pentru ruși, era frustrant să lucreze în Basarabia din cauza cerințelor impuse de Regulamentul din 1818 și a calității personalului de origine română cu care trebuiau să lucreze, era greu datorită diferențelor culturale și lingvistice și era periculos din cauză că ciuma și alte boli erau o prezență constantă. Armata de pe timp de pace aflată aici trecea și ea printr-o perioadă dificilă datorită lipsei de muniții, a soldaților antrenați și echipați necorespunzător și a banilor insuficienți. Ei înșiși în conflict unii cu alții, comandanții ruși își zădărniceau reciproc eforturile. Militarii erau însărcinați să păzească cordoanele de carantină, să strângă recoltele de pe marile proprietăți, să sprijine acțiunile ocazionale de stârpire a lăcustelor și să facă alte asemenea munci care, pentru o armată ce cunoscuse gloria cu atât de puțin timp în urmă, erau înjositoare. Activitatea incomodă a lui Arakceev l-a determinat pe contele A.A. Zakrevski să-i scrie de la Sankt Petersburg lui P.D. Kiseleff că „acum avem două molime : una e cea cu care vă luptați dumneavoastră și cealaltă – Arakceev”¹⁵.

La zece ani după înfrângerea lui Napoleon, plictiseala și moralul scăzut al militarilor de la frontieră au avut probabil contribuția lor la obsesia pentru ceea ce mai târziu s-a considerat a fi idei subversive. La Chișinău și Tulcin se găseau foarte mulți decembriști. Fiind la început scenă a pregătirii activităților militare în Balcani și teritoriile habsburgice, Basarabia a devenit mai apoi un centru de întâlnire al multor ofițeri – clasa cea mai educată și mai progresistă a imperiului – în afara celor două capitale. Loja masonică Ovidiu de la Chișinău îi număra în rândurile sale pe Pestel, Raevski, Orlov, Pușkin și, probabil, Inzov. Asocierea dintre oficiali și membri ai Societății Slavilor Uniți îl determina pe M.S. Voronțov să îi scrie lui Inzov pentru a-l avertiza asupra posibilelor pericole.

Conform rapoartelor poliției, loja s-a dovedit foarte puțin subversivă, dincolo de idealurile lui Raevski și Orlov privind un tratament mai bun al soldatului mediu și de pledoaria lor pentru un sistem educațional mai progresist în imperiu.

13. E.J. Simmons, *Pushkin* (Cambridge, 1937), pp. 98 și 119.

14. Halippa, p. 161, în traducerea autorului.

15. A.P. Zabloțki-Desiatovski, *Graf D. Kiselev i ego vremia*, vol. 1 (Sankt Petersburg, 1882), pp. 82-83, 110-111 și 114, scrisori de la Zakrevski către Kiseleff din perioada 1820-1821.

Pestel a făcut mai multe călătorii pornind de la Tulcin, iar Ipsilanti și-a plănuit Revolta din Nord în iarna 1820-1821, la Chișinău, fără a-i implica pe membrii lojii. Pușkin își citea din poezii acestei rarități care era în Basarabia publicul avizat¹⁶.

Ca în cazul majorității cercurilor de emigranți, nici cel de la Chișinău nu avea un front filosofic și politic unitar. Decembriștii, Societatea Slavilor Uniți, Eterea și masonii nu se completeau neapărat. Atât Pușkin, cât și Kiseleff și-au pierdut rapid entuziasmul pentru decembristul Pestel. Acesta, în calitate de aghiotant al contelui Wittgenstein, a întocmit documentul incriminator împotriva Eteriei care e posibil să-l fi influențat pe Alexandru atunci când a refuzat să sprijine Revolta din Nord. După 1 august 1822, societățile secrete au fost oficial scoase în afara legii, iar agenții poliției (a nu se confunda cu forța de poliție a orașului Chișinău) îi țineau sub strictă supraveghere pe membrii tuturor grupurilor. Radicalii din societatea emigranților nu au constituit niciodată o amenințare serioasă. Un exemplu în acest sens e arestarea lui Pestel la Tulcin, pe 12 decembrie 1825, deși acesta nu crease probleme serioase¹⁷.

Elita rusă a adus măruntă sa contribuție la dezvoltarea Basarabiei în domeniul învățământului. La momentul anexării sale, provincia nu avea un sistem de școli organizat și, ca și în restul Rusiei, gradul de analfabetism era ridicat. Țăranii nu știau carte, iar un boier inițiat într-ale artei cititului și scrisului era o excepție rar întâlnită. Fără activitățile întreprinse de Bodoni și Sulima, în Basarabia nu ar fi existat, în continuare, aproape nici o școală. Ajutorul fiscal pentru educație a rămas în stadiul de proiect.

Prin intermediul deputatului său pentru problemele Basarabiei, Capodistria, țarul sublinia permanent nevoia unei educări a maselor, dar și a celor din *dvorianstvo* pentru ca astfel să contribuie toți la bunăstarea imperiului. El susținea crearea unei reglementări speciale pentru învățământul basarabean, sprijinea seminarul și tipografia lui Gavriil și încuraja Societatea Biblică din Basarabia. Acțiunea de pionierat a lui Bodoni a dus la înființarea în 1816 a unei școli pentru fiii funcționarilor publici. În 1821, un boier autohton a propus deschiderea unei școli de fete în care să se predea rusa, franceza, germana, istoria, aritmetica, arta și pianul. Această școală pentru fete a fost urmată la scurt timp de una pentru băieți, însă, din cauza costului ridicat și a numărului redus de elevi din cele două școli, aceste tentative nu vizau decât un mic procent al populației¹⁸.

Administrația a făcut o încercare mai importantă de a organiza în Basarabia un învățământ pentru mase prin aplicarea a sistemului lancasterian. În colaborare cu Biserica și acționând prin intermediul Societății Biblice, guvernul a cheltuit sume

16. Trubetkoi, p. 61. L.N. Oganian „K voprosu ob otnoșenii A.S. Puškina k Geterii”, în *Pușkin na lughe* (Chișinău, 1958), pp. 133-137.

17. M.O. Zetlin, *The Decabrists*, tradusă de G. Panin (New York, 1958), pp. 49 și 206.

18. Nacco, pp. 168-170.

importante pentru tipărirea unui număr suficient de exemplare din ediția cu caractere chirilice a Noului Testament din Biblia de la Blaj.

Gavriil a coordonat tipărirea Bibliei și înființarea, în 1817, a unei filiale a Societății Biblice în Basarabia. O dată Bibliile tipărite, oamenii trebuiau învățați să le citească. Pentru ruși, sistemul lancasterian era convenabil deoarece principiul acestuia – „fiecare să îl învețe pe un altul” – promitea o soluție la cea mai mare problemă a Rusiei: lipsa de personal calificat. Mai mult, elanul religios al Societății Biblice se potrivea de minune cu idealismul celor ce susțineau acest sistem de educație¹⁹. El a fost aplicat pentru prima dată în Basarabia în 1823 de către Societatea Biblică; aceasta, la îndemnul lui Capodistria, și-a lipit afișele în trei orașe: Chișinău, Ismail și Tighina.

Exista și un aspect supărător în ceea ce privește sistemul lancasterian și anume faptul că metoda era susținută și de unii ofițeri radicali din loja Ovidiu. La Kiev și Chișinău, Orlov și Raevski l-au folosit pentru a-i învăța pe cei din trupele locale și pe funcționarii inferiori niște deprinderi de bază²⁰. Cei doi priveau armata ca pe o forță socială pozitivă care îl învață pe soldatul de rând istoria țării sale și să scrie și să citească. Amândoi protestau împotriva abuzurilor soldaților, lucru care, asociat cu activitățile lor în domeniul educației, a atras asupra lor suspiciunea armatei. Zakrevski, aflat la Sankt Petersburg, îi scria lui Kiseleff, la Chișinău, că Raevski și Orlov sunt sub supraveghere deoarece lucrează la formarea unor cercuri lancasteriene și propagă „idei liberale” printre militari. Pe deasupra, Orlov mai păcătuisese și încercând să extindă beneficiile educației și în rândurile țăranimii. Cu câteva luni înainte de sosirea lui Voronțov în Basarabia, Raevski era arestat sub acuzația – formulată de rectorul seminarului din Chișinău – că propovăduiește gândirea liberă și ateismul și trimis în Siberia. Soarta lui Raevski l-a silit pe Orlov să-și înceteze activitățile²¹, dar acestea oricum nu ar mai fi continuat multă vreme din cauza din cauza instabilității pe care o cunoștea Rusia în ultimii ani de domnie ai lui Alexandru I.

Această notă de liberalism nu a afectat entuziasmul Bisericii și al Societății Biblice pentru ridicarea nivelului cultural al poporului și răspândirea credinței prin intermediul sistemului lancasterian. Interesul Eparhiei pentru acest proiect a continuat și în timpul succesorului lui Bodoni, Dimitrie Sulima. Acesta a

19. Ciobanu, p. 78.

20. G.L. Arș, *Tainoe Obșcestvo Filiki Eteria* (Moscova, 1965), p. 90. Zetlin, p. 64. J.C. Zacek, „The Lancasterian School Movement in Russia”, în *The Slavonic Review*, iulie 1967, pp. 351 și 360-365.

21. Zablotki-Desiatovski, pp. 157-158. L.N. Oganian, „K voprosu of deiatel nosti kișinevskih dekabristov”, în *Dokladi Naucnoi Sessii 1963 g.* (Chișinău, 1964), p. 29. Von Kosmeli, *Harmlose Bemerkungen auf einer Reise über Petersburg, Moskau, Kiew, nach Jassi* (Berlin, 1822), p. 188. V.I. Semevski, *Politiceskaia i obșcestvennaia idei dekabristov* (Sankt Petersburg, 1909), pp. 316-331.

ocupat funcția de mitropolit între anii 1821 și 1844 și și-a folosit în această perioadă relațiile cu Biserica Rusă pentru a susține interesele poporului său. Rușii au oferit suficient sprijin pentru finanțarea studiilor a doi studenți vorbitori de română și pentru tipărirea a 1.200 de Biblii și a unei cărți de gramatică a limbii române, iar Voronțov a continuat să susțină școlile în timpul mandatului său²².

Activitățile rușilor și ale Bisericii în ceea ce privește generalizarea educației au avut un impact limitat asupra ignoranței de proporții ce afecta regiunea. Guvernul ar fi trebuit să investească milioane în construirea de școli, formarea profesorilor și tipărirea materialelor pentru a reduce într-adevăr gradul de analfabetism. În cei șaisprezece ani de autonomie, lipsa de sprijin, ciurma și ezitarea oamenilor când era vorba să-și trimită copiii la școlile existente au determinat stagnarea din sfera educării populației. Nici în următoarele decenii, rușii nu au avansat prea mult în această direcție. Recensământul din 1897 arăta că 82 % din populația de sex masculin și 96 % din populația de sex feminin erau analfabeți²³.

Rușii din Basarabia în general și din Chișinău în particular nu au adus o contribuție culturală semnificativă la dezvoltarea oblastiei. Parțial, motivul pentru care „cultura avansată” nu a reușit să aibă un impact pozitiv asupra Basarabiei poate fi atribuit modului disprețuitor în care îi priveau rușii pe români. Ei administrau Basarabia din rațiuni foarte practice: voiau să folosească populația locală în interesul imperiului. Fără îndoială că boierii simțeau acest lucru și, având o experiență de secole în a profita de cuceritori, plănuiseră să obțină cât mai multe avantaje și pe seama stăpânitorilor ruși. Era departe de a fi relația ideală „elev-profesor”, mai ales că fiecare parte știa că are ceva de oferit celeilalte.

Condițiile în care trebuiau să lucreze ofițerii și funcționarii ruși nu încurajau în nici un fel idealismul cu care aceștia și-ar fi putut privi misiunea. Ei formau un cerc de emigranți pe propriul teritoriu, iar mai târziu, când societatea rusă s-a divizat în elemente radicale, liberale și conservatoare, legarea unor relații cu românii trebuie să fi devenit și mai dificilă. Revolta greacă, cu implicațiile ei politice, făcuse, cu siguranță, și mai periculoase discuțiile pe teme de literatură, de politică sau chiar de educație. Cei care stabileau legături strânse cu românii erau bănuți că ar fi agitatori și, după 1821, cei care discutau cu românii și grecii cultivați din capitală o făceau pe riscul lor. Presiunile politice interne făceau viața la Chișinău și mai periculoasă. Cât timp în domeniul educației rușii acționau prin intermediul Bisericii și al Societății Biblice erau în siguranță. Dar dacă cineva își susținea propriile idealuri politice și sociale servindu-se de învățământ își atrăgea asupra sa represalii oficiale.

22. Ieromanoh Sevastian, „Škol no-prosvetitelnaia deiatel'nost preosviščennogo Dimitri (Sulimî) v Bessarabii”, în *Zapiski Imperatorskago Odesskago Obščestva Istorii i Drevnostei*, 24, 1907, pp. 6-7, 10 și 21-22.

23. Nacco, pp. 170-172. Clark, p. 90.

Șovinismul rusesc, condițiile grele și presiunile politice anulau o mare parte din ceea ce ar fi putut rușii să îi învețe pe români. La un moment sau altul din perioada de autonomie, în Basarabia s-au aflat unele dintre cele mai luminate minți ale imperiului, însă activitățile lor nu au adus prea multe beneficii provinciei, iar atitudinea lor negativă a umbrat și puținul pe care îl realizaseră.

CAPITOLUL 8

Suprimarea autonomiei Basarabiei : 1823-1828

I. Schimbare de priorități

În 1823, rușii nu-și mai puteau permite deja luxul îndoielnic al haosului politic din Basarabia. Relațiile cu turcii înrăutățindu-se, noua provincie, situată strategic, devenea mai importantă pentru Sankt Petersburg. Pentru ca *oblastia* să fie o bază de sprijin eficientă a activităților rușilor în Balcani, stabilitatea era esențială. Eșecul total al autonomiei a determinat de asemenea luarea în considerare a posibilității de a opera o schimbare politică majoră. Modificarea de strategie nu s-a făcut dintr-o dată. În timp ce o parte a guvernului rus reflecta la nevoia de a integra în mai mare măsură Basarabia în imperiu, cealaltă parte încuraja codificarea dreptului civil basarabean de către oficialii ruși de la Chișinău. Chiar dacă Rusia avea de gând să încorporeze complet oblastia, era clar că în 1825 nu se hotărâse încă amploarea schimbărilor politice.

După moartea lui Alexandru I, în 1825, s-a urcat pe tron un țar mai „practic”, care punea mai puțin preț pe menținerea tradițiilor și rânduielilor nerusești dacă ele concureau la bunăstarea imperiului. În timpul domniei lui Nicolae I, entuziasmul pentru păstrarea drepturilor locale în regiunile de frontieră ale Rusiei s-a stins treptat. Diversitatea de la periferia imperiului nu prea era pe gustul noului țar.

Cea mai mare responsabilitate pentru trecerea de la autonomie la introducerea practicilor rusești în Basarabia a avut-o M.S. Voronțov, care cunoștea îndeaproape secile rapoarte rusești trimise de la Chișinău în ultimii unsprezece ani și a făcut o ultimă încercare de a lucra după Regulamentul din 1818. Eșuând, el a început să introducă treptat procedurile rusești și personalul rusesc în ceea ce anterior constituise aria de responsabilitate a boierilor.

II. Încercarea de codificare a legislației civile din Basarabia

Regulamentul din 1818 nereușind să instaureze ordinea în Basarabia, era limpede că oblastia își va pierde autonomia. Întrebarea era doar cât timp își vor mai putea păstra boierii de la Chișinău puterea politică, deoarece devenise o chestiune de timp până când guvernul de la Sankt Petersburg avea să reacționeze la haosul ce domnea la frontiera sud-vestică.

Chiar dacă din punct de vedere politic provincia urma să-și piardă autonomia, cei din administrație continuau să ia serios în considerare varianta menținerii legislației civile locale. Rușii au făcut o ultimă încercare majoră de a integra legile locale în sistemul legal al imperiului finanțând întocmirea unui cod civil între anii 1819 și 1826. Cu toate că Regulamentul din 1818 prevedea introducerea codului penal rusesc, el conținea și prevederi speciale privind menținerea vechiului cod civil. Ca în toate cazurile în care intervenea legislația autohtonă, și acum cea mai mare problemă a rușilor era legată de găsirea precedentelor.

În 1815 și 1816, Svinin, inspector în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, a făcut mari eforturi pentru a studia legislația civilă românească și a ajuns la concluzia că „ar fi absolut nedrept să spunem că românii nu au propriile lor legi, deși, dacă ne uităm la administrația românească, am putea spune că mersul lucrurilor e determinat de spiritul despotic turc”. El scria că dezordinea nu își avea originea în lipsa de legi, ci în veacurile în care cadrul legal bine stabilit a fost ignorat. Cercetările lui Svinin au scos la iveală în jur de douăzeci de coduri privind diverse aspecte ale vieții românilor¹.

În 1814, a apărut o compilație de legi autohtone. Pe toată durata existenței administrației basarabene se făcuseră încercări de codificare a legilor locale prin intermediul unor comitete formate din cărturari autohtoni și oficiali ruși. Conteul F.P. Brunnov și Petre Manega supravegheau activitatea unuia dintre aceste comitete și au primit de la contele Capodistria sarcina dificilă de a simplifica și organiza numărul mare de coduri existente cu ajutorul unui grup de experți juridici români de la Chișinău. Cei doi au folosit rezultatele obținute de comitet și au întocmit Codul Civil Basarabean în franceză, care urma să fie tradus în rusă și română. Documentul – incluzând și criticile aduse primei sale versiuni, din 1821, și celei de a doua versiuni, din 1822 – a fost trimis în formă incompletă la Sankt Petersburg în martie 1825².

Cercetările celor doi confirmau părerea lui Gavriil: în legislația Basarabiei existau într-adevăr elemente de drept roman, iar dispariția societății bazate pe

1. Svinin, pp. 223-224.

2. *Projet de Code Civil pour la Bessarabie, 1825-1826* (Sankt Petersburg, 1913), pp. 1-7.

domnia legii și autoritățile arbitrarie contemporane erau dovada clară a degradării situației Principatelor. Brunnov și Manega și-au dat seama că, dacă s-ar înlătura cea mai mare parte a cutumelor și abuzurilor, Principatele și Basarabia ar putea funcționa pe baza dreptului roman. Ei au descoperit că pe la sfârșitul secolului al XV-lea Codul lui Iustinian își pierduse deja în cea mai mare măsură influența și fusese înlocuit de variante prescurtate, scrise în greaca vulgară sau română. De-a lungul veacurilor civilizația regiunii stagnând, au fost uitate până și aceste versiuni atenuate ale dreptului roman. Sub influența turcilor, ordinea și procedura din jurisprudența tradițională au dispărut aproape complet, fiind înlocuite de judecători care operau fără legi scrise. Brunnov și Manega au descoperit că, din când în când, câte un domnitor fanariot mai realiza un cod de legi pentru principatul lui, ajungându-se, la o masă în continuă creștere de legi depășite și contradictorii. Cei doi pretindeau că ei au realizat un cod care încerca să dea la o parte toată pleava legislativă care se strânsese în cinci veacuri de declin³.

În cinci ani de muncă, au ajuns la o concluzie importantă în ceea ce privește relația dintre lege și societate: nivelul moral scade după ce s-au degradat legile. Pentru a reda legii forma sa originală și, implicit, moralei populației puritatea sa nepătată, cei doi s-au întors la sursă, la dreptul roman, și au început să reconstruiască jurisprudența basarabeană. Brunnov scria că intenționau să schimbe structura existentă doar acolo unde era absolut necesar deoarece cea mai bună schimbare era cea lentă, chibzuită. Având un cod de legi limpede, guvernul își putea întemeia acțiunea reformatoare pe o bază solidă. Abuzurile moștenite de la sistemul divanului puteau fi remediate. Principalul obstacol de înfruntat era ignoranța celor care urmau să aplice legea, dar din fericire, o lege poate sluji dublul scop de a stabiliza situația regiunii și de a instrui judecătorii asupra profesiei lor. Oficialii din Basarabia aveau să găsească legile logice și drepte fiindcă, după cum scria Brunnov, „ele își au toate originea în ordinea naturală, care reflectă interesele societății”⁴. În forma în care a fost el prezentat în 1825, codul era format din trei părți tratând drepturile personale, legile privind proprietatea și dreptul de proprietate și obligațiile. Legea urma să se aplice tuturor, indiferent de poziția socială, iar când ea nu conținea prevederi vizând o anumită situație, atunci autoritățile locale, ce ar trebui să oglindească „ordinea naturală, care reflectă interesele societății”, puteau face apel la obiceiul pământului⁵.

Probabil încetineala cu care s-a lucrat a fost cauza pentru care versiunea incompletă ce a ajuns la Sankt Petersburg în 1825 a fost în cele din urmă ignorată. În decembrie 1823, contele Bludov îi scria lui Voronțov, implorându-l

3. *Ibidem*, pp. 8-10.

4. *Ibidem*, pp. 10-15 și 19.

5. *Ibidem*, pp. 20-28.

să grăbească întocmirea codului „de care Basarabia are așa mare nevoie”⁶. Când acesta a ajuns în sfârșit în capitală, din el lipsea secțiunea privind procedura, cea mai importantă pentru Basarabia. După șase ani de eforturi intense, codul a fost trimis la arhive și nu a fost niciodată pus în aplicare.

Cea mai mare parte a muncii de întocmire a codului a făcut-o Petre Manega, un român intrat în slujba Rusiei după terminarea studiilor juridice la Paris. În urma unei întâlniri întâmplătoare cu Capodistria, i s-a oferit postul de la Chișinău pentru a lucra la codul civil. Pentru cei zece ani în care s-a ocupat de diverse aspecte ale legii moldovenești în Basarabia a primit un salariu net de 600 de ruble. El îndeplinea funcția esențială de om de legătură între Brunnov și boierii români în cadrul comitetului de codificare. Date fiind condițiile, munca sa era de calitate, iar standardele sale înalte, dar cu toate acestea și Manega a avut aceeași soartă ca și codul său. Cariera acestui om strălucit și talentat s-a sfârșit cu postul, onorific în cea mai mare parte, de director al bibliotecii din Chișinău. Brunnov a devenit funcționar superior în guvernul lui Nicolae I⁷.

Codul civil a fost și o urmare a eșecului înregistrat de Regulamentul din 1818. Faptul că i s-au dedicat șase ani consecutivi de muncă demonstrează seriozitatea cu care guvernul privea acordarea unei ocârmuiri autonome Basarabiei. Codul a apărut în sfârșit exact atunci când drepturile oblastiei erau pe punctul de a fi serios ciuntite, printre altele, din cauza nereușitei guvernării conform Regulamentului din 1818.

Celor care susțineau administrarea Basarabiei în conformitate cu legile locale li s-a opus prima dată Prozorovski, apoi Miloradovici și mai târziu Harting, Bahmetiev, Inzov și Vighel. Părerile acestuia din urmă cântăreau mai greu în ochii lui Bludov și Voronțov decât cele exprimate de militarii din oblastie. Vighel spunea că secolele de corupție degradaseră până și populația și că singurul mod de a cârmui provincia era prin aplicarea legilor și procedurilor rusești⁸. El considera că munca lui Brunnov și Manega era inutilă deoarece potențialul pe care îl oferea Basarabia imperiului nu putea fi exploatat prin intermediul codurilor lor. Disprețul său pentru populația locală l-a făcut să creadă că nici un popor nu putea fi mai rusificat repede decât românii – deșărădăcinați și necivilizați. Vighel credea că ei ar trebui tratați, în cel mai bun caz, la fel cum fuseseră tratați și cei din alte regiuni „mai puține civilizate”, precum Georgia și Siberia, și nu ca un popor aflat la același nivel cu Finlanda, Polonia și statele baltice. Părerile lui Vighel au ajuns să-și găsească expresia în politica oficială⁹.

6. Conte D.N. Bludov către M.S. Voronțov, 22 decembrie 1823, Sankt Petersburg. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 38 (Moscova, 1892), p. 297.

7. L.A. Casso, „Petr Manega, zabîtiki kodifikator Bessarabskago prava”, în *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvieșeniia*, serie nouă, partea a 49-a, ianuarie 1914, pp. 1-19.

8. Vighel, p. 34.

9. Vighel, p. 35.

III. M.S. Voronțov

În 1823, era deja clar că sistemul de guvernare instaurat prin Regulamentul din 1818 nu funcționa. Nu numai că fuseseră încălcate spiritul și litera codului, dar nici nu existau suficienți boieri pentru ocuparea posturilor aprobate de țar. Era nevoie de o schimbare care să limiteze exercitarea drepturilor, privilegiilor, obiceiurilor și practicilor nobilimii basarabene, precum și aplicarea legilor locale. Această limitare treptată a autonomiei locale fusese susținută de majoritatea rușilor din oblastie în cei zece ani anteriori. Susținător constant al specificului Basarabiei și purtător de cuvânt influent, Gavriil Bănulescu Bodoni a acționat împotriva acestei mișcări. La moartea lui, în martie 1821, românii din Basarabia l-au pierdut pe cel mai eficient reprezentant al lor la Sankt Petersburg. Succesorul lui, Dimitrie Sulima, nu mai puțin înțelept sau mai puțin remarcabil, nu avea prestigiul necesar pentru ca, în haosul administrativ din Basarabia, să organizeze o apărare corespunzătoare a autonomiei politice și culturale a patriei sale.

Probabil că dacă Basarabia ar fi fost o regiune mai importantă a Rusiei, limitarea autonomiei s-ar fi petrecut mai devreme. În perioada dintre anii 1812 și 1828, frontiera sud-vestică era relativ liniștită, iar imperiul era preocupat de rezolvarea problemelor stringente legate de refacerea economiei și a sistemul administrativ. În sfârșit, în 1823, când se profila o schimbare a situației din Balcani, Imperiul Rus a început să se ocupe și de instaurarea unei administrații mai eficiente la Chișinău.

Printr-un ucaz imperial din 28 iulie 1823, M.S. Voronțov, fiul ambasadorului la Londra, S.R. Voronțov, și membru al uneia dintre cele mai prestigioase familii ale Rusiei, și-a asumat autoritatea guvernării Noii Rusii și Basarabiei. Aceasta din urmă avea să fie pentru prima dată condusă de un funcționar administrativ civil de rang superior. Militarii nu prea avuseseră succes. Capacitatea noului guvernator, autoritatea sa sporită și influența familiei sale făceau ca numirea lui să reprezinte un mare salt înainte, având în vedere rangul oficialilor trimiși de obicei în Basarabia. Voronțov era extrem de bogat; pe proprietățile lui din șaisprezece gubernii lucrau și îi plăteau *obrocul* circa 37.702 de suflete. Susținător al agriculturii progresiste și al propriilor produse, era deosebit de interesat de potențialul Noii Rusii și al Basarabiei¹⁰.

Data fiind sarcina dificilă care îl aștepta, Voronțov trebuie să fi fost motivat și de altceva decât propriul interes atunci când a acceptat acest post. El cunoștea foarte bine problemele pe care le presupune acesta de la prietenii și subordonații lui din regiune. Sfera responsabilităților sale în sud-vestul Rusiei era atât de mare încât în mai 1823 tatăl său îi scria: „Te sfătuiesc să fii atent cu toată munca ce

10. E.I. Indova, *Krepostnoe hoziaistvo v naceale XIX veka* (Moscova, 1995), pp. 30, 35 și 37-39.

ți-a fost atribuită... dacă nu renunți la activitatea din Basarabia, o să te doboare. Atât de multă muncă o să te omoare". El își exprima îngrijorarea că fiul lui nu va găsi suficient de mulți oameni cinstiți pentru ocuparea posturilor din Basarabia. „Descrierea (pe care ai făcut-o tu) situației dezastruoase din Basarabia mă face să mă tem foarte mult”¹¹. N.M. Loginov îi scria despre această stare jalnică lui S.R. Voronțov, aflat la Londra, cu următoarele cuvinte : „Fratele meu... spune că au dat peste grozăvii ce-ți fac părul măciucă. Oameni închiși în pușcărie fără nici un motiv și fără nici o judecată, oameni condamnați la moarte în închisori... toate acestea sub privirile lui Inzov”¹². După o inspecție în Basarabia în vara lui 1823, contele Bludov îi scria lui Voronțov : „țărani aceștia nu sunt robi și trebuie tratați mai bine decât sunt tratați acum”. Tot el solicita reforme imediate ale structurilor fiscale și ale tribunalelor, schimbarea atitudinii nobilimii, o reverificare a documentelor boierilor și reorganizarea Sfatului Suprem al Oblastiei. Recomanda de asemenea să fie studiate atent multe dintre sugestiile făcute de Vighel și găsea că e importantă mai ales reforma Sfatului Suprem deoarece „toți marii uneltitori acolo se găsesc”. Viitorul autonomiei Basarabiei era conturat în concluzia uneia dintre scrisorile lui Bludov, în care scria că „Regulamentul din 1818 e provizoriu, de dumneavoastră depinde să înfăptuiți reforma. Trebuie să ne apropiem de forma instituțiilor din interiorul țării... pentru a oferi un sistem legislativ administrației interne a Basarabiei”¹³.

IV. Reformele lui Voronțov

Probabil tocmai faptul că știa că rușii și românii nu-și pot uni eforturile pentru a lucra conform Regulamentului și perspectiva unui nou război ruso-turc l-au determinat pe Voronțov să înceapă procesul de limitare a autonomiei Basarabiei. Contele Bludov indicase cel puțin cinci zone care necesitau reforme. Era limpede că nobilimea locală nu era foarte sensibilă la încercările de a o convinge și nici nu vădea vreo înclinație spre reformă. Tentativele de a îmbunătăți sistemul juridic eșuaseră lamentabil. Dificultățile pe care le presupunea educarea nobilimii erau prea mari, astfel că, aflat în mâinile ei, sistemul juridic ar fi trebuit desființat și nu supus reformei. După ce a ajuns la Chișinău, Voronțov a abordat celelalte trei probleme : reforma Sfatului și a structurii fiscale și verificarea calității de nobil.

11. S.R. Voronțov către M.S. Voronțov, Londra, 12 (24) mai 1823 și S.R. Voronțov către M.S. Voronțov, 17 (29) iulie 1823, Londra. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 17 (Moscova, 1880), pp. 558 și 536-537.

12. N.M. Loginov către S.R. Voronțov, 4 septembrie 1823, Sankt Petersburg. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 23 (Moscova, 1892), pp. 498-501.

13. Contele D.N. Bludov către M.S. Voronțov, 29 septembrie 1823, Sankt Petersburg. *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 38 (Moscova, 1892), pp. 286-289.

Contele a sosit la Chișinău în august 1823 pentru a se ocupa de moștenirea a unsprezece ani de pseudoguvernare. De la bun început, a lăsat să se știe că e conștient de provocarea administrativă deosebită pe care o reprezintă Basarabia pentru imperiu și că nu se așteaptă ca administrația de aici să funcționeze ca în guberniile cu mai multă experiență din interiorul statului. Voronțov a făcut un studiu general asupra centrelor administrative ale ținuturilor și asupra Chișinăului. Spre măhnirea lui, a constatat că situația dezastruoasă descrisă în rapoartele pe care le primise era reală. Într-o adresă către Sfatul Suprem, el afirma că cele mai mari abuzuri privesc birourile poliției și condițiile din închisori. La nivel local, activitățile ilegale ale ispravnicilor îi făceau în continuare pe mulți țărani să fugă înapoi peste Prut și îi descurajau și pe alții să vină să se așeze în Basarabia¹⁴.

În cursul călătoriilor sale prin oblastie Voronțov a putut vedea în ce hal de degradare ajunseseră drumurile și podurile și a găsit spitalele într-o stare lamentabilă, iar la verificarea tribunalelor, a descoperit un număr enorm de cazuri nerezolvate. El a spus direct Sfatului că în primii săi cinci ani de existență nu a reușit să-și ducă la îndeplinire nici măcar cele mai simple îndatoriri și a promis ca în octombrie să trimită un raport complet și corect țarului¹⁵.

Preluarea conducerii Basarabiei de către Voronțov a marcat începutul unor mari schimbări în ceea ce privește legile, obiceiurile, practicile și privilegiile românilor. Cei cinci ani de proastă administrare conform Regulamentului îl convinseseră că trebuiau făcute rapid reforme majore. În cele șase luni pe care le-a dedicat studierii problemelor oblastiei și apoi de-a lungul unei vieți întregi în care și-a păstrat interesul pentru Basarabia, Voronțov, mai mult decât oricare alt oficial rus, și-a lăsat amprenta asupra guvernării și instituțiilor din această provincie.

El a încercat în primul rând să ocupe posturile cu oameni mai bine pregătiți, pe care să îi supravegheze mai riguros. Înaintea alegerilor din 1824-1825, a făcut încă o verificare a documentelor nobililor și a redus și mai mult numărul familiilor boierești. După șederea sa la Chișinău, Voronțov a plecat la postul său de la Odessa, lăsând în urmă un comitet de verificare în cadrul căruia rușii dețineau autoritatea. Vighel a primit ordin special de la *namestnic* să urmărească îndeaproape mersul treburilor în capitală și să acorde o deosebită atenție încasării impozitelor. La sfârșitul lui 1823 și începutul lui 1824, Voronțov a pus în mișcare mașinăria care, în cele din urmă, a dus la scoaterea din circulație a banilor turcești și la introducerea monedei rusești standard¹⁶.

Pe baza informațiilor dobândite în cursul călătoriei sale prin Basarabia, Voronțov a întocmit planuri de reformă a sistemului fiscal. Cel în vigoare era

14. Arbure, p. 540. Varadinov, pp. 202-204. Skalkoski, II, p. 438. Nacco, p. 195.

15. Nacco, p. 195. Varadinov, p. 203.

16. M.S. Voronțov către contele D.N. Bludov, 4 decembrie 1823, Odessa, *Arhiv Kniazia Voronțova*, vol. 36 (Moscova, 1892), p. 291. Varadinov, pp. 203-204.

ambiguu și continua să apese greu pe umerii țărănimii, chiar și după Regulamentul din 1818, iar ispravnicii nu dădeau semne că ar renunța la rolul lor de percepatori. Din cauza proastei calități a registrelor și a corupției din rândul ispravnicilor, nu se poate ști cât de eficient era sistemul agricol bazat pe dări. Era evident faptul că la Chișinău nu ajungeau suficienți bani din impozite pentru a se puteau face îmbunătățiri în domeniul public. Profiturile mari aparțineau în continuare moșierilor. Obiceiurile deja înrădăcinate de un secol nu puteau fi eradicate pur și simplu, prin emiterea Regulamentului din 1818. Un funcționar cinstit, ca de pildă Petre Manega, a primit suma infimă de 600 de ruble pentru zece ani de muncă, în vreme ce un moșier putea câștiga atât în două săptămâni de lucru. Românii înțelegeau prea puțin din sistemul salarial rusesc sau din demnitatea autoguvernării nobilimii pentru a fi stimulați să-și schimbe propriile metode profitabile. Pierderile suferite de veniturile statului crescuseră din 1812 ajungând la aproximativ patru milioane de lei, ceea ce făcea reforma absolut necesară¹⁷.

Analizând sistemul fiscal, Voronțov s-a convins de nevoia de a abolii prerogativele vechilor moșieri și numeroasele tipuri de dări pretinse. Sistemul de impozitare modificat, introdus în 1825, includea o taxă specifică plătită direct reprezentanților trezoreriei care îi înlocuiau pe ispravnici. În 1828, toți ceilalți locuitori s-au bucurat de beneficiile sistemului de impozitare generală al rușilor, după această dată ispravnicii având mai puțină putere asupra populației¹⁸. În 1825, Voronțov a introdus controale rusești mai stricte asupra departamentelor fiscale și a împărțit posturile din cadrul acestora în sfere de responsabilitate mai bine definite.

Alte schimbări aduse de Voronțov între anii 1823 și 1825 au fost numirea unui nou președinte al Sfatului Suprem al Oblastiei (care a murit de ciumă în mai puțin de un an), întărirea puterilor procuratorului, înlocuirea unora dintre cei mai corupți membri ai tribunalelor locale și restructurarea forței de poliție a orașului Chișinău. În perioada în care a fost direct răspunzător de soarta oblastiei, Voronțov le-a atribuit mai multe responsabilități funcționarilor ruși și i-a numit pe aceștia în locul boierilor, care se dovediseră incapabili să se adapteze la reformele lui¹⁹.

Aceste acțiuni păreau să sporească eficacitatea administrației. Introducerea unui număr mai mare de funcționari ruși și de proceduri rusești dădea Sankt Petersburgului cel puțin impresia de competență. Numeroasele pregătiri pe care le făcea Voronțov pentru abolirea autonomiei Basarabiei nu au stârnit opoziția boierilor, așa cum făcuseră acțiunile similare din vremea lui Harting și Bahmetiev. S-a schimbat până și structura nobilimii basarabene după modelul aristocrației

17. Nacco, p. 198. Varadinov, pp. 203-204.

18. Anțupov, pp. 54-55.

19. Nacco, pp. 195-200. Varadinov, pp. 202-207.

din guberniile interne. În loc de un singur reprezentant al nobilimii, ca înainte, după 1825, au fost aleși o serie de asemenea reprezentanți ai nobilimii în fiecare ținut care să se ocupe mai bine de afacerile nobililor²⁰.

În ceea ce privește aplicarea legii și procedurile juridice, schimbările majore ce aveau loc la Chișinău erau rareori simțite de marea majoritate a populației. De asemenea, unii ispravnici se sustrăgeau de la noul sistem fiscal, restrictiv, și își continuau vechile practici. Ispravnicul din Ismail a fost acuzat de abuz deoarece îi amenința pe țărani cu exilul în Siberia, bătaia și chiar moartea. El monopolizase furnizarea de cai de poștă din ținutul său și le făcea viața grea țăranilor forțându-i să-i întrețină animalele. Pe lângă aceste cazuri obișnuite de abuz, Voronțov mai observase și că ispravnicii nu își îndeplineau obligația de a menține izolate centrele de carantină, de a pune capăt contrabandei, de a combate bolile vitelor și bandele de răufăcători. El nota și faptul trist că țăranii trebuiau apărați de propriul ispravnic. Lipsa de control asupra acestor slujbași atinsese un asemenea grad încât, timpul epidemiei de ciumă din 1819, ispravnicul din Hotin nu știa nimic de ordinul trimis de la Chișinău de întărire a carantinei. Atât timp cât era în vigoare Regulamentul din 1818, singura alternativă era de a-i înlocui pe cei despre care se știa că au greșit cu persoane mai bine pregătite din rândurile restrânse ale nobilimii²¹.

Și celelalte regiuni mai puțin dezvoltate de la frontiera imperiului se confruntau cu aceleași probleme ca și Basarabia. Acolo unde rușii apăreau drept o forță îndeobște „progresistă”, în zone precum Siberia, Georgia și Basarabia, lipseau funcționarii pregătiți și nobilimea locală calificată. De obicei, în aceste regiuni și în unele părți ale guberniilor interne unde administrația depindea de oficialii autohtoni, cei care ocupau funcții în poliție și în sistemul de încasare a impozitelor erau autorii abuzurilor. Particularitatea problemelor din Basarabia rezida în puterile enorme atribuite în mod tradițional ispravnicilor. Boierii pământeni nu făcuseră trecerea de la administrația supusă sultanului la cea condusă de țar și îndatoririle de bază ale ispravnicilor rămăseseră aceleași. Modul rațional în care aborda lucrurile Regulamentul din 1818 și puterile cu care fusese investit Sfatul nu modificaseră cu adevărat nici autoritatea pe care o avea ispravnicul asupra vieții țăranilor, nici felul său de a-și înțelege funcția. Acest eșec la nivel local făcea inutile încercările guvernatorilor ruși, de la Prozorovski la Voronțov, de a lucra prin intermediul sistemului românesc. Hotărârile privitoare la viața țăranilor erau în continuare luate „într-un nor gros de fum de tutun”, acasă la un boier, fără a ține seama de legi ori moderație²².

20. Cerepnin, p. 385. Nacco, pp. 200-201.

21. Varadinov, pp. 204-207.

22. Nacco, p. 204.

Voronțov a făcut schimbări importante în structura și modul de operare al administrației. Modificarea sistemului fiscal și unele dintre reformele structurale din administrația centrală au avut o oarecare influență imediată asupra unei părți a populației, dar totuși majoritatea vechilor contradicții din sistemul de guvernare existau în continuare²³. În 1824-1825, 125 de persoane au participat la alegerile nobilimii pentru desemnarea reprezentantului provincial și a celorlalți șase ai ținuturilor. Katakazi, bine intenționat, dar inefficient, a fost înlocuit de un oarecare Timkovski. La sfârșitul anului 1826, Vighel și Voronțov s-au întors amândoi la Sankt Petersburg.

Oblastia, supusă și neinfluențată de mișcarea decembriștilor, a făcut legământ de credință către noul țar, Nicolae I, în ianuarie 1826. Nicolae a răspuns printr-un manifest binevoitor în care își exprima înțelegerea față de problemele provinciei. În același timp, consulul prusac la Iași scria către Berlin că „(Basarabia) e nemulțumită că se află sub jugul moscovit. Nobilii se văd disprețuiți, rău tratați și, încet-încet, privați de prerogativele lor... Poporul e încă și mai nefericit, chinuit de oficialități, silit să hrănească, să adăpostească și să transporte soldații, care sunt prost plătiți...”²⁴.

V. Desființarea autonomiei

După plecarea lui Voronțov la Sankt Petersburg, în 1826, deciziile importante privind politica administrative din Basarabia au fost luate la nivelul conducerii imperiului. Voronțov și Vighel au convins mai multe personaje importante din guvern de necesitatea de a suspenda Regulamentul din 1818 și de a instaura o administrație asemenea celei existente în acel moment în guberniile interne. Înlocuitorul lui Voronțov, contele F.P. Pahlen, a continuat în mare reformele în direcția trasată de predecesorul său și a făcut progrese în ceea ce privește introducerea monedei rusești, aplicarea reformei fiscale și supravegherea poliției din Chișinău. Nu a reușit să influențeze prea mult în bine activitățile ispravnicilor și, chiar dacă era conștient că orașul Chișinău trebuie restaurat, nu a găsit fondurile necesare pentru a face îmbunătățirile dorite. Perioada petrecută de el la cârma Basarabiei a fost marcată de la fel de multe aspecte negative ca și mandatele predecesorilor lui²⁵.

Pahlen avea alte probleme mai importante de rezolvat decât pe cele ale Basarabiei și Noii Rusii. El trebuia să supravegheze îmbunătățirea rețelei de drumuri, de

23. Varadinov, pp. 203-207. Nacco, p. 206.

24. Consulul prusac la Iași, Kreuchely, către von Millitz, 10 octombrie 1825, Iași. *Hurmuzaki*, X, p. 330.

25. Nacco, pp. 209-211.

care se ocupa P.P. Liprandi²⁶, și pregătirea planurilor de urgență pentru războiul cu Imperiul Otoman care se profila. Din aceste planuri făcea parte și proiectul de asigurare a unei guvernări stabile mai întâi în Basarabia, iar apoi în România, pentru a fi astfel evitate problemele de aprovizionare apărute în timpul războiului din 1806-1812²⁷.

La scurt timp după urcarea sa pe tron, Nicolae I a spus : „Fratele meu a lăsat o serie întreagă de treburi de care trebuie să mă ocup, prioritară fiind problema orientală”²⁸. În 1826, L.A. Langeron a pregătit un raport bazat pe bogata sa experiență în Principate, pentru ca țarul să-și facă o idee despre aspectele complexe pe care le implica un război cu turcii în zona Dunării²⁹. În rapoartele consulare de la Iași din septembrie 1827 se afirma deja că „veștile venite din Basarabia... sunt că țara se pregătește să construiască spitale și să strângă provizii și că, încet-încet, Basarabia se umple de soldați”³⁰.

În aprilie 1828 a început un nou război ruso-turc și, în câteva săptămâni, armata rusă a ocupat cu ușurință Principatele. De data aceasta, rușii nu mai depindeau de un om de legătură autohton în colaborarea lor cu divanurile deoarece contele Pahlen și-a părăsit postul de guvernator al Noii Rusii și Basarabiei pentru a deveni președintele divanurilor de la Iași și București³¹.

Cu o lună înainte de izbucnirea războiului, Nicolae I a emis un ucaz prin care se punea capăt autonomiei administrative a Basarabiei. Cât timp frontiera sud-vestică fusese liniștită, această provincie periferică își dusesese cumva zilele cu administrația ei ineficientă, însă acum când se profila războiul, problemele Basarabiei trebuiau rezolvate.

În primele secțiuni ale ucazului se afirma că proiectul din 1818 fusese, după cum se știa prea bine, un experiment. Având în vedere că eșuaseră după zece ani de funcționare, Regulamentul și toate instituțiile instituite de el erau imediat abolite. Faptul că documentul de la 1818 servise totuși un deceniu întreg era un tribut adus toleranței imperiului sau ineficienței birocratiei. Nicolae I a început apoi procesul de reorganizare a Basarabiei.

În schița Regulamentului din 1828, în relațiile Basarabiei cu guvernul central se făceau încă unele concesii specificității culturale a regiunii ; de asemenea, rămăneau intacte unele caracteristici românești ale guvernării și câteva elemente de legislație locală. Limba rusă a devenit singura limbă folosită în administrație

26. Nacco, pp. 220-221.

27. Zablotki-Desiatovski, pp. 148-149 și 153-154.

28. Grosul, *Reformă...*, p. 151.

29. Langerone, *Hurmuzaki*, I, 3, pp. 64-377.

30. Viceconsulul prusac la Iași, J. Margotti, către L. Kreuchely, 8 septembrie 1827, Iași. *Hurmuzaki*, X, p. 428.

31. Grosul, pp. 154-160.

de abia în 1833 și până la mijlocul veacului anunțurile publice importante erau tipărite și în română și în rusă. Dimitrie Sulima a încurajat cultura românească cu înflăcărare până la moartea sa. Structura socială locală a rămas cea definită în 1818, fiecărei clase garantându-i-se toate drepturile și privilegiile de care se bucurase înainte. Românii din Basarabia au fost în continuare scutiți de serviciul militar și feriți de amenințarea iobăgiei. Însă, prin comparație cu schimbările ce avuseseră loc în structurile politice, aceste erau concesi minore.

După 1828, rușii au fost cei care au condus Basarabia. Boierii locali și-au pierdut aproape toată puterea pe care o deținuseră în cadrul tribunalelor, al Sfatului și al administrației locale. Provincia era condusă de la Chișinău de către un guvernator general basarabean, cu ajutorul unui guvernator civil rus. Diviziunile teritoriale au rămas aceleași, însă funcționarii de la nivel local au fost puși sub un control mai strict. Guvernatorul civil avea mai multă putere asupra Sfatului Oblastiei, tribunalelor civile și penale, în domeniul administrativ și fiscal și în ceea ce privește încasarea impozitelor. Această autoritate sporită îi asigura un control mai strict asupra sferei sale de responsabilitate.

Cea mai importantă diferență dintre Regulamentul din 1818 și cel din 1828 era rolul mult diminuat jucat de *dvoriansto* după 1828, mai ales în cadrul Sfatului și al tribunalelor, unde nobilii au ajuns să nu fie mai bine reprezentați decât clasa negustorilor și comercianților. Instituția prin intermediul căreia își exercitaseră până atunci controlul, Sfatul Suprem, își pierduse hegemonia asupra regiunii : nu mai era curtea supremă de apel și nici principala instanță administrativă și își pierduse orice influență asupra chestiunilor juridice. Sfatul în noua sa versiune se ocupa cu precădere de probleme fiscale minore și de acțiuni cum ar fi menținerea cordonului de carantină. Boierii nu mai dețineau majoritatea de voturi nici chiar în acest Sfat slăbit, în a cărui componență intrau președintele (guvernatorul general), guvernatorul civil, mareșalul nobilimii, viceguvernatorul, președinții tribunalelor și doi membri permanenți numiți de Senat. În tribunale, boierii erau la fel de puțin reprezentați. Membrii curților penală și civilă erau președintele, doi consilieri numiți de guvern și doi jurați din rândul boierilor, și respectiv al negustorilor. Președinții tribunalelor erau aleși de țar și în toate celelalte departamente boierii își pierduseră supremația.

În baza ucazului din 1828, toate regulile existente în vigoare în guberniile interne urmau să fie aplicate și în Basarabia. Structura de autoguvernare a nobilimii a căpătat aceeași bază ca și cea din restul imperiului, cu excepția ținuturilor Ismail, Akkerman și Tighina, unde nu existau suficienți nobili pentru a putea fi ales un reprezentant de ținut al nobilimii. La nivel local, competențele juridice ale ispravnicilor au fost drastic reduse prin înființarea de tribunale ale ținuturilor, compuse dintr-un judecător, reprezentant al guvernului, doi jurați din

dvorianstvo și doi jurați proveniți dintr-un grup format din mazili, ruțași și țărani. Funcționarii tribunalului erau confirmați de guvernatorul general.

Regulamentul din 1828 restrângea puterea considerabilă pe care o aveau ispravnicii asupra țăranilor. Au fost reduse nu numai competențele lor judecătorești, ci și puterea de a percepe impozite și de a aplica propria lege. Impunerea procedurilor și sistemelor rusești promitea o guvernare mai echitabilă pentru țărani. Nu a fost introdusă iobăgia, dar, din păcate, multe dintre abuzurile comise de guvern în guberniile interne au pătruns și în noua provincie. Deși mai bine reglementată acum, încasarea impozitelor continua să fie o formă de opresiune pentru țărani, astfel că schimbarea modului de guvernare după 1828 nu le-a influențat în mod substanțial viața.

În general, toate domeniile administrației au fost supuse reformei, astfel încât structurile lor să devină identice celor din Rusia. Guvernatorul general era subordonat Senatului și miniștrilor și toate funcțiile administrative din Basarabia erau coordonate de guvernatorul general. Din motive de eficiență, se folosea limba rusă în toate circumstanțele, dacă era nevoie făcându-se traducerea în limba română. Dacă într-un anumit caz legislația civilă locală se dovedea insuficientă, se folosea codul civil rus. În ținuturile Ismail, Akkerman și Bender, unde românii erau minoritari, era folosită exclusiv limba rusă, conform legilor rusești. Legea din 1828 conținea o prevedere foarte explicită care menționa că puterea unui funcționar nu putea depăși sfera sa de autoritate.

Basarabia era, în sfârșit, încorporată Imperiului Rus din punct de vedere structural și politic. Fie că sistemul rusesc funcționa mai eficient decât administrația din perioada de autonomie, fie că nu, un lucru era limpede: după lege, elita locală își pierduse o mare parte a competențelor sale de autoguvernare³².

32. *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiskoi Imperii*, seria a II-a, Sankt Petersburg, 1884, vol. 3, nr. 1834, pp. 197-204.

CAPITOLUL 9

Probleme administrative nerezolvate

De-a lungul istoriei sale, Imperiul Rus s-a extins atunci când i-au permis circumstanțele militare sau politice ; considerațiile privind capacitatea Rusiei de a administra eficient noile teritorii nu au fost decât rareori luate în calcul de generalii și diplomații de la Sankt Petersburg. Simplul fapt de a adăuga noi pământuri la împărăția țarului constituia o justificare suficientă pentru extinderea frontierelor, iar motivele pentru care aceasta era atitudinea predominantă sunt evidente. Militarii și funcționarii publici erau rareori demși ca urmare directă a proastei administrări, cu toate că istoria Rusiei ne oferă multe exemple de consecințe dezastruoase ale expansiunii necorespunzător planificate. Extinzându-și teritoriile, mai ales către sud-vest, rușii și-au întărit poziția defensivă și diplomatică.

La fel s-a întâmplat și când a fost anexată Basarabia, în 1812. Ocupând acest mic petic de pământ, rușii au căpătat controlul asupra gurilor Dunării și o poziție strategică mai bună față de Imperiul Otoman și cel Habsburgic. În secolul al XVIII-lea, ei au dus patru războaie pe teritoriul Moldovei și Țării Românești și și-au format acolo un grup de partizani gata să-i sprijine la o eventuală traversare a Nistrului. Forțele țariste au luat inițiativa de a cuceri teritorii otomane ca răspuns la înaintarea lui Napoleon din 1806 și au ocupat cu ușurință Principatele, pornind ceea ce sperau ei că va fi un război de scurtă durată. Însă, rușii și-au pierdut elanul și s-au împotmolit pe alte fronturi ale campaniilor napoleoniene, ajungând până la urmă să ducă un decepționant război de șase ani. Din motive logistice, ei au instaurat o administrație de ocupație, însă distanța mare până la Sankt Petersburg, diferențele de limbă, de legi, de obiceiuri și de tradiții în materie de guvernare i-au împiedicat să conducă în mod direct regiunea. În schimb, trebuiau să se bazeze pe așa-ziii partizani loiali de la Iași și București. În cei șase ani de ocupație, rușii au aflat în cele mai mici amănunte ce probleme apar atunci când încerci să folosești conducerea unei națiuni pentru slujirea intereselor alteia. Ei nu au obținut sprijinul logistic dorit de la Principate. Sistemul divanului, în care activau boierii, funcționa mai bine când se puneau problema folosirii puterii rusești în scopuri proprii decât atunci când era vorba de

slujirea cauzei țariste. Pentru țărani, eliberatorii ruși s-au dovedit a fi oprimatorii ruși deoarece divanurile, care acționau prin intermediul ispravnicilor, și-au sporit pretențiile față de ei pentru a satisface, pe lângă propriile nevoi, și cererile minime ale rușilor. Expansiunea imperiului în vreme de război împinsese autoritatea țarului dincolo de punctul până la care aceasta ar fi putut fi folosită în mod eficient. Conflictele din timpul administrației de ocupație s-au repetat în Basarabia în cei șaisprezece ani de guvernare autonomă. În cursul războiului, structurile sociale, fiscale și politice românești nu puteau fi puse în slujba cauzei rusești. După război, când armata rusă s-a retras mai întâi în Basarabia, iar apoi în nord, pentru a lupta împotriva lui Napoleon, la Chișinău a rămas doar un mic grup de funcționari. Aceștia au încercat să pună pe picioare o administrație locală permanentă care ar fi putut eventual preîntâmpina multe dintre obstacolele de care se ciocnise guvernul de ocupație.

Noua provincie constituia un mare potențial economic și politic pentru Imperiul Rus și, bine guvernată, ar fi contribuit din plin la bunăstarea și prestigiul țarului. Însă în Basarabia pe timp de pace ca și în Principate pe timp de război, rușii întâmpinau în activitatea lor cam același dificultăți, datorate distanței mari de capitală și diverselor conflicte culturale. Aceiași factori care i-au determinat pe ruși să guverneze prin intermediul conducerii locale în Moldova și Țara Românească i-au silit și să acorde autonomie românilor din Basarabia. Ei nu puteau spera să poată înlocui administrația locală în anii dificili din ultima etapă a războaielor napoleoniene și din perioada de redresare postbelică, ci doar să dea instrucțiuni și sfaturi conducerii regiunii. În acești șaisprezece ani, rușii au înregistrat singurul lor succes, mărunț și acesta, în materie de politică demografică, ei reușind să contracareze efectul dezastruos al ciumei și al pretențiilor boierilor asupra numărului de locuitori. Structurile sociale, fiscale și politice din Principate au fost preluate aproape fără nici o modificare și, de la bun început, ele au împiedicat oblastia să atingă acel nivel de organizare de care era nevoie pentru a-i exploata potențialul.

În primii patru ani ai Basarabiei ca provincie rusă, guvernul central nu a acordat prea multă atenție – sau chiar deloc – haosului administrativ ce domnea la Chișinău. În acest timp, administrația basarabeană funcționa după planul don-quițotesco al amiralului P.V. Ciceagov. Proiectul prevedea ca puterile nobililor români – același grup care zădărniciise cu succes multe din planurile rușilor în Principate – să fie păstrate intacte. Boierii reușeau fie să se eschiveze, fie să denatureze responsabilitățile ce țineau de autoguvernare. Nici vechiul boier român Scarlat Sturdza și nici generalul rus I.M. Harting nu-i puteau determina să lucreze în folosul bunăstării comune. Numai Gavriil Bodoni, om al Bisericii, a reușit acest lucru într-o oarecare măsură și rezultatul a fost înființarea Eparhiei Chișinăului. Boierii se arătau adepți ai artei de a evita micile îndatoriri ce le erau

impuse și de a profita pe seama posturilor ocupate, iar când Harting a încercat să îi disciplineze, au ripostat și au obținut ce doreau. Ei au trimis un memoriu țarului prin care îi solicitau acestuia protecția, spunând că generalul încearcă să îi priveze de tradițiile lor culturale și politice. În 1816, inspectorii guvernamentali trimiși de la Sankt Petersburg constatau deja că administrația locală de la Chișinău nu funcționează. Rușii preluaseră controlul asupra Basarabiei din mâinile turcilor, însă nu aveau controlul asupra românilor care trăiau acolo. Dacă ar fi ales să folosească forța brută, ei și-ar fi putut impune voința, însă încercând să acționeze prin intermediul structurii locale, și-au văzut eforturile de reformă zădărnicate.

Ca răspuns la problemele cu care s-a ciocnit în primii patru ani la Chișinău, Sankt Petersburgul a schimbat personalul și a codificat forma de guvernare autohtonă și, contrar recomandărilor făcute de reprezentanții ruși de la fața locului, a refuzat să suprimă autonomia locală acordată Basarabiei. Țarul s-a ocupat personal de problemele de la frontiera sud-vestică și a hotărât ca românii să își păstreze toate drepturile, privilegiile și obiceiurile locale, decizie care servea de minune experimentelor sale federaliste. Dacă imperiul era prea slăbit pentru a putea administra corespunzător din capitală diversele sale teritorii, alternativa era extinderea autonomiei locale asupra regiunilor de la periferie, precum Finlanda, Polonia și Basarabia. Țarul l-a ales pe Bahmetiev pentru ducerea la îndeplinire a planurilor sale, generalul trebuind să organizeze o administrație nouă și dreaptă în provincie. El a fost investit cu autoritate sporită și a primit mai mult sprijin decât predecesorii săi. Misiunea lui era de a instaura ordinea în Basarabia și de a mobiliza mica nobilime locală să participe la întocmirea noului Regulament. În primii doi ani, Bahmetiev a avut parte de dezamăgiri pe ambele fronturi: boierii români și-au menținut poziția solidă, iar reprezentanții ruși au fost în cele din urmă siliți să întocmească ei Regulamentul din 1818. Acest document definea drepturile și privilegiile fundamentale ale fiecărei categorii sociale din Basarabia și rolul guvernului și arăta ce potențial ar fi prezentat provincia dacă ar fi fost administrată corespunzător. Structura puterii nu era modificată radical. Boierii își păstrau majoritatea vechilor privilegii, fără a fi controlați de o instanță superioară. Noua orânduire avea aceleași temelii vechi și era sortită eșecului.

Regulamentul din 1818 era baza legală pe care s-ar fi putut sprijini autonomia Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, însă s-a dovedit a fi insuficient într-o regiune în care nu existau tradiții de responsabilitate colectivă. În perioada 1818-1823, în timpul conducerii generalilor Inzov și Bahmetiev, a devenit limpede faptul că boierii nu-și puteau îndeplini îndatoririle impuse de noua structură. Nu s-a realizat nici un progres în direcția instaurării unei administrații organizate, iar organismele autoguvernării au ajuns să fie dominate de românii cei mai ambițioși. În mod ironic, schimbarea majoră care a avut loc – reverificarea documentelor

nobiliare și reducerea numărului de boieri – a distrus orice șansă de menținere a autonomiei deoarece nu mai existau suficienți nobili pentru ocuparea posturilor din administrația locală.

Rușii de la Chișinău s-au îndoit de la început de hotărârea Sankt Petersburgului de a extinde autonomia asupra Basarabiei. Boierii comportându-se cum era de așteptat, după 1818 moralul reprezentanților ruși la Chișinău a continua să scadă. Basarabia era zonă dificilă pentru ei și autonomia le îngreuna munca. Disprețul cu care își priveau îndatoririle s-a accentuat și a stat în calea multora dintre contribuțiile culturale pozitive pe care le-ar fi putut ei aduce.

După ani întregi de rapoarte nefavorabile, de haos politic și reforme eșuate, în 1823 țarul a hotărât în sfârșit să-l trimită în Basarabia pentru a reglementa lucrurile pe M.S. Voronțov, un om de condiție foarte bună și extrem de capabil. Înrautățirea relațiilor ruso-turce și perspectiva războiului între cele două state făceau din stabilitatea acestei provincii un element esențial. Voronțov a făcut o ultimă încercare de a lucra cu ajutorul Regulamentului din 1818, iar apoi a început să cerceteze ce anume nu funcționa. Moartea lui Alexandru I în 1825 a grăbit sfârșitul autonomiei Basarabiei. Fratele lui, Nicolae I, nu împărtășea interesul lui Alexandru pentru proiectele federaliste și specificitatea culturală. După părerea lui, regiunea de la granița vestică se caracteriza printr-o prea mare diversitate, astfel că a aplecat urechea la sfatul lui Voronțov de a introduce în Basarabia structura guvernamentală valabilă și în restul Rusiei. După 1826, Pahlen a continuat politica lui Voronțov și a desființat autonomia în februarie 1828. O nouă schimbare de priorități a modificat perspectiva imperiului asupra zonei de sud-vest și a devenit necesar ca boierilor români să li se ia principalele puteri deținute.

În 1828, Rusia avea deja și resursele, și motivele de a pune imediat capăt autonomiei Basarabiei. Însă imperiul avusese nevoie de șaisprezece ani pentru a integra regiunea în structura administrativă rusă. Aparatul birocratic insuficient făcea dificilă adăugarea unui nou teritoriu, fie el și de mici proporții, precum Basarabia. Soluția administrativă a acestei dileme a fost acordarea autonomiei. În practică, experimentul a arătat că noii cetățeni ai imperiului puteau depune jurământ de credință țarului și continua în același timp să trăiască după tradițiile politice, sociale și culturale obișnuite, la care se aduseseră doar modificări minore. Probabil că această politică ce consta în încercarea de a adapta metodele de guvernare autohtone la nevoile rusești a fost inevitabilă, însă ea nu a permis folosirea potențialului economic și militar al acestei regiuni situate într-o zonă foarte importantă a imperiului.

Cercetătorii preocupați de studierea imperiilor obișnuiesc să generalizeze problemele tehnice enorme pe care le presupune menținerea puterii în regiuni aflate la mare depărtare de centrul administrativ. Cu cât un teritoriu e mai

departe de centru, cu atât e mai greu de controlat de către cei din aparatul birocratic. Dacă mai punem la socoteală și problemele cauzate de diferențele culturale sau naționale, e ușor de văzut de ce rușii nu i-au putut controla pe slabiilor lor „aliați” români în perioada 1806-1828: deoarece în acești douăzeci și doi de ani în Principate și în Basarabia ei s-au văzut ca o forță modernă, europeană. La suprafață, guvernul lor părea de tip european, având o echipă de funcționari destul de profesioniști, grafice de organizare și prețuire pentru legea scrisă. Ei voiau să devină binefăcătorii românilor, să aducă beneficiile unui stat național legal și progresist într-o regiune obișnuită cu stăpânirea turcească și practicile fanariote. Pornind de la această ipoteză, ei aveau un foarte clar sentiment de superioritate față de protejații lor. Rușii voiau să-i transforme pe români dintr-un popor „semiasiatice” și înapoiat în cetățeni responsabili și luminați ai Imperiului Rus. Cei mai nerăbdători dintre ei – în general cei care lucrau cu românii – voiau să instaureze peste noapte statul de drept rus pentru a crea aici o societate rusă. Însă condițiile grele în care se desfășura activitatea în provinciile de frontieră n-au determinat decât apariția unui grup de oficiali țariști dezamăgiți al căror dispreț față de români creștea constant. În loc să-i convertească pe noii cetățeni, rușii au devenit observatori dezgustați ai activităților românilor. În perioada de autonomie de douăzeci și doi de ani, rușii nu aveau personalul și banii necesari pentru a guverna Basarabia așa cum doreau. Autonomia le permitea rușilor și românilor să interacționeze de pe poziții aproape egale și îi împiedica pe oficialii țariști să își ducă la îndeplinire noile îndatoriri. Problemele tehnice pe care le puneau factorii financiari și distanța, precum și elementele bilegale, bietice și bilingve de conflict cultural îi împiedicau pe ruși să îi transforme pe români în copii ale lor, ba chiar s-ar putea spune că eforturile lor au dus la un rezultat aproape contrar, românii devenind mai conștienți de propria lor moștenire.

În ajunul unui nou război cu turcii, rușii și-au evaluat din nou prioritățile interne în funcție de cererea externă și au pus capăt politicii de autonomie din Basarabia. Ei și-au recunoscut incapacitatea de a converti prin exemplu și persuasiune și au consolidat politic noua provincie prin forța legii și a armelor. Bruma de disciplină a rușilor s-a extins și asupra românilor, privându-i de dreptul de a participa la guvernarea propriei țări. Basarabia avea să treacă de la o ocârmuire dezordonată la stăpânirea imperfectă ce caracteriza și restul imperiului. Consolidarea defectuoasă a mai adăugat o piesă aranjamentului centrifugal fragil ce era impropriu numit Imperiul „Rus”. Era de fapt un imperiu multinațional cu probleme grave, ce necesitau soluții mai complexe decât jocul de-a federalismul inițiat de Alexandru I.

Evenimentele petrecute în acești douăzeci și doi de ani în acest mărunț colț de imperiu oferă un excelent eșantion al problemelor cu care se confruntă un stat multinațional. Chiar și în Basarabia, unde sentimentul național – în sensul pe

care acesta l-a căpătat în secolul XX – nu era puternic, diferențele dintre români și ruși erau suficient de mari pentru a-i transforma pe foștii aliați în rivali. Ambele părți încercau să rezolve problemele privind lucrurile din punctul de vedere al propriilor avantaje și se aflau în concurență atunci când ar fi trebuit să coopereze. Ceea ce rușii vedeau ca fiind reforme esențiale pentru bunăstarea imperiului, românii considerau a fi primele amenințări îndreptate în primul rând către ei și în al doilea rând către modul lor de trai. Rușii nu au realizat niciodată pe deplin faptul că principalul obstacol cu care se confruntau nu ținea atât de încăpățânarea calculată a românilor, cât de contradicția naturală pe care o implică dominația unei națiuni asupra alteia.

În prima parte a secolului al XIX-lea, neînțelegerile de fond din regiunea de frontieră au silit Imperiul Rus să își consolideze noile teritorii în mod haotic. Încercările rușilor de a governa pot fi cel mai bine asemănate cu greutatea pe care le întâmpină un muncitor care încearcă să găurească o bucată de lemn cu un ac de care se leagă un fir lung de un metru. Obiectivele guvernării erau stabilite și la fel și politica dictată de Sankt Petersburg, însă metodele prin care putea fi direcționată și folosită puterea necesară atingerii lor erau vagi și fără forță. Politica rusă de guvernare conform legilor, obiceiurilor, uzanțelor și privilegiilor autohtone, pentru a contribui astfel atât la bunăstarea imperiului, cât și la cea a românilor, era doar un element de legătură, o justificare a intereselor politice pe care le aveau rușii în această îndepărtată regiune de frontieră.

Pentru cei aflați la fața locului, funcționari publici de rang inferior și militari, situația aceasta prezenta inconveniente grave, insolubile. Armata și aparatul birocratic au slujit cum se cuvine în aceste împrejurări dificile. Se cerea mult de la ei într-un oraș neospitalier precum Chișinăul și nimic din experiența anterioară nu îi pregătise pentru misiunea delicată de a lucra cu boierii șireți și plini de ambiții. Neavând decât puteri reduse, funcționarii inferiori aveau prea puține șanse să influențeze direct mersul lucrurilor. Pentru misiunea din Basarabia ar fi fost necesari funcționari mai bine pregătiți și mai ageri și nu cei prost pregătiți, prost plătiți și suprasolicitați care au fost trimiși. Românii nu fuseseră deloc pregătiți pentru situația în care se aflau; erau insuficient instruiți pentru ce li se cerea, însă, spre deosebire de omologii lor ruși, aveau fericita alternativă de a-și putea evita îndatoririle și folosi poziția privilegiată în vederea creșterii profiturilor.

Rușii nu au rezolvat problema în 1828 desființând autonomia Basarabiei. Nu făcuseră decât să integreze provincia în imperiu și tocmai în această consolidare nereușită a poporului român din Basarabia se poate vedea extrema fragilitate a victoriei diplomatice și militare. Prada de război devenise parte a dilemei guvernamentale cu care se confrunta imperiul zi de zi. Calea pe care aveau să o urmeze rușii și românii era dictată de împrejurări implacabile.

În perioada de autonomie, rușii au acționat din slăbiciune, iar românii au profitat de aceasta. Noua structura din 1828 avea menirea de a introduce în Basarabia puterea procedurilor guvernamentale rusești. Regulamentul din acest an ar fi fost pe placul lui Prozorovski, Bagration și Harting deoarece aducea cu el mult sperată „orânduială” în provincie. Însă românii nu aveau să fie atât de receptivi la „orânduială” cum speraseră generalii. Proiectele nerealiste din anii de autonomie prevesteau un viitor dificil în ceea ce privește administrarea eficientă a Basarabiei.

În colecția HISTORIA au apărut :

- Jean-François Soulet – *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*
- A.J.P. Taylor – *Originile celui de-al doilea război mondial*
- Martin McCauley – *Rusia, America și războiul rece, 1949-1991*
- Yuri Stoyanov – *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*
- Urs Altermatt – *Previziunile de la Sarajevo. Etnonaționalismul în Europa*
- Peter Calvocoressi – *Rupeți rândurile ! Al doilea război mondial și configurarea Europei postbelice*
- Hélène Carrère d'Encausse – *Blestemul rușilor. Eseu despre asasinatul politic*
- Anne-Marie Thiesse – *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*
- Bernard Wasserstein – *Disparația diasporei. Evreii din Europa începând cu 1945*
- Geoffrey Hosking – *Rusia, poporul și imperiul*
- Dennis Deletant – *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*
- Carol Iancu – *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944). Documente diplomatice franceze inedite*
- Robert Levy – *Gloria și decăderea Anei Pauker*
- Stevan Pavlowitch – *O istorie a Balcanilor. 1804-1945*
- Lucian Leuștean – *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon. 1918-1920*
- Timothy Garton Ash – *Istoria prezentului : eseuri, schițe și relatări din Europa anilor '90*
- Walter Kolarz – *Mituri și realități în Europa de Est*
- Anneli Ute Gabanyi – *Cultul lui Ceaușescu*
- Rebecca Haynes – *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*
- Donald M. Nicol – *Împăratul fără de moarte. Viața și legenda lui Constantin Paleologul, ultimul împărat al romanilor*
- George F. Jewsbury – *Anexarea Basarabiei la Rusia : 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*

în pregătire :

- Peter Calvocoressi – *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*
- John Foran – *Teoretizarea revoluțiilor*

George F. Jewsbury

POLIROM

gh(47)
754

Anexarea BASARABIEI la RUSIA: 1774-1828

HISTORIA

„Prezentul studiu debutează cu anul 1774, când Rusia începea să-și folosească tot mai mult partizanii din Principatele dunărene, Moldova și Țara Românească, și se încheie cu anul 1828, când în Basarabia au fost impuse legile și regulamentele rusești și a fost suprimată autonomia locală de care se bucuraseră până atunci românii. Anul 1774 nu marchează începutul procesului de expansiune, după cum nici anul 1828 nu reprezintă finalizarea procesului de consolidare a poziției noului teritoriu în cadrul statului rus. Însă acești cincizeci și patru de ani de-a lungul frontierei sud-vestice ne oferă un cadru temporal suficient de bine delimitat, într-o arie geografică restrânsă, ce permite studierea procesului continuu de expansiune a Rusiei.”

George F. Jewsbury

George F. Jewsbury este profesor la Universitatea din Paris VIII și la Școala Activă Bilingvă „Jeannine Manuel”. Din 1998 a fost numit membru asociat al Centrului de studii rusești, sovietice și postsovietice din cadrul École des Hautes Études en Sciences Sociales. În perioada 1967-1998 a activat ca profesor de istorie a Rusiei și a teritoriilor din sud-estul Europei la Universitatea de Stat din Oklahoma. În prezent este profesor emerit al acestei universități. A publicat numeroase lucrări, studii, articole și recenzii în reviste de specialitate, printre care: „The Greek Question: The View from Odessa 1815-1822”, în *Cahiers du monde Russe* (oct./dec. 1999), și „Russia's Unintended Role in the Maintenance of Romanian Nationality in Bessarabia”, în *Slavica* (Bloomington, 2000). Este coautor al lucrării *Civilization Past and Present* (2 vol., New York, 2000).

ISBN 973-681-343-6

